

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-TEXNOLOGIYA
INSTITUTI
"IJTIMOIY FANLAR" KAFEDRASI**

"PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA"

fanidan

O'QUV – USLUBIY MAJMUA

**Bilim sohasi: 300000 – Ishlab chiqarish va texnik soha
Ta'lim sohasi: 320000 – Ishlab chiqarish texnologiyalari**

**Ta'lim yo'nalishi:
5320900 – "Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini
ishlash va texnologiyasi"**

Namangan – 2020

Mazkur o'quv-uslubiy majmua 2017 yil 18 avgustda № BD – 5321600 – raqami bilan ro'yxatga olingan va O'zRes OVO'MTV tomonidan 2017 yil 24 avgustda tasdiqlangan "Pedagogika. Psixologiya" fani namunaviy dasturi asosida tayyorlangan hamda "Ijtimoiy fanlar" kafedrasining 2020 yil 26 avgustdagi 1-sonli yig'ilishida muhokama qilindi va institut kengashida tasdiqlash uchun tavsiya etildi.

Tuzuvchi: N.Mullaboyeva – PhD, katta o'qituvchi

Taqrizchilar: O`.Asqarova – NamDU, p.f.d. dotsent.

J.Ergashev – NamMTI, t.f.d. dotsent.

O'quv-uslubiy majmua NamMTI institut kengashining 2020 yil "29" avgustdagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlandi

MUNDARIJA

I. Ma’ruza materiallari.....5

II. Mustaqil ta’lim mavzulari.....109

III. Glossariy113

IV. Ilovalar.....141

- fan dasturi

- fanning ishchi dasturi

-tarqatma materiallar

- testlar

- baholash mezoni

**Pedagogika.
Psixologiya
fanining
mavzular
bo'yicha
asosiy nazariy
materiali**

1-mavzu: Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.

Reja:

1. Tarbiya-pedagogikaning predmeti sifatida.
2. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
3. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari (tushunchalari): tarbiya, inson kamoloti, ta'lim, ma'lumot.
4. Tarbiyada milliy g'oya va milliy mafkura.
4. Pedagogikaning inson va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni.
5. Pedagogika fanining fanlararo bog'liqligi va fanlar tizimida tutgan o'rni.

Ta'limiy maqsad: Pedagogika fanining predmeti, maqsadi, fanning ob'yekti, vazifalari va pedagogikaning fanlar tizimida tutgan o'rni haqida umumiy tushunchalar berish.

Tarbiyaviy maqsad: Pedagogika fanining jamiyat va inson hayotida tutgan o'rni.

Rivojlantiruvchi maqsad: Talabalarning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini va kasbiy qiziqishlarini o'stirish.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Pedagogika (yunon. **pais**-bola, **agogos**-yetaklash, bola yetaklovchi) – tarbiya haqidagi ta'limot, tarbiyalash san'ati, tarbiya insonni shakllantirishga qaratilgan muayyan tizimli faoliyat hamda ta'lim-tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlari haqidagi fan.

Tarbiya – aniq maqsadga yo'naltirilgan ta'sir jarayoni: shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy, madaniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli amaliy pedagogik jarayon.

Ta'lim – ta'lim oluvchiga maxsus tayyorlangan mutaxassislar yordamida bilim berish va ulardagi ko'nikma hamda malakalarni shakllantirishdagi ikki yoqlama (ya'ni o'qituvchi va o'quvchi faoliyati) jarayon bo'lib, u kishini shaxs sifatida hayotga va mehnatga ongli ravishda tayyorlash vositasi.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarashlar majmuidir.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risidagi», «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» to'g'risidagi qonunlarida ta'lim davlatimizning ijtimoiy taraqqiyotida ustuvor deb ta'kidlanishi pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli vazifalarni yukladi.

Mutafakkir A.Avloniy ta'kidlaganidek, «Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot: yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir». har bir mustaqil fan o'zining predmeti va metodologik asoslariga egadir. Boshqa fanlar kabi pedagogika ham fan sifatida paydo bo'lar ekan, u avvalo jamiyatning talab va ehtiyojlari asosidan kelib chiqadi.

Pedagogika nima? Nima bilan shug'ullanadi? Pedagogika darslarida, pedagogikaga oid qomuslarda pedagogikaning bahsi turlicha, ayrim hollarda, bir-biridan farqlanadigan darajada talqin qilinadi. Pedagogika atamasi yunoncha «pedagogos» degan so'zdan olingan bo'lib, «bola yetaklovchi» degan ma'noni bildiradi. Tarixiy manbalarni ko'rsatishicha, qadimiy yunonlarda quldorning bolasini

yetaklovchi, qarovchini pedagog deb atashgan. Inson yaratilishi, paydo bo'lishi zahotiy oqilm va tarbiyaviy sifatlar uning yashash, hayot kechirishi uchun eng zaruriy shart vositalar ekanligini anglab boradi. Tarbiya eng avvalo insonni o'ziga qaratilgandir. Har bir shaxs doimo ham aqliy, ham tarbiyaviy, jismonan takomillashib, shakllanib boradi.

Pedagogika fanining predmeti o'qitishning, ta'lim-tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari, mazmuni, usullari, vositalari bilan kishilarni, yoshlarni, mutaxassislarni qurollantiruvchi fan bo'lganligi uchun uning metodologik asoslari, maqsad va vazifalari dunyoning moddiy-ma'naviy rivojida shaxs kamoloti uyg'unligi qonuniyatlari va davlatning zamonaviy siyosatidan kelib chiqadi.

Olamning moddiy-ma'naviy tuzilishi, qurilishi, uning rivoji, insonning moddiy-ma'naviy yashash sharoiti, imkoniyatlari, uning aqliy, axloqiy, jismoniy holati bilan uzviy bog'liq.

Mafkura xalqni xalq, millatni millat etadigan, uning shonu sharafi, or nomusi, qadr-qimmatini, ishonch-e'tiqodini ifodalaydigan, jamiyatimizning o'ziga xos yo'li, turmush tarzi, tub manfaatlariga tayangan holda muttasil rivojlanib, takomillashib boradigan g'oyalar tizimidir. Milliy istiqlol g'oyasining mazmun-mohiyati, mustaqillik mafkurasining bosh maqsadi - xalqni buyuk kelajak, yuksak va ulug'vor maqsadlar sari etaklash, birlashtirish, Vatan baxt-saodati uchun mas'ullik hissi bilan yashashga chorlash, ajdodlarimizning bebaqo ilmiy-ma'naviy merosi, milliy qadriyatlarimiz va an'analarimizga munosib yuksak fazilatli, komil insonni tarbiyalash, yaratuvchanlik va shu muqaddas zamin uchun fidoiylilikni hayot mezoniga aylantirishdir. Prezident Islom Karimov sa'yi-harakatlari bilan olib borilayotgan ushbu ezgu ishda o'quv yurtlarida «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» fanining kiritilishi o'ziga xos bosqich bo'ldi. O'zbekistonning milliy istiqlol mafkurasini - jamiyatimiz barcha a'zolarining etnik mansubligi, ijtimoiy ahvoli, e'tiqodi, jinsi, yoshi, tilidan qat'iy nazar ularning asosiy maqsad-muddalarini ifodalaydigan, ularni jipslashtiradigan, ularning o'tmishi va kelajagini bir-biri bilan boqlaydigan, asriy orzu-istaklarini amalga oshirishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir. Mana shu insonga xizmat qiluvchi mafkura esa: Yurtboshimiz jamiyat va xalqni birlashtiruvchi hamda safarbar etuvchi g'oyani shakllantirish borasida mulohaza yuritib, shu nuqtai nazardan bugungi dunyoni, mamalakatimizda kechayotgan voqea hodisalarni uzoqni ko'ruvchi bir mutafakkir, xalqning jonkuyar, fidoi nigohi bilan tahlil qilib, o'z suhbat va nutqlarida ham quyidagi masalalar yuzasidan fikr yuritadi:

1. Milliy mafkuraning zarurligi
2. Milliy mafkuraning qudrati
3. Mafkurasizlikning xatarli oqibatlarini
4. Mafkura va milliy mustaqillik
5. Milliy mafkura-g'oyalarning shakllanish negizi ekani
6. Milliy mafkura va davlat siyosati
7. Mafkura va ta'lim - tarbiya

Yuqorida sanalgan jihatlarning o'zi ham bugungi kunda mafkuraning qay darajada ijtimoiy hayot uchun zarurligini ko'rsatib turibdi, yana shunisi ham borki, biz bugungi kunda murakkab dunyo bilan aloqaga kirishganmiz.

Pedagogika fanining ilmiy – tadqiqot metodlari. Har qanday fan fan sifatida o'zining ilmiy-tadqiqot metodlariga ega. Bu metodlari orqali o'z mazmunini boyitib, yangilab boradi.

Hayotda va ob'yektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani o'rganish va qanday o'rganish kerak, nimani va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro bog'liqdir.

Nima qilish kerak va qanday amalga oshirish lozim degan muammolar o'rtasida dialektik birlik mavjuddir.

Pedagogika o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi. Shu ma'noda pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari deganimizda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va o'qitishning real jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish yo'llari, uslublari va vositalari majmuini tushunamiz.

Pedagogika o'qitish, bilim berish, tarbiyalash jarayonlarini va ularning mohiyatini quyidagicha o'rganish-bilishni ma'qullaydi:

1) Ularning umumiy aloqasi, bir-birini taqozo etishi va o'zaro ta'sir jarayonida bolalarni o'qitish va tarbiyalash, fan, madaniyat, axloq va san'at, ta'lim va tarbiyaning qayerda amalga oshirilishidan qat'iy nazar uzviy aloqada bo'lishi:

2) Ularning to'xtovsiz harakati, o'zgarishi va taraqqiy etishi jarayonida vujudga keladigan o'qitish va tarbiyalash vazifalari, metodlarning o'zgarishi, amalga oshirishning murakkabligi, hamma bolalarni bir xil andozada o'qitish va tarbiyalash mumkin emasligi:

3) Bolalarning o'sishida ularning o'ziga xususiyatlarini hisobga olish, aqliy va xulqiy faoliyat, so'z va ish birligi birligi mezonlariga tayanish:

4) Bolalar kamolotiga ta'sir etuvchi an'ana, urf-odatlar, ular o'rtasidagi tafovutlarni bilish, yaxshi bilan yomon, eskilik va yangilik, jamoa o'rtasida yuz beradigan nizolarni hisobga olish, o'zaro va h.k:

5) Falsafiy kategoriyalar – hodisa va mohiyat, sabab va natija, zaruriyat va tasodif, mazmun va shakl, imkoniyat va haqiqat, tarixiy va mantiqiy, umumiy va xususiy kabilarni bilish va ularni pedagogika fani taraqqiyoti nuqtai nazaridan talqin qila olishi:

Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari qanchalik mukammal, aqlga muvofiq, to'g'ri tanlansa ta'lim-tarbiya mazmunni yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi. Shu sababli pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlariga dogmatik yondoshish mumkin emas.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash

uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqtai-nazardan pedagogika fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

1. Falsafa - shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlarini kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

2. Iqtisod - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

3. Sotsiologiya - ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

4. Etika - shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tadbiiq etishda alohida o'rin tutadi.

5. Estetika - shaxs tomonidan go'zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek, unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

6. Fiziologiya - o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni beradi.

7. Gigiyena - o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularning jinsiy jihatdan to'g'ri shakllantirishda nazariy va amaliy g'oyalari bilan yordam beradi.

8. Psixologiya - shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

9. Tarix - pedagogika fani taraqqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, xalq pedagogikasi g'oyalarini kelgusi avlodga uzatish uchun yo'naltiriladi.

10. Madaniyatshunoslik - o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

11. Tibbiy fanlar - shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to'g'ri rivojlanishini ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

Pedagogika fanlari tizimi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlarini, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

1. Umumiy pedagogika - maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

2. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi - maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

4. Korreksion (maxsus) pedagogika - rivojlanishida turli psixologik va fiziologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi. O'z navbatida korreksion pedagogika tarkibiga maxsus pedagogika va psixologiyaning turli sohalari kiradi. Ular quyidagilardir:

Surdopedagogika va surdopsixologiya - eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Oligofrenopedagogika va oligofrenopsixologiya - aqli zaif bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Tiflopedagogika va tiflopsixologiya - ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Logopediya va nutqiy buzilishlar psixologiyasi - nutqi, shuningdek, motorli-harakatlanish doirasida murakkab nuqsonlar bo'lgan bolalar (ko'r, soqov va kar bolalar)ni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

Metodika -xususiy fanlarni o'qitish xususiyatlarini o'rganadi.

5. Pedagogika tarixi - ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda yetakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi.

6. Pedagogik texnologiya - ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

7. Pedagogik mahorat - bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

8. Ta'limni boshqarish - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarni belgilash masalalarini o'rganadi.

9. Ijtimoiy pedagogika - ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g'oyalarning tutgan o'rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish muammolarini o'rganadi.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ПЕДАГОГИКАСИ

МАКТАБ ПЕДАГОГИКАСИ

КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИ ПЕДАГОГИКАСИ

ОЛИЙ МАКТАБ ПЕДАГОГИКАСИ

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ПЕДАГОГИКАСИ

ХАРБИЙ ПЕДАГОГИКА

МЕТОДИКА

МАҲСУС ПЕДАГОГИКА

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Inson tarbiyasi va rivojlanishi haqidagi fan bu...
A) Psixologiya, B) Pedagogiks, S) Falsafa
2. “Pedagogika” atamasining ma’nosi nimani anglatadi?
A) Bolani o’qitaman, B) Bolani yetaklayman, S) Bolani tarbiyalayman va o’qitaman
3. Qaysi olimning asarida pedagogika alohida fan maqomiga ega bo’ldi?
A) Abu Ali Ibn Sinoning ”Donishnoma” asarida
B) Abu Nasr Forobiyning “Baxt-saodatga erishuv” asarida
S) Yan Amos Komenskiyning “Buyuk Didaktika” asarida
4. Zamonaviy pedagogika faniga qaysi javobda to’g’ri ta’rif berilgan?
A) Tabiatning oliy mahsuli
B) Insonning ma’naviy-ma’rifiy jihatidan yetuk bo’lib shakllanishiga, uning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladigan fan
S) Barkamol shaxs bo’lib yetishishdagi qonuniyatlarini o’rganuvchi fan

Mavzuga oid pedagogic masala:

6 sinfda adabiyot darsi ketyapti. Doskada Komil Isayev javob bermoqda. Uni barcha bolalar diqqat bilan tinglashmoqda. Javob beruvchi tutilib yoki bir oz adashib qoldi deguncha darrov barcha qo’llar yuqoriga ko’tariladi. Juda betoqatlari esa xatto ikkala qo’lini ham havoga silkitib ko’targani-ko’targan, ular o’z o’rtoqlarining javobini diqqat bilan tinglashayotganliklarini va uning xatosini darhol tuzatishga tayyor ekanliklarini o’qituvchilarining ko’rishini juda-juda istashadi. Komil tez-tez xatolikka yo’l qo’ya boshladi, sarosimaga tushib, gapidan adashib ketaveradi.

Bolalar o’rtog’ining javobini to’ldirishga, to’g’rirog’i, unga xalaqit berishlariga o’qituvchi dastlab qarshilik ko’rsatmadi, ammo oxirida chidab tura olmadi va bolalarning eng betoqatlariga javobni tuzatish va to’ldirish uchun ruxsat berdi. Komil endi o’z javobi bilan emas, ko’proq sinfdagi vaziyat bilan band bo’lib qolgandi. U tez-tez adashib, so’zlarni xam cho’za boshladi va tezda xafsalasi pir bo’lib, tamoman jimib qoladi.

- Xo’sh, azizim, javobni qanday yaxshi boshlagan eding, nega qo’qqisdan jimib qolding? Bolalar senga qanday yaxshi yordam berishdi. Yana darsni oxirigacha o’qimabsan-da!.

.Biologiya darsi. Iroda Kamolova javob beryapti. Sinfda jim-jitlik. Bu qanaqa sokinlik? Irodaning javobini o’rtoqlari tinglashyaptimi (ayrimlari tinglashyapti, qolganlari-chi? keling, yaxshisi sinf bolalarini bir kuzatib ko’raylik.

Mana uchta o’quvchi, ular o’qituvchining navbatdagi savolini payqab, darslikni varaqlashyapti. Bir nechtalari nigohlarini derazaga qadashgan chexralarida chuqur o’ychanlik va orzular og’ushiga cho’kishgan. Boshqalari tarix kitobini sekingina ochib, bundan keyingi darsga tayyorlana boshlashdi. Ikki qiz dars mazmunidan juda uzoq bo’lgan narsa, qandaydir buyumlar xaqida «ko’z urushtirib gaplashmoqda». Xullas, sinfdagilarning aytarlik yarmidan ko’pi o’zlari partada o’tirishgan bo’lishsa xam, xayollari allaqayerlarda sayr qilib yuribdi.

Iroda xatoga yo'l qo'ydi, ammo uni tuzatuvchi bironta ham talabgor sinfda yo'q. Balki e'tirozlar keyinroq bo'lar? Yo'q. Sinfda hech bir o'quvchi javob haqida fikr bildirishga oshiqmadi.

1. Birinchi va ikkinchi hodisadagi kabi doskaga chiqarib, og'zaki so'rashning samarasini baxolang. Bu vaziyatlar o'rtasida biror-bir umumiylik bormi? Bunda o'quvchilar xulqidagi qanday xususiyatlarni payqash mumkin? Ular nimalar tufayli paydo bo'lishi mumkin?

2. O'qituvchi birinchi va ikkinchi xodisada doskaga chiqarib individual so'rashni uyushtira turib, o'z oldiga ongli xolda qanday ta'limiy va tarbiyaviy masalalarni qo'yadi?

3. O'quvchi tomonidan oldindan inobatga olinmagan qanday masalalarni o'qituvchi ifodalashi kerak? Ularni bu darslarda hal etish mumkinmi?

4. O'quvchilardan og'zaki so'rashning samaradorligini oshirish va yuqoridagi kabi vaziyatlarning oldini olish uchun biologiya o'qituvchisi qanday pedagogik usullardan foydalanishi kerak?

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Pedagogika fani nima haqida bahs yuritadi?
2. Komil inson deganda qanday shaxsni tushunasiz?
3. Pedagogika fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligini aytib bering.
4. Pedagogika fanining bo'limlari deganda nimani tushunasiz?
5. Pedagogika fanining metodologik asosini nima tashkil etadi?
6. Intellektual avlod tarbiyasi deganda nimani tushunasiz?
7. Pedagogikaning shug'ullanuvchi sohasi maqsadi va vazifalarini ifodalovchi shaklni tushuntiring.
8. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari deganda nimani tushunasiz?
9. kuzatish metodini tushuntirib bering.
10. Pedagogik eksperiment va uning turlarini izohlab bering.
11. Abdulla Avloniy tarbiyaga qanday tarif bergan?
12. Prezidentimiz I.A.Karimov o'z nutq va ma'ruzalarida milliy mafkuraga taalluqli bo'lgan qanday masalalar yuzasidan fikr yuritadilar?

2-mavzu: Pedagogika tarixi. G'arb va Rossiya olimlarining ta'lim-tarbiya ilmidagi faoliyatlari.

Reja:

1. Pedagogika fanining paydo bo'lishi va uning rivojlanish tarixi.
2. Qadimgi Rim, Yunoniston va Xitoyning ta'lim va tarbiya maktablari. Evropada ta'lim-tarbiya.
3. Rossiya olimlarining ta'lim-tarbiya ilmidagi faoliyatlari.
4. Sovet davri pedagogikasi.

Ta'limiy maqsad: Pedagogika fanining tarixiy rivojlanish bosqichlari haqida umumiy tushunchalar berish.

Tarbiyaviy maqsad: Pedagogika fanining jamiyat va inson hayotida tutgan o'rni.

Rivojlantiruvchi maqsad: Talabalarning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini va kasbiy qiziqishlarini o'stirish.

Tarixiy taraqqiyotning keyingi davrlariga kelib, ibtidoiy jamoa tuzumi o'rnini yangi ijtimoiy formatsiya-quldorilik tuzumi egalladi. Qadimiy Sharqda birinchi sinfiy jamiyatlar paydo bo'ldi hamda moddiy hamda ma'naviy madaniyatga asos solindi. Ayniqsa, qadimgi Yunoniston (Gretsiya) xalqlari bu madaniyatni ma'lum darajada qabul qilib, uni qaytadan rivojlantirdi va butun jahon madaniyatiga, maorifiga o'zining ulkan hissasini qo'shdi.

Darhaqiqat, tarixiy taraqqiyot davomida turli mamlakatlar va xalqlar jahon madaniyatiga turlicha hissa qo'shganlar. Masalan, Xitoyda birinchi marta qog'oz ixtiro qilingan. Mesopotamiyada esa yer kurrasini graduslarga, sutkalarni soatlar, minutlar va soniyalarga bo'lish o'ylab topilgan (graduslar ham, soatlar ham hisoblashning oltilik tizimiga asoslangan).

Eramiz boshlanishidan oldin Markaziy Osiyoning janubiy chekkasiga yaqin bo'lgan joyda O'rta dengiz bilan Hindistonni birshlashtiruvchi karvon yo'li qurilgan. So'ngra Markaziy Osiyo orqali Xitoydan O'rta dengizga tomon «Buyuk ipak yo'li» ochilgan. Natijada Markaziy Osiyo xalqaro savdo-sotiq markazi bo'lib qolgan. Bu esa o'z navbatida Markaziy Osiyo vohalarida madaniyatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, qadimga Yunonistonda madaniyat, tarbiya, maktab va dastlabki pedagogik fikrlar boshqa qadimiy Sharq mamlakatlariga nisbatan juda erta rivojlangan.

YAN AMOS KOMENSKIYNING PEDAGOGIKA NAZARIYASI.

Chex pedagogi **Ya.A.Komenskiy(1592-1670)** «Chex qardoshlari» jamosining yo'lboshchilaridan biri edi. Bu jamoa Leshno shahriga ko'chib keldi va Ya.A.Komenskiy gimnaziyaga aylantirilgan qardoshlik maktabiga yana rahbar bo'lib qoldi. U 1631 yili «Tillar va hamma fanlarning ochiq eshigi» nomli darslik yozdi. Bu darslik 15 ta tilga o'girildi va turli mamlakatlarning maktablarida keng qo'llanildi. Shu yillarda u «Buyuk didaktika» asarini yozib tugatdi, bu kitob ham turli tillarga tarjima qilindi. Oradan ko'p o'tmay u «Onalar maktabi» nomli birinchi qo'llanmasini yozdi. Ya.A.Komenskiy didaktikaga asos soldi va uning g'oyalari quyidagicha ifodalandi: u olamni hislar vositasida idrok qilish asosida bilishni, realizmni, ko'rsatmali ta'lim printsiplarini ta'rif qiladi. Komenskiy umumiy ta'lim g'oyasini ilgari suradi. U boylarning ham, kambag'allarning ham, yuqori tabaqa va past tabaqalarning ham bolalari, o'g'il va qiz bolalar, shahar aholilari va qishloq joylaridagi maktab bolalarining ham o'z ona tilidagi maktabda o'qitishni talab etdi. Komenskiyning fikricha, tarbiyaning quyidagi uch bosqichi, uch vazifasi bor: **o'zini va tevarak atrofdagi olamni bilish (aqliy tarbiya), o'z-o'zini boshqarish (axloqiy tarbiya), xudoni tanish (diniy tarbiya).**

Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi tog'risida tushuncha. Komenskiyning pedagogikaga doir hamma asarlari («Buyuk didaktika» ham) to'g'ri tarbiyaning hamma jihati tabiatga uyg'un bo'lishi lozim, degan fikr bilan sug'orilgan.

Komenskiy inson tabiatning bir qismi va u tabiatning bir qismi sifatida uning eng asosiy, umumiy qonunlariga bo'ysunadi, deb hisobladi. Bolaning yoshini davrlarga bo'lish. maktab sistemasi va o'qitishning mazmuni.

Jon Lokkning Pedagogika sohasidagi qarashlari.

Lokk o'zining «Inson aql-idroki tog'risidagi tajriba» nomli asosiy falsafiy asarida odamning ongida tug'ma g'oyalar va tasavvurlar yo'q, go'dakning ko'ngli bamisoli «toza taxtadir» (tabula rasa) deb hisoblashga harakat qildi. Shuning uchun ham u insonning kamolotga yetishda tarbiyaning roliga yuksak baho berdi. Lokkning bilimlar va g'oyalar hislar vositasi bilan hosil qilingan tajribadan kelib chiqqan, degan ta'limotni yoqlab chiqqan.

Lokk tasavvurlar – bizning ongimizga sezgilar orqali, sezgi organlari orqali kirib keladi; bu – olamni bilishning eng asosiy vositasidir, deydi. U o'zining pedagogikaga oid qarashlarini «Tarbiya tog'risidagi fikrlar»(1693) kitobida bayon qilib berdi.

Jan Jak Russoning pedagogik nazariyasi.

Russo 1712 yilda Jenevada (Shveysariya) soatsoz oilasida tug'ildi. 30 yoshida Parijga keldi. 1749 yili Dijon Akademiyasining «Fan va san'atning taraqqiy qilishi xalqlarning yaxshilanishiga yordam beradimi yoki yomonlashuviga yordam beradimi?» mavzusidagi konkursida ishtirok etib oliy mukofot sovrindori bo'ldi. 1762 yili «Ijtimoiy shartnoma» asarini yozdi. Shu yili «Emil yoki Tarbiya tog'risida» nomli roman-traktati chop etildi.

Russoning fikricha, bolalar tabiatga muvofiq ravishda tabiiy tarbiyalanishlari lozim: «Tabiat bolalarning o'sib, katta bo'lishlaridan oldin bola taqlid bo'lishlarini istaydi», deb yozadi. Tabiatning tarbiyasi inson qobiliyatlarini «ichki» o'stirishdan iborat bo'ladi; odamlarning beradigan tarbiyasi odamni shu qobiliyatlar va organlarning o'suvidan foydalanishga o'rgatishdan iborat bo'ladi.

Deni Didroning pedagogik qarashlari(1713-1784).

Didro o'zining «Ko'rlar tog'risida ko'zi ochiqlarga ibrat bo'ladigan xatlar» asarini chop ettirdi. Keyingi umrining asosiy qismini «Fanlar, san'atlar va hunarlar entsiklopediyasi»ni nashrga tayyorlashga bag'ishladi.

Didro sezgilarga katta ahamiyat berdi, lekin u bilish – sezgilarning o'zidan iborat, aql-idrokning sezgilarni qayta ishlashining bilish uchun ahamiyati katta, deb to'g'ri ko'rsatdi. U tarbiya yo'li bilan ko'p narsaga erishish mumkin, lekin tarbiya tabiatning bolaga bergan qobiliyatinigina o'stiradi, deb hisoblaydi. Tarbiya yo'li bilan bolaning yaxshi tabiiy qobiliyatlarini o'stirish va yomonlarini yo'qotish mumkin.

**Мусулмон мактабларида таълим тизими
4 тоифага бўлинган эди**

1. ҚУЙИ МАКТАБ
- бу мактабларда
ўғил болаларга
савод ўргатилган (4йил).

**2. ХАЛИЛХОНА
МАКТАБИ—**
(намоз) ёд олдириб
ўргатилган

3. КОРИХОНА
- қуръон ёд олинган

4. МАКТАБ ИНТЕРНАТ
- ўрта мадраса бўлиб,
бу мактабда ҳам диний,
ҳам дунёвий фанлар
ўқитилиб ўрта маълумот
берилган

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Yunonistonda qullarni nima deb atashgan?
A) gapiradigan ish quroli B) yuradigan mexanizm S) hech kim emas
2. “Agella”da o’smirlarga nimalar o’rgatilar edi?
A) og’riqqa, to’qlikka. semirishga, to’yib uxlashni
B) ochlikka, sovuqqa, chanqoqlikka, og’riqqa chidashni
S) kurashga, chiniqishga, uzoq masofaga yugurishgini
3. “Buyuk didaktika” va “Onalar maktabi” asarlari kimga tegishli?
A) Ya.A.Komenskiyga B) Gerbartga S) Distervergga
4. Konderse o’z loyihasida maktab ta’limini necha bosqichga bo’ladi?
A) 4 bosqichga B) 5 bosqichga S) 7 bosqichga
5. Monastir maktablari qanday turlarga bo’linadi?
A) ichki va tashqi maktablar, B) umumiy va xususiy maktablar,
S) xususiy va davlat maktablari
6. Lepeletye _____ taklif qildi.
A) “milliy tarbiya uylari” – internatlarni ochishni, B) “maktablarni qayta ta’mirlashni”, S) “maktablarda darsliklar yaratishni”
7. O’rta asr G’arbiy Yevropa mamlakatlaridagi ta’lim dasturiga kiruvchi fanlar qanday nom bilan ataladigan bo’lib qoldi?
A) 7 ta erkin san’at, B) 9 ta erkin san’at, S) 8 ta erkin san’at
8. “Ko’p bilim aql o’rgata olmaydi” degan fikrni kimlar tarafdori bo’lgan?
A) Siseron, Ushinskiy, B) Kant, Geraklit, S) Geraklit, Siseron
9. Antik pedagogikada nimalar shakllangan?
A) donishmandlik pedagogikasi, B) oila pedagogikasi, S) ta’lim va tarbiya pedagogikasi
10. Afinada qaysi sohalar rivojlangan?
A) tibbiyot ilmi, matematika, tarix, san’at, grek me’morchiligi va haykaltarohligi, B) dehqonchilik, suv inshootlari, chorvachilik
S) shahar qurilishi, g’isht ishlab chiqarish

Pedagogik masala:

Pedagogika Universiteti Adabiyot fakul'teti 4 kurs talabasi Nigora Aliyeva amaliyot jarayonida.

5 «b» sinf o'quvchilariga «ona tilidan» dars o'tmoqchi edi. 2-chorak yaqinlashgan, bolalarni charchaganligi sezilib turardi. Birdan tashqarida sharros jala quyib yubordi. Shiddat bilan yog`ayotgan yomg`ir bolalar diqqatini o'ziga tortdi.

- YOm g`ir, yom g`ir, - deb shodlanib, sakray boshladilar bolalar. Nigora bunga javoban, derazani ochishni buyurdi, tashqaridan kirgan yoqimli havo dimoqqa urilib, barchani baxri-dilini yana xam ochib yubordi..

- Ko'rayapman, - dedi Nigora kulib, - barchangizni kayfiyatingiz choq. Kelinglar, mana shu tasodifiy shodlikni qo'ldan bermaymiz, buning uchun biz «Shodlik yomg`iri» mavzusida insho yozamiz. Mavzu nomini o'zgartirishingiz mumkin.

- Men uning sarlavhasini «Yomg`ir nima haqida shivillaydi?» deb qo'ysam maylimi?

- Mayli..

Hozir hammasi mumkin. Siz hozirgi hodisa haqida qanday o'ylasangiz, uni qanday tasavvur qilib, his etsangiz, xuddi o'shanday yozing.

1. Dars rejasidan bunday chetga chiqishni siz qanday baholaysiz?

2. Sizningcha, o'qituvchi amaliyotchining yutug`imi? yoki.?

3. Sizning fikringizcha, fan o'qituvchisi bunday vaziyatda qanday yo'l tutgan bo'lardi?

4. Sizni o'zingiz qanday yo'l tutgan bo'lar edingiz?

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Pedagogika tarixi qanday faktlarga ega?

2. Pedagogika fani qanday shakllanib kelgan?

3. Antik dunyo pedagogikasidagi o'zgarishlar nimalardan iborat?

4. Ta'lim-tarbiyada Platon, Arastu va Demokritlarning o'ziga xos pedagogik qarashlari.

5. Suqrot insonlarga xos bo'lgan qaysi 4 fazilatni bo'lishi kerak deb hisoblaydi?

3-mavzu: Tarbiya jarayoni. Sharq mutafakkirlarining ta'lim va tarbiya haqidagi pedagogik qarashlari.

Reja:

1. Markaziy Osiyoda ibtidoiy jamoa davridagi bola tarbiyasi.

2. Islom ma'rifat sivilizatsiyasining ta'lim-tarbiyaga ta'siri.

3. Qur'oni Karim va Hadislarda axloq-odob, iymon, oila mustahkamligi, ota-onaga hurmat masalalari.

4. Imom Ismoil al-Buxoriy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Navoiy va boshqa mutafakkirlarning axloqiy-ma'rifiy merosi.

Ta'limiy maqsad: Sharq mutafakkirlarining ta'lim va tarbiya haqidagi pedagogik qarashlari haqida umumiy tushunchalar berish.

Tarbiyaviy maqsad: Pedagogika fanining jamiyat va inson hayotida tutgan o'rni.

Rivojlantiruvchi maqsad: Talabalarning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini va kasbiy qiziqishlarini o'zlashtirish.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

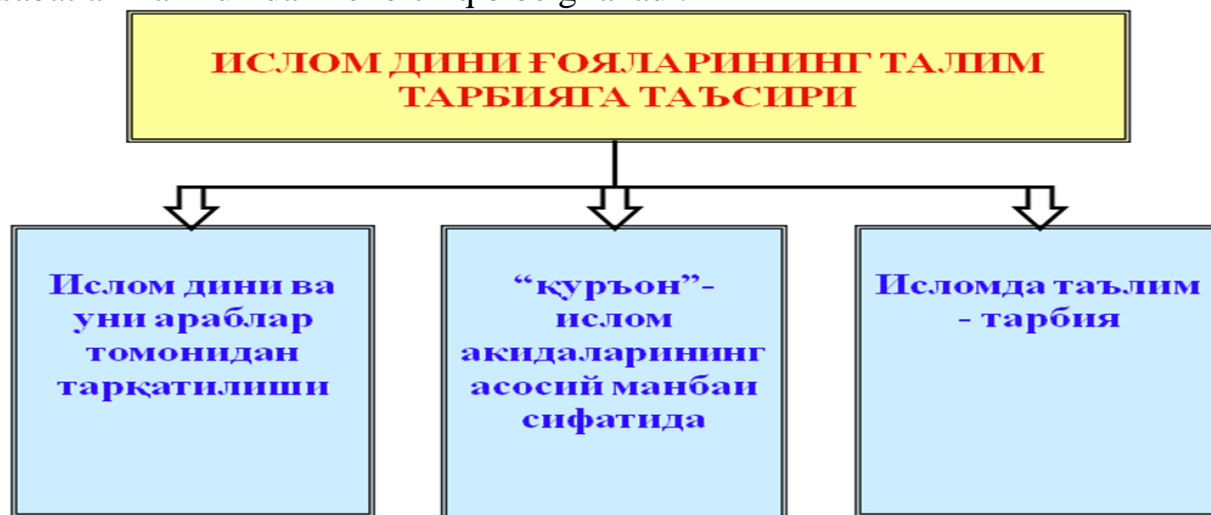
Tarbiya – aniq maqsadga yo'naltirilgan ta'sir jarayoni: shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy, madaniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli amaliy pedagogik jarayon. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan hissiyotlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi.

Tarbiya metodlari - pedagog-o'qituvchilarning o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari, vositalari, tarbiyalanuvchilarga barkamol shaxs xislatlarini singdirish maqsadida tarbiya jarayonini pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etish yo'llaridir.

O'rgatish – bu ijtimoiy xulq-atvorni odatiy shakliga aylantirish maqsadida o'quvchilar tomonidan rejali va tizimli tarzda tashkil etiladigan turli harakatlar, tashkil etiladigan amaliy ishlarga undovchi faoliyatdir.

Inson ongi – uning idroki, aqli orqali hayotiy va dunyoviy haqiqatni fahmlash asosida ma'naviy istiqbolli faoliyat darajasidir.

Tarbiyaning maqsadi – ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi.

Tabiatning oliy mahsuli, siymosi inson o'z aql-zakovati bilan o'zini himoya qiladigan mustaqil, erkin qilib yaratilgan. Shuning uchun tabiat hodisalari, jarayonlarini o'rganish ulardan yashash uchun oqilona foydalanish asosida insonlar sekin-asta madaniylashuvi, ijtimoiylashuvi asosida ma'naviy qadriyatlar shakllana boshlagan, rivojlana boshlagan. Ilk davrlarda ta'lim yoshlarga, ota-onalarning yashash uchun tabiatdan foydalanishi, uy-ro'zqor yuritish, o'zaro va tabiatga munosabat axloqi, odobi sifatida shakllana boshlagan bo'lsa, bilimlar hajmi kengaya boshlagach, maxsus tarbiyachilarga ehtiyoj tug'ila boshlangan. Ma'lum qabila, elat, millat miqyosidagi ta'lim-tarbiya qoidalari majmuasi kontseptsiyalarida ko'p hollarda alohida kishilar tomonidan takomillashtirilgan. Shuning uchun ham ta'lim kontseptsiyalarida ma'lum muallifning nomi bilan bog'lanmaydi.

Antik pedagogikada tabiatga, atrof-muhitga o'zaro ongli munosabatlarda, axloqiy munosabatlar majmuasi bo'lgan donishmandlik pedagogikasi shakllangan.

Bu vaqtlarda tarbiyaning bosh maqsadi ham yoshlarda donishmandlik sifatlarini shakllantirish bo'lgan. Donishmandlik pedagogikasida yoshlarda mehnatsevarlik ma'naviy - axloqiy sifatlar bilan uyg'un rivojlantirilishi maqsadga muvofiq ekanligi ilgari surilgan. Bu pedagogik qarashlar mashhur «Avesto» (er.av. VII asr) asarida va qadimgi Xitoyning Daos maktabi (er.av. III asr) tajribalarida aks etgan edi. Eramizdan avvalgi II asrlarga kelib O'rta Osiyo, qadimgi Hindiston pedagogikasida saxiylik, sofdillik, inson qalbi tushunchalari ilgari surilgan.

610 yillarga kelib yaratilgan Islom dinining muqaddas kitobi «Qur'oni Karim»da inson mohiyati to'la ochib berilib, komil inson tarbiyasi bosh maqsad qilib qo'yilgan edi. «Qur'oni Karim»dagi ta'lim - tarbiyaga oid ulug' xazina Al-Buxoriy hazratlarining Hadislarida beriladi. Jumladan, (38-hadis) "Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga axloq-odobini ham yaxshilangiz": (626-hadis) "Har bir go'dak Islom tabiatida tug'iladi, so'ng ota-onasi uni yo yahudiy qiladi, yo nasroniy qiladi, yo majusiy qiladi": (136-hadis) "Hech bir ota o'z farzandiga xulqu odobdan buyukroq meros berolmaydi".

Ta'lim – tarbiya, insoniy munosabatlarning falsafiy asoslari tasavvuf ilmida ochib beriladi. Shu jumladan Islom olamining muqaddas kitobi «Qur'oni Karim»da ham komillikning beshta tamoyili komillikka erishish uchun talab etiladi.

1. Mehnatim muhabbatim.
2. Ma'rifatim sarmoyam.
3. Dinim aqlim.
4. Ilmim qurolim.
5. Sabru qanoat libosim.

IX-XV asrlar Markaziy Osiyo ma'naviy madaniyati rivojida muhim davr hisoblanadi. Shu bois faylasuf, tarixchi, pedagog, matematik olimlar bu davr madaniy-ma'rifiy merosi haqida qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar.

Pedagog – olimlarning Sharq mutafakkirlari ijodida ta'lim-tarbiya, shaxs ma'naviy kamoloti masalalariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarning pedagogika fani rivojida muhim o'rni bor. Lekin ular allomalar merosida olg'a surilgan ta'lim-tarbiya masalalarini yoritishda milliylik tamoyilidan kelib chiqqan holda yondashmadilar.

Aslida Markaziy Osiyo allomalarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan e'tibor asosiy o'rinda turadiki, bu bevosita inson kamolotini shakllantirishga omil bo'la oladigan hodisadir.

Sharq madaniyatini umuminsoniy qadriyat darajasiga ko'tarish markazi "Ma'mun akademiyasi" (IX asr, Bag'dod, "Baytul hikma") tashkil etildi. Akademiya ilmiy ijodkorlari faoliyatida Yaqin va O'rta Sharq xalqlari moddiy va ma'naviy madaniyatining qo'shilishi asnosida hozirgi Markaziy Osiyo madaniyatining maxsus bir-biridan ajratilmagan ko'p qirrali qorishiq turi vujudga keldi.¹ Bunday ko'p qirrali ilmiy qadriyatlarining madonga kelishida vatandoshlarimiz Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (780-850), Ahmad al-Farg'oniy (247-861), Ahmad ibn Abdulloh al-Marvaziy (IX asr), Abu Nasr Forobiy (870-950), Abu Ali Ibn Sino (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (973-1050) va boshqalarning xizmatlari katta bo'lgan.

¹ Tillashev X.X. Obsheye pedagogicheskiye I didakticheskiye idei uchennix ensiklopedistov Blijnogo I Srednogo Vostoka epoxi srednovekovaya. Tashkent: Fan. 1989.C.10

Sharq mutafakkirlarining ma'naviy madaniyat sohasiga qo'shgan ulushlari nihoyatda boy bo'lib, mazmunan qadriyatlarning barcha yo'nalishlarini qamrab olganligi bilan xarakterlanadi. Ular:

- aqliy madaniyatni shakllantirish bilan bog'langa qadriyatlar;
- ma'naviy-ruhiy qadriyatlar;
- ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar;
- badiiy-nafis qadriyatlar;
- diniy qadriyatlar tarzida o'z ifodasini topgan.

Forobiy pedagogik qarashlarini, ta'lim-tarbiya haqidagi ta'limotini o'rganishda inson xislatlari to'g'risidagi falsafiy fikrlari nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi. Forobiy o'zining falsafiy qarashlarida odamning tuzilishini, ruhiyatini, madaniy va ma'naviy olamini o'rganishga ahamiyat beradi. Uning ta'limotida, inson barcha boshqa jismlarda bo'lmagan qobiliyat va kuchga, ruhiy quvvatga, aql va so'zlash qobiliyatiga egaligi bu kuch uni tabiatdagi boshqa jismlardan ajratib turishi va uning ustidan hokim bo'lish imkoniyatini berganligi namoyon bo'ladi.

Abu Rayhon Beruniy bilim umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ilm-ma'rifatli odam jamiyat taqdiri, insonlar taqdiri uchun kurashuvchan, barcha yomonliklardan uzoqdir. "Ilmning foydasi ochko'zlik bilan oltin-kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir"²

Umuman, Abu Rayhon Beruniy ilm-fanning buyuk homiysi va muxlisi sifatida mamlakatning obodonchiligi ilm-fanning gullashida, odamning baxti esa uning bilim va ma'rifatida deb bildi. Yaratgan asarlarida u ta'lim-tarbiyaga doir she'r va hikmatlardan misollar keltirib, ular orqali har bir inson o'z qalbining farmoyishiga ko'ra xayr-ezgulikka intilishi, sun'iy obro', shuhrat qozonish uchun muruvvat va sharofat ko'rsatmasligi kerakligini ta'kidlaydi.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida aqliy, axloqiy, mehnat, jismoniy va nafosat tarbiyasiga doir fikrlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. U insonni ulug'laydi. Uning fikricha, insonning ulug'ligi aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, uquvi, hunarga egaligidadir. Adib o'quv va bilimni farqlaydi: o'quv tug'ma ravishda inson ruhiyatida mavjuddir, bilim esa o'qish-o'rganish va mehnat tufayli egallanadi. Agar ularning har ikkisi o'zaro birlashsa, insonning qadri ortadi:

Zakovat qayerda bo'lsa, ulug'lik bo'ladi,
Bilim kimda bo'lsa, buyuklik bo'ladi.
Zakovatli uqadi, bilimli biladi,
Bilimli, zakovatli tilakka yetadi.

Yusuf Xos Hojib ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liq holda bo'lishini tavsiya etadi, o'g'il bolalarning bir necha san'at turlarini va hunarlarni tugal o'rganmog'i lozimligini ta'kidlaydi. Bu, ularning kelajak hayotlari, jamiyat rivoji uchun zarurligini aytadi

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib Turkiston rus mustamlakachilari tomonidan bosib olindi. Bu davrda milliy ma'naviy merosga, madaniyatga past nazar bilan qarovchi shovinistik siyosat hukmron edi. Shunday bo'lsada, bu davrda

² Abu Rayhon Beruniy. O'ylar, hikmatlar, naqllar, she'rlar. Toshkent. Yosh gvardiya. 1973.44-bet

Siddiqiy, Furqat, Muhimiy, Ahmad Donish, Avaz O'tar o'g'li, Hamza, Abdulla Avloniy, Ibrat, Fitrat, Behbudiy, Munavvarqori, Cho'lpon, Qori-Niyoziy va boshqalar bola tarbiyasiga, pedagogikasiga oid ko'plab asarlar yozdilar, yoshlarni ilm-ma'rifatli qilishga intildilar. Quvg'inlar, qatag'onlar, bosqinu yong'inlarga qaramay, ajdodlarimizdan bizga adabiy, ilmiy-falsafiy, pedagogik va boshqa sohadagi ming-minglab noyob kitob va qo'lyozmalarda bitilgan ma'naviy merosimiz etib kelgan. Ana shu durdona manbalarda bizning necha ming yillik tariximiz, madaniyatimiz, qo'yingki o'zligimiz mujassamlangan.

O'lkada ochilgan rus-tuzem maktablari, gimnaziyalari ta'sirida ta'lim- tarbiya ishlari hamda ta'lim metodlarini qayta qurish ishlari avj oldi. Natijada yerli xalq vakillarining yangi metodlariga suyangan usullari «jadid», «usuli savtiya» nomidagi maktablar paydo bo'la boshladi. Dastlabki ma'lumotlarga qaraganda, usuli jadid maktablari 1850 yillarda paydo bo'la boshlagan. Turkistonda yangi maktablarning karvonboshchisi M. Behbudiy edi. U jadid maktablari uchun ham nazariy, ham amaliy jihatlarda jonbozlik ko'rsatdi. Aslida jadid so'zi arabchadan olingan bo'lib «yangi» degan ma'noni beradi. Demak, usuli jadid ham, usuli savtiya ham yangi usul maktablari degan ma'noni bildiradi. Usuli jadid o'lkada ma'rifat nuri sari yetaklaydi. Ushbu maktabda o'qigan talabalar hatto, chet o'lkalarda o'qishni davom ettirganlar. Ushbu maktab ijodkorlari M. Behbudiy, S. Saidazizov, A. Avloniy, S.A. Siddiqiy, Munavvarqori, A. Shakuriy edi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Tarbiya jarayonlarini aniqlang,
 - A) Yaxlit tizimlilik talablari, uzoq muddatli, ko'p qirrali jarayon
 - B) Ikki tomonlama aloqa, qisqa muddatli jarayon, S) Faoliyat jarayoni
2. Tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?
 - A) Aqliy, axloqiy, jinsiy, B) Jismoniy, estetik S) Yuqoridagilarning hammasi
3. Tarbiya qonuniyatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?
 - A) Aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayon, ko'p qirrali va uzoq muddatli, uzluksiz va yaxlit tizimli hamda ikki tomonlama jarayon,
 - B) Texnologik, dialektik, dinamik jarayon,
 - S) ijtimoiy munosabatlar va uzluksiz jarayon.
4. "Jadid" so'zi arabchadan olingan bo'lib qanday ma'noni bildiradi?
 - A) "Yangi", B) "Ilg'or", S) "Eski"
5. "Qur'oni Karim"da komillikning _____ tamoyili komillikka erishish uchun talab etiladi.
 - A) beshta, B) oltita, S) yettita

Pedagogic masala:

1. 5 sinfning yangi sinf rahbari ishni o'quvchilar jamoasini o'rganishdan boshladi. Kuzatishlardan, suxbatlardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, tortinchoq kamtarin Dilshod o'quvchilar o'rtasida hammadan ko'proq hurmatga ega ekan, Farxod juda xam faol, xushchaqchaq ekan. Dilshod sinf sardori, Farxod esa zveno boshlig'i qilib tayinlandi.

1. Dilshod sinf sardori qilib noto'g'ri saylangan, Dilshod bilan Farxodni almashtirish kerak degan xulosaga kelish mumkinmi?

2. Bunday vaziyatda sinf raxbari o'zini qanday tutishi kerak?

3. Sinf faollarini tez-tez almashtirish mumkinmi? Bu sinf jamoasiga qanday ta'sir qilish mumkin?

2, Bir kuni o'qituvchilar o'zining butun umrini maktabga, ta'lim-tarbiyaga bag'ishlagan kishilar «pedagogik faoliyatning natijasi nimadan iborat», deya bahslashib qolishdi.

- Men sinfdan xursandman, sinfimda yomon o'qiydigan o'quvchining o'zi yo'q. Hammalari «men sendan zo'rman» deb o'qishadi. Oliy o'quv yurtlariga kiradiganlari xam ko'p, xali ko'rasizlar hammalari jamiyatda o'z o'rnilarini topadilar.

- Siz aytmoqchi, bitirib ketgan mening o'quvchilarim juda kuchli sinf edi. Ko'pchiligi yirik mutaxassislar bo'lib yetishganligidan faxrlanaman, - deya qo'shib qo'ydi boshqasi.

-Meni esa ular kelajakda qanday kishilar bo'lib yetishadi, keyingi faoliyatlari qanday bo'ladi, o'z farzandlarini qanday kishilar qilib tarbiyalab, voyaga yetkazadilar, degan savollar ko'proq tashvishlantiradi, - deya so'zini yakunladi uchinchi o'qituvchi.

1. O'qituvchilarning suhbatidan, o'quv va tarbiyaviy ishidan qanday xulosa chiqarish mumkin.

2. Siz-chi? O'z ishingizning natijasini nimalarda ko'rasiz?

Nazorat savollari:

1. Islom dinining muqaddas kitoblari "Qur'oni Karim" va Hadisi Sharifda ta'lim tarbiyaga oid keltirilgan so'zlarni ayting.

2. IX-XV asrlardagi ta'lim-tarbiyaga qaratilgan e'tibor qanday edi?

3. Mirzo Ulug'bekning podshohlik davrida amalga oshirgan tarbiyaviy ishlari haqida nimalarni bilasiz?

4. Sharq allomalarining ta'lim tarbiya ilmidagi izlanishlaridan misollar keltiring.

5. Mutafakkir Alisher Navoiy asarlaridagi ta'lim-tarbiyaviy fikrlarni aytib bering.

4-mavzu: Ta'lim jarayoni. O'qitishning asosiy metod, shakl va vositalari.

Reja:

1. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi. Didaktika.

2. Ta'limning funktsiyalari va kategoriyalari.

3. Ta'lim mazmuni va elementlari.

4. Asosiy pedagogik tamoyillar va ularning mazmuni.

5. O'qitishning asosiy metodlari, shakl va vositalari.

Ta'limiy maqsad: O'zbekistondagi uzluksiz ta'lim tizimi haqida tushuncha berish, uning tuzilishi va prinsiplari bilan tanishtirish.

Tarbiyaviy maqsad: O'qitishning inson hayotidagi o'rni va ahamiyatini asoslashga o'rgatish

Rivojlantiruvchi maqsad: O'zbekiston va jahon ta'limi tizimini qiyosiy tahlili.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Ta'lim jarayoni – bu ta'lim oluvchining intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan pedagogik faoliyat bo'lib, insonning aqliy faoliyatini rivojlantirish jarayonidir.

Bilish – murakkab dialektik jarayon bo'lib, jonli mushohadadan abstrakt tafakkurga, so'ngra amaliyotga o'tish yo'lidir.

O'qitish tushunchasi – insonlar orasida yashash, hayotda turmush kechirish va faoliyat ko'rsatish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini o'zlashtirishga qaratilgan ongli faoliyat ifodasidir.

Fanlarni o'qitish – bu o'qitish xususiyatlarini tarbiyalash va takomillashtirish jarayoni bo'lib, u ta'lim beruvchida ilmiy munosabatni va quyidagi xususiyatlarni shakllantirish maqsadini ko'zlaydi:

- **qiziqish** (bilish xohishi) va **faoliyat** (biror narsani aniqlash uchun biror narsa qilish xohishi);
- **skeptitsizm** (tez-tez uchraydigan fikrlarni sinchiklab ko'rib chiqish xohishi);
- **dalillar** (bilim olishda isbotlash mantiqi va qoidalaridan foydalanish mahoratlari);
- **xabardorlik** (uning yordamida o'ylash mumkin bo'lishi uchun olam haqida axborotlar fondining mavjudligi);
- **strategiyalar** (izlash uchun qoidalar mavjudligi va ulardan foydalanish xohishlari);
- **moyillik** (yangi bilimlarni olish natijasida ta'lim beruvchi o'zini olam haqidagi fikrlash usulini qayta qura boshlashi uchun boshqalarning fikr va tushunchalarini qonuniyat asosida bir chiziqqa joylash).

Ta'limiy maqsad – o'quv materiallarining mazmunini bilish, ya'ni ushbu fanga tegishli ilmiy bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotga tadbiq qila olish.

Tarbiyaviy maqsad – fan asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini, iymon-e'tiqodlarini shakllantirishdir.

Rivojlantiruvchi maqsad – ta'lim jarayoni ta'sirida shaxsning aqliy kamolotini, bilish qobiliyatini, o'qishga, mehnatga bo'lgan munosabatini rivojlantirishdan iborat.

Xalq ta'limi tizimi - muayyan mamlakatning ichki va tashqi kamolotiga ta'sir ko'rsatuvchi hamda ma'lum bir qoidalar asosida tashkil etilgan barcha ta'lim-tarbiya muassasalarining tuzilishiga aytiladi.

Standart - ta'limda yaratilgan me'yoriy reja, dastur, darsliklarni o'zlashtirish ekvivalenti, ya'ni ta'lim mazmunini o'zlashtirish darajasidir.

O'quv reja – har bir mutaxassislik bo'yicha malaka va DTSda keltirilgan talablarni ta'minlovchi muayyan ta'lim yo'nalishi bo'yicha o'quv faoliyati turlari, o'quv fanlari va kurslarining tarkibi, ularni kurs va semester davomida o'rganishning izchilligi va soatlaridagi qatnashishni belgilaydigan hujjat.

O'quv rejasining moduli – uzluksiz ta'lim mazmunining asosiy invariant tarkibiy komponentlarini aks ettiruvchi o'quv rejasini taqdim etish shakli.

O'quv fani – ta'lim muassasalarida o'rganish uchun fan, texnika, san'at, ishlab chiqarish faoliyatining muayyan sohasidan saralab olingan bilimlar, o'quv va ko'nikmalar tizimi.

O'quv fani dasturi – o'quv rejasi kabi muhim davlat hujjati bo'lib, unda muayyan o'quv predmeti ochib beriladi va o'quv yili davomida ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi ko'rsatiladi.

Darslik – DTS, o'quv dasturi, uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy mafkura g'oyalari singdirilgan, muayyan o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli fan asoslarini mukammal o'zlashtirishga qaratilgan hamda turdosh ta'lim yo'nalishlarida foydalanish imkoniyatlari hisobga olingan nashr.

O'quv qo'llanma – bu darslikni qisman to'ldiruvchi, muayyan fan dasturi bo'yicha tuzilgan va fan asoslarining chuqur o'zlashtirishni ta'minlovchi ayrim bob va bo'limlarni keng tarzda yoritishga yoki mashq va mashg'ulotlar olib borishga mo'ljallangan nashr.

Ta'lim tamoyillari – o'qituvchining faoliyatini va talabalar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, tegishli ko'nikma va malakalar xosil qilishning asosiy qonun va yo'l-yo'riqlarini o'z ichiga oladi.

Electron darslik – bu an'anaviy darslikdan farqli o'laroq, fanga oid tegishli materiallarni dinamik talqinda, ya'ni foydalanuvchi e'tiborini jalb qiluvchi turli ranglardan, multimediyaga, audio va video animatsiyalar, gipermuvojsatlardan foydalangan holda tuzilgan yoxud dasturlashtirilgan darsliklar.

Ma'ruzalar to'plami – muayyan fanning o'quv dasturi bo'yicha undagi mavzularning asosiy mazmuni qisqa yoritilgan, birlamchi yangi bilimlarni olishga qaratilgan, foydalaniladigan asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlari ko'rsatilgan, o'z-o'zini nazorat qilishga oid savollar turkumi, mavzuga tegishli tayanch atama va iboralar keltirilgan, davriy ravishda ilmiy-tadqiqot izlanishlar asosida yangilanib turadigan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi bo'yicha chiqariladigan kichik adadli tarqatma material.

Metodik (uslubiy) qo'llanma – muayyan fanning o'quv dasturi bo'yicha kurs ishlari (loyihalari), laboratoriya va amaliy ishlarni bajarish tartibi aniq va batafsil ifodalangan hamda ushbu fan bo'yicha talabalarda zarur amaliy ko'nikmalar hosil qilishga mo'ljallangan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi asosida nashr etiladigan kichik adadli tarqatma material.

Metodik qo'llanma – o'qituvchilar va bilim oluvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda bir darsning maqsadi, dars o'tish vositalari va ulardan foydalanish usullari, darsning mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, qo'shimcha topshiriqlar va boshqalar haqida tavsiyalar bayon qilinadigan, ta'lim muassasalarining ilmiy (pedagogik) kengashi tavsiyasi asosida chop etiladigan nashr.

Lug'at – aniq bir tartibda joylashgan so'zlar (yoki so'z birikmasi, idiomalar va h.k) to'plami, ularning mazmuni, ishlatilishi, kelib chiqishi, boshqa tildagi tarjimasi to'g'risida ma'lumot beruvchi yoki so'zning tushunchasi, u bilan belgilanuvchi predmetlar haqida axborot beruvchi nashr.

Izohli lug'at – so'zlarning mazmunini izohlaydigan, har bir so'zning grammatik, etimologik va stilistik tavsifi berilgan, ularni qo'llashga oid misollar va boshqa ma'lumotlar keltirilgan, qo'shimcha adabiyot sifatida foydalaniladigan nashr.

Didaktikada qo'llaniladigan umumiy-ilmiy tushunchalar orasida tizim, tuzilma, vazifa, element kabilar alohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi:

ta'lim - o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

dars - bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli;

bilim olish - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustaqamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

ta'lim jarayoni - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

o'quv fani - ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan hamda o'zida muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manbaa.

ta'lim mazmuni - davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Сўнги йилларда олимлар томонидан яратилган педагогик адабиётларда дидактик қондалар турлича гурухлаштирилмоқда. Ана шуларга асосланган ҳолда қуйидагича таълим қондаларини курсатиб ўтиш мумкин.

1. Таълимнинг илмий бўлиш қондаси.
4. Таълимнинг тизими ва изчиллик бўлиши қондаси.
3. Таълимнинг тарбияловчилик характери.
4. Таълимда назариянинг амалиёт билан боғлиқ бўлиши қондаси.
5. Таълимда онглилик, фаоллик ва мустақиллик қондаси.
6. Таълимда курсатмалилик қондаси.
7. Таълим жараёнида ҳар қайси ўқувчига хос хусусиятларни ҳисобга олиш қондаси.
8. Таълимда илмий bilim ва қуникма, малакаларни пухта, мустаҳкам ўзлаштириш қондаси.
9. Таълимнинг ўқувчига мос бўлиши қондаси.
10. Таълим ва тарбиянинг бирлиги қондаси.

Didaktika ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvi qismidir. Didaktika grekcha so'z bo'lib, «Didasko» - «o'qitish», «Didaskon» - «o'rgatuvchi» degan so'zlardan kelib chiqqan. Didaktikaning so'zma - so'z tarjimasini ta'lim nazariyasini anglatadi. Ta'lim nazariyasi ta'lim jarayonining tushunchasi va mohiyatini, ta'lim qoidalarini, uslublari hamda tashkiliy formalarini o'z ichiga oladi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

1) bilim - shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui;

2) bilim olish - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

3) ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati;

4) malaka - muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli;

5) ta'lim - o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

6) ta'lim metodlari - ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui;

7) ta'lim mazmuni - shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati;

8) ta'lim vositalari - ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'yektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, harita, diagramma, plakat, rasm, chizma, videoproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'yektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar;

9) ta'lim jarayoni - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon;

10) ta'lim mazmuni - davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati;

11) ta'lim maqsadi (o'qish, bilim olish maqsadi) - ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya;

12) ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli) - ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi;

13) ta'limni boshqarish - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarni belgilash;

14) ta'lim tizimi - yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛЛАРИ

вақт билан чегараланган (дарс, маъруза, семинар, лаборатория машғулоти), алоҳида ўқитиш жараёни тузилишининг аниқ ўқув топшириқ тури.

аниқ ўқув материали мазмуни устида ишлаётганда ўқитувчини талабалар билан ўзаро ҳаракатини тартиблаштиришни, йўлга қўйишни, тизимга келтиришни назарда тутди.

Таълимни ташкил этиш шакллари

О'zbekiston Respublikasining «Та'лим тоғ'risida»ги қонунida та'лим ва тарбияни инсонпарварлик, демократик г'oyalarga муvофиқ ташкил этилиши е'tиروف этилган. Та'лимни инсонпарварлаштириш та'лим жарайонida о'қувчи шахсini ҳурмат қилиш, унинг ша'ни, обро'си, қадр-қимматини поымол етмаслик, мавjud исте'dодини ривожлантиришни назарда tutadi. Демократлаштириш еса педагогик жарайонда расмиyatchilikка yo'l qo'yмаслик, та'лим dasturlarini tanlashda о'қувчиларнинг fikrlarini inobatga olishni ifodalaydi. Respublika uzluksiz ta'lim tizimi ijtimoiy buyurtmani bajarishga xizmat qiladi, barkamol shaxs va yetuk mutaxassisni tarbiyalash vazifasini bajaradi.

Uzluksiz ta'lim tushunchasi har tomonlama garmonik taraqqiyotga bo'lgan intilishini qondiradigan yo'nalishda ko'p qirralidir. Bu yerda shaxs hayoti faoliyatining hamma bosqichlarida uning rivojlanishi haqidagi qoidalar dastlabki asos sifatida mujassamlanadi. har bir yoshdagi odamda o'ziga xos taraqqiyotning ijtimoiy vaziyati mavjuddir.

О'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Davlat ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta'lim muassasalari;
- ta'lim tizimini faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalari;
- ta'lim sohasidagi davlat boshqaruv organlari, shuningdek unga qarashli korxonalar, muassasalar va tashkilotlar;

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

Maktabgacha ta'lim

Umumiy O'rta ta'lim

O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi

Oliy ta'lim

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim

Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash

Maktabdan tashqari ta'lim

Mavzuga oid test savollari:

1. "Ta'lim beruvchi, rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi" tushunchalari didaktikaning qaysi jihatini yoritadi?
A) ta'lim natijasi, B) ta'lim vositalari, S) ta'lim funksiyalari
2. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat olib borishi qay tarzda ta'minlanadi?
A) Davlat ta'lim standartlari va davlat talablari asosida
B) Umumiy o'rta ta'lim standartlari asosida
S) Kadrlar tayyorlash milliy modelini amalga oshirish jarayonida
3. Ya.A.Komenskiyning "Buyuk didaktika" asari nechanchi yilda yozilgan?
A) 1630, B) 1631, S) 1632
4. O'quv jarayoni nimalardan iborat?
A) ta'limning maqsadi, mazmuni, baholash, o'qish va o'qitish
B) harakatlar, shakllar va chizuvlar, S) ishchi va yordamchi vositalar paneli
5. "Tizim" so'zi haqida tushuncha?
A) qismlardan tuzilgan, birikkan yaxlit narsa yoki hodisa
B) gaplarni yozib saqlab olish, S) o'quvchilarni bilish faoliyatini rivojlantirish
6. Chiqarmoq, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, oldindan aytish, bo'lib chiqmoq, taqsimlash, tekshirmoq.
A) analiz, B) bilish, S) sintez
7. An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati nimada?
A) gapirib berish, tushuntirish, talaba esa bu axborotni xotirada saqlaydi
B) Ijodiy yondashuv, S) nazorat turlari (ON,JN,YaN)

Masala:

1. Bir o'qituvchi maktabning o'quv ishlari bo'yicha direktori o'rinbosariga bunday dedi: «Men dars beradigan 8-a sinfdan o'quvchilarning darsga sababsiz kelmay qolish xollari ko'payib ketdi, bolalar darsda shovqin-suron qilib o'tirishadi,

menga quloq solishmaydi, o'zlashtirishlari yomon. Bu ishda sizdan, ota-onalar menga yordam berishingizni iltimos qilaman».

1. Bu muammoni to'g'ri hal qilishda maktab direktori qanday yo'l tutishi lozim?

2. Siz shu o'qituvchi o'rnida bo'lsangiz, qanday yo'l tutar edingiz? Direktor o'rinbosari o'rnida-chi?

2. Quyidagi «..donolar bisotidan..» deb nomlanmish hikoyatlardan parchalarni o'qing va mushohada qiling.

Ilm o'rganish fazilatlari haqida

Allohning yerdagi elchisi Rasululloh aytmishlarki, ilm o'rganish har bir mo'min va muslima uchun farzdir. Ilm tolibi uchun borliq mayjudot, hatto dengizdagi baliqlar ham (o'z) gunohlarini so'rab istig'for aylaydilar.

Ilm ibodatdan afzaldir, chunki u dinni tutib turuvchidir. Bilim olmoq ikki toifaga bo'linur, ya'ni chin qalban ilmga tashnalikdur, bu foydali ilmdur. Bunday ilm kishi hayotini toabad nurafshon qiladur. Ikkinchi xildagi ilm esa faqat tildagidur.

Savol: Bu hikoyatda qanday ilm to'g'risida fikr bildirilyapti?

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilishdan maqsad nima?

2. "Ta'lim tog'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qanday amalga oshiriladi?

3. Ta'limning milliy modeli qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

4. Ta'limda "Portlash effekti" deganda nimani tushunasiz?

5. Uzluksiz ta'lim tizimi turlarini sanang.

6. Nima uchun DTS ta'lim mazmunining mezoni hisoblanadi?

7. O'qitishga nima uchun ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalar qo'yiladi?

8. Ta'lim qonuniyatlarining muayyan fanlarni o'qitishdagi ahamiyatini izohlab bering.

9. Ta'lim tamoyillari o'qitish jarayonida qanday vazifalarni bajaradi?

10. Mutafakkirlarning ta'lim to'g'risidagi g'oyalari hozirgi ta'lim tizimi uchun didaktik asos bo'la oladimi?

5-mavzu: Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. Xorijiy mamlakatlar pedagogikasi.

Reja:

1. Pedagogik texnologiya haqida tushuncha, uning yuzaga kelishi va qo'llanilishi.

2. Pedagogik texnologiyaning metodologiyasi.

3. Pedagogik texnologiyaning turlari.

4. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyatlari.

5. Ta'limda texnologik yondoshish variantlari.

6. AQShda ta'lim tizimining tuzilishi va o'ziga xosligi.

7. Yaponiyada ta'lim tizimi va uning xususiyatlari.

8. Frantsiya ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari.

9. Angliya oliy ta'lim tizimi.

10. Universitetlar, kichik kollejlar, maxsus ixtisoslashtirilgan kollejlar.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar:

Interfaol ta'lim (ing. "interact" (rus tilida "интерактив"), "inter"- o'zaro, ikki taraflama, "act" – harakat qilmoq, ish ko'rmoq) – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim.

Interfaollik - ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklaridir.

Pedagogic texnologiya – bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogic faoliyat jarayonining mazmunidir.

O'qitish texnologiyasi – o'quv mashg'ulotining har bir bosqichini alohida-alohida loyihalash, kutiladigan natijalarni oldindan aniqlashtirish, har bosqichda qo'llaniladigan shakl, metod va vositalarini oqilona tanlab olish, o'qituvchi va talabaning vazifalarini oydinlashtirishga qaratilgan algoritmik ketma-ketlik.

Tarbiya texnologiyasi – tarbiya natijalariga asoslanib, tarbiyaning maqsad va vazifalarini oydinlashtirish, tarbiya jarayonining har bir bosqichini alohida loyihalash, tarbiyaning shakl, metod va vositalarini aniq belgilab olishga qaratilgan tizimli jarayon.

Interfaol metod – o'quv jarayonining tarkibiy qismi bo'lib, bir vaqtning o'zida ham o'qituvchi ham talabani faollashtirishga yo'naltirilgan o'qitish usullari majmui.

Grafik organayzerlar – o'quv jarayonida qo'yilgan maqsadga erishishda yordam beruvchi chizma, jadval, grafiklar majmui. Agar grafik organayzerlarni o'qituvchi tayyor (to'ldirilgan) holda qo'llasa vosita vazifasini, talabalarning mashg'ulot mavzusiga doir bilimlarini mustahkamlash va fikrlashni rivojlantirish maqsadida ishlatilsa, metod vazifasini bajaradi,

Dastlab «**texnologiya**» tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu soʻz tenikaviy taraqqiyot bilan bogʻliq holda fanga 1872 yilda kirib keldi va yunoncha ikki soʻzdan – «**texnos**» (techne) – sanʼat, hunar va «**logos**» (logos) – fan soʻzlaridan tashkil topib «**hunar fani**» maʼnosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni toʻliq tavsiflab berolmaydi. Texnologik jarayon har doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan holda amallarni (operatsiyalarni) muayyan ketma-ketlikda bajarishni koʻzda tutadi. Yanada aniqroq aytadigan boʻlsak, texnologik jarayon – bu mehnat qurollari bilan mehnat obʼyektlari (xom ashyo)ga bosqichma-bosqich taʼsir etish natijasida mahsulot yaratish borasidagi ishchi (ishchi-mashina)-ning faoliyatidir.

Pedagogik texnologiya oʻziga xos va potentsial yaratiladigan pedagogik natijalarga erishish uchun pedagogik tizimning barcha tashkiliy tomonlariga aloqador tashkiliy va amaliy tadqiqotlar sohasi sifatida berilgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi (1997 y.) ni amalga oshirishning ikkinchi bosqichida «oʻquv-tarbiyaviy jarayonni ilgʻor pedagogik texnologiyalar bilan taʼminlashning muhimligi» alohida qayd qilingan. Shuning uchun ham mamlakatimiz oʻquv yurtlarida pedagogik texnologiyaga qiziqish ortib unga turlicha qarashlar, va bu tushunchani oʻziga xos talqin qilishlar, shuningdek, pedagogik texnologiyani oʻquv jarayoniga joriy etishga ham turlicha yondashuvlar sodir boʻlmoqda. Ushbu boʻlimda oʻtgan asrning 60-yillarida AQSh (B. Blum, D. Kratvol, N. Gronland, J. Kerrol) da yaratilgan va jahondagi 30 ga yaqin mamlakatlar taʼlim tizimida muvaffaqiyatli qoʻllanib kelinayotgan pedagogik texnologiyaning mohiyati, uning nazariy asoslari, oʻziga xos xususiyatlari hamda bu texnologiyaning mamlakatimiz taʼlim tizimiga joriy etishning ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Zero, oʻqitishga texnologik yondashuvning oʻzbek xalq pedagogikasi gʻoyalari bilan uygʻunlashtirib oʻquv jarayoniga tadbiiq etish, kadrlar tayyorlash

sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi muqarrardir.

Xalqaro **YuNESKO** tashkiloti tomonidan pedagogik texnologiya tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

«Pedagogik texnologiya-ta'lim shakllarini maqbullashtirish uchun inson va texnik resurslarni hamda ularning o'zaro ta'sirini e'tiborga olgan holda, o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimiy uslubidir».

O'quv maqsadlari turlari

B.Blum taksonomiyasi yordamida o'qituvchi nafaqat o'quv maqsadlarini aniqlashtirishga, balki ularni o'zaro bog'liq bo'lgan qat'iy ketma-ketlikda joylashtirishga muvaffaq bo'ladi. O'quv maqsadlarining bunday ifodalanishi, o'qituvchi uchun talabalarga, ularning bilish faoliyati holatini tushuntirish, bu faoliyatni yakuniy natija tomon aniq yo'nalish olishga undashi uchun imkoniyat yaratadi.

БЛУМ ТАКСОНОМИЯСИ

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining 1993 yil 5 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi Oliy o'quv yurtlari uchun talabalarni test usulida qabul qilish to'g'risida»gi qarori O'zbekistonda MDH davlatlari ichida birinchi bo'lib testshunoslikdan foydalanishga keng yo'l ochib berdi. Jahon pedagogikasi va psixologiyasida mustahkam o'rin olgan test usuli mamlakatimiz ta'lim tizimida jadallik bilan tadbiq qilinmoqda. Respublika Davlat Test Markazining faoliyat ko'rsatayotganligi mamlakatimizda testshunoslikning davlat ahamiyatiga ega bo'lgan masala darajasiga ko'tarilganligining yaqqol dalilidir. Pedagogik testlar AQSh, Niderlandiya, Angliya, Turkiya, Janubiy Koreya, Yaponiya va boshqa ko'pgina mamlakatlarda keng rivoj topdi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida ta'lim tizimi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- maktabgacha tarbiya muassasalari - 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalashga xizmat qiladi;
- boshlang'ich maktablar (1-8-sinflar) - 6 yoshdan 13 yoshgacha bo'lgan bolalar ta'lim oladilar;
- o'rta maktablar (9-12-sinflar) - 14 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan bolalarning ta'lim olishlari uchun imkoniyat yaratadi. O'rta maktab quyi va yuqori bosqichdan iborat.
- oliy ta'lim - 2 yoki 4 yil mobaynida kollejlarda hamda universitetlarda amalga oshiriladi.

Frantsiyada ta'lim tizimi quyidagi bosqichlar asosida shakllangan:

- Maktabgacha tarbiya - 2 yoshdan 6 yoshgacha bolalarni o'z ichiga oladi.
- Boshlang'ich ta'lim - 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalarning 3 bosqichda ta'lim olishlariga imkon beradi. Tayyorlov bosqichi uchun 1 yil, elementar kurslar

uchun 2 yil ta'lim muddati belgilangan. Boshlang'ich ta'limning 3-bosqichi 2 yillik chuqurlashtirilgan bosqichdir.

- O'rta ta'lim ikki bosqichda beriladi. O'rta ta'limning birinchi bosqichi 4 yillik ta'lim beruvchi kollejlarda, ikkinchi bosqich esa 3 yillik ta'lim beruvchi litseylarda amalga oshiriladi. 3 yillik litseyni tugatgan bitiruvchilar «**Bakalavr**» darajasini olish uchun imtihon topshiradilar.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Internet yoki biror bir kommunikativ moslama (masalan, lokal) tarmoq orqali sizga qulay bo'lgan vaqtda o'qitish nima deb ataladi?

- A) masofadan o'qitish, B) internet tarmoqlararo, S) lector o'qitish,
D) innovatsion o'qitish

2. Pedagog modeli nimalardan iborat?

- A) ta'lim berish mahorati, ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona baholash, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib o'rinish, o'z bilim va mahoratini doimiy oshirib borish, B) ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona baholay olish, talabchanlik va adolatlilik,
S) ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bo'rish, bilim va mahoratini doimiy oshirib bo'rish D) talabchanlik va adolatlilik, bilim va mahoratini doimiy oshirib borish

3. Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari...

- A) o'qituvchi-kommunikatsiya-o'quvchi, B) o'quvchi-o'qituvchi-kommunikatsiya S) kommunikatsiya-o'quvchi-o'qituvchi, D) o'qituvchi-o'quvchi-kommunikatsiya

4. "Test" nima?

- A) sinov, B) insho, S) tekshirish, D) baholash

5. An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati nimada?

- A) gapirib berish, tushuntirish, talaba esa bu axborotni xotirada saqlaydi
B) Ijodiy yondashuv, S) nazorat turlari (ON, JN, YaN), D) o'zaro ta'sirlar

6. "Texnologiya" so'zining ma'nosi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) "texne"-mahorat, san'at, "logos"-tushuncha, ta'limot, B) "texne"-mehnat, san'at, "logos"-tushuncha, bilim, S) "texne"-qobiliyat, san'at, "logos"-tushuncha, ta'lim, D) "texne"- san'at, "logos"-tushuncha, o'qitish

7. Qaysi amerikalik olim oily o'quv yurtlari uchun pedagogic texnologiyaning individuallashtirilgan metod tizimini ishlab chiqdi?

- A) F.Keller, B) R.Ganye, S) A.Romishevskiy, S) A.Romishevskiy

8. Pedagogik texnologiyaning samaradorligi nimada?

- A) bilimlarni o'zlashtirishda, avvalgi bilim va tajribalarning rolini oshishi,
B) o'qituvchilarning deyarli bir xil natijaga erishishi, S) Talaba bilan hamkorlikda ishlash, D) kompyuter texnologiyasidan keng foydalanish

9. O'qituvchining innovatsion faoliyati tuzilmasi komponentlari ko'rsatilgan qatorni aniqlang.

- A) Texnologik, pedagogik, psixologik, prospektiv, B) Motivasion, kreativ, pedagogik, S) Texnologik, reflektiv, pedagogik, D) Motivasion, kreativ, texnologik, reflektiv

10. Pedagogik test sinovlari birinchi marta kim tomonidan ishlab chiqildi?

- A) angliyalik psixolog F.Gamelton tomonidan, B) amerikalik psixolog E.Torndayk tomonidan S) amerikalik psixolog U.Shramm tomonidan, D) chex pedagogi Ya. Komenskiy tomonidan

“Blits – so’rov” Nazorat savollari:

1. Texnologiya so’zining ma’nosi nima?
2. O’zbekiston Respublikasi ta’lim tizimiga test metodi qachon kirib keldi?
3. Test nima va u qaysi olim tomonidan birinchi bo’lib ishlab chiqilgan va qo’llangan?
4. Test necha turda bo’ladi?
5. Ilmiy adabiyotlarda pedagogik texnologiyaning uch aspekti to’g’risida fikr yuritilgan, bular qaysilar?
6. Pedagogik texnologiyaga bag’ishlangan birinchi xalqaro konferensiya YuNESKO tomonidan qachon va qayerda o’tkazilgan?
7. Pedagogik test sinovlari birinchi marta kim tomonidan ishlab chiqildi?
8. O’qituvchining innovasion faoliyati tuzilmasi komponentlari nimalardan iborat?
9. Internet yoki biror bir kommunikativ moslama (masalan, lokal) tarmoq orqali sizga qulay bo’lgan vaqtda o’qitish nima deb ataladi?
10. ”Keys-stadi” so’zining ma’nosi va uni qo’llanish tartibi qanday?

6-mavzu: Psixologiya fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Fanning ilmiy-tadqiqot metodlari.

Reja:

1. Psixologiya fanining predmeti.
2. Psixologiya ijtimoiy fan sifatida
3. Psixologiyaning fanlar tizimida tutgan o’rni.
4. Psixologiya tabiiy va ijtimoiy fan sifatida.
5. Psixik aks ettirish shakllari.
6. Psixikaning asosiy funktsiyalari.
7. I.P.Pavlovning ikki signallar sistemasi haqidagi ta’limoti.
8. Psixologiyaning asosiy metodlari.
9. Psixologik metodlarning vazifalari.
10. Amaliy psixologiyaning asosiy yo’nalishlari.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Animizm (lot. anima - jon) – odam, hayvonot, o’simlik, predmetlarda mustaqil jon borligi haqidagi tasavvur tizimi.

Assotsiatsiya – psixik hodisalar o’rtasidagi aloqa bo’lib, u aniq qonunlar asosida shakllanadi.

Ong – psixikaning eng yuksak darajasi bo’lib u faqat insongagina xosdir. Ong ijtimoiy – tarixiy sharoitda odam mehnat faoliyatining tarkib topishida til yordamida boshqa kishilar bilan doimiy munosabatda bo’lish natijasidir.

Ongsizlik – bu shunday psixik jarayonlar va hodisalar yig’indisiki, unda inson o’z xatti-harakatlariga javob bermaydi. Bunga tush ko’rish, ba’zi patologik hodisalar, alahlash gallyutinatsiya kabilar.

Ong osti holatlari – aktual ravishda anglab olinmaydigan psixik jarayonlar va psixik holatlar yig'indisi. Odamning xatti-harakatlari va uning mazmuniga ta'sir etishga qodir.

Psixika (yunon. psyuhikos-ruhiy) – yuksak darajada tashkil topgan materiya-miyaning funksiyasi. Uning mohiyati tuyg'ular, idrok, tasavvur, fikrlar, iroda va boshqalar ko'rinishida aks ettirishdan iborat.

Psixologiya (yunon. Psyuxe – ruh, logos - bilim) – odamning ob'yektiv borliqni sezgi, idrok, tafakkur, tuyg'u-hissiyot va boshqa psixik holatlar orqali aks ettirish jarayonini o'rganadigan fan.

Psixologiya asosan psixikani keng doirada tadqiq qiladi. Shunga ko'ra psixikaning yuzaga keltiruvchi asosiy psixik faoliyatlari ko'rsatilgan. Aynan psixik faoliyatlar quyidagi jarayonlarni o'z ichiga oladi:

bilish faoliyatlari: diqqat, nutq, faoliyat;

bilish jarayonlari: sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur;

shaxsning hissiy-irodaviy sifatleri: hissiyot, iroda;

shaxsning individual-psixologik xususiyatlari: temperament, xarakter, qobiliyat;

Psixologiyaning predmeti. “Psixologiya” so'zi ikkita grek so'zlaridan - “psyuxe” - jon, ruh va “logos” - ta'limot, ilm so'zlaridan iborat bo'lib, an'anaviy ma'noda inson ruhiy dunyosiga aloqador barcha hodisalar va jarayonlar uning predmetini tashkil etadi. Boshqacha qilib aytganda, psixologiyaning predmeti har birimizning tashqi olamni va o'z-o'zimizni bilishimizning asosida yotgan jarayonlar, hodisalar, holatlar va shakllangan hislatlar tashkil etadi. Psixologiya bo'yicha adabiyotlarda uning predmetini qisqacha qilib, **psixikadir**, deb ta'rif berishadi. **Psixika** - bu inson ruhiyatining shunday holatiki, u tashqi olamni (ichki ruhiy olamni ham) ongli tarzda aks ettirishimizni, ya'ni bilishimiz, anglashimizni ta'minlaydi. Lekin bu qisqa ta'riflardan psixikaga aloqador jarayonlar ongning aks ettirish shakllari ekan, degan yuzaki xulosaga kelish noto'g'ri bo'ladi. Chunki inson psixikasi va uning ruhiy olamiga aloqador hodisalar va jarayonlar shu qadar murakkab va xilma-xilki, biz ba'zan o'z-o'zimizni ham tushunmay qolamiz. Shuning uchun ham odamlarning bilimdonligi nafaqat tashqi olamda ro'y berayotgan ob'yektiv hodisalar mohiyatiga aloqador bilimlar majmuiga ega bo'lish bilan, balki hayotda munosib o'rin egallash, o'z ichki imkoniyatlari va salohiyatidan samarali foydalangan holda faoliyatini oqilona tashkil etishning barcha sirlaridan boxabar bo'lish, o'ziga va o'zgalarga ta'sir ko'rsatishning usullarini bilish va ulardan o'z o'rnida unumli foydalanishni nazarda tutadi. Psixologik bilimdonlikning murakkabligi aynan shundaki, atrofimizdagi narsalar va hodisalarning mohiyatini bevosita his qilib bilishimiz mumkin, lekin psixik hayotga aloqador bo'lgan jarayonlarni, o'zimizda, miyamiz, ongimizda ro'y berayotgan narsalarning mohiyatini bilvosita bilamiz. Masalan, o'rtoqlarimizdan biri bizga yoqadi, doimo bizda yaxshi, ijobiy taassurot qoldira oladi, lekin uning u yoki bu xatti - harakatlarini bevosita ko'rib, baholab, tahlil qilolsak-da, unga nisbatan his qilayotgan mehrimizni, uzoq ko'rishmay qolganimizda uni sog'inayotganligimiz bilan bog'liq hisni bevosita ko'rib, idrok qilish imkoniyatiga ega emasmiz. Aynan shunga o'xshash holatlar psixologiya o'rganadigan hodisalar va holatlarning o'ziga xos tabiati va murakkabligidan darak beradi va ularni boshqa turli hodisalardan farq qiladi.

Shunday qilib, psixologiya fani o'rganadigan jarayonlar va hodisalar murakkab va xilma-xil. Ularni o'rganishning ikki jihati bor: bir tomondan, ularni o'rganish qiyin, ikkinchi

tomondan oson ham. Yana bir jihati xususida shuni aytish mumkinki, bu hodisalar bevosita bizning o'zimizda berilgan, ularni uzoqdan qidirish, mavhum analogiyalar qilish shart emas, boshqa tomondan, ular o'zaro bir-birlari bilan bog'liq va umumiy qonuniyatlar va prinsiplarga bo'ysunadi. 1 - jadvalda psixik jarayonlarning namoyon bo'lish shakllari, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar aks ettirilgan.

1 - jadval

**PSIXIKANING NAMOYON BO'LIH SHAKLLARI VA
ULARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI**

PSIXIK JARAYONLAR	PSIXOLOGIK HOLATLAR	SHAXSNING XUSUSIYATLARI
BILISH JARAYONI	HISSIY IRODAVIY	INDIVIDUALLIK
Sezgilar	Emotsiyalar	Yo'nalishlar
Idrok	E'tiqodlilik	Temperament
Xotira	Bardamlik	Xarakter
Tafakkur	Tetiklik	Qobiliyat
Xayol	Apatiya	Iqtidor
Nutq	Qiziquvchanlik	Aqliy salohiyat
Diqqat	Hayratlanish	Xulq motivatsiyasi
	Ishonchlilik	Ish uslubi
	Ijodiy ruhlanish	Mas'uliyat

Demak, qisqa qilib, psixologiyaning predmeti konkret shaxs, uning jamiyatdagi xulq - atvori va turli faoliyatlarining o'ziga xos tomonlaridir, deb ta'riflash mumkin.

Psixologiyaning fanlar tizimida tutgan o'rni. Psixologiya yaxlit va mustaqil fan sifatida

odamlarda gumanistik mentalitetning shakllanishiga xizmat qilib, inson omiliga aloqadorligi uning shu yo'nalishdagi muammolarni ma'lum ma'noda o'rganadigan barcha fanlar bilan bevosita aloqasini taqozo etadi. Bular birinchi navbatda ijtimoiy-gumanitar fan sohalari bo'lib, psixologiyaning ular orasidagi mavqei o'ziga xos va yetakchidir.

Falsafa va uning oxirgi paytlarda shakllanib, rivojlanib borayotgan ijtimoiy falsafa qismi bilan bo'lgan aloqa bu ikkala fanning inson va uning hayoti mohiyatini to'la anglash va uning rivojlanib tendensiyalarini belgilashdagi o'rni va ahamiyatidan kelib chiqadi. Tabiat, jamiyat va inson tafakkurining rivojlanishiga oid bo'lgan umumiy qonuniyatlar va prinsiplarni psixologiya falsafaning bazasidan oladi va shu bilan birga o'zi ham inson ongi va tafakkuri qonuniyatlari sohasidagi yutuqlari bilan falsafani boy ma'lumotlarga ega bo'lishiga yordam beradi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, mustaqillik mafkurasi va milliy ongning shakllanishiga taalluqli umumiy ilmiy qonuniyatlarni izlashda ham yurtimiz sharoitida bu ikkala fan - falsafa va psixologiyaning hamkorligi bevosita sezilmoqda. Bu bog'liqlik avvalo yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirish muammosi ko'ndalang turgan tarixiy davrda milliy mafkura va milliy g'oyani shakllantirish kabi dolzarb vazifani bajarishga xizmat qilmoqda.

Sotsiologiya fani ham yangicha ijtimoiy munosabatlar sharoitida o'z taraqqiyotining muhim bosqichiga o'tgan ekan, psixologiya ushbu fan erishgan yutuqlardan ham foydalanadi, ham ularning ko'лами kengayishiga baholiqudrat xizmat qiladi. Ayniqsa, psixologiyadan mustaqil ravishda ajralib chiqqan, bugungi taraqqiyot davrimizda alohida ahamiyat kasb etgan ijtimoiy psixologiyaning sotsiologiya bilan aloqasi uzviy bo'lib, ular jamiyatda ijtimoiy taraqqiyot va progressni ta'minlash ishiga xizmat qiladilar. qolaversa, xuquqiy, demokratik davlat qurish ishini sobitqadamlik bilan amalga oshirayotgan O'zbekiston aholisining huquqiy madaniyatini va demokratik o'zgarishlarga psixologik jihatdan tayyorligini amalda ta'minlash, bu sohada muntazam tarzda ijtimoiy fikr va insonlar fikr va qarashlaridagi o'zgarishlarni o'z vaqtida o'rganish, bashorat qilish va taraqqiyot mezonlarini ishlab chiqishda ikkala fanlar metodologiyasi va metodlarini birlashtirish tadbiiy ahamiyat kasb etadi.

Pedagogika bilan psixologiyaning o'zaro hamkorligi va aloqasi an'anaviy va azaliy bo'lib, ularning yosh avlod tarbiyasini zamon talablari ruhida amalga oshirishdagi roli va nufuzi o'ziga xosdir. Respublikamizda amalga oshirilayotgan yangi "Ta'lim to'g'risidagi" qonun hamda "Kadrlar tayyorlashning milliy Dasturi"ni amalga oshirish ham ikki fan hamkorligi va o'zaro aloqasini harqachongidan ham dolzarb qilib qo'ydi. Milliy dasturda e'tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo'lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart - sharoitlar orasida yangi pedagogik texnologiyalarini ta'lim va tarbiya jarayonlariga tadbiiq etishda pedagogikaning o'z uslub va qoidalari yetarli bo'lmaydi. Shuning uchun ham psixologiya u bilan hamkorlikda yosh avlod ongining ta'lim olish davrlaridagi rivojlanish tendensiyalaridan tortib, toki yangicha o'qitish texnologiyalarini bola tomonidan o'zlashtirilishi va undagi aqliy hamda intellektual qobiliyatlarga nechog'lik ta'sir ko'rsatayotganligini o'rganish va shu asosda ishni tashkil etish psixologiyadagi metodlarni didaktik metodlar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Ayniqsa, ma'naviy barkamollik tamoyillarini maktabda va yangi tipdagi ta'lim muassasalarida joriy etish ham shaxs psixologiyasini teran bilgan holda o'qitishning eng ilg'or va zamonaviy shakllarini amaliyotga tadbiiq etishni nazarda tutadi.

Iqtisodiyot bilan psixologiyaning o'zaro aloqasi va hamkorligi ham yangilik bo'lib, ayniqsa, bozor munosabatlariga bosqichma - bosqich o'tish sharoitida iqtisodiy ong hamda iqtisodiy xulqning o'ziga xos namoyon bo'lish qonuniyatlarini o'rganishda ikkala fan teng xizmat qiladi. O'zbekiston Prezidenti I. Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridayoq fuqarolarda, birinchi navbatda, yoshlarda yangicha iqtisodiy tafakkur shakllanishining jamiyat iqtisodiy taraqqiyotidagi ahamiyatiga e'tiborni qaratgan edilar. Demak, yangi davr shaxsini tarbiyalash va uning jamiyatgi moslashuvi masalasida psixologiya iqtisodiyot fanida qo'lga kiritgan yutuqlar, yangiliklar va iqtisodiy samaraga erishish omillarini hisobga olsa, iqtisodiyot o'z navbatida iqtisodiy islohotlarning ob'yekti hamda sub'yekti bo'lmish inson omilidagi barcha psixologik o'zgarishlarni aniqlash, tahxil qilish va shu asnoda bashorat qilish vazifasini yechishi kerak.

Yuqorida ta'kidlangan fan tarmoqlari psixologiya bevosita uzviy aloqada rivojlanadigan fanlarning asosiy qismi xolos. Bugungi kunda har bir fan rivoji uchun inson omilini hisobga olish zarur ekan, psixologiya o'sha barcha fanlar bilan aloqada va hamkorlikda rivojlanadi.

Yuqoridagi fikrlar va psixologiya bevosita aloqador bo'lgan fanlarning xarakteriga bog'liq tarzda bugungi kunda psixologiyadan nisbatan alohida bo'lib ajralib chiqqan tarmoqlar to'g'risida ham fikr yuritish mumkin.

Psixologiyaning tarmoqlari. Psixologiyaning alohida tarmoqlarini differensiasiya qilish eng avvalo ishlab chiqarishdagi inson faoliyati kechadigan sohalar va ularning vazifalaridan kelib chiqadi. Hozirgi davrga kelib psixologiyani inson shaxsi haqidagi eng muhim fanlardan biri sifatidagi ahamiyatini hamma tan olmoqda. Inson shaxsning esa bevosita kirib bormagan sohasini topish qiyin. Psixologiya iqtisod, pedagogika, falsafa, mantiq, sosiologiya va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan aloqador fan hisoblanadi. Chunki hamma sohada inson shaxsi faoliyat ko'rsatar ekan, har bir sohada ishni samarali tashkil etish, olib borish uchun kishilar psixologiyasini, shaxslararo munosabatlar psixologiyasini, odamlarning turli vaziyatlardagi xulq-atvor normalarini bilish va shunga ko'ra ish olib borish muhimdir. Shuning uchun hozirgi davr mutaxassisleri psixologik bilimlardan boxabar bo'lishlari lozimdir.

Hozirgi zamon psixologiya sohalarini bugungi kunga kelib 300dan ortiqni tashkil etadi. Bu sohalar o'ziga xos ob'yektga ega bo'lib, bir-biridan farq qiladi. Shu bois fan sohalarini o'rganish qulay bo'lishi uchun taqmoqlarni ma'lum tizimga keltirish maqsadida ma'lu guruhlariga tasniflash joriy qilingan. Bu borada professor A.V.Petrovskiy psixologiya fan sohalarini quyidagicha tasniflashni ilgari suradi:

- Aniq faoliyat turlarini o'rganuvchi psixologiya sohalarini:

- mehnat psixologiyasi; muhandislik psixologiyasi, aviatsiya psixologiyasi, kosmik psixologiya,

- pedagogic-psixologiya; ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi, o'qituvchi psixologiyasi

- tibbiyot psixologiyasi; neyropsixologiya, psixofarmakologiya, psixoterapiya,

- yuridik psixologiya; sud psixologiyasi, criminal psixologiya,

- Harbiy psixologiya;

- Sport psixologiyasi;

- Savdo psixologiyasi;

- San'at psixologiyasi;

- Ilmiy ijodiyot psixologiyasi.

- Rivojlanishning yosh xususiyatlarini o'rganuvchi psixologiya sohalarini:

- yosh psixologiyasi; patopsixologiya;

- oligofrenopsixologiya, surdopsixologiya, tiflopsixologiya;

- Qiyosiy psixologiya;

- Akmeologiya:

- Shaxs va jamiyatga bo'lgan munosabatni o'rganuvchi psixologiya sohalarini:

- Ijtimoiy psixologiya;

- Differensial psixologiya;

- Din psixologiyasi;

- Etnopsixologiya;

- Boshqaruv psixologiyasi;

- Marketing psixologiyasi,

Shu bilan birga psixologiyaning bir qator tadbqiq sohalarini ham mavjud.

- Eksperimental psixologiya;
- Ekstremal psixologiya;
- Psixofiziologiya;
- Siyosiy psixologiya;
- Oila psixologiyasi;
- Parapsixologiya.
- **umumiy psixologiya** - psixologiyaning barcha masalalarining o'ziga xos jihatlarini o'rganadigan maxsus sohasi;
- **pedagogik psixologiya** - kishiga ta'lim va tarbiya berishni psixologik qonuniyatlarini o'rganishni o'z predmeti deb biladi;
- **yosh davrlari psixologiyasi** - turli yoshdagi odamlarning tug'ilgandan to umrining oxirigacha psixik rivojlanish jarayonini, shaxsning shakllanishi va o'zaro munosabatlari qonuniyatlarini o'rganadi;
- **ijtimoiy psixologiya** - odamlarning jamiyatdagi birgalikdagi ish faoliyatlari natijasida ularda hosil bo'ladigan tasavvurlar, fikrlar, e'tiqodlar, hissiy kechinmalar va xulq-atvorlarini o'rganadi;
- **mehnat psixologiyasi** - kishi mehnat faoliyati psixologik xususiyatlarini, mehnatni ilmiy asosda tashkil etishning psixologik jihatlarini o'rganadi;
- **muhandislik psixologiyasi** - avtomatlashtirilgan boshqaruv sistemalari operatorning faoliyatini, odam-texnika o'rtasida funksiyalarni taqsimlash va muvofiqlashtirishning xususiyatlarini o'rganadi;
- **yuridik psixologiya** - huquq sistemasining amal qilishi bilan bog'liq masalalarning psixologik asoslarini o'rganadi;
- **harbiy psixologiya** - kishining harbiy harakatlar sharoitida namoyon bo'ladigan xulq-atvorini, boshliqlar bilan ijro etuvchilar o'rtasidagi munosabatlarning psixologik jihatlarini o'rganadi;
- **savdo psixologiyasi** - jamiyatda tijoratning psixologik sharoitlari, ehtiyojning individual, yoshga oid, jinsga oid xususiyatlarini, xaridorga xizmat ko'rsatishning psixologik omillarini aniqlaydi, modalar psixologiyasi kabi masalalarini ko'radi;
- **tibbiyot psixologiyasi** - shifokor faoliyati psixologiyasini, bemor xulq-atvorining psixologik jihatlarini o'rganadi.

Shuningdek psixologiyada etnopsixologiya, oilaviy hayot psixologiyasi, boshqaruv psixologiyasi, shaxs psixologiyasi, rahbar psixologiyasi, psixodiagnostika va boshqa ko'plab sohalari mavjud.

Psixika - bu yuksak darajada tashkil topgan materiyaning sistemali xossasi (xususiyati), sub'yekt tomonidan ob'yektiv borliqni faol aks ettirish, mazkur borliq manzalarini sub'yekt o'zidan uzoqlashtirmay ifodalash, xuddi shu asnoda o'z xulqini va faoliyatini shaxsan boshqarishdir. Psixikada o'tmishning, hozirgi davr va kelasi zamonning hodisalari ifodalangan tartibga solingandir. Inson psixikasida ham anglanilmagan, ham anglangan xususiyatga ega bo'lib, anglanilmagan psixika o'z navbatida hayvon psixikasidan sifat jihatidan keskin tafovutga va ustuvorlikka ega.

Psixikaning reflektiv tabiati, xususiyati to'g'risida mulohaza yuritilganda rus olimi I.M.Sechenov va uning shogirdlari tomonidan to'plangan materiallar tasavvur etiladi. I.M.Sechenovning "**Bosh miya reflekslari**" nomli asarida qat'iy ravishda fikr

bildirishicha, “**ong va ongsiz hayotning barcha harakatlari ro’y berish usuliga ko’ra reflekslardan iboratdir**”. Psixik hodisa sifatida ongning harakati tanasiz ruhning xususiyatiga emas, balki tadqiqotchining mulohazasiga qaraganda, ro’y berish, vujudga kelish usuliga, tuzilishiga binoan refleksga o’xshash hislatga ega bo’lgan jarayondir. Shundan kelib chiqqan holda fikr yanada rivojlantirilsa psixik hodisa insonning shaxsiy g’oyalarini, hissiy kechinmalarini, sezgi va idrok jarayonlarini o’zi kuzatish jarayonida aks etuvchi voqelikdangina iborat emas, balki u refleks singari tashqi qo’zg’atuvchilarning ta’sirini va unga javoban bildiriladigan harakat reaksiyasini ham o’zida mujassamlashtiriladi. Ma’lumki, I.M.Sechenovgacha bo’lgan psixologik, fiziologik nazariyalarda insonning ongida obrazlar, tasavvurlar, mulohazalar, g’oyalar tarzida in’ikos (aks) ettiriluvchi hodisalarni psixologiya fanining predmeti sifatida tan olinar edi. Lekin bu psixologik voqelik Sechenov tomonidan organizmning muhit bilan o’zaro ta’sir harakatining alohida shaklidan iborat ekanligi, psixologik yaxlit jarayonining ayrim holatlari, uning lahzalari tariqasi tushuntiriladi. Psixologiyada tan olib kelinayotgan psixik jarayonlar ongning ichida tug’iladi va uning ichida yakunlanadi, degan g’oya I.M.Sechenov tomonidan inkor qilinadi, asossiz davo ekanligi ta’kidlanadi.

Shunday qilib, psixologiya fani o’rganadigan jarayonlar va hodisalar murakkab va xilma-xil. Ularni o’rganishning ikki jihati bor: bir tomondan, ularni o’rganish qiyin, ikkinchi tomondan oson ham. Yana bir jihati xususida shuni aytish mumkinki, bu hodisalar bevosita bizning o’zimizda berilgan, ularni uzoqdan qidirish, mavhum analogiyalar qilish shart emas, boshqa tomondan, ular o’zaro bir-birlari bilan bog’liq va umumiy qonuniyatlar va prinsiplarga bo’ysunadi.

Ongsiz psixik xususiyatlar. Ongli psixik xususiyatlar.

Ong insonda ijtimoiy muhit tomonidan orttirilgan xususiyat hisoblanadi. Onglilik individning o’z-o’ziga, predmetlarga, narsa va hodisalarga munosabatlarda ifodalanadi. har bir individ psixikaga ega, lekin insonga psixikaning yuksak shakli bo’lgan ong ham xosdir. Psixikaning yuksak shakli deyishimizning sababi ong tufayli inson ijtimoiy tajribalarni o’zlashtiradi. Jamiyatda muayyan mavqeni egallaydi. O’zlashtirgan tajribalarni rivojlantiradi va uni o’zidan keyingi avlodlarga uzatadi. Psixika bu tabiiy voqelik hisoblanadi, ya’ni tabiiy xususiyat. Ong esa faqat insonlarga xos bo’lgan ijtimoiy xususiyat hisoblanadi. Evolyutsion taraqqiyot jarayonida psixika bir nechta bosqichlarda taraqqiy etishi namoyon bo’ladi. Ya’ni **psixika** taraqqiyotining **uchta bosqichi** mavjud:

1. Sensor bosqich. Bu bosqichda turuvchi hayvonlarga bir hujayrali amyobalar, tufelkalar va hokazolar kiritiladi. Ularga psixikaning faqat bitta xususiyati-sezgirlik, seskanuvchanlik xususiyati xosdir. har qanday ta’sirga ular seskanish bilan javob beradi. Bu bosqich elementar sezgirlik bosqichi deyiladi. har bir bosqich hayvonning nerv sistemasi tuzilishi bilan bog’liq (sensor-his qilish, sezish ma’nosini bildiradi).

2. Pertseptiv bosqich. Bu bosqichda turuvchilarga murakkab tuzilishga ega bo’lgan sut emizuvchilar, umurtqali hayvonlar kiradi. Perseptiv-idrok qilish ma’nosini anglatadi. Nerv sistemasi, organizm tuzilishi qanchalik murakkab bo’lsa, psixika ham murakkablashib boraveradi. Masalan: sut emizuvchilar voqea hodisalarni idrok qila olish, tushunish qobiliyatiga ega. Bu bosqichda turuvchi hayvonlarning yashash sharoiti ham ularning psixikasining taraqqiyotiga ham ta’sir ko’rsatadi.

3. Intellektual bosqich. Bu bosqichga yuksak taraqqiyot etgan hayvonlar kiritiladi. Masalan maymunlar. Ularga psixikaning murakkab aks ettirish xususiyati xos bo'lib, vaziyat talab qilganda elementar fikr yuritish operatsiyalarining mavjudligini namoyon etadi. Ya'ni bular ham elementar tafakkur qilish xususiyatiga ega. Lekin bu xususiyat vaqtinchalik bo'lib, faqat vaziyat taqozosi tufayli yuzaga keladi. Masalan: maymun ustida o'tkazilgan tajriba.

Psixologiyada **onglilik** va **ongsizlik** masalasi mutaxassislar tomonidan juda ko'p o'rganilgan. Masalan: avstraliyalik psixiater psixoanaliz maktabining asoschisi Zigmund Freyd fikriga ko'ra kishining ongsiz harakatlari ongli harakatlarni boshqaradi. Kishi jamiyatda yashab, jamiyat talablari asosida o'zida jamiyatga xos bo'lgan xulq-atvor xususiyatlarini shakllantiradi. Nima mumkinu, nima mumkin emas? har bir ongli harakatning asosida insonning ma'lum ehtiyojlarini qondirish uchun harakat ifodalanadi. Ma'lumki, insonda moddiy va ma'naviy ehtiyojlar mavjud. Ongli inson jamiyatda yashab faoliyatni bajarish va hayot kechirishi uchun doimiy ravishda tabiiy ehtiyojlarga ijtimoiylashgan tarzda qondirib boradi. Ijtimoiylashgan tarzda ongli jamiyat a'zosi bo'lgan insonga xos ma'naviy ehtiyojlardan biri doimiy ravishda o'z **“men”**ini boshqalar tomonidan tan olishiga erishish va boshqalar ko'z o'ngida ijobiy shaxs sifatida o'zini namoyon qilishdan iborat. Aynan shu ehtiyojni kishini o'ziga nisbatan, narsa hodisalarga nisbatan kishilarga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishini ta'minlaydi va aynan shu ehtiyojlarni qondirish asosida ijtimoiy xulq normalariga qat'iy rioya qilishga harakat qiladi.

Ongsizlikning onglilikdan farqi shuki, uning tomonidan aks ettiriluvchi voqelik sub'yektning kechinmalari bilan, uning borliqqa munosabati bilan qo'shilib, aralashib ketadi. Shuning uchun ongsizlikda sub'yekt tomonidan amalga oshiriluvchi xatti-harakatlar natijasini ixtiyoriy ravishda nazorat qilish va baholash imkoniyati mavjud emas. Ongsizlikda voqelik sub'yektning o'xshashlik, ayniyat singari mantiqiy shakllariga asoslanib aks ettiriladi.

Psixologiyaning asosiy metodlari. Aniq izlanish predmetiga ega bo'lgan har qanday fan o'sha predmetining mohiyatini yoritish va materiallar to'plash uchun maxsus usullar va vositalardan foydalanadi va ular fanning metodlari deb yuritiladi. Fanning salohiyati va obro'si ham birinchi navbatda o'sha metodlar yordamida to'plangan ma'lumotlarning ishonchliligi va validligiga bog'liq bo'ladi. Bu fikrlar bevosita psixologiyaga ham aloqador bo'lib, metodlar masalasi bu fanda juda katta ahamiyatga molik masala sifatida haraladi. Chunki yuqorida ta'kidlaganimizdek, psixik hodisalarni bevosita qo'l bilan ushlab, ko'z bilan ilg'ab, quloq bilan sezish qiyin. Lekin juda ko'plab fanlar bilan faol hamkorlik shunga olib kelganki, psixologiyaning har bir tarmog'i o'z vazifalarini yechish va ma'lumotlarga ega bo'lish uchun ko'plab metodlarni sinovlardan o'tkazib, eng ishonchli va mukammallarini saqlab qolgan.

Matematik statistika va ehtimollar nazariyasining psixologiya sohasida qo'llanilishi va unda erishilgan muvaffaqiyatlar avvalo har bir metodning ishonchlilik darajasini aniqlash, qolaversa, to'plangan ma'lumotlarning qay darajada asosli va valid ekanligini isbotlashga yordam beradi.

Jadvalda keltirilgan metodlar yordamida tadqiqotchi yoki qiziqqan shaxs u yoki bu psixik jarayon, holat yoki shaxs xususiyatlari to'g'risida birlamchi ma'lumotlar to'playdi, to'plangan ma'lumot yana taxlil qilinadi va maxsus tarzda ishlatilishi mumkin.

Kuzatish metodi tabiiy metodlar jumlasiga kiradi. Tashqi kuzatuv mohiyatan kuzatiluvchi xulq - atvorini bevosita tashqaridan turib, kuzatish orqali ma'lumotlar to'plash usulidir. O'z - o'zini kuzatish esa odam o'zida kechayotgan biror o'zgarish yoki hodisani o'zi o'rganish maqsadida ma'lumotlar to'plash va qayd etish usulidir.

Erkin kuzatuv ko'pincha biror ijtimoiy hodisa yoki jarayonni o'rganish maqsad qilib qo'yilganda qo'llaniladi. Masalan, bayram arafasida aholining kayfiyatini bilish maqsadida kuzatuv tashkil qilinsa, oldindan maxsus reja yoki dastur bo'lmaydi, kuzatuv ob'yekti ham qat'iy bo'lishi shart emas. Yoki dars jarayonida bolalarning u yoki bu mavzu yuzasidan umumiy munosabatlarini bilish uchun ham ba'zan erkin kuzatish tashkil etilishi mumkin. **Standartlashtirilgan kuzatuv** esa, buning aksi bo'lib, nimani, qachon, kim va kimni kuzatish qat'iy belgilab olinadi va maxsus dastur doirasidan chiqmasdan, kuzatuv olib boriladi.

Tadqiqot metodlarini ilmiy jihatdan tahlil qilgan rus psixologi **Boris Gerasimovich Anan'ev (01.08.1907-18.05.1972)** mazkur metodlarni xususiyatlariga qarab klassifikatsiya qilgan va psixikani o'rganish metodlarini quyidagi guruhlariga ajratib o'rgangan:

1. **tashkiliy guruh** – qiyoslash, longityud, kompleks metodlari;
2. **emperik guruh** – kuzatish, eksperiment, suhbat, so'rovnoma, test, faoliyat mahsulini o'rganish metodi, biografiya, sotsiometriya;
3. **natijalarni qayta ishlash yoki statistic metodlar**;
4. **sharhlash guruhiga** – genetik va donalash metodlari kiradi.

Ўзингизни синаб кўринг.

Бошқалар назарида қандай қиз эканингизни биласизми?

Қуйидаги тест саволларига жаво бергач ўзингизни ва Сиз ҳақингизда бошқаларнинг фикри қандайлигини билиб олишингиз мумкин. Сўров натижаларига эътибор берманг, акс ҳолда ўзингизни алдаб кўясиз.

1. Шундай ҳолат бўлиб қолдики, (эхтимол бирор киши билан учрашув жойи сифатида танланган ресторанга) ўзингиз ёлғиз бориб қолдингиз. Бироқ ҳамма жой банд. Фақат Сизни киноя билан кузатиб турган бир йигитнинг ёнида бўш жой бор экан, қандай йўл тутардингиз?
 - а) Йигитнинг ёнидаги бўш жойга ўтириб, оҳиста табассум қилар эдим.
 - б) сабр билан жой бўшаб қолишини кутаман ёки чиқиб кетаман.
 - в) ўзимни ҳеч нарса билмагандай тутиб, жиддий қиёфада ёнига бориб ўтираман.
2. Бир ҳафта бирор жониворга айланиб қолишингиз керак бўлса, қайси жониворга айланишни танлаган бўлардингиз?
 - а) илонга.
 - б) мушукка.
 - в) арслонга.
3. Сизга унча таниш бўлмаган жамоада эркак киши кулгили, аммо уятсиз латифа айтиб, ҳаммани кулдиряпти. Сиз...
 - а) бу мени сира ҳам ҳижолатга солмаганини кўрсатишга уринаман.

- б) баланд овозда куламан.
 в) шунга ўхшаш жавоб латифа айтишга уринаман.
4. Худди ўша киши ўзи ҳақида ақл бовар қилмас ҳикоя айтиб бермоқда. Сизнинг бу ҳақдаги фикрингиз.
 а) шундай зиёли киши уялмай-нетмай бировларни алдаб ўтирибди-я.
 б) гаплари ростлигига шубҳам йўқ, чунки у сира ҳам ёлғончига ўхшамайди-ку. в) ёлғонидан қизармайди-ям, шундайларни ёқтираман.
5. Ҳиёбонда айланиб, ўриндикқа ўтиришга қарор қилдингиз. Ўриндикқа қай тарзда жойлашасиз?
 а) Икки томондан ҳам очик жой қолдирган ҳолатда ўртага ўтираман. Биров ўтириши мумкин.
 б) ўриндикни четроғига омонатгина ўтириб, иложи борича бошқаларга тескари қараб ўтираман.
 в) ўриндикқа бемалол ўтириб, сумкамни ёнимга қўяман. бу ўтиришим билан гўё бутун скамейка ўзимникидай тасаввур уйғотишни хоҳлайман.

Натижалар:

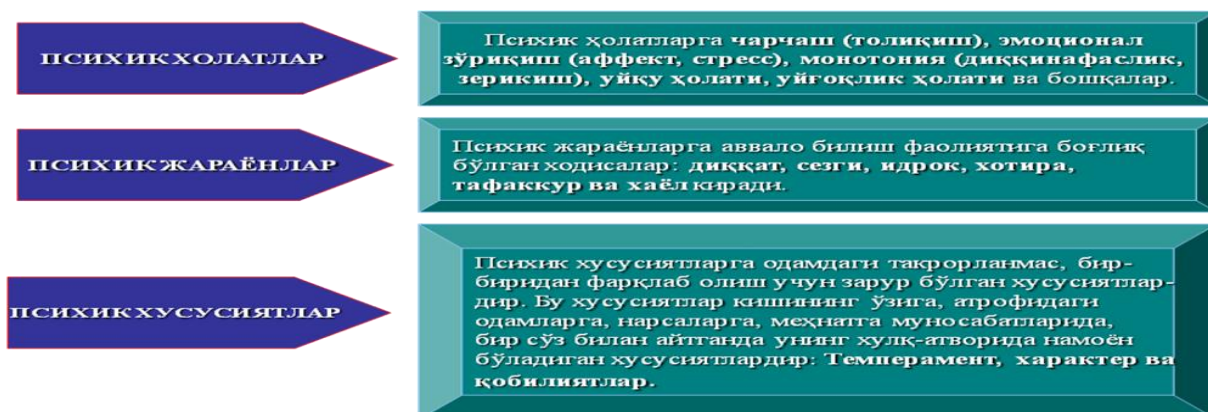
«А» жавоблари кўп бўлса – Сизнинг кўнглингизга йўл топиш жуда мушкул ва ҳатто деярли иложи йўқ. Ўзингизни кимга раво кўришни ҳам, кимдан узоқроқ юришни ҳам ўзингиз ҳал этасиз. Ақлингиз ҳар хил севги ўйинларига ўралашиб қолишингизга тўсқинлик қилади.

«Б» жавоб кўп бўлса – Сиз ўғил болаларга ҳам, турли шароитларга ҳам «йўқ» дея олмайсиз, шекилли. Сиз билан қизиқиб қолган ҳар бир йигитни орзуингиздаги шахзода деб биласиз. Аммо бундай енгил таслим бўлиш ярамайди. Шахзодалар осонгина қўлга тушадиган ўлжаларни қадрига етишмайди.

«В» жавоблар кўп бўлса – Ўзингиз қизиқиб қолган ҳар қандай йигит билан бемалол тил топишиб кетасиз. Уларнинг юрагини жиз этиб ёндирасизу, яна йўлингизда давом этаверасиз. Улардан ўз манфаатларингиз йўлида фойдаланасиз улар сизнинг ҳар бир илтимосингизни негадир сўзсиз бажаришади.

Бу сўровнома билан турли жамоатчилик ишларига, айниқса ўсмир билан турли жамоатчилик ишларига, айниқса ўсмирлар билан ишлайдиган ташкилотчилар танлашда фойдаланиш мумкин.

Психологиянинг ўрганадиган объекти психик ҳодисалардир.

Психология ўз тараққиёт йўлида қуйидаги босқичларни босиб ўтган:

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Psixologiya fani nimani o`rganadi?

- a) psixologiya jon haqidagi fan;
- b) psixologiya ong haqidagi fan;
- v) psixologiya xulq - atvor haqidagi fan;
- g) psixologiya psixik faktlar, ularning qonuniyatlari va mexanizmlar haqidagi fan.

2. Jon aql - idrok, jasorat va orzu - istak kabi qismlardan iborat bo`lib, ular tananing turli qismlariga (bosh, ko`krak, qorin bo`shlig`i) joylashgan. Bu fikr quyidagi faylasuflarning qaysi biriga taalluqli?

- a) Geraklit; b) Demokrit;
- v) Aflotun; g) Arastu;

Nazorat uchun savollar:

1. Psixika nima?
2. Psixika qanday vazifani bajarishini aytib bering?
3. Rus olimi I.P.Pavlov ta'limoti nima?
4. Psixika taraqqiyotining asosiy bosqichlari nimalardan iborat?
5. Xulq-atvorning ongsiz shakllari.
6. Ong va faoliyat tushunchalarini yoritib bering?
7. Inson va hayvon psixikasidagi asosiy tafovutlar nimalardan iborat?

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Karimov I.A. O`zbekiston XXI asr bo`sag`asida... –T., 1998.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod - O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T., 1997.
3. Gamezo M.V, Domashenko I.A. “Atlas po psixologii”.–M.,1986.
4. Gippenreyter Yu. B. Vvedenie v obshuyu psixologiyu. Kurs leksiy. –M., 1996.
5. Davletshin M.G, To`ychiyeva M. Umumiy psixologiya. –T., 2002.
6. Karimova V.M. Psixologiya. –T., 2000.
7. Nemov R.S. Psixologiya. –M., Prosveshenie. 2004.

8. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy tahriri ostida. –T.1992.

2-MAVZU: PSIXOLOGIYA TARIXI

REJA:

1. Psixologiya tarixini davrlarga bo'lish.
2. Tarixiy psixologik jarayon qonuniyatlari.
3. Psixologik g'oyalar tarixiy taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuchlari va sabablari.
4. Tarixiy psixologik tahlil printsiplari.
5. Psixologiya tarixi metodlari.
6. Psixologiya tarixi manbalari.
7. Psixologik sistemalar «superteoriya» sifatida.
8. Qadimgi sharq mamlakatlarida jon haqidagi ta'limotlar.
9. Muqaddas kitoblarda jon haqidagi ta'limotlar.
10. Hind va Xitoy tabiblari temperament haqida.
11. Buyuk allomalarni (Aristotel, Kimma, Galey, Lukretsiy, Geraltit) antik psixologiyaga qo'shgan hissalarini.
12. G'arb allomalarining faqat kishilarga tegishli bo'lgan qalb tushunchasiga bergan fikrlari.
13. Sechenovning psixologiyaga qo'shgan hissasi.
14. Sechenovning miya ustida olib borgan eksperimentlari.
15. Sechenov g'oyalariga professor yurist K.D.Kavelinning qarshi chiqishi.
16. Ilmiy psixologiyaning asosiy vazifasi nimalardan iborat.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar:

Assotsiativ psixologiya – XVII-XIX asrlarda maydonga kelgan psixologiyaning yo'nalishi bo'lib, ko'proq Angliyada tarqalgan. Uning asoschisi David Yum (1711-1776) ta'limotiga ko'ra, ongning barcha murakkab hodisa va mahsullari o'zining “men” ekanligini anglash, o'zaro tashqi bog'lanishlar – “assotsiatsiyalar” bog'langan “tasavvur birikmalari”dir.

Bixeviorizm (Xulq psixologiyasi) – XX –asr boshlarida AQShda maydonga kelgan psixologiyaning mexanik yo'nalishi bo'lib, uning asoschilari, odamning tashqi ta'sirlar natijasida paydo bo'lgan xatti-harakatlari, xulq-atvorini o'rganish mumkin deb hisoblaydilar. D.Uotson (1878-1958), E.Torndayk (1874-1949).

Vyurtsburg maktabi – XX asr boshlaridagi nemis psixologlari birlashmasi bo'lib, ular birinchi bo'lib maxsus eksperimental tadqiqotning predmeti qilib tafakkurni o'rganganlar. uning asoschilari O.Kyulpe (1862-1915), K.Byuller (1879-1922).

Geshtaltpsixologiya (struktura, yaxlit) – hozirgi zamon chet el psixologiya maktablaridan biri bo'lib, XX asrning 30-yillarida Germaniyada paydo bo'lgan. Bular murakkab psixik hodisalarni tushuntirish uchun hodisalarning bir butunligi printsiptan foydalanadilar. Asoschilari X.Erenfels (1859-1932), N.Koffka (1886-1941).

Freydizm (psixoanaliz) - XX asrda paydo bo'lgan, asoschisi avstriyalik psixiatr Z.Freyd. Predmeti instinktiv mayllar. Ongning rolini inkor qiladi.

Funksional psixologiya - psixika va shaxsni alohida psixik funktsiya sifatida o'rgangan yo'nalish.

Psixologiya bilimlar taraqqiyotining butun tarixida psixologiya predmetining uchta ta'rifi mavjud; **ruh** (jon) haqidagi fan, **ong** haqidagi fan va **xulq** haqidagi fan. Psixologiyani ruh haqidagi fan sifatida talqin qilish, ruhni izohiy printsiptan deb, uning

faoliyat doirasini nihoyatda cheklab qo'ygan. Ongni psixologiyaning predmeti sifatida talqin qilish va psixikaning ongli qismini tadqiqot ob'yektiga aylantirib, bir vaqtning o'zida ong, ong ham predmet, ham izohiy printsip bo'lib xizmat qilgan. Psixologiya predmeti sifatida xulqning tanlanishi ong psixologiyasi sub'yekt tizimini yengib, psixologiyani ob'yektiv tadqiqot yo'liga olib chiqdi.

Psixologiya tarixida ikkita katta davr ajratiladi. **Birinchisi** - psixologiyaning falsafa, boshqa tibbiy, ilmiy fanlar tarkibidagi taraqqiyoti, **ikkinchisi** - taraqqiyoti psixologiyani ilmiy asoslarini psixologiyaning mustaqil fan sifatidagi vaqt bo'yicha olganda birinchisi eramizgacha VI asrdan eramizning XIX asrining o'rtalarigacha davom etib 2,5 ming yildan ortiq vaqtni o'z ichiga olsa, ikkinchi davr 1,5 asr mobaynida davom etib kelmoqda. har ikkala katta davrning xaqiqatga yaqin ekanligiga shubha qilmagan holda, har bir davrni yana mayda davrlarga bo'lib chiqish mumkin.

Psixologik tushunchalarni birinchi sistemasi Aristotelni «**Qalb to'g'risida**» degan traktatida tasvirlangan. Ammo mustaqil fan bo'lib psixologiya yuz yil ilgari shakllandi, ilgari **psixologiya** fani **filosofiya** deb o'rganilar edi. Unga boshqa nomlar ham berilgan:

A) mental filosofiya

B) pnevmatologiya

Psixologiya o'tmishni faqat bu nomlar ostidagi kitoblarda, ya'ni filosofiyadan axtarish xatodir, chunki psixologiya bilimi konsentratsiyasi insoniyatning aqliy ishlarini ko'p uchastkalarida uchratish mumkin edi. Shuning uchun psixologiya tarixi (mustaqil fan bo'lgunga qadar bo'lgan davr) qalb to'g'risidagi falsafa ilmiga mos kelmaydi.

Psixologiyaning o'tmishi to'g'risidagi ma'lumotni faqat bir-biri bilan almashgan falsafa sistemasini saqlab qolmay, uni tabiiy fanlar ayniqsa biologiya meditsina, pedagogika, sotsiologiya kabi fanlar ham saqlab qolgan.

XX asrda psixologiyani o'tmishiga bir necha bor qiziqish kuchaydi. XIX asrning oxiri, XX asrning boshida, qiziqish kuchaydi. Bu yillar psixologiyani uyg'onish davri deb hisoblanadi.

XX asr 10-yillarda psixologiyani o'sha paytda xukmron bo'lgan metod va fan sifatida o'rganish sistemasi qattiq tanqid qilingan. Bu fanning predmeti bo'lib fenomenlar yoki ong aktlari metodi esa o'z-o'zini eksperimental nazorat qilish to'g'risidagi tushunchadan iborat. XX asrning 30-yillari boshida psixologiya kapitalistik mamlakatlarda yana krizisga uchradi. Bundan oldingi davrni asosiy maktablari tarqaldi. Ammo, u maktabning siniq parchalarida ko'plab yangilari paydo bo'ldi. Psixologik o'rganishni metodologik muammolariga qiziqish kuchaydi va bir necha yirik tarixiy psixologik ishlar paydo bo'ldi. Sobiq sovet psixologlarini ishlarida psixologik fikrni o'sishi amerikalik va boshqa chet el tarixchilariga qaraganda boshqa g'oyaviy - teoretik pozitsiyada ko'rilgan.

O'ZBEKISTONDA PSIXOLOGIYA FANINING QISQACHA TARIXIY TARAQQIYOTI.

O'rta Osiyo xalqlari uzoq o'tmishga, ko'p asrlik tarixga, boy madaniy merosga egadir. O'rta Osiyaning markazida joylashgan O'zbekiston Sharqning eng qadimiy madaniy o'choqlaridan biri bo'lib, u jahon fani tarixiga munosib hissa qo'shdi.

O'rta asrlarda "faylasuflar mirzosi" deb nom qozongan Buxorolik mutafakkir, atoqli olim Abu Ali Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari XVII asrda G'arbiy Yevropa tabiblarining asosiy qo'llanmasi bo'lib kelmoqda. Shuningdek, Ibn Sino ijodida

materiyaning doim vujudga kelishimumkin bo'lgan narsalardan avval mavjud bo'lishi mumkinligi haqidagi fikrlari psixologiya fanida muhim ahamiyat kasb etadi.

Beruniy va Forobiy singari fan arboblari faoliyatining ahamiyati beqiyosdir. Beruniy matematika, astronomiya, fizika, botanika, geografiya, umumiy geologiya, etnografiya, tarix va xronologiyasohalarioda ish olib bordi. Abu Rayhon Beruniy ijodida "Tana va Ruh"ga oid hodisalar talqin qilindi. Abu Rayhon Beruniy 973-yilda Xorazmning Kot, hozirgi Beruniy shahrida tavallud topgan. Abu Rayhon Beruniyning ijtimoiy falsafiy qarashlaridagi a'zolarning bir-biriga zidligi, ularda bir-biridan farq qiluvchi turli-tuman xatti-harakatlar va fe'i-atvor mavjudligi asoslangan. "Odam – deydi Beruniy, tabiati jihatidan bir-biriga zid a'zolar qo'shilmasidan tarkib topgan murakkab tanaga ega va uning holati o'z fe'l-atvoriga ko'ra xilma-xil bo'ladi". Beruniyning fikricha, odamlarning qiyofasi bir-biriga o'xshamasada, ular ayni chog'da bir-biridan farq qiladi. Bu farq ularning mijozi, fe'l-atvori va tabiiy xususiyatlarida bo'ladi.

Uning zamondoshi Abu Nasr Forobiy (Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Tarxon ibn O'zliq Sirdaryo sohilidagi Forob shahridan) hayot vaqtidayoq "ikkinchi muallim" nomini olgan edi. U keng ma'nodagi inson ruhiy jarayonlari va ta'lim-tarbiya haqida o'z zamonasi uchun ilg'or fikrlarni ilgari surdi. Forobiyning ruhiy jarayonlar haqidagi ta'limoti, bevosita fiziologik jarayonlar bilan psixik jarayonlar orasidagi bog'liqlik haqidagi, dunyoni bilish haqidagi ta'limoti psixologiya fanining taraqqiy etishida muhim rol o'ynadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan keyin O'zbekistonda psixologiya fanining rivojida keskin burilish yuz berdi. Hozirgi kunda ko'plab fan nomzodlari bilan birga fan doktorlari, professorlar faollik ko'rsata boshladilar.

Jumladan, G'.Shoumarov (1990-yilda fan doktori, 1993-yilda professor) differensial psixologiya, ijtimoiy psixologiya, etnopsixologiya, oila psixologiyasi, shaxs psixologiyasi, psixodiagnostika, o'zbek oilasining ijtimoiy psixologik, etnopsixologik xususiyatlari masalasini o'rganishga katta e'tibor berdi. Respublikada psixologik xizmatni tashkil qilish, yosh va pedagogic psixologiya, boshqaruv psixologiyasini yoritishga oid darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ilmiy-amaliy maqolalar yaratdi. Jumladan: "Vozmojnosti primeneniya adaptirovannogo variant metodiki Vekslera dlya diagnostiki zaderjki psixicheskogo razvitiya" (Sb. Nauchnix trudov NII Psixotrii MZ. RSFSR. M., 1978), "O problemax sovershestvovaniya psixologicheskoy diagnostiki v shkole" (V kn.: psixologicheskaya slujba v shkole. Taili, 1983), "Vliyaniye psixologicheskix osobennosti uzbekskoy semi na vospitaniye molodyoji" 1986, "Muhabbat va oila" (T., Ibn Sino, 1994), "Realizatsiya Natsionalnoy programme po podgotovke kadrov v Uzbekistane", "Sito", (Tokio, 1998), "Oila psixologiyasi" Akademik litsey va ksb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. (Toshkent, Sharq. 2000), "1001 savolga psixologning 1001 javobi" (T., Mehnat. 2000) va boshqalar.

E.G'oziyev (1992-yilda psixologiya fanlari doktori, 1994-yilda professor), ta'lim jarayonida o'quvchilar tafakkurining o'sishi, o'quvchilarni umumlashtirish usullariga o'rgatish va ularning aqliy taraqqiyoti, o'quv faoliyatini boshqarish, tafakkur, xotira, shaxs psixologiyasi masalalari, bilish nazariyasining psixologik muammolari, komil insonni tarbiyalashning psixologik asoslari kabi masalalarni yoritishga e'tibor berdi. Uning "O'quvchilar o'quv faoliyatini boshqarish" (1988), "Oila etikasi va psixologiyasi"(1992),

“Psixologiya”(1999), “Tafakkur”, “Xotira”, “Shaxs”, “Umumiy psixologiya” (psixologiya muraxassisligi uchun darslik. I-II kitob. T., 2002), “Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi” (2003), “Psixologiyada mukammal lug’at tuzish xususiyatlari”(2005) nomli qo’llanmalari ko’p sonli talabalarning asosiy qo’llanmasi bo’lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, psixologiya fanlari doktorlari R.Z.Gaynutdinov, B.R.Qodirov, Q.Turg’unov, M.V.Vohidov, M.G.Davletshin, P.I.Ivanovlarning ham alohida o’rni bor.

O’zbek xalqining xotin-qizlari ichida birinchi marta psixologiya fanlari doktori (1994) ilmiy darajasini olgan farg’onalik ayol V.Karimova ham O’zbekistonda psixologiya fanining ravnaqiga katta hissa qo’shmoqda. Uning ilmiy-tadqiqot yo’nalishida etnopsixologik g’oyalar katta o’rin oldi. U o’zbek xalqining milliy an’analri, qadriyatlari, rasm-rusumlari psixologiyasi, o’zbek ayolining ijtimoiy mavqeini oshirish, ularni keng xalq ommasiga singdirish bo’yicha ilmiy ishlarni amalga oshirmoqda.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Assotsiativ psixologiya namoyondalari ko’rsatilgan javobni toping;
 - a) David Yum (1711-1776), b) Vilgelm Vund (1832-1920), c) Veber (1796-1878)
2. Vilgelm Vund tomonidan birinchi eksperimental psixologiya laboratoriyasi qachon va qayerda tashkil etilgan?
 - a) Germaniyaning Leyptsig shahri, 1879 yil, b) Germaniyaning Leyptsig shahri, 1861 yil, c) Germaniyaning Berlin shahri, 1879 yil
3. O’zbek xalqining xotin – qizlari ichida birinchi marta psixologiya fanlari doktori (1994) ilmiy darajasini olgan olima....
 - a) V.Karimova, b) Z.Nishonova c) M.Maqsudova

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Psixologiya tarixining davrlarga bo’linishi.
2. Idealizm va materializm oqimi tarafdorlarining fikrlaridagi farqlar nimada?
3. Qadimgi Hindiston va Xitoydagi psixologik farqlar?
4. Antik davr mutafakkirlarining psixologik qarashlari?
5. Aristotelning asarlaridagi psixologik qarashlar?
6. Gippokratning temperament haqidagi ta’limoti?
7. Islom dinining O’rta Osiyo xalqlari ruhiyatiga ta’siri.
8. VIII asrdagi turli oqim tarafdorlarining fikrlaridagi farqlar.
9. Dekartning ong va ruh haqidagi ta’limoti.
10. T.Robbe va J.Lokkning psixologiyaga qo’shgan hissalarini.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Karimov I.A. 8-tom. "Ozod va obod Vatan erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz".T."O'zbekiston".2000
2. Badmayev YE. L. Psixologiya: kak yeyo izuchat i usvoit. M.1998
3. Davletshin M.G . Umumiy psixologiya . T.2002.
4. Ivanov P.I. Zufarova M.E Umumiy psixologiya, (darslik) Toshkent – 2008
5. Karimova V.M. Akramova F.A. Psixologiya. T.2002.
6. Nemo R.S. Prakticheskaya psixologiya. M.I 998.
7. G’oziyeva N.Sh. Xojimatova N “Psixologiya tarixi” fanidan ma’ruzalar matni Angren – 2005

3 – MAVZU: FAOLIYATNING PSIXOLOGIK TAHLILI.

Reja:

1. Faoliyat haqida umumiy tushuncha.

2. Faoliyat tarkibi:

- a) maqsad;
- b) motiv;
- v) ish harakat.
- g) eksteriorizatsiya va interiorizatsiya

3. Faoliyatni egallash.

- a) malakalar;
- b) ko`nikmalar;
- v) malakalarning o`zaro ta`siri.

4. Faoliyatning asosiy turlari:

- a) o`yin;
- b) ta`lim;
- v) mehnat.

5. Ijtimoiy xulq motivlari va shaxs motivatsiyasi .

6. Motivlarning turlari

7. Motivlarning anglanganlik darajasi: ijtimoiy ustanovka va uni o`zgartirish muammosi.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar:

Avtomatizm - ixtiyorsiz yoki anglangan holda bajariladigan harakat;

Avtomatlashuv – mashq qilish natijasida turli malakalarning shakllanish jarayoni;

Yetakchi faoliyat – bunda ma'lum davr ichida shaxs sifat jihatidan o`zgarib shakllanadi.

Interiorizatsiya (lot.interior - ichki) – tashqi amaliy harakatlarning ichki aqliy amallarga aylanish jarayon.

Interferentsiya - avval hosil qilingan malakalarning yangi malakalar hosil bo`lishini sustlashtirish yoki salbiy ta`sir etishi;

Ko`nikma - biror ish harakatni anglangan holda bajara olish o`quvi;

Maqsad - faoliyatning so`nggi natijasi timsoli, inson ehtiyojlarini amalga oshirilishi;

Motiv - insonni faoliyatga undovchi va o`nga mazmun beruvchi kuch;

Mehnat – odamning ma'lum maqsadga, o`z ehtiyojlarini qondirish uchun borliqni bilish va uni qayta qurishga, moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratishga yo`naltirilgan faoliyat.

Odat - bajarilishi ehtiyojga aylangan harakat yoki xulq - atvorning tarkibiy qismi;

Ta`lim - bilimlarni o`zlashtirish va mustahkamlash, faoliyat usullarini egallash jarayoni;

Faoliyat – ong bilan boshqariladigan ehtiyojlar tufayli paydo bo`ladigan va tashqi olam bilan kishining o`z-o`zini bilishga, uni qayta - qayta ko`rishga yo`naltirilgan faolligi.

Eksteriorizatsiya (lot.exterior – tashqiga aylanish) – ichki psixik faoliyatning tashqi amaliy faoliyati, jonli mushohadaga aylanishi.

O`yin – bu bolalarning kattalarning faoliyatini, ularning ish-harakatlarini, odamlar o`rtasidagi o`zaro munosabatlarini aks ettirishda ifodalanadigan va tevarak-atrofdagi borliqni bilishga qaratilgan faoliyatdir.

O`qish – shaxsning bilim va faoliyat usullarini egallashga hamda uni mustahkam esda qolish jarayoni.

Harakat – maqsadga muvofiq yo'naltirilib, ongli ravishda amalga oshiriladigan harakatlar yig'indisi.

Faoliyat haqida umumiy tushuncha. Jamiyat bilan doimiy munosabatni ushlab turuvchi, o'z-o'zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvchi shaxsga xos bo'lgan eng muhim va umumiy xususiyat - bu uning faolligidir. Faollik (lotincha "actus" - harakat, "activus" - faol so'zlaridan kelib chiqqan tushuncha) shaxsning hayotdagi barcha xatti - harakatlarini namoyon etishini tushuntiruvchi kategoriyadir. Bu - o'sha oddiy qo'limizga qalam olib, biror chiziqcha tortish bilan bog'liq elementar harakatimizdan tortib, toki ijodiy uyg'onish paytlarimizda amalga oshiradigan mavhum fikrlashimizgacha bo'lgan murakkab harakatlarga aloqador ishlarimizni tushuntirib beradi. Shuning uchun ham psixologiyada shaxs, uning ongi va o'z-o'zini anglashi muammolari uning faolligi, u yoki bu faoliyat turlarida ishtiroki va uni uddalashi aloqador sifatleri orqali bayon etiladi.

Fanda inson faolligining asosan ikki turi farqlanadi:

A). **Tashqi faollik** - bu tashqaridan va o'z ichki istak-xohishlarimiz ta'sirida bevosita ko'rish, qayd qilish mumkin bo'lgan harakatlarimiz, mushaklarimizning harakatlari orqali namoyon bo'ladigan faollik.

B). **Ichki faollik** - bu bir tomondan u yoki bu faoliyatni bajarish mobaynidagi fiziologik jarayonlar (moddalar almashinuvi, qon aylanish, nafas olish, bosim o'zgarishlari) hamda, ikkinchi tomondan, bevosita psixik jarayonlar, ya'ni aslida ko'rinmaydigan, lekin faoliyat kechishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'z ichiga oladi.

Bir qarashda tashqi elementar ishni amalga oshirayotgan - misol uchun, uzum ko'chatini ortiqcha barglardan xalos etayotgan bog'bon harakatlari ham aqliy komponentlardan xoli emas, u qaysi bargning va nima uchun ortiqcha ekanligidan anglab, bilib turib olib tashlaydi.

Aqliy harakatlar - shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli-tuman harakatlaridir. Eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday harakatlar doimo motor harakatlarni ham o'z ichiga oladi. Bunday harakatlar quyidagi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin:

perseptiv - ya'ni bular shunday harakatlarki, ularning oqibatida atrofdagi predmetlar va hodisalar to'g'risida yaxlit obraz shakllanadi;

mnemik faoliyat - narsa va hodisalarning mohiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi hamda esda saqlab turilishi bilan bog'liq murakkab faoliyat turi;

fikrlash faoliyati - aql, fahm - farosat vositasida turli xil muammolar, masalalar va jumboqlarni yechishga qaratilgan faoliyat;

imajitiv - ("image" -obraz so'zidan olingan) faoliyati shundayki, u ijodiy jarayonlarda xayol va fantaziya vositasida hozir bevosita ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va xayolda tiklashni taqozo etadi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, har qanday faoliyat ham tashqi harakatlar asosida shakllanadi va motor komponentlardan iborat bo'lishi mumkin. Agar tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlarga o'tish ro'y bergan bo'lsa, bunday jarayonni psixologiyada **interiorizasiya** deb ataladi, aksincha, aqlda shakllangan g'oyalarni bevosita tashqi harakatlarda yoki tashqi faoliyatga ko'chirilishi **eksteriorizasiya** deb yuritiladi.

Faoliyatni klassifikatsiya qilish va turlarga bo'lishning yana bir keng tarqalgan usuli - bu barcha insonlarga xos bo'lgan asosiy faollik turlari bo'yicha tabaqalashdir. Bu - muloqot, o'yin, o'qish va mehnat faoliyatlaridir.

Muloqot - shaxs individual rivojlanishi jarayonida namoyon bo'ladigan birlamchi faoliyat turlaridan biri. Bu faoliyat insondagi kuchli ehtiyojlardan biri - inson bo'lish, odamlarga o'xshab gapirish, ularni tushunish, sevishtirish, o'zaro munosabatlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Shaxs o'z taraqqiyotini aynan shu faoliyat turini egallashdan boshlaydi va nutqi orqali (**verbal**) va nutqsiz vositalar (**noverbal**) yordamida boshqa faoliyat turlarini mukammal egallashga zamin yaratadi.

O'yin - shunday faoliyat turiki, u bevosita biror moddiy yoki ma'naviy ne'matlar yaratishni nazarda tutmaydi, lekin uning jarayonida jamiyatdagi murakkab va xilma-xil faoliyat normalari, harakatlarning simvolik andozalari bola tomonidan o'zlashtiriladi. Bola toki o'ynamaguncha, kattalar xatti-harakatlarining ma'no va mohiyatini anglab yetolmaydi.

O'qish - faoliyati ham shaxs kamolotida katta rol o'ynaydi va ma'no kasb etadi. Bu shunday faollikki, uning jarayonida bilimlar, malaka va turli ko'nikmalar o'zlashtiriladi.

Mehnat - qilish ham eng tabiiy ehtiyojlarga asoslangan faoliyat bo'lib, uning maqsadi albatta biror moddiy yoki ma'naviy ne'matlarni yaratish, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishdir.

Faoliyatning amalga oshishi va shaxs xulq - atvorini tushuntirish uchun psixologiyada "**motiv**" va "**motivatsiya**" tushunchalari ishlatiladi.

"**Motivatsiya**" tushunchasi "**motiv**" tushunchasidan kengroq ma'no va mazmunga ega. **Motivatsiya** - inson xulq-atvori, uning bog'lanishi, yo'nalishi va faolligini tushuntirib beruvchi psixologik sabablar majmuini bildiradi. Bu tushuncha u yoki bu shaxs xulqini tushuntirib berish kerak bo'lganda ishlatiladi, ya'ni: "nega?", "nima uchun?", "nima maqsadda?", "qanday manfaat yo'lida?" degan savollarga javob qidirish - motivatsiyani qidirish demakdir. Demak, u xulqning motivatsion tasnifini yoritishga olib keladi.

Shaxsning jamiyatda odamlar orasidagi xulqi va o'zini tutishi sabablarini o'rganish tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan narsa bo'lib, masalani yoritishning ikki jihati farqlanadi: a) ichki sabablar, ya'ni xatti-harakat egasining sub'yektiv psixologik xususiyatlari nazarda tutiladi (motivlar, ehtiyojlar, maqsadlar, mo'ljallar, istaklar, qiziqishlar va hokazolar); b) tashqi sabablar - faoliyatning tashqi shart-sharoitlari va holatlari. Ya'ni, bular ayni konkret holatlarni kelib chiqishiga sabab bo'ladigan tashqi stimullardir.

Rus olimi R. Nemov shaxsdagi motivasion sohani quyidagicha tasavvur qiladi.

Umuman, har qanday shaxsdagi mavjud ehtiyojlarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

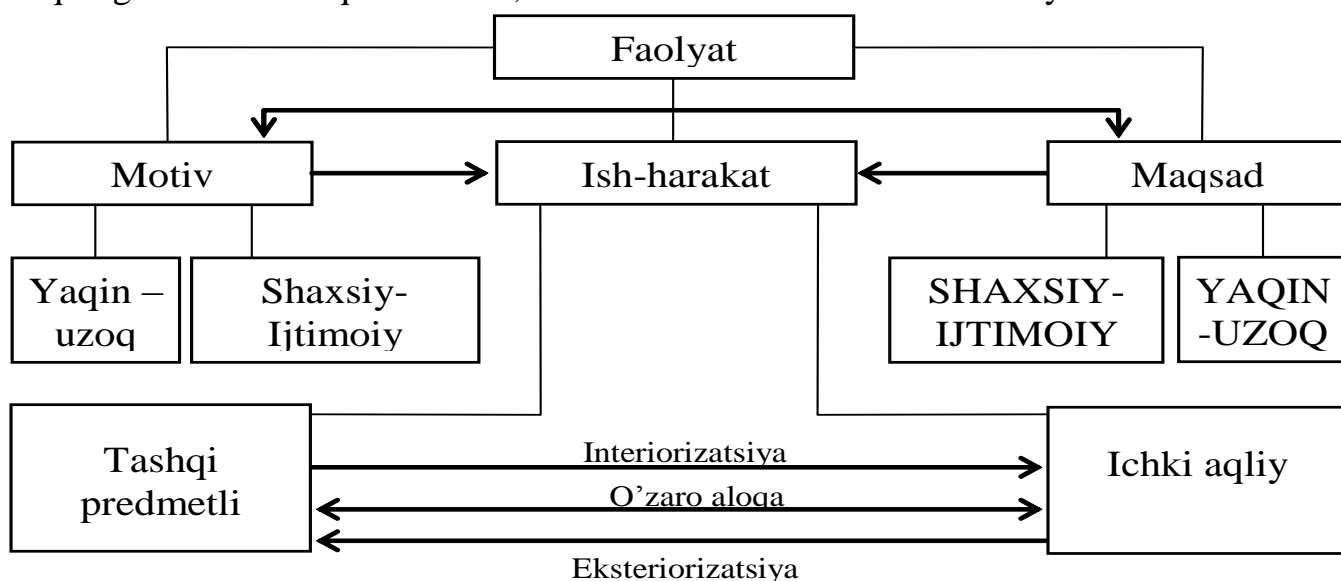
Biologik ehtiyojlar - bu - fiziologik (tashnalik, ochlik, uyqu), jinsiy, moslashuv ehtiyojlari.

Ijtimoiy ehtiyojlar - bu - mehnatqilish, bilish, estetik va axloqiy-ma'naviy ehtiyojlar.

Ehtiyojlarni biologik hamda ijtimoiy turlarga bo'lganimiz bilan shu narsani unutmasligimiz lozimki, shaxsdagi har qanday ehtiyojlar ham ijtimoiylashgan bo'ladi, ya'ni, ular o'sha jamiyat va muhitdagi qadriyatlar, madaniy normalar va insonlararo munosabatlar xarakteriga bog'liq bo'ladi. Masalan, eng tabiiy va tushunarli hisoblangan bizning yemishga - ovqatga bo'lgan ehtiyojimizni olsak, u ham konkret muhitga qarab turlicha harakatlarni keltirib chiqaradi. Yana misol uchun, to'y marosimlari yoki juda

to'kin dasturxon atrofida o'tirgan odam nima uchun shunchalik ko'p ovqat iste'mol qilib yuborganini bilmay qoladi. Agar bu tabiat qo'yni yoki paxta dalasidagi xashar bo'lsa-chi, bir burda issiq non ham butun tanaga rohat baxsh etuvchi malham bo'lib, ochlikni bilintirmaydi. Kamtarona dasturxondan ovqat yeb o'rgangan kishi oz-oz yeyishga o'rgansa, yoshligidan normadan ortiq yeb o'rgangan odam vrach oldiga borib, o'zi uchun ozdiruvchi dori-darmon so'rasa so'raydiki, lekin uyda o'zi yemishini nazorat qilishi kerakligini bilmaydi. Demak, bu ham madaniyatga, etikaga, oila muhitiga bevosita bog'liq narsa ekan -da.

Umuman shaxs ijtimoiy xulqi motivi haqida gap ketganda, uning ikki tomoni yoki elementi ajratiladi: harakat dasturi va maqsad. harakat dasturi maqsadga erishishning vositalariga aniqlik kiritadi. Shuning uchun ham dasturda nazarda tutilgan vositalar maqsadga erishishni oqlashi kerak, aks holda dastur hech narsa bermaydi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. SHaxs faolligining manbai nima?

- a) instinktlar; b) ehtiyojlar;
v) motivlar; g) maqsad.

2. Maqsad nima?

- a) faoliyatning tarkibiy qismi; b) ehtiyojlarning qondirilishi;
v) ehtiyojlarning ruyobga chiqishi; g) faoliyatning so`nggi natijasi.

3. Faoliyat jarayonida sezgi a`zolari qanday vazifani bajaradi?

- a) ijro etish; b) nazorat qilish;
v) boshqarish; g) kuzatish.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Inson faoliyati va hayvonlar xatti -harakatlari o`rtasida qanday farqlar mavjud?

2. Bolalar nima uchun o`ynaydilar?

3. Malakalarning qanday turlari bor?

4. Faoliyat tarkibiga nimalar kiradi?

5. Faoliyatni o`zlashtirishdagi asosiy bosqichlarni sanang.

4 – Mavzu: SHAXS PSIXOLOGIYASI

Reja:

1. SHaxs haqida tushuncha:

a) individ; b) shaxs; v) individuallik.

2. SHaxsning faolligi:

a) ehtiyoj; b) motiv;

v) qiziqish; g) tilak, istak, niyat.

3. SHaxsning shakllanishiga ta`sir etuvchi omillar:

a) irsiyat; b) ijtimoiy muhit;

v) ta`lim - tarbiya; g) shaxsiy faoliyat.

4. SHaxsning malaka va odatlari

5. “Men” - obrazi va o`z-o`ziga baho.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Autizm (yunon. Auto - o`zim) – individning o`zini atrofdagi odamlardan chegaralab, o`zining kechinmalariga berilishidan iborat psixologik begonalashuv.

Ideal (yunon. Ideya – g`oya, tushuncha tasavvur) – biror narsaning namunasi, ayrim odam, guruh va sinf xatti-harakatlari va intilishini belgilovchi oliy maqsad.

Individ (lot.individium - bo`linmas) – biologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudot.

Individuallik - shaxs fazilatlarining qaytarilmas birikmasi (temperament, xarakter, qobiliyat).

Motiv - ehtiyojlarni qondirish bilan bog`liq, faoliyatga undovchi ichki kuch.

Motivatsiya - faollikka undovchi motivlar majmuasi.

Ehtiyoj – odam va hayvon faolligining asosiy manbai, aniq sharoitlar bilan bog`liq zaruriyatning ichki holati.

Shaxs – muayyan jamiyatda yashovchi, faoliyatning biror turi bilan shug`ullanuvchi, kishilar bilan normal til orqali munosabatga kirishuvchi ongli individga aytiladi.

Qiziqish – shaxsning o`zi uchun qimmatli va yoqimli bo`lgan muayyan narsa yoki hodisalarga munosabati, keng va tor, chuqur va yuzaki, barqaror va beqaror bo`lishi mumkin.

O`z - o`zini nazorat - shaxsning o`zini holatini boshqara olishi.

O`z - o`zini baholash - shaxsning o`z xislatlarini baholay olishi.

Frustratsiya (yunon.frustratsion – aldanish, behuda ko`rish) – kishining maqsadga erishish yo`lida uchraydigan, ob'yektiv ravishda yengib bo`lmaydigan yoki sub'yektiv ravishda shunday tuyuladigan qiyinchiliklar tufayli paydo bo`ladigan psixik holati.

E`tiqod - shaxsni o`z qarashlari, tamoyillari, dunyoqarashlariga mos ravishda harakat qilishga undovchi anglanilgan ehtiyojlar tizimidir.

“**Shaxs**” tushunchasi psixologiyada eng ko`p qo`llaniladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Psixologiya o`rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etiladi. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsning ijtimoiyligi va aynan jamiyat bilan bo`lgan aloqasi masalasini chetlab o`tolmagan.

Shuni alohida ta`kidlash lozimki, “**Homo sapiens**” - “**aqlli zot**” tushunchasini o`zida ifoda etuvchi jonzotning paydo bo`lganiga taxminan 40 ming yildan oshibdi. Bu davrda olimlarning e`tirof etishlaricha, 16 ming avlod almashgan emish. Darwin ta`biri bilan

aytganda, tabiiy tanlanish jarayonida yer yuzida saqlanib qolgan minglab millat va elatlarning keyingi davrdagi taraqqiyoti ko'proq biologik omillardan ko'ra, ijtimoiy - sotsial omillar ta'sirida ro'y bermoqda. Shuning uchun ham xar bir individni yoki shaxsni o'rganish masalasi uning bevosita ijtimoiy muhiti va uning ijtimoiy normalari doirasida o'rganishni taqozo etadi.

Sotsial yoki ijtimoiy muhit - bu insonning aniq maqsadlar va rejalar asosida faoliyat ko'rsatadigan dunyosidir. Mazmunan har bir insonning shu ijtimoiy olam bilan aloqasi uning insoniyat tajribasi, madaniyati va qabul qilingan, tan olingan ijtimoiy xulq normalari doirasidagi harakatlarida namoyon bo'ladi. Psixologiya ilmining namoyondalari bo'lmish olimlarning butun bir avlodi ana shu shaxs va jamiyat aloqalari tizimida insonning tub mohiyatini anglash, uning rivojlanishi va kamol topishi qonuniyatlarini izlaganlar. Abu Nasr Farobiy, A.Navoiy, Ibn Sino, Beruniy kabi yuzlab Sharq allomalari ham bu o'zaro bog'liqlikning falsafiy va ijtimoiy sirlarini ochishga o'zlarining eng durdona asarlarini bag'ishlaganlar. Barcha qarashlarga umumiy bo'lgan narsa shu bo'lganki, odamni, uning mohiyatini anglash uchun avvalo uning shu jamiyatda tutgan o'rni va mavqeini bilish zarur. Shaxsni o'rganishning birlamchi mezoni ham shundan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy mavqei, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni bilan belgilanishi kerak.

shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar masalasi birdaniga, bir xil yechimga kelinmagan. Bu o'zaro munosabatlar asosan ikki polyar nuqtai nazardan kelib chiqadi.

Nativizm yo'nalishining tarafdorlari insonlardagi barcha xususiyatlarni tug'ma xarakterga ega, deb e'tirof etadilar.(Lens, Gruber va boshqalar).

Empirizm tarafdorlarining fikricha, yangi tug'ilgan bola go'yoki "top - toza taxta"(tabula rasa), unga hayot va undagi talablar o'zining qonuniyatlarini yozadi va bola ularga so'zsiz bo'ysunishga majbur. Bu yo'nalishning asoschilaridan biri Dj. Lokk bo'lib (1632-1704) uning fikricha, tug'ma fikrlar yoki g'oyalalar bo'lishi mumkin emas, ular xohish - tilak va og'riq kabi elementar sezgilarning qayta ishlanishi natijalaridir. hayotda ana shunga o'xshash turli xil sezgilar va g'oyalarning assotsiatsiyasi ro'y beradi.

G.Leybnits (1646-1716) Lokka e'tiroz bildirib, hayotda umuman toza, sof doskaning o'zi bo'lmaydi, xattoki, eng yaxshi silliqlangan marmar yuzasida ham sezilarli teshiklar, do'ngliklar yoki tug'ma asoratlar bo'ladiki, ular layoqatlardek, inson taqdirida ma'lum rol o'ynaydi. Bu ikkala yirik yo'nalish o'rtasidagi tortishuvlarga chek qo'yish maqsadida F.Galton qator eksperimental tadqiqotlar o'tkazib, har bir individga xos differentsial xususiyatlar mavjudligini "egizaklar metodi" yordamida asoslashga harakat qildi.

Ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs. Ijtimoiy norma - shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o'z a'zolari xulq - atvoriga nisbatan ishlab chiqqan va ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan harakatlar talablaridir. Masalan, o'zbeklar uchun biror xonaga kirib kelgan insonning kim bo'lishidan qat'iy nazar, "Assalomu alaykum" deb kelishi - norma; o'quvchining o'qituvchi bergan topshiriqlarni bajarishi lozimligi - norma; xotinning er hurmatini o'rniga qo'yishi, qaynonaga gap qaytarmaslik - norma; avtobusda yoki boshqa jamoat transportida kichikning kattalarga, nogironlarga o'rin bo'shatishi - norma va hokazo. Bu normalarni ayrim - alohida odam ishlab chiqmaydi, ular bir kun yoki bir vaziyatda ham ishlab chiqilmaydi. Ularning paydo bo'lishi ijtimoiy tajriba, xayotiy vaziyatlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilganligi fakti bilan xarakterlanadi, har bir jamiyat, davr, millat va ijtimoiy guruh psixologiyada muhrlanadi.

Ijtimoiy normalarning u yoki bu davrda, u yoki bu toifa vakili bo'lmish shaxs tomonidan qay darajada bajarilishi yoki unga amal qilinayotganligi ijtimoiy sanksiyalar orqali nazorat qilinadi. **Ijtimoiy sanksiyalar** - normalarning shaxs xulqida namoyon bo'lishini nazorat qiluvchi jazo va rag'batlantirish mexanizmlari bo'lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy xulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri ob'yektiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz.

Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeini tasavvur qilishidan hosil bo'lgan obraz - "Men" - obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxs barkamolligining mezonlaridan hisoblanadi.

"Men" - obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, tarbiya shaxsning o'zi va o'z sifatlari to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jamiyat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi, ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi.

O'z - o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni, inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, no'maqul sifatlarni anglamaslikka, ularni "yashirishga" harakat qiladi, xattoki, bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi (avstriyalik olim Z. Freyd nazariyasiga ko'ra). Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan, hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, "Men" - obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada refleksiya deb ataladi. Uning mohiyati - aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirish, jonlantirishdir. Refleksiya "Men" - obrazi egasining ongiga taalluqli jarayondir.

O'z-o'zini tarbiyalash omillari va mexanizmlariga esa, quyidagilar kiradi:

o'z-o'zi bilan muloqot (o'zini konkret tarbiya ob'yekti sifatida idrok etish va o'zi bilan muloqotni tashkil etish sifatida);

o'z-o'zini ishontirish (o'z imkoniyatlari, kuchi va irodasiga ishonish orqali, ijobiy xulq normalariga bo'ysundirish);

o'z-o'ziga buyruq berish (tig'iz va ekstremal holatlarda o'zini qo'lga olish va maqbul yo'lga o'zini chorlay olish sifati);

o'z-o'ziga ta'sir yoki autosuggestiya (ijtimoiy normalardan kelib chiqqan holda o'zida ma'qul ustanovkalarni shakllantirish);

ichki intizom - o'z-o'zini boshqarishning muhim mezoni, har doim har yerda o'zining barcha harakatlarini muntazam ravishda korrektsiya qilish va boshqarish uchun zarur sifat.

Shaxs autodialogining muhim belgilari.

Ichki dialogning shakllanganlik darajasi	Bosqichlari	Ichki dialogning darajaviy belgilari (autokommuniktsiya)
Oliy	6 - bosqich	Shaxsiy mazmundagi dialog (o'zidagi shaxsiy sifatlarni muhokama qilish, shaxsiy mulohaza)
daraja	5 - bosqich	Hodisa va narsalarga bog'liq bo'lgan sifatlar xususidagi ichki dialog
O'rta	4 - bosqich	Shaxsiy sifatlar muhokamasiga qaratilgan savollar – o'ziga talablar
daraja	3 - bosqich	Boshqalarning baholari ta'siridagi ichki mulohazalar, shaxsiy ahamiyat kasb etgan o'zgaralar fikri asosida ichki dialog
Quyi	2 - bosqich	Shaxsiy sifatlarga aloqador bo'lmagan o'zgaralar fikri asosidagi dialog (hodisa va narsalarga aloqador fikrlar)
daraja	1 - bosqich	Kimdir nima haqidadir gapirish mumkin bo'lgan holatlar yuzasidan tasavvurlar, lekin aniq fikr yoki munosabat yo'q. autokommunikatsiyaga hojat yo'q

Taraqqiyotni yosh davrlarga bo'lishda o'ziga xos klassifikasiyalar ham bor. Masalan, E.Erikson shaxs «Men»ining rivojlanish bosqichlarini ajratgan va har birida ham ijobiy, ham salbiy jihatlarni ajratgan.

1-bosqich (ishonch-ishonchsizlik) — bu hayotning 1-chi yili.

2-bosqich (mustaqillik va qat'iyatsizlik) — 2 — 3 yoshlar.

3-bosqich (tadbirkorlik va gunoh hissi) — 4 — 5 yoshlar.

4-bosqich (chaqqonlik va yetishmovchilik) — 6 — 11 yoshlar.

5-bosqich (shaxs identifikasiyasi va rollarning chalkashligi) — 12 — 18 yoshlar.

6-bosqich (yaqinlik va yolg'izlik) — yetuklikning boshlanishi.

7-bosqich (umuminsoniylik va o'ziga berilish) — yetuklik davri.

8-bosqich (yaxlitlik va ishonchsizlik) — keksalik.

Yosh davrlari	Erkaklarda	Ayollarda
Chaqaloqlik	1 — 10 kun	1 — 10 kun
Emiziklik davri	10 kundan 1 yoshgacha	10 kundan 1 yoshgacha
Ilk bolalik	1 — 2 yosh	1 — 2 yosh
Bolalikni 1-davri	3 — 7 yosh	3 — 7 yosh
Bolalikning 2-davri	8 — 12 yosh	8 — 11 yosh
O'smirlik davri	13 — 16 yosh	12 — 15 yosh
O'spirinlik davri	17 — 21 yosh	16 — 20 yosh
O'rta yetukli davri		

Birinchi bosqich	22 — 35 yosh	21 — 35 yosh
Ikkinchi bosqich	36 — 60 yosh	36 — 55 yosh
Keksalik davri	61 — 75 yosh	56 — 75 yosh
Qarilik davri	76 — 90 yosh	76 — 90 yosh
Uzoq umr ko'ruvchilar	90 yoshdan ortiq	90 yoshdan ortiq

Erikson klassifikatsiyasining o'ziga xos qimmatini shundaki, unda shaxsning o'zi to'g'risidagi tasavvurlarining jamiyat ta'sirida o'zgarishi nazarda tutiladi. Shunga o'xshash bosqichlarga bo'lishlar oxirgi paytda yana ko'plab mualliflar tomonidan taklif etilmoqda (G. Grimm, D. Bromley va boshq.). Ularning barchasidagi umumiy mezon shuki, har bir taraqqiyot davri shaxs rivoji uchun nimani taklif etadiyu, shaxs unda qanday rivojlanish ko'rsatgichlariga ega bo'ladi. Ularni tabiiy o'zgarishlarda bilish va o'rganish kerak, chunki busiz shaxs tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Masalan, maktab yoshidagi bolalarga qo'yilgan talablar katta odamlar jamoasiga to'g'ri kelmaydi, yoki bog'cha yoshidagi bola bilan til topish bilan talaba bilan til topish o'ziga xos pedagogik takti va o'sha yosh sohasida bilimdonlikni talab qiladi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. SHaxs faolligining manbai nima?

- a) instinktlar (tug'ma harakatlar);
- b) ehtiyojlar;
- v) anglanilmagan mayllar;
- g) motivlar.

2. SHaxsning tarkib topishi ko'proq qaysi omillarga bog'liq?

- a) ijtimoiy muhitga;
- b) tarbiyaga;
- v) ta'limga;
- g) irsiyat va shaxsiy faoliyatga.

3. SHaxs o'z ehtiyojlarini qanday yo'llar bilan qondiradi?

- a) shaxsiy tajribasiga asoslanib;
- b) taqlid asosida;
- v) jamiyatda qabul qilingan qoida, usullar asosida.

SHaxs xususiyatlarini aniqlash metodikasi:

1. a) yolg'on gapirishingiz mumkinmi?

- b) o'z nuqsonlaringizga ko'nikasizmi?
- s) fikringizni oson o'zgartirasizmi?

2. a) sizni maqtaganlarni yoqtirasizmi?

- b) o'zingizdan ko'nglingiz to'qmi?
- s) boshqalarning kamchiligi to'g'risida tez - tez gapirib turasizmi?

3. a) boshlagan ishingizni oxiriga etkazasizmi?

- b) maqsadga erishishda qat'iyatlimisiz?
- s) ishda jonbozlik ko'rsatasizmi?

4. a) o'zingiz haqingizda gapirishni yoqtirasizmi?

- b) notanish davrada o'zingizni erkin his qilasizmi?
- s) odamlarga ishonchingiz bormi?

Javoblar quyidagicha belgilanadi:

a b s

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Savollarga “ha” yoki “yo`q” deb javob beriladi. Agar ijobiy javob ko`p bo`lsa 1 ball, salbiy javob ko`p bo`lsa 0 ball beriladi.

Natijasi:

1111 - serharakat, muloqotga kirishuvchan, o`zini yaxshi ko`radigan, o`zgaruvchan.

1000 - e`tiqodsiz, ko`ngli ochiq emas, sust.

1001 - dangasa, odamovi, engiltak, o`ziga bino qo`ygan.

1011 - kamgap, faol, e`tiqodi kuchli.

0111 - ishchan, tez kirishadigan, ammo dimog`dor.

0110 - rostgo`y, qat`iyatli, mehribon.

0100 - tarbiyali, ayyor emas, faol emas.

0000 - indamas, maqsadga erishmaydi.

1010 - faollikka moyil, kamsuqum, tortinchoq.

1110 -mehnatkash, ayyor emas, ko`rashda boshqalarga o`rnini oson berib ko`yadi.

1100 - to`g`ri so`z, kamsuqum, haqqoniy.

0001 - rostgo`y, ammo indamas.

0011 - ayyor, yolg`onchi, irodali, tolmas.

0101 - kirishuvchan, ochiq ko`ngil.

1101 - engil tabiat, sodda, dangasa, o`zini yaxshi ko`radigan.

0010 - qat`iyatli, mehnatkash, indamas.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. YOshlar ongiga milliy istiqlol g`oyasini singdirish orqali komil insonni tarbiyalash deganda nimani tushunasiz?

2. Individ, shaxs, individuallik tushunchalarining bir - biridan farqi nimada?

3. ehtiyojlar shaxs faolligida qanday ahamiyatga ega?

4. Motivlar deganda nimani tushunasiz?

5. Ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi ahamiyati nimada?

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Karimov I. A. Barkamol avlod - O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T., 1997.

2. Karimov I. A. O`zbekiston XX1 asr bo`saqasida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. –T.,1998.

3. Karimov I. A. O`zbekiston XX1 asrga intilmoqda. –T., 1999.

4. Andreeva G.M. Sosialnaya psixologiya. Uchebnik. –M., 1998.

5. Berns R. V. Ya - konsepsiya i vospitanie. –M., 1986.

6. Davletshin M.G, To`ychieva M. Umumiy psixologiya –T., 2002.

7. Ibrohimov A. va boshq. Vatan tuyg`usi. –T.,1996.

8. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari.- T., 1994.

9. Nemov R.S. Psixologiya. –M., Prosveshenie. 2004.

Mavzu: Guruh va Jamoa

Reja:

1. Guruh va jamoa haqida tushuncha.
2. Guruh va uning turlari:
 - a) rasmiy guruh;
 - b) norasmiy guruh;
 - v) real guruh;
 - g) shartli guruh;
 - d) katta va kichik guruhlar.
3. Guruhdagi shaxslararo munosabatlar:
 - a) liderlik;
 - b) konformizm (kelishuvchanlik);
 - v) konflikt (nizo)lar va ularning turlari.
4. Ommaviy tushdagi psixologik hodisalar:
 - a) vahima;
 - b) ijtimoiy kayfiyat;
 - v) musobaqa;
 - g) jamoa ongi.
5. Jamoa va guruhdagi moslik:
 - a) fiziologik moslik;
 - b) psixologik moslik.
6. Guruh va jamoadagi ruxiy muhit.

Mavzu bo`yicha tayanch tushunchalar:

Agregatsiya - olomon, tasodifiy hodisaning tomoshabini.

Guruh - ma`lum maqsad asosida to`plangan, ikki va undan ortiq kishilar uyushmasi.

Jamoa - uyushgan guruhlar asosida jamiyat maqsadlarini ko`zlab ish yuritadigan guruh.

Konformlilik - shaxsni boshqalarning xulq -atvor motivlarini o`zining faoliyati uchun asos sifatida qabul qilishi.

Lider - boshqalar faoliyatiga rahbarlik qila oladigan guruh a`zosi.

Referent guruh - shaxs o`z xulq - atvorida o`rnak oladigan, guruh bahosi shaxs uchun ma`lum ahamiyatga ega bo`ladigan guruh, shaxs uchun namuna bo`ladigan guruh.

Sotsiometriya - Moreno tomonidan ishlab chiqiladigan, shaxsning guruhdagi mavqeini aniqlab beradigan ijtimoiy - psixologik metod.

Ustanovka - shaxsning atrofdagilarni anglamasdan idrok qilishi.

SHartli guruh - ma`lum belgini asos qilib tuziladigan guruh.

Empatiya - boshqalarga hamdardlik bildirish.

1. Guruh va jamoa haqida tushuncha

Pedagog yoki tarbiyachi o`z ishida faqat birgina o`quvchining o`zi bilan emas, balki turli guruh va jamoalar bilan munosabatda bo`ladi. SHuning uchun dastlab u o`zi bilan bolalar o`rtasida guruh yoki jamoa tuzib olishi kerak. Guruh deb, ikki yoki

undan ortiq kishilar uyushmasiga aytiladi. Masalan, o`quvchilar guruhi, sinfda qandaydir boshliq atrofiga to`plangan bolalar guruhi.

Har bir kishi qaerda yashmasin, baribir qandaydir guruh yoki jamoa orasida yashaydi, ular bilan muloqot qiladi. Guruh va jamoalar doimo o`zgarib turadi. SHaxs ana shu guruh yoki jamoaga moslashib yashashi kerak. Guruh va jamoadagi munosabatlarni ijtimoiy psixologiya o`rganadi. Guruhning eng yuksak shakli jamoadir. Har qanday jamoa umumiy maqsad asosida tarkib topadi. Har qanday uyushgan guruh jamoa bo`la olmaydi. Masalan, banditlar shaykasi, jinoyatchilar to`dasini jamoa deb bo`lmaydi. CHunki ularning maqsadi faqat o`zlarining ehtiyojini qondirish, shaxsiy boylik orttirishdir. Ular ichki manfaatidan tashqariga chiqqa olmaydi. Haqiqiy jamoa a`zolari jamiyat rivoji, o`z xalqining moddiy hayot farovonligini oshirish maqsadida harakat qiladilar. Masalan, oila, o`qituvchilar jamoasi, tadbirkorlar uyushmasi, olimalar va psixologlar uyushmasi kabilarni jamoa deyish mumkin. Jamoadagi kishilar umuminsoniy maqsad yo`lida xizmat qiladilar. Demak, jamoa deb umumiy maqsadlari asosida birlashgan, jamiyatning bir qismi hisoblangan va ana shu jamiyat maqsadlariga to`la buysungan kishilar guruhiga aytiladi. Ushinskiy K. D. , Leont`ev A.N, Anan`ev B. G, Kovalev A. G. kabilarning ishlari shaxs va jamoaning tarkib topishiga qaratilgan.

Har qanday jamoaning maqsadlari shu jamoaning o`z ichida cheklanmay, jamoa doirasidan chetga chiqishi kerak. SHunda jamoa a`zolarining javobgarlik hissi ortadi. Har bir jamoa o`zidan katta bir jamoaning bir qismidir. Masalan: 1 - kurs talabalar jamoasi fakul`tet jamoasining, fakul`tet jamoasi esa universitet jamoasining bir qismidir.

Jamoa va shaxs. Jamoachilik shaxsning xislati sifatida odamning jamiyat taraqqiyoti maqsadlari bilan birdamligining ifodasidir. Bu ijtimoiy birdamlik mehnatda namoyon bo`ladi va mehnatning tarkibiga quyidagilar kiradi: mehnat va ijtimoiy faollik, javobgarlik va burch hissi, butun jamiyat va jamoa maqsadlari manfaati nuqtai nazaridan o`rtoqlarcha o`zaro yordam hamda o`ziga va o`zgalarga nisbatan talabchanlik. Kishi shaxs sifatida tug`ilmaydi, balki boshqa kishilar bilan munosabatlardagina shaxsga aylanadi.

SHaxs deb, jamiyatda faoliyatda bo`ladigan, yuksak ongga ega bo`lgan kishiga aytiladi. Agar yasli yoshidagi bolalar kattalar bilan munosabatda bo`lmasalar, ular shaxs sifatida shakllanmaydi. SHaxs ong egasi bo`lgan odamdir, ong esa faqat tabiiy hodisalar olaminigina aks ettirib qolmay, balki shaxs insoniyat tajribasi asosida to`plangan narsalar bilan munosabatda bo`ladigan ijtimoiy ong mahsulotlarini ham aks ettiradi.

Maktab o`quvchisi shaxsining tarkib topishi jamoada amalga oshadi. Bola avval o`zi haqida uchinchi shaxs tilidan gapiradi. Masalan: "Sardorni o`ynagisi kelyapti". Bola jamoadagi bolalar bilan bo`lgan munosabatdagina o`z - o`zini anglash darajasiga ko`tariladi. Kattalar yoki tengdoshlari bolani yaxshi yoki yomonsan deganlarida bola o`z-o`ziga baho berishni o`rganadi. Mana shu tariqa tanqidni tushunishdan o`z - o`zini tanqid qilish yuzaga kela boshlaydi.

2. Guruh va uning turlari

1. SHartli guruhlar. Tadqiqotchi tomonidan ma`lum belgilar asosida kishilarni birlashtirib guruh tuzishga shartli guruh deyiladi. Masalan: bir xil kasbi bo`yicha, bir xil yoshi bo`yicha, jinsi bo`yicha shartli guruh tuzish mumkin. 15 yoshli o`smirlar guruhi, 5 yoshlilar bog`cha guruhi kabilar.

SHartli guruhga kirgan kishilar bir -birlarini mutlaqo ko`rmasliklari, bir - birlarini mutlaqo tanimasliklari mumkin. Millatiga ko`ra O`zbekistonda yashaydigan 18 yoshli kizlar guruhi deb tuzish mumkin. SHartli guruhlarni katta guruhlarga kiritiladi. Masalan: o`zbeklar guruhi, sotuvchilar guruhi, banditlar guruhi, qizlar, o`g`il bolalar guruhi va h.k.

2. Real guruhlar deb, bir jamiyatda yashab, kishilar bilan haqiqiy, real munosabatga kirishish yo`li bilan tuzilgan guruhga aytiladi. Masalan: yoshlar jamoa guruhi, bolalar guruhi (bir maktab doirasida) sinflar, talabalar guruhi. NamDUning fizika fakul'teti 3 - kurs talabalari guruhi real guruhdir. Demak, real guruhga kiradigan kishilar doimo bir - biri bilan munosabatda bo`lib, bir -biriga yordam beradi.

Bizga ma`lumki, odamni mehnat yaratgan, shuning uchun kishilarning 1 - guruhlari mehnat guruhlari bo`ladi. Masalan: oila mehnat guruhiga kiradi. Ibtidoiy jamiyatda yashagan qabilani guruhlarga kiritish mumkin. Guruhlarning eng kattasi - bu butun insoniyatdir.

3. Referent guruh - shaxs shartli va real guruhdagi kishilarning so`zlariga kirmasligi mumkin. SHaxsning o`z referent guruhi ham bo`ladi, bu kompaniya bo`lishi mumkin. Referent guruhdagi kishilar shaxsga har tomonlama yoqadi, ularni hurmat qiladi, gaplariga quloq soladi. Masalan: bola ota - onasining so`ziga kirmasligi, maktabda o`qituvchining gapiga kirmasligi mumkin. Ammo u referent guruhdagi boshliqning gapiga so`zsiz itoat qiladi. SHuning uchun tarbiyachi, ota - ona agar bolani tarbiyalay olmasalar, uning referent guruhini aniqlab, shu guruhning sardori orqali ta`sir etishlari mumkin.

Odatda guruhlar tasodifan to`planib qolgan kishilardan ham tashqil topishi mumkin. Masalan: poezd kupesida, avtobusda uzoq safarga ketayotgan kishilar, kasalxonada yoki sanatoriyada davolanayotgan kishilar guruh bo`lishi mumkin. Bunday guruhlar norasmiy guruh deyiladi. Rasmiy guruhga talabalar, o`quvchilar guruhlari kiradi. CHunki rasmiy guruhlar buyruqlar asosida tuziladi.

3. Guruhdagi shaxslararo munosabatlar

Odamning xatti - harakati ijtimoiy muhitning ta`siriga bog`liqdir. Kishining shaxs sifatida taqi olam bilan bo`lgan o`zaro munosabatlari ularning ishlab chiqarish faoliyatlarida odamlar o`rtasida shakllanadigan munosabatlarda yuzaga kelgan. Ijtimoiy hayot davomida va ishlab chiqarishda odamlar o`rtasida ob`ektiv tarzda yuzaga keladigan real aloqa va munosabatlar odamlarning sub`ektiv munosabatlarida namoyon bo`ladi. Masalan: o`qituvchi o`quvchilarga to`g`ri munosabatda bo`lmasa, o`quvchilarda o`nga nisbatan hurmat yo`qoladi.

Jamoadagi shaxslararo munosabatlar xilma -xil va murakkabdir. Bu munosabatlarni o`rganish uchun maxsus metodlardan foydalaniladi. Ana shunday metodlardan biri sotsiometrik metodni amerikalik mikrosotsiolog D. Moreno kashf etgan. Bu metod butun jamiyat qonuniyatini o`rganish imkonini beradigan universal metod bo`la

olmaydi. Sotsiometrik metodni kichik guruhda qo'llash mumkin. Jamoada kishilar bir - birlarini yaxshi bilsalargina bu metod samarali bo'lishi mumkin. Bu metodning mohiyati shuki, biz guruhda yoki jamoada kim eng qadrlı, obro'li, kim obro'siz ekanligini aniqlashimiz mumkin. Buning uchun jamoa a'zolarining matritsasini, ya'ni a'zolarining nomerlangan ro'yhatini tuziladi. Qizlarning familiyasi doira bilan, o'gil bolalarning familiyasining uchburchak bilan belgilanadi. Keyin 3 - 4 doira chiziladi. O'quvchilarga quyidagi yozma savollar berib, ularga javob yozilishi aytiladi. Savollar quyidagi mazmunda bo'lishi mumkin: "Sen kim bilan bir partada o'tirishni xohlaysan?", "Sen sinfda kim boshliq bo'lishini istaysan?" O'quvchilar o'zlari yoqtirgan tengdoshining familiyasini yozib berishlari kerak. Kim ko'p ovoz olsa, eng ichkarigi doiraga, undan kamroq ovoz olgan ikkinchi doiraga, eng kam ovoz olgan o'quvchi eng katta doiraga belgi bilan joylashtiriladi. Jamoada yoshlarda umumiy axlok normalariga to'g'ri keladigan munosabatlar: talabchanlik, odillik, jamoachilik, o'rtoqlik, g'amxo'rlik, nazokatlik, sofdillik, vatanparvarlik, mehr - muruvvatlik kabi xislatlar shakllantiriladi.

Har bir jamoaning o'z lideri – boshlig'i bo'ladi. Lider shu jamoa ichidan etilib chiqishi kerak. Lider rasmiy va norasmiy bo'lishi mumkin. Rasmiy lider yuqoridan tayinlanadi. Masalan, rahbarlar tayinlanadi. Norasmiy liderlar referent guruh boshliqlari, bo'lishi mumkin. Tashqilotchilar ham norasmiy lider hisoblanadi. Liderlar o'z ortlaridan boshqalarni ergashtira oladigan kishilardir. Ularda tashqilotchilik qobiliyatlari shakllangan bo'ladi.

Guruhdagi kishilar konformli, ya'ni kelishuvchan, kechirimli bo'lishlari lozim. Agar guruh uyushgan bo'lsa konformlilik kuchli bo'ladi. Jamoadagi shaxslar konformlilik asosida barcha ishlarni amalga oshirishlari mumkin. Guruh yoki jamoada kelishuvchanlik bo'zilsa, muloqot to'g'ri amalga oshirilmasa konfliktlar - nizolar kelib chiqishi mumkin. Nizolar ikki xil bo'ladi: a) shaxsiy adovatlar asosida kelib chiqadigan nizolar; b) xizmat (ish) yuzasidan kelib chiqadigan nizolar. Nizolarni bartaraf qilish rahbar - liderlarning qobiliyatiga bog'liq.

4. Ommaviy tusdagi psixologik hodisalar

1. Vahima. Inson psixikasiga xos ommaviy tusdagi hodisaga vahima kiradi. Vahima - qo'rqishning namoyon bo'lishidan iborat bo'lib, uyushmagan guruhni qamrab olsa, o'zaro taqlid qilish natijasida kuchayib ketadi. Guruhlar ichki jihatdan uyushgan bo'lsa vahima sekin tarqaladi. Masalan: 1966 yilgi Toshkent zilzilasi davrida vahima gaplar juda ko'p tarqalishi oqibatida ko'pchilik kishilar o'ylariga kira olmay ko'chalarda yashaganlar. YAdro vahimasi, uchar tarelka, ko'rinmas odam, boshqa planetaliklarning kelish vahimasi ommaviy tus olib ketadigan hodisalardir. Hozirgi bozor iqtisodiyoti davrida ocharchilik, qimmatchilik, iqtisodiy tanqislik vahimasi kishilarni qo'rqitadi.

2. Musobaqa hodisasi. Tadbirkorlik, oilaviy pudrat, fermerlik, xo'jalik hisobiga o'tib ishlash kabi kishilar g'ayratini qo'zg'aydigan hodisalar - bu ijobiy hodisa. Musobaqa kishilarni ilxomlantiradi, g'ayratini kuchaytiradi.

3. Ijtimoiy kayfiyat. Ommaviy tus oladigan bir guruh doirasidagi hodisa. Bu psixologik iqlimni yuzaga keltiradi. Ijtimoiy kayfiyatni yuzaga keltiruvchi asosiy omil - bu guruhdagi shaxslararo munosabatlardir. Masalan: Jamoada kelib chiqadigan

muammolarni yaxshi psixologik iqlimga ega bo`lgan jamoa a`zolari ancha engillik bilan hal qiladilar. Agar guruhda va jamoada bitta ig`vogar bo`lsa shu jamoaning mehnat samarasi pasayib ketadi.

4. Jamoa tafakkuri. Bu quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi: jamoa tafakkuri jarayonida har bir jamoa a`zosining yuzaga kelgan vazifalarni hal qilishda bir maqsadga intilib harakat qilishi kuchayadi, jamoa tafakkuri hal qilinishi lozim bo`lgan vazifani o`ylab, har tomonlama yoritib olish imkonini beradi, dadillik bilan tashabbus ko`rsatish qobiliyatiga ega bo`ladi, tanqidiy qarash ortadi, bu esa o`z - o`zini tanqid qilishning ortishiga olib keladi. Jamoadagi har bir shaxsning o`z individual ongi va shu bilan birga ma`lum bir yagona maqsadga qaratilgan jamoa ongi bo`ladi. YAKka tartibda harakat qilgandan ko`ra jamoa bo`lib harakat qilinsa yaxshi natijalar olish mumkin.

6 - Mavzu: Bilish jarayonlari. Diqqat

Reja:

- 1. Diqqat to`g`risida tushuncha**
- 2. Diqqatning fiziologik mexanizmlari**
- 3. Diqqat turlari**
- 4. Diqqat va ong**
- 5. Bilish jarayonlari**

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Diqqat – ongimizning muayyan ob`yektga yo`naltirilishi va unda to`planishidan iborat psixik holat.

Diqqat turlari:

Diqqatning aktivligiga qarab:

- a) Ixtiyorsiz** – to`satdan ta`sir qilgan biror sabab tufayli bizning xohishimizdan tashqari hosil bo`ladigan diqqat turi.
- b) Ixtiyoriy** – oldindan belgilangan qat`iy bir maqsad asosida va ongli ravishda diqqatimizni ma`lum bir narsa va hodisalarga qaratilishi.
- c) Ixtiyoriydan so`nggi diqqat** – agar maqsadga qaratilgan faoliyatda shaxs uchun diqqatning ixtiyoriy to`planganidagi kabi faqat natijasi emas, balki uning mazmuni va jarayonning o`zi qiziqarli va ahamiyatli bo`lishi.

Diqqatning ob`yektiga qarab: tashqi va ichki.

Diqqatning faoliyat turlariga qarab: individual, guruhiy va jamoaviy.

Diqqat xususiyatlari:

Diqqatning kuchi va barqarorligi – odam o`z diqqatini biror narsa yoki hodisaga uzoq muddat davomida muttasil qaratib tura olishiga aytiladi.

Diqqatning ko`lami – bir vaqtning o`zida diqqatning bir qancha ob`yektga qaratilish imkoniyati

Diqqatning taqsimlanishi – diqqatning bir vaqtda bir necha ob`yektga yoki faoliyatga taqsimlanish xususiyati

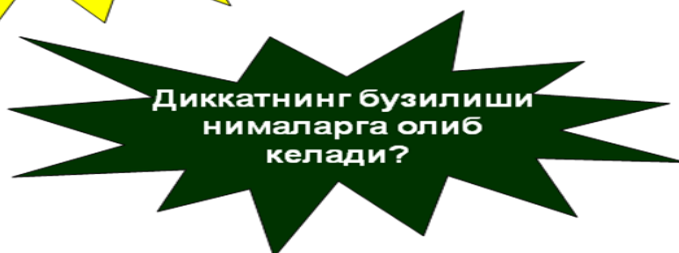
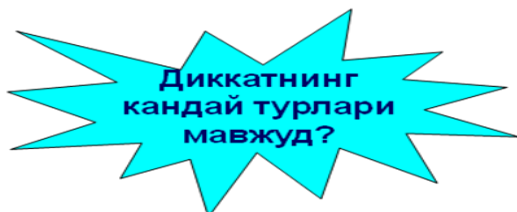
Diqqatning ko`chishi – diqqatni ixtiyoriy ravishda bir ob`yektdan ikkinchi ob`yektga ko`chirish

Dominant (lot. dorainans-hukmron) – markaziy nerv tizimining vaqtincha hukmron qismi bo'lib, boshqa qismlar faoliyatini tormozlaydi

Idrokning aniqligi va samaradorligiga bevosita aloqador bo'lgan psixik jarayonlardan biri — diqqatdir. Shuning uchun ham uyqusirab o'tirib ma'ruza tinglagan talabaning o'sha ma'ruza matnini idrok qilishi qay darajada bo'lishi mumkinligini tasavvur qilish qiyin emas. Shuning uchun ham biz diqqatimizni kerakli ob'yektda ushlash uchun, yuqorida misolda talabaning ma'ruzani to'la idrok qilishi uchun konspekt qilish kerakligi tavsiya etiladi. Chunki, shu paytda ongimiz eshitayotgan so'zlarning mazmuniga qaratilgan bo'ladi. Demak, **diqqat** — shunday psixik jarayonki, uning yordamida ongimiz o'zimiz uchun ahamiyatli bo'lgan narsalar, hodisalar, prsdmetlar mohiyatiga qaratiladi. Ya'ni, diqqat — ongning yo'nalganligini tushuntiruvchi psixik jarayondir. Gap shundaki, bizni o'rab turgan borliq va undagi hodisa va predmetlar dunyosi shunchalik murakkab va turfaki, biz ongimizni bir vaqtda ularning barchasiga birdan yo'naltira olmaymiz. Diqqat shuning uchun kerakki, u bizga ayni vaqtda kerak bo'lgan ob'yektni shu turfaning orasidan ajratib, uni o'rganish yoki tanishishga imkon beradi. Masalan, o'qituvchining savoliga javob berayotgan o'quvchini tasavvur qiling: gapirayotib, barmoqlari bilan daftarining qirg'og'ini hadeb buklayotganligini o'zi sezmaydi. O'qituvchining «Daftarni tinch qo'y», degan tanbehigina uning diqqatini o'zi amalga oshirayotgan harakatga yo'naltiradi.

Bilish jarayonlari va professional faoliyat. Professional faoliyat shaxsdan juda ko'p bilimlarni hamda malakalarni talab qiladi. Nima uchun u yoki bu kasbni tanlaganini anglab yetgan shaxs (motivlar muammosi), endi o'z faoliyati va qobiliyatlarini boshqara bilishi va o'z ustida muttasil ishlab, malakalarini orttirib borishi shart. Professional bilimdonlik shu nuqtai nazardan shaxs umumiy madaniyatining shunday yo'nalishiki, unga faqat kasbiga taalluqli bo'lgan bilimlardan tashqari shu bilimlarning hosil bo'lish yo'llari va malakalarning takomillashuvini ta'minlovchi psixologik jarayonlar va holatlarni bilishni ham taqozo etadi. Bu psixologiyada bilish jarayonlari va ularning mohiyatini va kechishini bilish demakdir.

САВОЛЛАР

Ma'lumki, odamlar bir-birlaridan ko'p jihatlari bilan farq qiladilar. Masalan, ayrimlar ko'rgan - kechirganlarini juda yaxshi esda olib qolib, kerak vaqtda aniq esga tushira oladilar. Ba'zilar ko'zi bilan ko'rgan har qanday ob'yektni mayda

detallarigacha bayon etish qobiliyatiga ega. Yana birlari eshitgan narsalari xususida aniqroq fikrlaydi, kimdir sodda, ravon tilga o'z his - kechinmalarini ayta olsa, boshqalar - har bir hikoyaga albatta, fantaziya elementlarini qo'shishga moyil bo'ladilar. Demak, odamlarning tashqi olamdan oladigan taasurotlari va ularni ongda tartiblashtirish qobiliyatlari har xil bo'larkan. Ikkinchi tomondan, shunday kasblar borki, u shaxsdagi u yoki bu sifatlarning mukammalashib borishiga imkon beradi. Masalan, yirik avtomatik boshqaruv tizimlarida ishlaydigan operator o'z diqqatini har qanday mayda o'zgarishlarga ham qaratishga o'rgansa, konstruktor mavhum matematik hisob - kitoblarga usta bo'lib boradi. Iqtisodchi - moliyachi pulning har bir tiyiniidan foyda olishga o'rgansa, shoir tabiatan barcha hodisa va voqealarni badiiy bo'yoqlarda, o'ziga xos idrok qilishga moyilligi oshadi.

Bilish jarayonlari. Inson ongi bir qarashda yaxlit narsa, aslida u ayrim alohida jarayonlardan iborat. Shuning uchun ham atrof - muhitni, o'zimizni bilishimizga imkon beruvchi ongni o'rganish uchun uni alohida psixik jarayonlarga bo'lib o'rgana boshlaganlar. Bu jarayonlar - sezgilar, idrok, xotira, diqqat, tafakkur, nutq va boshqalardir. Bu jarayonlar shu qadar bir - birlari bilan bog'liqlik, birini ikkinchisiz tasavvur qilishning o'zi qiyin. Masalan, ko'rib idrok qilib turgan narsangizni fikrlamay ko'ringchi, uning mohiyatini bilasizmi? Diqqat bilan ko'rgan yoki o'qigan tekstingizni eslab qolasiz. Yoki biror narsa to'g'risida fikrlash uchun bizga bir vaqtda ham ilgari idrok obrazlari, ham eslab qolish mahoratimiz, ham ichki nutqimiz, irodamiz va diqqat kerak bo'ladi. Xattoki, tasodifan qo'limizga kirib ketgan zirapchaga bergan reaksiyamiz ham emosiyalardan tashqari, o'sha narsaning bu erda qanday paydo bo'lganligi kabi qator tafakkur jarayonlarini keltirib chiqaradi.

Murakkab kompyuter texnikasi chiqqandan keyin odamning o'z psixik jarayonlariga qiziqishi yanada ortdi. Endi ma'lumotlarni qabul qilish (an'anaviy idrok deb ataluvchi jarayonga o'xshash), ularni qayta ishlash (tafakkurga o'xshash) va uni saqlash (xotira) haqida ko'p gapiradigan bo'lib qoldik. Lekin bu insondagi tabiiy jonli jarayonlar ahamiyati va tarbiyasi masalasini yanada yuqori ko'tardi.

Psixologiya sohasida eksperimental ishlarning muvoffaqiyatli amalga oshirilishi aslida inson psixikasi kompyuterdan ko'ra murakkabligi va odam anglagan ma'lumotlaridan ko'proq narsalarni idrok qilib, qabul qilishini isbotladi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Diqqatning qaysi turi o'quv materiallarini o'zlashtirishda ijobiy rol o'ynaydi?
a) ixtiyorsiz; b) ixtiyoriy; v) muvofiqlashtirilgan; g) ichki diqqat.
2. O'quvchi darsda o'z diqqatini avval o'qituvchiga, so'ngra doskaga, keyin daftarga va yana o'qituvchiga qaratadi. Aytinch, bu erda diqqatning qaysi xossasi namoyon bo'ladi?
a) taqsimlanishi; b) ko'lami; v) ko'chishi; g) barqarorligi.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Diqqatning umumiy xususiyati nimadan iborat?
2. Diqqatning fiziologik asosini tushuntiring.
3. Ixtiyoriydan so'nggi diqqatni tushuntirib bering.
4. Ixtiyoriy va ixtiyorsiz diqqatning bir-biridan farqi nima?

“Kim tezroq” (diqqatni mashq qildirish)

1. O`quvchilarga biror matndagi eng ko`p uchraydigan, masalan, “a” va “o” harflarini chizib chiqish tavsiya etiladi. Topshiriqni bajarish muvaffaqiyati sarflangan vaqt va yo`l qo`yilgan xatolar miqdoriga qarab baholanadi. Xatolar qanchalik kam bo`lsa, muvaffaqiyat shunchalik yuqori bo`ladi.

2. Diqqatning ko`chishi va taqsimlanishini mashq qildirish uchun topshiriqning mohiyatini biroz o`zgartirish mumkin. Bir harfni vertikal chiziq bilan, ikkinchisini gorizontal chiziq bilan chizish mumkin. Asta - sekinlik bilan vazifani murakkablashtirib borish, ya`ni bittasini chizish, ikkinchisini aylana ichiga olish, uchinchisini tagiga chizib quyish mumkin.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Davletshin M.G, To`ychieva M. Umumiy psixologiya –T., 2002.
2. Karimova V. Psixologiya. O`quv qo`llanma. –T., A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 2002.
3. Karimova V., Akramova F. Psixologiya. Ma'ruzalar matni. –T., 2002.
4. Nemov R.S. Psixologiya. V 2-x kn. –Kn. 1. –M., 2004.
5. Psixologiya. Uchebnik. Pod. Red. A.Krilova. –M., 1998.
6. G`oziev E. Psixologiya. –T., 1994.

7 - Mavzu: SEZGI VA IDROK

Reja:

1. **Sezgilar to`g`risida tushuncha.**
2. **Sezgilarni klasifikasiya qilish negizlari.**
3. **Sezgi qonuniyatlari.**
4. **Idrok to`g`risida tushuncha.**
5. **Idrok obrazlarni predmetli, yaqqol mazmuni.**
6. **Idrokni individual xususiyatlari.**

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Sezgi – psixik aks ettirishning oddiy usuli tariqasida hayvonlarga ham, odamlarga ham xos xususiyat, voqelikdagi narsa va hodisalarning ayrim belgi va xususiyatlarini bilib olishni ta`minlaydi.

Interioretseptiv sezgilar – (lot.interior-ichki, redpiere-olmoq) – ichki a`zolarga joylashgan reseptorlar.

Proprioreseptiv sezgilar (lot.proprius – xususiy, maxsus, regipere-qabul qilmoq) – tananing turli qismlardagi holatlardan va ularning harakatlaridan darak beruvchi sezgilar

Eksteroreseptiv sezgilar – tashqi olamdagi narsa va hodisalarning turli xususiyatlari haqida darak beruvchi sezgilar, masalan: ko`rish, eshitish, hid va ta`m bilishdan iborat tashqi sezgilar

Kinestetik sezgi (yunon. kineo-harakatga keltiraman) – o`z tana a`zolarining holati va harakatini propreoreseptorlar ta`siri ostida sezish.

Sensibilizasiya (lotin.sensibilis-sezuvchan) – ichki omillar ta`siri natijasida analizatorlar sezgirligining ortib ketishi.

Ob`ekt va fon - shaxs uchun ayni paytda ahamiyatli narsa (ob`ekt), muhim bo`lmagan narsalar (fon).

Appertseptsiya - idrokning shaxs va uning tajribasiga bog`liqligi.

Konstantlik - narsalarning sharoiti o`zgarsada obrazi o`zgarmasligi.

Illyuziya - bor narsani noto`g`ri, yanglish idrok qilish

Gallyutsinatsiya - yo`q narsalarni idrok qilish

Kuzatuvchanlik - shaxsning idrok qilish qobiliyati

Sezgilar–psixik aks ettirishning oddiy usuli tariqasida hayvonlarga ham, odamlarga ham xos xususiyat bo`lib, u voqelikdagi narsa va hodisalarning ayrim belgi va xususiyatlarini bilib olishni ta'minlaydi. Sezgilar kishiga tevarak-atrofdagi narsa va voqealarning xususiyatlarini bilishga imkon beradi.

Sezgi a'zolari kishiga tevarak–atrofdagi olamda mo`ljol olish imkonini beradi. Agar kishi barcha sezgi a'zolaridan mahrum bo`lib qolsa bormi, u o`zining atrofida nimalar yuz berayotganini bila olmas, tevarak–atrofdagi odamlar bilan munosabatga kirisha olmas, ovqatni qidirib topa olmas, xavf-xatardan qutilib qola olmas edi.

Kishining hayoti va faoliyatida sezgilarning roli juda katta, negaki, ular bizning olam haqidagi va o`zimiz to`g`rimizdagi bilimlarimiz manbai hisoblanadi. Sezgilar bizga ob'yektiv voqelikning haqqoniy suratini beradi, ya'ni olamni u qanday mavjud bo`lsa shundayligicha aks ettiradi. Tovushlar, hidlar va boshqa kuzatuvchilar ko`zga ta'sir qilganda ko`rish sezgilarini hosil qilmaydi. Xuddi shuningdek, nur va hid ham eshitish kuzata olmaydi.

Sezgi nerv sistemasining u yoki bu kuzatuvchidan ta'sirlanuvchi reaksiyalari tarzida hosil bo`ladi va harqanday psixik hodisa kabi reflektorlik xususiyatiga egadir. Kuzatuvchining o`ziga aynan o`xshaydigan analizatorga ta'siri natijasida hosil bo`ladigan nerv jarayoni sezgining fiziologik negizi hisoblanadi.

Analizator uch qismdan iborat:

1. Tashqi quvvatni nerv jarayoniga o`tkazadigan maxsus transformator hisoblangan **periferik** bo`lim (reseptor);

2. Analizatorning periferik bo`limini markaziy analizator bilan bog`laydigan yo`llarni ochadigan **afferent** (markazga intiluvchi) va **efferent** (markazdan qochuvchi) nervlar;

3. Analizatorning periferik bo`limlardan keladigan nerv signallarining qayta ishlanishi sodir bo`ladigan **qobiq osti** va **qobiq** (miyaning o`zi bilan tugaydigan) bo`limlari.

Analizator reaksiyalarida periferik bo`limlarining muayyan xujayralari miya qobig`idagi xujayralarning ayrim qismlariga mos bo`ladi. Jumladan, ko`z to`r pardasining turli nuqtalari qobiqda har xil nuqtalarda yoyilgan xolda gavdalangan bo`ladi; eshitish a'zosi ham qobiqda barcha sezgi organlariga ham taaluqlidir.

Sezgi jarayoni tashqi ta'sirning o`ziga xos quvvatini saralash va qayta o`zgartirishga qaratilgan hamda tevarak–atrofdagi olamning aynan bir xilda aks etishini ta'minlaydigan sensor ta'sir o`tkazish sistemasi sifatida yuz beradi.

Aks etish xususiyatiga va reseptorlarning joylashgan o`rniga qarab sezgilar odatda uch guruhga ajratiladi:

1) tashqi muhitdagi narsalar va hodisalarning xususiyatlarini aks ettiradigan hamda tananing yuzasida reseptorlari bo`lgan **ekstroseptiv** sezgilar;

2) tananing ichki a'zolarida va to`qimalarda joylashgan hamda ichki a'zolarining holatini aks ettiradigan reseptorlarga ega bo`lgan **interoseptiv** sezgilar;

3) reseptorlari mushaklarda va paylarda o'rnashgan proprioseptiv sezgilar, ular gavdamizning harakati va holati haqida axborot berib turadi, bu sezgi turini kinesteziya deb ham, unga tegishli reseptorlarni esa **kinestezik** yoki **kinestetik** deyiladi.

Ekstroreseptorlarni ikkitaga: aloqa bog'laydigan kontakt va distant reseptorlarga ajratish mumkin. Aloqa bog'laydigan reseptorlar ularga ta'sir qiladigan ob'yektlar bilan bevosita aloqa bog'lagan paytda qo'zg'atadi, masalan, badanni tegishli orqali sezish, ta'm bilish. Distant reseptorlar uzoqdagi ob'jektdan keladigan qo'zg'atishdan ta'sirlanadi, masalan, ko'rish, eshitish, xid bilish reseptorlari shular jumlasidandir.

Idrokning murakkabligi

Sezgilar oddiy elementar psixik jarayondir. Idrok esa sezgilarga qaraganda murakkab psixik jarayon hisoblanadi. Idrokning murakkabligi quyidagilarda ifodalanadi:

a. Har bir idrok tarkibiga ayni vaqtda bir necha sezgi kiradi. Masalan: qovunni idrok qilish. Bunda quyidagi sezgilar ishtiroq etadi. Qovunning shakli va rangini aks ettiruvchi ko'rish sezgisi, hidini aks ettiruvchi hid sezgisi, mazasini aks ettiruvchi ta'm sezgisi, harakatni aks ettiruvchi teri sezgisi va boshqalar. Bu sezgilar tahlil yordamida ajratib olinadi va idrokning retseptiv tomonini tashqil etadi. Ular ishtirokida narsaning barcha xossalari bir butun holda aks ettiriladi. Bu esa idrokning pertseptiv tomonini tashkil etadi.

b. Har bir idrok tarkibiga kishining o'tmishda hosil qilingan bilim va tajribalari kiradi. Biz bunday shakl va buyumlarni ilgari juda ko'p marta ko'rganmiz. Ular haqida muayyan bilimlarimiz bor. SHuning uchun bu shakllardagi etishmagan joylarni o'sha bilimlardan olib qo'shamiz va bir butun aks ettiramiz. Demak, idrok jarayoniga xotira faoliyati qo'shiladi.

c. Idrok tarkibiga xayol tasavvurlari kiradi, Masalan, derazadagi qirovni idrok qilib, tropik o'rmon yoki gullarga o'xshatish, kesib olingan daraxt to'ngasini idrok qilib biror yovvoyi hayvonga o'xshatish, osmondagi pag'a – pag'a so'zib yurgan oq bulutlarni idrok qilib, to'plab qo'yilgan paxtaga o'xshatish va boshqalar.

d. Idrok tarkibiga tafakkur va nutq faoliyati kiradi. Agar idrok qilinayotgan narsa yoki hodisa biz uchun yangi notanish bo'lsa, darrov fikr yuritish faoliyati boshlanadi va “bu nima”, “buning nomi nima” degan savol tug'iladi. SHuning, har bir idrok hukm shaklida ifodalanadi. YA'ni narsa yoki hodisaga nom beriladi, uni so'z bilan aytiladi va mavjud tushuncha doirasiga kiritiladi. Masalan “bu gul”, “bu mashina”, “bu kitob” va boshqalar.

j. Idrok jarayoniga his - tuyg'ular ta'sir qiladi. Bu his - tuyg'ular idrok qilinayotgan narsa- hodisalar to'g'risida o'tmishda tug'ilgan taassurotlar va fikrlardan hamda ayni paytdagi idrok jarayonida vujudga kelishi mumkin.

His - tuyg'ular idrokning faollik darajasini kuchaytiradi, uning mazmunini jonli, yorqin qiladi.

z. Idrok jarayonida diqqat g'oyat katta ahamiyatga ega.

Diqqat idrokning faolligini oshiradi va uning mukammal bo'lishiga xizmat qiladi. Diqqatsiz hech narsani idrok qilish mumkin emas. Narsa - hodisalarni to'liq va raso idrok qilish uchun shu narsa - hodisalar ustida diqqat kuchli va barqaror turishi zarur. Demak, o'quv materialini yaxshi idrok qilish uchun o'quvchilar diqqatini uyushtirish kerak.

Kuzatish va kuzatuvchanlik

Kuzatish idrokning mustaqil faoliyati sifatida namoyon bo'ladi.

Kuzatishning muvaffaqiyati oldindan qo`yiladigan maqsadga, ko`riladigan tayyorgarlikka, kishining bilim va tajribalariga, diqqatning kuchiga va fikrlash faolligiga bog`liq. Kishining rejali, tizimli va davomli ixtiyoriy idrok qilish qobiliyatini kuzatuvchanlik deyiladi. Kuzatuvchanlik shaxsning shunday xislatlaridanki, bunda u narsa - hodisalarning unga bilinmaydigan, lekin muhim xarakterli xususiyatlarini payqay oladi. Kuzatuvchan kishi ko`proq narsani ko`radi, chuqurroq tushunadi, narsa - hodisalar o`rtasidagi o`xshashlik va farqni topadi, muhim bo`lmagan belgilarni ajratadi.

Akademik I.P. Pavlov kuzatuvchanlikning ilmiy bilimdagi ahamiyatiga yuksak baho bergan. U Sankt - Peterburg yaqinidagi Pavlovo shahridagi Fiziologiya institutining old tomoniga **“Kuzatuvchanlik, kuzatuvchanlik va yana kuzatuvchanlik” deb yozdirib qo`ygan.**

Idrokni tasnif qilishda materiyaning yashash shakllari - fazo, vaqt, harakat asos qilib olinadi, unga ko`ra idrok quyidagi turlarga ajratiladi:

1. Fazoni idrok qilish.

2. Vaqtni idrok qilish.

3. Harakatni idrok qilish.

Fazoni idrok qilish undagi narsalarning shaklini, hajmini va o`zaro munosabatlarini aks ettirishdir. Demak, fazodagi narsalar uch o`lchovda idrok qilinadi, narsalarning shakli: uch burchakli, turt burchakli, kub, kvadrat, doira, konus va boshqalar. Narsalarning hajmi katta - kichik, o`rtacha, yirik mayda va boshqalar. Narsalarning bir -biriga va idrok qiluvchiga munosabati: o`ngda, chapda, yuqorida, pastda, uzoqda va hokazo. Fazoni ko`rish, teri, muskul - harakat organlari bilan idrok qilinadi. Fazoni bir ko`z bilan va ikki ko`z bilan idrok qilamiz. Monokulyar idrokda narsalarning chetlaridan kelayotgan nurlar bitta ko`zning to`r pardasida aks etadi. Bu nurlar ko`z gavharida bir -birini kesib o`tadi va ularning kesishgan joyida ko`rish burchagi hosil bo`ladi. Bu burchakning katta - kichikligi idrok qilinayotgan narsaning katta kichikligiga hamda uning ko`zdan qanchalik uzoq - yaqinligiga bog`liq. Ko`z gavharining va umuman, ko`zning narsalarni eng yaxshi ko`rish uchun moslashuvini **akkomodatsiya** deyiladi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Aytingchi, qorni ochlikni, chanqashni, ko`ngil ozishini sezish quyidagi sezgi turlarining qaysi biriga taalluqli?

a) tuyish sezgisi; b) organik sezgi; v) teri sezgisi; g) ta`m bilish sezgisi

2. Quyidagi javoblarning qaysi birida sezgining ta`rifi to`liq berilgan?

a) sezgi yagona reallikdir b) sezgi narsa va hodisalarning ayrim xossalarni aks ettirishdir
v) sezgi ob`yektiv olamning sub`yektiv obrazidir.

g) sezgi tashqi ta`sir va belgilar timsolidir.

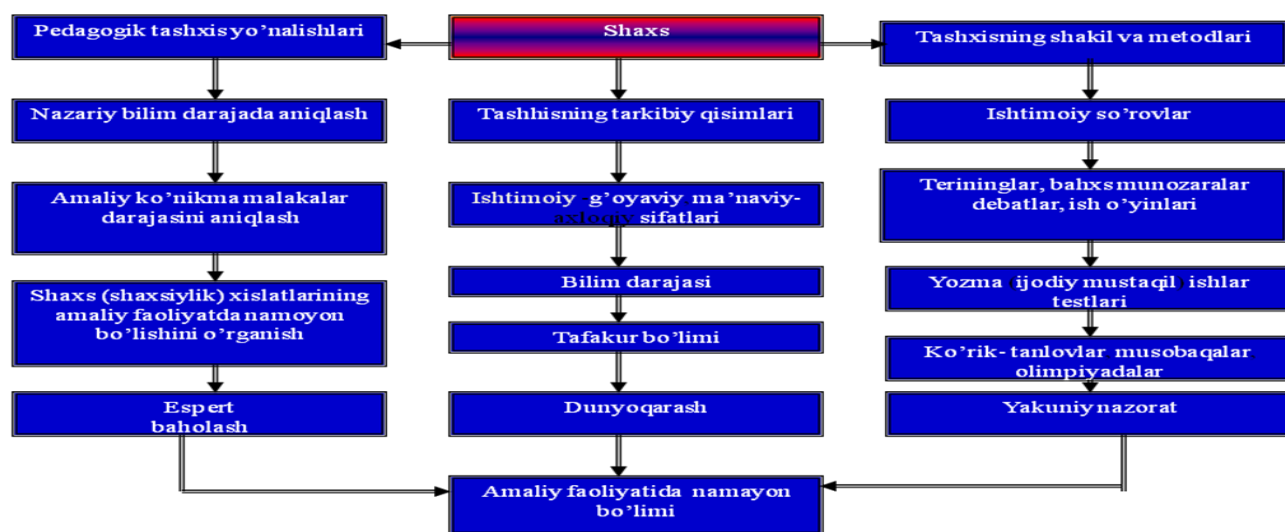
3. Ikkala ko`zi ko`r bo`lib tug`ilib, 52 yoshida yorug` dunyoni ko`rgan kishi narsa va hodisalarni ko`zi sog` kishilardek idrok eta oladimi?

a) ha, idrok eta oladi; b) idrok eta olmaydi; v) idrok o`qitishni talab qiladi;
g) fazoni idrok qilish tug`ma emas, shuning uchun idrok eta olmaydi.

4. Idrokning ta`rifini quyidagi fikrlardan aniqlang?

a) idrok sezgilardan tashqil topgan; b) idrok narsa va hodisalarni to`liq aks ettirish;
v) idrok bilish jarayonlariga kiradi; g) idrok maxsus o`qitishni talab qiladi.

Shaxs

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Idrok xossalari bir - biridan farqi nimada?
2. Idrok turlari va ularning tasnifini tushuntiring?
3. Vaqt va harakatni idrok qilishning inson hayotidagi ahamiyati qanday?
4. Idrokning sezgidan farqi nimadan?
5. Sezgi deganda nimani tushunasiz?
6. Sezginging qanday turlari bor?
7. Sezginging fiziologik asosini kim ishlab chiqqan?
8. Ekstroretseptiv sezgilarga nimalar kiradi?

8 - Mavzu: XOTIRA

Reja:

1. Xotira to'g'risida tushuncha.
2. Xotira nazariyasi.
3. Xotira jarayonlari.
4. Xotira turlari.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar:

Xotira – biz ilgari idrok qilgan, boshdan kechirgan va bajargan ishlarimizni yodda saqlash, keyinchalik ularni eslash yoki xotirlash jarayoni.

Amneziya (lot.A – inkor etish, mnesus - xotira) – miyaning turli qismlarining jarohatlanishi natijasida xotiraning yo'qolish holati

Mantiqiy xotira – materialni ma'no tomonidan o'zaro bog'langan holda tushunib esda qoldirishga asoslanadi

Mexanik xotira (yunon. mechane – qurol, mashina) – materialning ma'nosiga tushunmagan holda takrorlashdan iborat xotira

Paramneziya (yunon. para – oldida, yonida mnosis - eslash) – sodir bo'layotgan voqealarning qachonlardir boshdan kechirgandek bo'lib tuyulishidan iborat xotira kasalligi

Reminissensiya (lot.reminiscentia - eslamog) – avval unutilgan deb hisoblangan materiallarning keyinchalik esga tushurishidan iborat xotira jarayoni, vaqtinchalik unutish holati

Xotira turlari:

I. Psixik aktivlik faoliyatiga ko'ra: harakat, obrazli, emotsional, so'z ma'no.

II. Faoliyat maqsadiga ko'ra: ixtiyorsiz, ixtiyoriy.

III. Materialning davomiyligiga ko'ra: qisqa muddatli, uzoq muddati, operativ

Xotira jarayonlari: esda qoldirish (ixtiyoriy, ixtiyorsiz), esga tushirish, esda saqlash

Xotira tiplari:

- 1) Tez esda qoldirib, sekin unutish,
- 2) Tez esda qoldirib, tez unutish,
- 3) Sekin esda qoldirib, sekin unutish
- 4) Sekin esda qoldirib, tez unutish

Xotira biz ilgari idrok qilgan, boshdan kechirgan va bajargan ishlarimizni yodda saqlash, keyinchalik ularni eslash yoki xotirlash jarayonidir. Biz har kuni yangi narsalarni bilamiz, kun sayin bizning bilimlarimiz boyib boradi. Xotira faoliyatida shaxsning g'oyaviy yo'nalishi katta o'rin egallaydi. Bu yo'nalish uning faoliyati, hayot sharoiti ta'sirida shakllanadi, kishi o'zining ish faoliyati uchun muhim bo'lgan voqea va hodisalarni yaxshi eslab qoladi. Aksincha, kishi uchun kam ahamiyatga ega bo'lgan narsalar yomon esda qoldiriladi va tezda unutib yuboriladi. Kishining qiziqishi xotiraga aniq va kuchli ta'sir ko'rsatadi, ya'ni yaxshi esda olib qolishini ta'minlaydi. Biz ko'pincha u yoki bu narsa - hodisalarni yomon esda qoldiramiz. Bu xotirani yomonligini emas, balki ularga qiziqish yo'qligini ko'rsatadi. Masalan, o'quvchilar hamma fanlarni bir xil eslab va o'zlashtirib olmaydilar. Bu ularning har xil xotiraga ega ekanliklarini emas, balki uqilayotgan fanga qiziqishining har - xilligi bilan tushuntiriladi. esda olib qolishga kishining emotsional munosabati ham katta ta'sir ko'rsatadi. Kishi uchun yakqol hayajonli reaksiya vujudga keltiruvchi narsalar ongda chukur iz qoldirib, puxta va uzoq yodda saqlanadi. Biz bir narsadan ta'sirlansak, o'sha uzoq vaqt esda saqlanadi. Samarali xotira kishining iroda sifatlariga ham bog'liqdir. Kuchsiz, irodasiz, ishyoqmas kishilar har doim yuzaki, yomon xotiraydilar. Aksincha, irodali, materialni o'zlashtirishga astoydil kirishadigan kishilar puxta va chuqur esda qoldiradilar. Samarali xotira kishining umumiy madaniyatiga uning aqliy saviyasiga, bilimiga, o'quviga, fikrlash qobiliyatiga, ko'nikma va odatlarga ham bog'liqdir. SHunday qilib, xotiraning tabiati va uning samaraliligi shaxsning xususiyatlari bilan bog'liqdir. SHaxs o'z oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalari asosida o'zining xotirlash jarayonini ongli ravishda tartibga soladi va boshqaradi.

Xotira sohasida quyidagi asosiy jarayonlar: esda olib qolish: esda saqlash; esga tushirish va unutish bir-biridan farq qilinadi. Bu jarayonlar faoliyatda tarkib topadi va belgilanadi. Ma'lum materialni esda olib qolish hayot faoliyati davomida individual, ya'ni shaxsiy tajribani to'plash bilan bog'liqdir, to'plagan tajribadan keyingi faoliyatda foydalanish qaytaesga tushirishni talab qiladi. Ma'lum materialni faoliyatda qatnashmay qolishi yoki tushib qolishi yoddan chiqarishga olib keladi.

Ba'zi odamlarning xotirasiga xos jihatlarni tug'ma deb atashadi. To'g'ri, oliy nerv tizimi, uning o'ziga xos ishlash xususiyatlari xotiraning o'ziga xos individual uslubini belgilashi mumkin. Lekin hayotda ko'pincha shaxsning bilish jarayonlari va sezgi organlarining

ishlash qobiliyatlariga bog'liq tarzda ajralib turadigan tiplari haqida gapirishadi. Masalan, ayrim odamlar ko'rgan narsalarini juda yaxshi eslab qoladi, demak, ularning xotirasi **ko'rgazmali** — **obrazli** bo'lib, ko'zi bilan ko'rmaguncha, narsaning mohiyatini tushunmaydi ham. Boshqalar esa o'zicha fikrlab, nomini aytib, mavhum tarzda tasavvur qilmaguncha, eslab qolishi qiyin bo'ladi. Bundaylar so'z — mantiqiy xotira tipi vakillaridir. Yana bir tipli odamlar bevosita his qilgan, «yuragidan» o'tkazgan, unda biror yorqin emosional obraz qoldirilgan narsalarni yaxshi eslab qoladilar, bu — **emosional xotiradir**. Lekin yana bir xotira egalari borki, ularni **fenomenal** xotira sohiblari deb atashadi. Psixologiyaga oid kitoblarda ana shunday xotiraga ega bo'lgan kishilar to'g'risida ko'p yozilgan. Bu shunday kishilarki, ular bir vaqtning o'zida nisbatan juda katta hajmdagi ma'lumotlarni esda saqlay oladi va esga tushiradi. Masalan, tarixiy shaxslar orasida Yuliy Sezar, Naloleon, Mosart, shaxmat ustasi Alexin kabi insonlar xotirasi ana shunday noyob bo'lganligi haqida ma'lumotlar bor. Taniqli, rus psixologi va neyropsixologi A.R. Luriya ham ana shunday xotira sohiblaridan biri — asli kasbi jurnalist bo'lgan Shereshevskiy degan shaxs xotirasini ataylab uzoq vaqt mobaynida o'rgangan. Uning xotirasi shunday ediki, Dantening «Ilohiylik komediyasi»dan olingan uzundan-uzoq parchani bir marta qarab olgandan so'ng, 15 daqiqadan keyin so'zma-so'z aytib berolgan. Shunisi xarakterli ediki, komediya unga notanish bo'lgan italyan tilida yozilgan edi. Ko'pchilikni qanday qilib yaxshi, mustahkam esda saqlab qolish muammosi qiziqirsam, Shereshevskiy uchun qanday qilib unutish masalasi murakkab edi. Uni xotira obrazlari doimo qiynar, ko'rgan narsalari ko'z oldida gavdalanaverar edi. Qanday qilib eslab qolasiz? Degani savolga u shunday javob bergan: men «materialni» o'zimga tanish va sevimli bo'lgan Moskva ko'chalariga joylashtiraman. Bir marta bir materialning bir bo'lagi o'sha «ko'chaning» salqin tushgan eriga tushib qolib, esga tushirishi ancha qiyin bo'lgan ekan. Shunga o'xshash har bir fenomenal xotira egalarning o'ziga xos eslab qolish uslublari bo'lar ekan. Tarixda bunday kishilar bor va ular bizning oramizda xam yo'q emas. Muhimi shunda-ki, ana shu fenomenal xotirani shaxs va jamiyat manfaatiga mos tarzda unumli ishlata bilishdir. Shunga o'xshash har bir fenomenal xotira egalarning o'ziga xos eslab qolish uslublari bo'lar ekan. Shotlandiyalik matematik A. Etkin 1933 yili 25 ta bir - biri bilan bog'lanmagan so'zlardan iborat ikki qatorni eslab qolib, hech bir xatosiz uni 27 yildan keyin esga tushira olgan. «qilich va qalqon» kinofilmidagi rus razvedchigi I. Vaysning nasistlar tomonidan lekin o'zbek turist uchun bu kiyim fon edi, fonligicha qoladi ham.

Xotiraning psixologik nazariyalari:

1. Assotsiativ nazariyasi. Ushbu nazariyaga ko'ra o'zlashtirilishi lozim bo'lgan narsa va hodisalarning ongda bir vaqtda yoki birin-ketin xotiradagi mavjud ma'lumotlar bilan o'xshashligi, yondoshligi, qarama-qarshiligi asosida *bog'lanishlar* hosil qilinishi xotira samaradorligini belgilaydi.

2. Geshtalt nazariyasi esa ma'lumotlarni umumlashtirib, yaxlitlab o'rganishni tavsiya qiladi. Geshtaltizm ong hodisalariga nisbatan assotsianistlarning qismlarga ajratgan holda yondashuviga avvalo qismlarni sintez qilish printsipini, uning qismlariga nisbatan yaxlitlikning birlamchiligi printsipini qarama-qarshi qilib qo'yadi.

3. Freydizm nazariyasi asoschilarining fikricha, ma'lumot shaxs ehtiyoji, qiziqishi, motivi, motivatsiyasi, emotsiyasi, faoliyatining maqsadi bilan bog'liq bo'lsa, bu ma'lumot oson o'zlashtirilib, sekin unutiladi.

4. Bixeviorizm nazariyasi esda saqlashning muhim omili – takrorlash ekanligini e'tirof etadi.

5. Mantiqiy nazariya ma'lumotlarning mazmundorligi, mohiyatan anglanilganlik darajasi esda saqlashni yengillashtirib, unutish sur'atini susaytirishga zamin hozirlaydi.

6. Faoliyat nazariyasida inson uchun hayotiy, ijtimoiy, kasbiy ahamiyatli voqeliklar, ma'lumotlarni aslo unutilmasligi, odatda shaxsning faoliyatda ishtirok etish darajasiga qarab ma'lumotning esda saqlanishi ta'kidlanadi.

Yuqorida mulohaza yuritilgan psixologik nazariya va yo'nalishlar tahliliga quyidagi xotira jarayonlari (esda olib qolish, esda saqlash, qayta esga tushurish, unutish)ni yoritishda batafsilroq to'xtalamiz.

Xotiraning fiziologik nazariyasi:

1. Nerv tizimida izlarning saqlanishi. Nerv tizimi ilgari qo'zg'atuvchilarning izlarini aniq saqlay olish qobiliyatiga ega. Agar bir xil xususiyatga ega bo'lgan signal qanchalik ko'p uchrasa, sinaluvchi unga shunchalik tez moslashadi, xuddi shu tariqa tezkorlikda (reaktsiyaning latent vaqti juda qisqa bo'lishiga qaramay) javob qaytarib, bu qonunning oddiy sharoitlarda ham saqlanib qoladi.

2. Izlarning «konsolidatsiyalanish» jarayoni. Izlarning «konsolidatsiyalanish» (mustahkamlanish)i uchun muayyan vaqt talab qilinadi. Miyaning qo'zg'alishiga ta'sir qiluvchi turli moddalar, izlarning saqlanishiga turlicha «chuqurlikda» ta'sir qiladilar. Ba'zilar 3-4 kun oldin hosil qilingan ko'nikmalarni yo'qotsa, boshqalari izlarning hosil bo'lishiga ta'sir qiladi. Izlarning mustahkamlanishi ma'lum vaqtni talab qiladi va ushbu jarayonda turli kuch bilan ta'sir qiluvchi holatlar hukm suradi.

3. Xotiraning fizik va neyron iz qolish nazariyalari. Fizik iz qolish nazariyasida, neyronlardan nerv impulslarining o'tishi o'zidan keyingi fizik iz qoldirishi e'tirof qilinadi. Bu nazariya tarafdorlarining fikriga qaraganda, izlarning fizik aks etishi sinapslarda, yuzaga keladigan elektrik va mexanik o'zgarishlarda o'z aksini topadi.

Protonlar hosil bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan holatlar biokimyoviy reaksiyalar deb atalib, bu hodisani jahon psixologlari uzoq muddatli xotiraning psixofiziologik mexanizmi deb ataydilar.

Xotiraning bioximik nazariyasi:

1. Sinapslarning elektroximik o'zgarishlari bosqichi. Bu nazariyaning asosiy mohiyati esda olib qolish jarayonining ikki bosqichli xarakterda ekanligini bildiradi. Birinchi bosqichda qo'zg'atuvchining bevosita ta'siridan so'ng, miya hujayralarida asl holiga qaytuvchi fiziologik o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan qisqa muddatli elektroximik reaksiya yuz beradi. Ikkinchi bosqich birinchi bosqich negizida yuzaga kelib, aslida u yangi oqsil moddalar (proteinlar)ning hosil bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan bioximik reaksiyalardan iboratdir. Birinchi bosqich sekundlar

yoki minutlar mobaynida davom etib, bu qisqa muddatli xotiraning mexanizmi hisoblanadi.

2. RNK (ribonuklein) sifat va miqdorining o'zgarishi bosqichi. Nerv hujayrasining qo'zg'atilishi RNK (DNK genetik, irsiy xotiraning, RNK esa ontogenetik ya'ni orttirilgan xotiraning asosi hisoblanadi)ning ko'payishiga olib keladi va unga tanish qo'zg'atuvchilarning takroriy ta'sir ko'rsatishidan tebranish qobiliyati borligi haqida xabar beruvchi uzoq davom etadigan bioximik izlar qoldiradi. RNK juda o'zgaruvchan bo'lib, uning ehtimoldagi o'ziga xos o'zgarishlar miqdori 1015 – 1020 soni bilan o'lchanadi, bu esa RNK juda katta miqdordagi axborotlarning kalitini o'zida mujassamlashtirganligini bildiradi.

Masala: Bank o'marildi.

Tasavvur qiling, siz beixtiyor shu o'g'irlikning guvohi bo'ldingiz. Hamma ish 20 soniyada yuz berdi. Rasmdagi barcha narsalarga yaxshilab qarab, imkon boricha ko'p narsani eslab qolishga atigi shuncha vaqtingiz (20 soniya) bor, xolis bo'ling va savollarni o'qigandan keyin rasmga qayta qaramang). O'g'irlarni topib, ishni yopish uchun hodisa joyida guvohi bo'lgan narsalaringiz haqida tergovchi sizga 10 xil savol beradi. 20 soniya ichida eslab qolgan narsalaringiz bo'yicha javob bering. **Taassurotlaringizni qoldirish ixtiyoriy (lekin javoblarni emas!).**

20 soniya diqqat bilan ko'zdan kechirib bo'lgan bo'lsangiz, endi rasmga qayta qaramay turib, tergovchining quyidagi savollariga javob bering:

- 1) Mashinaning nomeri qanday edi?
- 2) Mashinada radio bor edimi?
- 3) Ro'paradan qaraganda haydovchi qaysi tomonda o'tirgan edi: chap tomondami yoki o'ng tomondami?
- 4) Mashinada biron-bir nuqson bor edimi? Agar bo'lgan bo'lsa, qanday edi?
- 5) Haydovchi bilan birga jami nechta o'g'ri bor edi?
- 6) Haydovchining bosh kiyimi bor edimi?
- 7) Qopni ko'tarib chiqayotgan o'g'ringing qanday belgilarini eslab qola oldingiz?
- 8) Zinada jami nechta odam turgan edi?

- 9) Binoga biron-bir zarar yetkazilgan edimi?
 10) Voqeaga yana guvoh bo'lganlar bor edimi?

Guruhlarda keysni yechish bo'yicha yo'riqnoma

1. Individual yechilgan keys vaziyatlari bilan tanishib chiqing
2. Guruh sardorini tanlang.
3. Vatman qog'ozlarda quyidagi jadvalni chizing

Muammoni tahlil qilish va yechish jadvali

Muammoni tasdiqlovchi dalillari	Muammoni kelib chiqish sabablari	Muallif tomonidan taklif qilingan yechim	Guruh yechimi

4. Ishni yakunlab, taqdimotga tayyorlang.

Keys bilan ishlash jarayonini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Guruhlar ro'yxati	Guruh faol maks. 0,2 b	Ma'lumotlar ko'rgazmali taqdim etildi maks.0,3 b	Javoblar to'liq va aniq berildi maks.0,5 b	Jami maks.1,0 b
1.				
2.				
3.				

0,9-1,0 ball – a'lo

0,7- 0,8 ball – yaxshi

0,5- 0,0 ball – qoniqarli

0 -0,4 ball – qoniqarsiz

(Test, psixologik masala va nazorat savollari)

Izchillik testlari

1. Qaysi qatorda xotira tushunchasiga to'g'ri ta'rif berilgan?

A) miyadagi muvaqqiyat bog'lanishlar

B) miyada iz hosil bo'lishi

*V) ilgari idrok qilgan boshdan kechirgan va bajargan ishlarimizni yodda saqlash keyinchalik ularni esga tushirishdan iborat jarayon

G) kundalik bilimlarni esda olib qolishga

D) zarur vaqtda kerakli materialni esga tushira olish qobiliyati

2. Qaysi qatorda xotira jarayonlari ko'rsatilgan?

A) esga tushirish

B) esda olib qolish

V) unutish

G) esda saqlash

*D) barcha javoblar to'g'ri

3. Xotiraning nerv fiziologik asosini nima tashkil qiladi?

A) ikkinchi signallar tizimi

*B) assotsiatsiyalar

V) bosh miyaning po'stloq qismi

G) ketma-ketlik assotsiatsiyasi

D) dinamik streatip

4. Qaysi qatorda assotsiatsiya tushunchasiga to'g'ri ta'rif berilgan?

A) miyada iz qosil bo'lishi

B) material izini yo'qolishi

V) esda qoldirish va unutish tezligiga ko'ra

*G) xotiramizda mustahkamlangan va ongimizda qayd qilingan ayrim voqea-hodisalarning o'zaro bog'lanishdir biror buyumni esda olib qolish uni boshqa buyumlar bilan bog'lash orqali amalga oshiriladi

D) barcha javoblar to'g'ri

5. «Muvaqqat nerv bog'lanishlari hayvonot olamida va bizning o'zimizga ham bo'ladigan eng umumiy fiziologik hodisadir. Shu bilan birga u psixik hodisa hamdir. Turli-tuman harakat taassurot bo'lmasa harflar so'zlar va fikrlar o'rtasida paydo bo'ladigan bog'lanishlarni psixologlar assotsiatsiyalar deb ataydilar.» Mazkur fikr muallifi qaysi qatorda ko'rsatilgan?

*A) I.Pavlov

B) I.Sechenov

V) L.Vigotskiy

G) A.Smirnov

D) F.Galton

6. Assotsiatsiyalar nechta turga ajratiladi?

A) 2 ta ketma-ketlik o'xshashlik

*B) 3 ta ketma-ketlik o'xshashlik qarama-qarshilik

V) 2 ta fazoviy va vaqt

G) 3 ta fazoviy emotsional harakat

D) barcha javoblar to'g'ri

7. Narsa va hodisalarning fazoviy vaqt munosabatlari aks etadi. Mazkur fikr qaysi assotsiatsiyaga tegishli?

*A) ketma-ketlik

B) o'xshashlik

V) qarama-qarshilik

G) fazoviy

D) harakat

8. Qaysi qatorda psixik faollik tabiatiga ko'ra xotira turlari berilgan?

- *A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik
 - B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy
 - V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ
 - G) harakat, ixtiyorsiz, operativ
 - D) barcha javoblar to'g'ri
- 9.** Qaysi qatorda faoliyat maqsadiga ko'ra xotira turlari keltirilgan?
- A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik
 - *B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy
 - V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ
 - G) harakat, ixtiyorsiz, operativ
 - D) barcha javoblar to'g'ri
- 10.** Materialni qancha vaqt esda olib qolish va esda saqlash muddatiga ko'ra xotira turlari qaysi qatorda ko'rsatilgan?
- A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik
 - B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy
 - *V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ
 - G) harakat, ixtiyorsiz, operativ
 - D) barcha javoblar to'g'ri
- 11.** Esda qoldirish faolligiga ko'ra qanday turlarga ajratiladi?
- A) 2 ta ixtiyoriy, ixtiyorsiz
 - *B) 3 ta ixtiyoriy, ixtiyorsiz, tasodifan
 - V) maqsad qo'yish, o'quv materialini tushunish
 - G) ixtiyoriy va beixtiyoriy
 - D) barcha javoblar to'g'ri
- 12.** Ixtiyoriy esda olib qoldirishda qanday usullardan foydalaniladi?
- A) material va so'zning ta'sirchanligi
 - B) ixtiyoriy va ixtiyorsiz tasodifan
 - *V) maqsad qo'yish o'quv materialini tushunib esda qoldirish, esda qoldirishning ratsional usullari
 - G) maqsad qo'yish, esda qoldirishning ratsional usullaridan foydalanish
 - D) hissiy ta'sirchanligi, hajmi, harakatchanligi, tezligi, shakli
- 13.** Beixtiyor esda qoldirishda qaysi jarayon asosiy rol o'ynaydi?
- A) ehtiyoj
 - B) tajriba
 - V) shakl va hajmi
 - *G) qiziqish
 - D) hissiy ta'sirchanligi
- 14.** Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga aytiladi?
- A) esga tushirish
 - B) tanish
 - *V) eslash
 - G) bevosita esga tushirish
 - D) vaqt o'tkazib esga tushirish
- 15.** Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga aytiladi?

- A) esga tushirish
- B) tanish
- *V) eslash
- G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

16. Materialni idrok qilish ketidanoq esga tushirishdan iborat jarayon nima deb ataladi?

- A) esga tushirish
- B) tanish
- V) eslash
- *G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

To'ldiruvchi testlar

17. Turli xil harakatni esda olish, esda saqlash va qayta esga tushirishdan iborat esda olib qolish deb ataladi

- *A) harakat xotirasi
- B) hissiy xotira
- V) obrazli xotira
- G) ixtiyorsiz xotira
- D) ixtiyoriy xotira

18. Tassavurlar tabiat va hayot manzaralari shu bilan birga tovush xidlar, ta'mlar bilan bog'liq xotira

- A) harakat xotirasi
- B) hissiy xotira
- *V) obrazli xotira
- G) ixtiyorsiz xotira
- D) ixtiyoriy xotira

19. Idrok qilingan narsa va hodisalarning obrazlarini miya po'stida iz hosil qilishi..... deb ataladi?

- A) esda saqlash
- B) esga tushirish
- V) unutish
- *G) esda olib qolish
- D) remenisentsiya

20 O'tmishda idrok qilingan narsalarning his-tuyg'u, fikr va ish-harakatlarning ongimizda qayta tiklanishi deb ataladi?

- *A) esga tushirish
- B) tanish
- V) eslash
- G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

21..... ilgar idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir?

- A) esga tushirish

- *B) tanish
- V) eslash
- G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

Mutanosiblik testlari (nostandart testlar)

22. Xotira turlari o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	Harakat yoki motor harakat xotirasi, obrazli xotira	A	Davomiyligiga ko'ra
2	ixtiyorsiz, ixtiyoriy, mexanik	B	Faoliyatning faolligiga ko'ra
3	Qisqa muddatli, uzoq muddatli, operativ	V	Inson yo'nalishiga ko'ra
4	Fenomenal, kasbiy xotira	G	Maqsadiga ko'ra

Javoblar

1-B	2-G	3-A	4-V
------------	------------	------------	------------

23. Xotira jarayonlari o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	bevosita esga tushirish	A	O'tmishda idrok qilingan narsalarning his-tuyg'u, fikr va ish-harakatlarning ongimizda qayta tiklanishi
2	Eslash	B	ilgar idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir
3	esga tushirish	V	Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga
4	Tanish	G	Materialni idrok qilish ketidanoq esga tushirishdan iborat jarayon

Javoblar

1-G	2-V	3-A	4-B
------------	------------	------------	------------

24. Quyidagi tushunchalar o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	Proaktiv tormozlanish	A	- oldin esda qoldirilgan narsalarni qayta idrok qilish orqali obraz tariqasida esga tushirishdan iborat xotira jarayoni
2	Tanib olish	B	- ilgari idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir
3	Xotira	V	- avvalgi faoliyatning qayta-qayta kun takrorlanishi natijasida keyingi

			materiallarning esga tushirishning yomonlashuvi
4	Tanish	G	- aks ettirilgan narsa va hodisalarni, tajribani esda qoldirish, esda saqlash va zarur bo'lganda esga tushirishdan iborat psixik jarayon

Javoblar

1-V	2-A	3-G	4-B
-----	-----	-----	-----

Reproduktiv testlar

25. Bu qonun haqida eramizdan avvalgi VI-V asrlarda yashagan Arastu ham yozgan edi. Qonunning mohiyati shundaki, bir vaqtda shakllangan tasavvurlar xotirada ham yonma-yon bo'ladi. Masalan, ayni konkret xona o'sha erda ro'y bergan xodisalarni ham eslatadi. Bu qaysi qonun?

- a) anglanganlik qonuni
- b) tormozlanish qonuni
- c) kuchli taassurotlar qonuni
- d) asossatsiyalar qonuni

J:D

26. Bu shunday kishilarki, ular bir vaqtning o'zida nisbatan juda katta hajmdagi ma'lumotlarni esda saqlay oladi va esga tushiradi. Ularda qanday xotira turi ustunlik qiladi?

- a) operativ xotira
- b) fenomenal xotira
- c) emotsional xotira
- d) ko'rgazmali obrazli xotira

J:B

Продуктив тестлар

27. Taniqli, rus psixologi va neyropsixologi A. R. Luriya ham ana shunday xotira sohiblaridan biri asli kasbi jurnalist bo'lgan Shereshevskiy degan shaxs xotirasini ataylab uzoq vaqt mobaynida o'rgangan. Uning xotirasi shunday ediki, Dantening «Ilohiylik komediyasi»dan olingan uzundan-uzoq parchani bir marta qarab olgandan so'ng, 15 daqiqadan so'ng so'zma-so'z aytib berolgan. Shunisi xarakterli ediki, komediya unga notanish bo'lgan italyan tilida yozilgan edi. Mazkur fikr qaysi xotiraning qaysi turini ochib berishga qaratilgan ?.

- a) obraz xotirasi
- b) emotsional xotira
- c) fenomenal xotira
- d) uzoq muddatli xotira

J:c

Ijodiy izlanuvchanlik testlari

28. Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqing va mavzuga oid tushunchani hosil qiling. **(Esa saqlash)**

X U O K B Y
 Sh O N T I Sh

A	D	T	U	P	K
L	L	O	I	A	D
Q	A	S	A	R	A
Б	V	A	D	S	E

29. Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqing va psixologiyaga oid tushunchani hosil qiling. (**Eksperiment**)

T	O	B	M	P	П
H	A	P	C	H	A
E	A	И	H	O	П
M	И	P	E	П	C
H	E	T	O	З	K
И	M	A	З	K	E

30. Anagrammani yeching va ortiqcha so'zni toping. (**Metod**)

A	P	Д	И	О
P	Д	К	И	О
Г	Е	С	З	И
Д	О	М	Т	Е

PSIXOLOGIK TRENING:

«Buzuq telefon yoxud “mish-mish”» o'yini

Maqsad: shaxslararo chiniqish, xotirani mustahkamlash, mantiqiy xotirani rivojlantirish, emotsional tanglikning oldini olish.

Bu trening asosan seminar mashg'ulotlari uchun mo'ljallangan. Trening ko'rsatmasiga binoan guruhdagi talabalardan ixtiyoriy 5 kishi tanlab olinadi. Ulardan to'rttasini xonaning eshigi ortiga chiqariladi va bittasini olib qolib, guruhdagi boshqa talabalar bilan birgalikda unga ham eshittirib trener (o'qituvchi) tomonidan biror bir qiziqarli voqea matn tarzida o'qib eshittiriladi. Matnni tinglagan talaba tashqaridan bir o'rtog'ini chaqirib eshitgan hikoyani birma-bir unga mazmunini gapirib beradi. Ikkinchi talaba keyingisiga aytib beradi va shu tariqa besh talabaning o'qib eshittirilgan matndagi so'zlardan qay darajada esda olib qolib foydalana olganligi hamda xotirasini qanday darajada ekanligini bilib olish mumkin. Bu trening orqali talabalarda mantiqiy xotirani ham rivojlantirish mumkin. Chunki trening uchun tanlangan matndagi voqealar bir-birini to'ldirgan holda ketma-ketlikda rivojlangan bo'ladi.

Quyida trening uchun tanlangan mathdan parcha:

“Sevgi”

(O'.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar) asaridan parcha

Avvaliga bir-birlarini tanimas edilar. Ularni **Sevgi** degan g'aroyib kuch topishtirdi. Ular ana shu kuch sehriga maftun bo'lib qoldilar.

Ajab, **Sevgi** hech qachon yolg'iz yurmas ekan. Unga **Hijron** degan alanga ergashib keldi. Ular ana shu alanga otashida baravar kuya boshladilar.

Nihoyat, **Hijron** alangasi so'ndiyu, **Sevgi Visol** degan entiktiruvchi tuyg'uni yetaklab keldi. Endi ular baxtiyor edilar.

Ajab, **Sevgi** hech qachon yolg'iz yurmas ekan. Endi u **Sinov** degan to'siqni yetaklab keldi. Agar ular **SEVGI**ning qo'lidan mahkam tutishganida bu to'siqdan o'tishlari mushkul emasdi. Ammo unday bo'lmadi. Ular **Sinov** oldida chekindilar. O'rtada **Shubha, Rashk** degan sharpalar o'rmalab qoldi. Shunda ular o'zlarini topishtirgan **Sevgiga** ilk bor ta'na toshi otdilar.....

“Xotira” mavzusi bo'yicha toifalash jadvali

Xotira nazariyalari	Turlari	Jarayonlari	Tiplari
Assotsiativ nazariyasi	Harakat	Esda olib qolish	a) Tez esda qoldirib, tez unutish;
Geshtalt nazariyasi	Obrazli	Esda saqlash	
Freydizm nazariyasi	Emotsional	Esga tushirish	
Bixeviorizm nazariyasi	So'z-mantiq	a) tanish,	
Mantiqiy nazariya	Ixtiyoriy	b) eslash,	b) tez esda qoldirib, sekin unutish;
Faoliyat nazariyasi	Ixtiyorsiz	c) bevosita eslash,	
Fiziologik nazariyasi	Qisqa muddatli	g) oradan ma'lum vaqt o'tkazib eslash.	
Bioximik nazariyasi	Uzoq muddatli		
	Operativ		c) sekin esda qoldirib, tez unutish;
	Fenomenal	Unutish	
	Mexanik	Esda qoldirish	
		a) ixtiyoriy esda qoldirish	g) sekin esda qoldirib, sekin unutish
		b) ixtiyorsiz esda qoldirish	

Inson xotirasidagi assotsiatsiyalar 3 turga ajratiladi:

➤ **Yondoshlik assotsiatsiyasi** – bir necha narsa yoki hodisalarni ayni bir vaqtda yoki ketma-ket idrok qilishdan hosil bo'ladi.

➤ **O'xshashlik assotsiatsiyasi** – hozirgi paytda idrok qilinayotgan narsa bilan ilgari idrok qilingan narsa o'rtasidagi ma'lum o'xshashlikka aytiladi.

Qarama-qarshilik assotsiatsiyasi – hozirgi idrok qilinayotgan narsalar bilan ilgari idrok qilinayotgan narsalar o'rtasidagi qarama-qarshilik belgilar va xususiyatlar bo'lganga aytiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Bruner D.S. Psixologiya poznaniya. –M., 1977.
2. Vertgeymer M. Produktivnoe mishlenie. –M., 1987.
4. Granovskaya R.M. Elementi prakticheskoy psixologii. SPb, 1997.
5. Davletshin M.G, To'ychieva M. Umumiy psixologiya –T., 2002.
6. Dyui D. Psixologiya i pedagogika mishleniya. –M., 1998.
7. Emelyanov Yu.N. Aktivnoe sotsialno - psixologicheskoe obuchenie. –L., 1985.
8. Nemov R.S. Psixologiya –M., Prosveshenie. 2004.
9. Karimova V.M. Psixologiya. –T., 2002.

9 – Mavzu: Xayol

Reja:

1. Xayol jarayonlari:

- a) agglyutinatsiya;
- b) aktsentirovka;
- v) giperbolizatsiya;
- g) tipiklashtirish;
- d) analiz va sintez.

2. Xayol turlari:

- a) tasavvur xayoli;
- b) ijodiy xayol;
- v) ixtiyoriy va ixtiyorsiz;
- g) orzu, tush ko`rish, shirin xayol (ko`knori xayol).

3. Xayol sifatlari:

- a) kengligi va torligi;
- b) chuqurligi va realligi;
- v) mazmundorligi va kuchi;

g) fantaziya boyligi.

4. Xayolning (fantaziya) ahamiyati va o`shishi.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Analiz va sintez - xotira tasavvurlarini tahlil qilish va umumlashtirish;

Agglyutinatsiya - elimlash orqali ayrim elementlarni bitta qilib yangi obraz yaratish;

Aktsentirovka - bo`rttirish orqali obraz yaratilishi;

Giperbolizatsiya - kattalashtirish yoki kichiklashtirish orqali obraz yaratish;

Ijodiy xayol - xayol turi bo`lib, original obrazlar yaratish;

Tipiklashtirish - har bir davrga xos bo`lgan obrazlar yaratilishi.

Biz ilgari idrok qilmagan narsalarni tasavvur qilamiz, ilgari ko`rmagan narsalar obrazlarini yaratamiz, yaratiladigan narsalar g`oyalarini yuzaga keltiramiz, bular xayoldir. Masalan: bizning ko`rmagan joylarimiz haqida tasavvurimiz bor. Xayol - obraz, tasavvur yoki g`oya shaklida yangi narsaning yaratilishi, ong faoliyati, ya`ni ilgari idrok qilinmagan narsalarning obrazlarini mavjud tasavvurlar asosida miyada yaratishda ifodalanadigan faoliyatdir.

Fantaziya - xayol turlaridan biri bo`lib, u eng qimmatli iste`doddur. Xayol faqat insonga xosdir. Xayol mehnat natijasida paydo bo`ladi. Masalan: biror bir muammoni echishda avval nimadan boshlash, nima qilish, echish, yaratish yo`llari haqida xayol qilinadi. Xayolda biz yo`q narsani yaratamiz, lekin tashqi realikka asoslanamiz. Masalan: yozuvchilar, rassomlar, kompozitorlar asarlarini hayotdan oladilar. Inson miyasida vujudga kelgan muvaqqat bog`lanishlarni yangi tartibda va qayta paydo bo`lishi xayolning nerv - fiziologik asosi bo`lib hisoblanadi.

Kishilar tashqi olamni idrok qilib qolmasdan, balki uni o`zgartiradilar. Xayol qobiliyatimiz bilan bog`liq holda namoyon bo`ladi. SHuningdek, tasavvur xotirasi bilan ham bog`liq, u xayol turi sifatida qatnashadi. Obrazli xotira ijodiy xayol qilishda katta yordam beradi. Xayol voqelikni aks ettirish shakli sifatida quyidagicha ifodalanadi: kelajakni oldindan ko`ra oladi, ilgarigi ta`sirotlarni "jonlantiradi". Xayol mehnat faoliyati orqali rivojlanadi. Xayolning fiziologik asosini miyaning murakkab analitik - sintetik

faoliyati tashqil etadi. Xayol bilish jarayonini kengaytiradi va chuqurlashtiradi. Inson bir narsani o`zgartirishdan oldin miyasida o`ylaydi. Xayol ijodiy jarayonning muhim qismi bo`lib, u taqi olamni idrokdan farq qilib, to`liq, chuqur aks ettiradi. Xayolning faoliyati shaxs yo`nalishiga, quyidagi bir qator axlokiy - psixologik sifatlarga bog`liq: vatanparvarlik, mas`uliyatni his qilish, insonparvarlik, qat`iyatlilik kabilar.

Xayol jarayonidagi sintez quyidagi shakllarda namoyon bo`ladi:

- **agglyutinatsiya** - "elimlash" degan ma`noni bildirib, unda turli qismlarni bitta qilib yangi obraz yaratiladi. Masalan: yalmog`iz kampir, suv parisi, kentavr, sfinks obrazlari kabilar;

- **giperbolizatsiya** - obrazlarni kattalashtirish yoki kichiklashtirish, shuningdek, alohida qismlarni o`zgartirishdir. Masalan, Gulliver, liliput, Alpomish, Rustam paxlavon, no`xot polvon obrazlari kabilar.

- **sxemalashtirish** - o`xshatish orqali ayrim tasavvurlarni, ular orasidagi farqlarni silliqlash;

- **tipiklashtirish** - bir xil obrazlarni qaytarilishi bo`lib, har bir darv uchun tipik bo`lgan obrazlarni yaratish. Masalan, A. Qaxxor hikoyalari ("O`g`ri", "Bemor"), A.Qodiriy ("O`tkan kunlar") romani, T.Malikning ("SHaytanat") asarlari kabilar;

- **aktsentirovka** - ayrim belgilarni ta`kidlash orqali obrazlar yaratish. Masalan, o`rtoqlik hazillari. Aktsentirovka adabiyotda ko`p qo`llaniladi. Yuqoridagi xayol jarayonlari orqali yaratiladigan obrazlar analiz va sintez jarayonida ro`y beradi. Chunki, har bir narsani yoki hodisani avval analiz (tahlil) qilib ko`riladi, keyin ularni sintez (birlashtirish) qilish orqali yangi obraz hosil qilinadi.

Xayol jarayonida xayol tasavvurlarining xotira tasavvuridan farqi muhim ahamiyatga ega:

1. Xayol tasavvurlari ongda tez paydo bo`ladi va barqaror bo`ladi.
2. Xotira tasavvurlari doim tanish narsadek his qilinadi, xayol tasavvurlari esa yangilikni his qilish tuyg`ularini beradi.
3. Xayol tasavvurlari insonning qiziqish va ideallari bo`lganligi sababli yangilikni his qilish tuyg`ulari oqibatida vujudga keladi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Xalq ertaklaridagi suv parisi, bulbuligo`yo, kentavr (odam boshli ot), sfinks (odam boshli sher) kabi obrazlarning yaratilishi qaysi xayol jarayonlariga taalluqli?

- a) kattalashtirish (giperbolizatsiya); b) aktsentirovka (bo`rttirish);
v) agglyutinatsiya (elimlash); g) tipiklashtirish.

2. Quyidagi javoblardan qaysi birida xayol ta`rifi to`liq berilgan?

- a) xayol yoki fantaziya tafakkur kabi faqat insongagina xos bo`lgan bilish jarayonidir;
b) xayol mehnatning oraliq va oxirgi natijalarini ko`rish imkonini beruvchi bilish jarayonidir;
v) xayol avval idrok qilingan obrazlar asosida hali idrok qilinmagan narsalarning obrazlarini aks ettirishdir.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Xayol - fantaziya deganda nimani tushunasiz?
2. Xayol jarayonlariga nimalar kiradi?
3. Xayol turlari qaysilar?
4. Kishilarning xayoli nimasi bilan farq qiladi?

5. Tush ko`rish xayolning qaysi turiga kiradi?
6. Hayvonlarda xayol bo`ladimi?

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Bruner D.S. Psixologiya poznaniya. –M., 1977.
2. Vertgeymer M. Produktivnoe mishlenie. –M., 1987.
3. Granovskaya R.M. Elementi prakticheskoy psixologii. SPb, 1997.
4. Davletshin M.G, To`ychieva M. Umumiy psixologiya –T., 2002.
5. Dyui D. Psixologiya i pedagogika mishleniya. –M., 1998.
6. Emelyanov Yu.N. Aktivnoe sotsialno - psixologicheskoe obuchenie. –L., 1985.

10 – Mavzu: TAFAKKUR

Reja:

1. Tafakkur haqida umumiy tushuncha.
2. Tafakkur jarayonlari.
3. Tafakkur shakllari.
4. Tafakkur va masala hal qilish.
5. Tafakkur turlari.
6. Tafakkurdagi individual farqlar.

Mavzu bo`yicha tayanch tushunchalar:

Abstrakt tafakkur - mavhum narsalar haqida fikr yuritish

Analiz - narsa va hodisalarni tahlil qilish

Sintez - ajratilgan elementlarni qaytadan birlashtirish

Umumlashtirish - bir turkumga xos bo`lgan narsa va hodisalar haqida fikr yuritish

Taqqoslash - narsa va hodisalar o`rtasidagi o`xshashlik va farq xususiyatlar haqida fikr yuritish

Masala - muammoli masalalar haqida fikr yuritish

Tafakkur - narsa va hodisalarni umumlashtirib, vositali yo`l bilan aks ettirish.

Tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shaklidir. Insonda tafakkur bo`lganligi va tafakkur bilan chambarchas nutq bo`lganligi tufayli u hayvonlardan farq qiladi, shu sababli u ongli mavjudotdir. Inson o`z atrofidagi olamda bo`lgan buyumlar va hodisalarni ongli ravishda idrok qiladi. Ongli ravishda eslab qoladi hamda esga tushiradi va ongli ravishda harakat qiladi. Tafakkur atrofdagi olamni bilish qurolidir va inson amaliy faoliyatini vujudga kelishi uchun shartdir. Biron narsa to`g`risida tafakkur qilish jarayonida fikr paydo bo`ladi, bu fikrlar insonning ongida hukm va tushunchalar shaklini oladi. Tafakkurning bilish faoliyatidagi roli avvalo bizning idroklarimiz va fikrlarimizning voqelikka qanchalik muvofiq bo`lishini, bo`lar haqiqat yoki xato, chinmi yoki yolg`on ekanligini belgilashda o`z ifodasini topadi. Bunday tafakkur qilish eng oddiy amaliy voqelikda namoyon bo`ladi. Voqelikning sezgilardagi va idrokdagi in`ikosning o`zi chinakam bilim bo`ladi. Masalan: biz quyoshning har kuni sharqdan chiqib, g`arbga botayotganini hammamiz ko`ramiz (idrok qilamiz). Biz erni qimirlamay turganini, asrlar davomida qilgan fikriy faoliyati natijasidagina uzoq davom qilgan kuzatishlar o`tkazish va matematika yo`li bilan tadqiqotlar qilish natijasidagina haqiqatda quyosh er atrofida aylanmasdan, balki er o`z o`qi atrofi va quyosh atrofida aylanayotganligini aniqladik. Demak, quyoshning harakati to`g`risidagi bizning bevosita idrokimiz voqelikka to`g`ri

kelmas ekan. Voqelikni to'g'ri aks etishi tafakkur bilan aniqlanadi. Yuqoriroq bosqichlarda bunday fikrlash tafakkur jarayonlarida hosil bo'lgan hukmlar va tushunchalarning chinligini yoki chin emasligini aniqlashda ifodalanadi. **Tafakkur deb, voqelikdagi narsa va hodisalarni, ular o'rtasidagi bog'lanishlarni fikran, umumlashtirib, vositali yo'l bilan aks ettirishga aytiladi.** Voqelik tafakkurda, idrok va tasavvurgina nisbatan chuqurroq va to'laroq aks etadi.

Xulosa chiqarish bitta yoki bir necha hukmlardan yangi hukm hosil qilishdir 3 xil xulosa chiqarish mavjud:

1. Induktiv xulosa chiqarish (yakka xulosa)
2. Deduktiv xulosa chiqarish (umumiy xulosa)
3. Analogik xulosa chiqarish (taxminiy xulosa)

TAFAKKUR VA MASALA HAL QILISH

Agar hayot va amaliyot davomida odam yangi maqsad, yangi muammo, yangicha ahvol va yangi faoliyat sharoitlari paydo bo'lsa, odamda dastlab tafakkur qilishga zaruriyat tug'iladi. Tafakkur yangilikni izlash va ochish demakdir.

TAFAKKUR TURLARI

Psixologiyada tafakkur turlarining quyidagi sodda va bir muncha shartli tasnifi tarqalgandir:

1. Ko'rgazmali - harakat;
2. Ko'rgazmali -obrazli;
- 3.Mavhum.
- 4.Nazariy;
5. Amaliy tafakkur.

Ko'rgazmali - harakat tafakkur - tarixiy taraqqiyot davomida odamlar o'z oldilarida turgan maqsadlarni dastlab amaliy faoliyat nuqtai nazardan echganlar, keyinchalik undan nazariy faoliyat ajralib chiqqan. Amaliy va nazariy faoliyat chambarchas bog'langandir. Sof nazariy faoliyat birlamchi emas, balki amaliy faoliyatning o'zi birlamchidir.

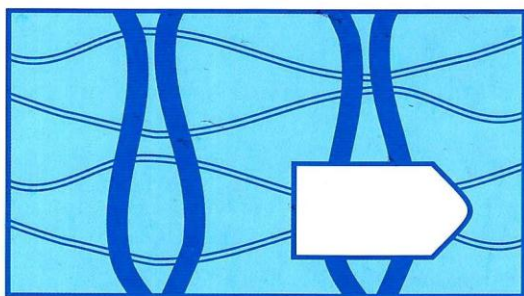
Ba'zi intellektual masalalarni echishda bitta echim bilan cheklanib bo'lmaydi va shu maqsadda ijodiy fikrlovchilar guruhi tashkil etiladi va bu jarayonda "gruppaviy effekt" bo'lishi kutiladi. Guruh ishi tez va optimal qarorlar qabul qilishga qaratilgan bo'ladi va bunda alohida ayrim individual qarorlarga ta'sirlanishga yo'l qo'yilmaydi. Guruhga shunday kimsalar kiritiladiki, ular bir - birlaridan fikrlash uslublarining noyobligi bilan farq qiladilar.

Jadval - 1

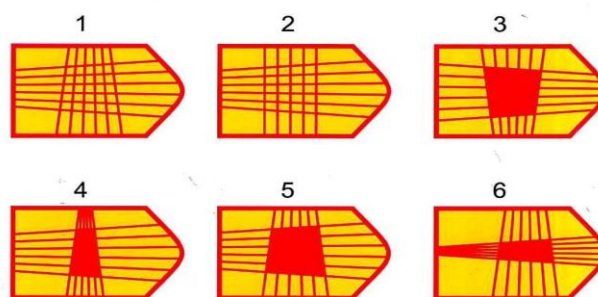
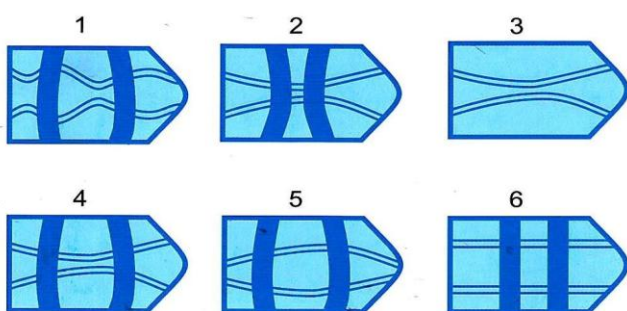
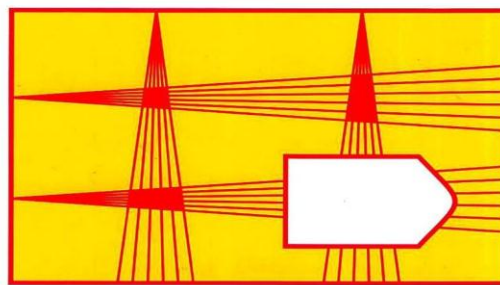
Tafakkur turlari

Shakliga ko'ra	Ko'rgazmali - harakat Ko'rgazmali - obrazli Mantiqiy
Ko'riladigan masalaning xarakteriga ko'ra	nazariy amaliy
Ijodiylik elementiga ko'ra	konvergent divergent
Yangiligi va noyobligiga ko'ra	reproduktiv produktiv (ijodiy)

A11

A12

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Tafakkurda aks etgan bir turkum narsalarning o`xshash, muhim belgilarni shu narsalar to`g`risida bitta tushuncha qilib, fikran birlashtirish degan ta`rif tafakkurning qaysi jarayoniga taalluqli?

a) analiz va sintezga; b) taqqoslashga; v) umumlashtirishga; g) abstraktsiyalashtirishga;

2. Quyidagi javoblarning qaysi biri tafakkurning ta`rifini to`g`ri ifodalaydi?

a) tafakkur xotira obrazlaridan tashkil topadi;

b) tafakkur hodisalarning umumiy xususiyatlarini umumlashtirib aks ettirishdir;

v) tafakkur nutqqa bog`liq bo`lmagan jarayondir;

g) tafakkur faqat insonlarga xos bo`lgan xossadir.

O`xshashini topish (tafakkurni mashq qildirish).

Biror predmet yoki hodisaga o`xshash bo`lgan predmet va hodisalarni sanang, masalan, "vertolyot" so`zini oladigan bo`lsak, uning ko`pgina xususiyatlariga qarab o`xshashini topish mumkin, ya`ni "qush", "kapalak", "ninachi"(uchadi), "avtobus", "poezd", (transport vositalari va h.k.). Bu mashqlar tafakkurning umumlashtirish va tasniflash jarayonini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Hissiy bilish va tafakkur o`rtasidagi farqni ayting?

2. Tafakkur jarayonlarining ahamiyatini ko`rsating?

3. Abstrakt va konkret tafakkur o`rtasidagi farq nimada?

4. Muammoli vaziyat va masala hal qilishning ahamiyatini asoslab bering?

5. Hayvonlarda tafakkur bormi?

Adabiyotlar ro`yxati.

1. Luriya A.R. Yazik i mishlenie. – M., 1979.

2. Davletshin M.G, To`ychieva M. Umumiy psixologiya –T., 2002.

3. Dyui D. Psixologiya i pedagogika mishleniya. – M., 1998
4. Karimova V.M. va b.q.lar Mustaqil fikrlash. –T.- Sharq, 2000.
5. Karimova V.M. Psixologiya. –T., 2002.

Shaxsning hissiy-emotsional va irodaviy sifatleri

11 – Mavzu: HISSIYOT VA IRODA

Reja:

1. His-tuyg'ular haqida tushuncha.
2. His-tuyg'ularni boshdan kechirish shakllari.
3. His-tuyg'ularning turlari va ularning shakllantirilishi.
4. Iroda haqida tushuncha.
5. Irodaviy akt (harakat) strukturasi.
6. Shaxsning irodaviy fazilatleri va ularni shakllantirish.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Emotsiya (lot. emovere – uyg'otish, to'lqinlashtirish) – odam yoki hayvonlarning sub'yektiv ifodalangan ichki yoki tashqi qo'zg'ovchilar ta'siriga javob reaksiyasi.

Hissiyot – odamning yuksak ehtiyojlarini qondirish yoki qondirmaslik qobiliyatining mavjudligi va psixik obraz yarata olish natijasida uning tevarak-atrofdagi olamga bo'lgan munosabatlarining ongda aks ettirilishidan iborat jarayon.

Apatiya (yunon. apatheia- hissiyotsizlik) – kishining tevarak-atrofdagi olamga nisbatan hech qanday qiziqishlarsiz befarq holati

Asteniya (yunon. astheneia-kuchsizlik, holsizlik) – kuchli toliqish va organizmning madorsizligida namoyon bo'ladigan asabiy psixik holsizlanish.

Kayfiyat – birorta emotsiyaning barqaror kechishi.

Affect (lot. affektus-ruhiy hayajon, ehtiros) – kuchli, jo'shqin va nisbatan qisqa muddatli emotsional kechinmalar tariqasida ro'y beradigan psixologik holat/

Stress (ing. Stress – zo'riqish) – kuchli qo'zg'ovchilar ta'sirida yuzaga keladigan ruhiy holat.

Stenik hislar (yunon. sthenos - kuch) – shaxsning faoliyatini oshiruvchi hislar. (mas, xursandchilik ...)

Depressiya – xatti - harakatlarning tormozlanishi, faollikni kamayishi bilan bog'liq tushkunlik kayfiyati;

Kinoya — muhokama qilinayotgan shaxsni tashqi jihatdan ma`qullab, yashirin, engilgina ustidan kulish;

Iroda — ichki va tashqi qiyinchiliklarni echish uchun xatti - harakatlarni tanlash imkoniyatida namoyon bo'ladigan ruxiy aks ettirish shakli.

Irodaviy zo`r berish — irodaviy harakatning zo`r berishini his qilish bilan bog'liq sub`ektiv tarkibiy qismi.

Iroda kuchi — maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan irodaviy zo`r berish darajasi.

Impul'siv harakat — ong tomonidan to'liq nazorat qilinmaydigan va beixtiyor tarzda bajariladigan harakatlarni.

Motivlar ko`rashi — qaror qabul qilish bog'liq bo'lgan irodaviy harakat bosqichi.

Qaror qabul qilish — muammoning hal etishning biror usulini tanlash.

Hissiyot voqelikni aks ettirilishidir. Odam ayni bir paytda tirik organizm va jamiyat a`zosi bo`lishi bilan birga, o`z miyasida alohida shaxs sifatida, ayrim ob`yektlar bilan qiladigan ob`yektiv munosabatlarni aks ettiradi. Odam miyasida olamning aks ettirishni ana shunday o`ziga xos tomoni hissiyot sohasi yoki inson shaxsining emotsional tomoni hisoblanadi. **Hissiyot** - odam miyasida uning real munosabatlarning, ya`ni ehtiyojlar sub`yektining uning uchun ahamiyatli bo`lgan ob`yektlar bilan bo`lgan munosabatlarning aks ettirilishidir. **“Hissiyot”** tushunchasini faqat tirik mavjudotlar miyasida ularning ehtiyojlarini qondiradigan va qondirishga qarshilik qiladigan ob`yektlarga bo`lgan munosabatlarni aks ettirish haqida gap ketganda qo`llash mumkin. Belgilari xususan yaqqol namoyon bo`ladigan hissiyotlarning ichdan kechirishdan iborat bo`lgan ruhiy jarayon sodir bo`lishining konkret shaklinigina **emotsiya** deb ataladi.

Masalan, vatanparvarlik, muhabbat, javobgarlik hissini emotsiya deb bo`lmaydi.

His-tuyg`ular – kishining o`z hayotida nimalar yuz berayotganiga, nimalarni bilib olayotganiga yoki nima bilan mashg`ul bo`layotganiga nisbatan o`zicha turli xil shaklda bildiradigan ichki munosabatidir. His-tuyg`uni boshdan kechirishning turli shakllari – emotsiya, affekt, kayfiyat, turli hayajonlanish (stress holati) mavjud. Ehtiros, va nihoyat, tor ma`nodagi so`z bilan aytganda, his-tuyg`ular – shaxsning emotsional sohasini tashkil etadiki, ular kishi xulq-atvorini tartibga solib turadi, bilishning jonli manba, odamlar o`rtasidagi murakkab va ko`pqirrali munosabatlarning ifodasi bo`lib hisoblanadi. His-tuyg`ular ba`zan har qanday psixik jarayonning faqat yoqimli, yoqimsiz yoki aralash asorati tarzida boshdan kechiriladi. Bu o`rinda ular o`z xolicha anglanilavermaydi, aksincha, narsa va harakatlarning xususiyati tarzida anglaniladi va biz yoqimli kishi, yoqimsiz ta`m, kulgili ifoda, nafis mato,quvnoq sayr va hokazolar deb gapiramiz. Ko`pincha bunday hissiy tus oldingi kuchli kechinmalarning oqibati, o`tmish tajribaning aks-sadosi bo`lib chiqadi. Ba`zan u narsaning kishini qanoatlantirishi yoki qanoatlantirmasligi, uning faoliyati muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz o`tayotganligi belgisi sifatida xizmat qiladi.

Inson irodaviy faoliyati ongli, maqsadga yo`naltirilgan faollikdir. Asab tizimining umumiy sog`lomlik holati katta ahamiyatga ega. Kasallik paytida, charchagan vaqtda inson irodasi bo`shashadi. Iroda – bu shaxsning oldiga qo`yilgan maqsadlarga erishishda qiyinchiliklarni yengib o`tishga qaratilgan faoliyati va xulq-atvorini ongli ravishda tashkil qilishi va o`z-o`zini boshqarishi demakdir.

Iroda – bu shaxs faolligining alohida shakli, uning xulq-atvorini tashkil etishning u tomonidan qo`yilgan maqsad bilan belgilanadigan alohida turidir. Iroda tabiat qonunlarini egallab oladigan va shu tariqa uni o`z ehtiyojlariga ko`ra o`zgartirish imkoniyatiga ega bo`ladigan kishining mehnat faoliyatida paydo bo`ldi. Iroda o`zaro bog`liq ikkita vazifaning – undovchi va tormozlash (to`xtatish) vazifalarini bajarilishini ta`minlaydi va ularda o`zini namoyon qiladi. Undovchi vazifasi kishining faolligi bilan ta`minlanadi. harakat oldingi vaziyat (chaqiriqqa nisbatan kishi aylanib qaraydi, o`yinda tashlangan to`pni qaytaradi, qo`pol so`zdan qafa bo`ladi va hokazo) bilan bog`liq bo`lgan paytdagi faollik harakatning ayni o`zida namoyon bo`ladigan ichki holatiga nisbatan sub`yektning o`ziga xos xususiyatini kuchga kiritish harakatini chiqaradi (zarur axborotni olishga ehtiyoj sezayotgan kishi o`rtoqini chaqiradi, jahli chiqqan holatda yonidagilariga qo`pollik qilishga yo`l qo`yadi va hokazo).

Irodaning undovchi vazifasi bilan birgalikda harakat qiluvchi to'xtatish vazifasi faollikning yoqimsiz ko'rinishlarini jilovlashda namoyon bo'ladi. Shaxs o'zining dunyoqarashida eng yuksak maqsadlariga javob bermaydigan motivlarning o'yqonishini va harakatlarning bajarilishini to'xtatishga qodirdir. To'xtatish bo'lmasa, xulq-atvorni boshqarib bo'lmas edi.

Irodani mustaqil tarbiyalash usullari turli xil bo'lib, ularning hammasi quyidagi shartlarga amal qilishni o'z ichiga oladi.

1. Irodani tarbiyalashni nisbatan arziyas qiyinchiliklarni bartaraf etishni odat qilishdan boshlash kerak. Oldiniga unchalik katta bo'lmagan qiyinchilikni, vaqt o'tishi bilan esa ancha katta qiyinchiliklarni muntazam ravishda yengib borib, kishi o'zining irodasini mashq qildiradi va chiniqtiradi.

2. Qiyinchiliklarni va to'siqlarni bartaraf etish ma'lum maqsadlarga erishish uchun amalga oshiriladi. Maqsad qanchalik ahamiyatli bo'lsa, irodaviy motivlar darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, kishi shunchalik qiyinchiliklarni bartaraf etishga qodirdir.

3. Qabul qilingan qaror bajarilishi kerak. har gal, qachonki, qaror qabul qilinib, uning bajarilishi kechiktirilaversa, kishining irodasi ishdan chiqadi qaror qabul qilayotib, uning ham maqsadga muvofiqligini, ham bajarilishini hisobga olishimiz kerak.

Mavzuga oid masala:

“Biz kishilarni nima uchun yaxshi ko`ramiz”.

Odamlar bilan munosabatga kirishar ekanmiz, ularning ba`zilarini yoqtiramiz, ba`zilarini esa yoqtirmaymiz. Bunda biz odamlarning ichki xususiyatlariga qarab baho beramiz. Kimning qaysi xususiyatiga qarab qadrlashimizni quyidagicha aniqlashimiz mumkin. Topshiriq yozma holda bajariladi. Guruh ichidan o`zingizga eng yoqadigan biror kishini tanlab oling va o`zingizga yoqadigan 5 ta xususiyatini yozib chiqing. Lekin uning ismi sharifini ko`rsatmang. Guruh a`zolariga ana shu 5 ta xususiyatni o`qib bering va qolganlar bu xususiyatlar kimga mos kelishini topishlari kerak.

Irodani tarbiyalash bo`yicha metodika:

Berilgan savollarga to`g`ri va haqqoniy tarzda javob berishga harakat qiling, javoblar “**ha**”, “**yo`q**”, “**bilmayman**” (ba`zan bo`lib turadi).

1. Siz uchun qiziqarli bo'lmagan ishni albatta oxiriga yetkazasizmi? Agar shu ishni ma`lum muddatda tashlab qo`yib keyin unga kaytish uchun vaqt va imkoniyat etarli bo`lsa ham.

2. O`zingizga yoqmagan biror ishni bajarish uchun sizda paydo bo`lgan ichki qarshilikni hech qanday zo`riqishlarsiz eng olasizmi?

3. Janjalli vaziyatga tushib qolsangiz (ishda, o`qishda, turmushda) vaziyatga to`g`ri, ob`ektiv baho berish uchun o`zingizni qo`lga olasizmi?

4. Agar parhez qilish buyurilgan bo`lsa, o`zingizga yoqadigan shirinlikdan voz kecha olasizmi?

5. Kechqurun rejalashtirilgan vaqtingizdan ertalab ertaroq tura olasizmi?

6. Guvohlik ko`rsatmasi berish uchun voqea sodir bo`lgan joyda qolasizmi?

7. Xatlarga tezda javob yozasizmi?

8. Samolyotda uchish, yoki tish shifokori huzo`riga borishdan oldin paydo bo`lgan qo`rquv hissini qiyinchiliksiz eng olasizmi?

9. SHifokor tavsiya etgan eng noxush dorini ham qabul qila olasizmi?

10. Bergan va dangiz sizga ko'plab tashvish keltirsa ham albatta bajarasizmi yoki o'z so'zining ustidan chiqadigan kishimisiz?
11. Notanish shaharga hech qanday ikqilanishsiz jo'nab keta olasizmi?
12. Kun tartibiga qat'iy rioya qilasizmi? Uyqu, ovqatlanish, ish, dam olish va boshqalar?
13. Kutubxonadan "qarzdor" bo'lib qolishni xushlamaysizmi?
14. eng qiziqarli teleko'rsatuv ham sizni muhim va tezda bajarilishi zarur bo'lgan ishdan chalg'ita olmaydi. SHundaymi?
15. Raqibingizning so'zlari sizga qanchalik og'ir botsa ham janjalni to'xtatish uchun jim tura olasizmi?

Har bir "ha" degan javob — **2 ball**, "bilmayman" — **1 ball**, "yo'q" — **0 ball**. Natijalarni umumlashtirib, jami ballar hisoblab chiqiladi.

0 - 12 ball. Sizda irodaviy sifatlar taraqqiyoti yaxshi emas. Qanday ishlar oson va qiziqarli bo'lsa shularni bajarasiz. Burchingizga, majburiyatingizga panja orasidan qaraysiz. Bu sizga juda ko'p ko'ngilsizlik keltirishi mumkin.

13 - 21 ball. Sizda iroda kuchi o'rtacha. Biror qiyinchilikka duch kelib qolsangiz, uni asta-sekin engishga harakat qilasiz. Mabodo osonroq yo'lpaydo bo'lib qolsa, darrov o'sha tomonga o'tib olasiz. Bergan so'zingizning ustidan chiqa olasiz. YOqmagan ishni ham, o'zingizni yoq bu yoqqa tashlab bo'lsa ham bajarishga harakat qilasiz. Hayotda ko'p narsaga ega bo'lishni xohlasangiz irodangizni mashq qildiring.

22 - 30 ball. Iroda kuchi sizda yuqori. Sizga ishonsa bo'ladi. Hech qachon noqulay vaziyatga tashlab qo'ymaysiz. YAngi topshiriqli sharoit sizni cho'chitmaydi. Lekin sizning murossizligingiz qat'iy atrofdagilarni qiynab qo'yishi mumkin. Irodaning kuchliligi yaxshi, lekin ko'ngilchanlik, egiluvchanlik kabi xususiyatlar ham shaxs uchun g'oyat muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Vigotskiy L.G. Problema voli i ee razvitie v detskom vozraste. Sobr. soch., 2-tom. M., Pedagogika, 1982.
2. Karimova V.M. Psixologiya. –T., 2000.
3. Muzdibaev K. Psixologiya otvetstvennosti. –L., Nauka, 1983.
4. Nemov R.S. Psixologiya –M., Prosveshenie. 2004.
5. Psixologiya. Uchebnik. Pod. Red. A.Krilova. –M.,1998.

Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari.

12 – Mavzu: TEMPERAMENT

Reja:

1. Temperament shaxsning individual xususiyatlari integrasiyasi.
2. Temperamentning klassik nazariyasi.
3. Temperament tiplari va ularning psixologik xarakteristikasi.
4. Temperamentni tadqiq qilish metodlari.
5. Individual yondashish va temperament tiplari.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Labillik (lot.labilis – beqaror, o'zgaruvchan) – nerv hujayralarining tezlik bilan qo'zg'alish holatidan tormozlanish va tormozlanishdan qo'zg'alish holatiga o'tish.

Rigidlik (lot. regidus – qattiq, mustahkam) – sub’yektiv tomonidan dasturlashtirilgan faoliyatda qayta qurishning talab qilinishi natijasida ro’y beradigan qiyinchiliklar.

Temperament (lot. temperamentum – qismlarning bir-biriga munosabati, aralashma) – shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmui. Bu kishida faoliyat va xulq-atvorning dinamik va emitsional tomonlari bilan xarakterlanadi.

Xolerik (yunon. chole-safro, sariq o’t) – u hissiyotning jo’shqinligi, kayfiyatning birdaniga tez o’zgarib qolishi, hissiyotning muvozanatsizligi va umuman harakatchanligi bilan ifodalanadi.

Sangvinik (yunon. sanguis - qon) – bu tip, chaqqon, harakatchan, taassurotlari tez-tez o’zgarib turadigan, boshqa kishilarga nisbatan dilkashlik va mehribonlik qilish xislatlari bilan tavsiflanadi.

Melanxolik (yunon. melane-xole – qora o’t, safro) – psixik faollikning sust, tez ta’sirlanuvchanlik, hatto arzimagan narsalar uchun ham juda chuqur ta’sirotda berilishi bilan xarakterlanadi.

Flegmatik (yunon. flegma – balg’am, shilimshiq modda) – bu tip, harakatlarining sekinligi, barqarorligi, emotsional holatlarining tashqi ko’rinishlari kuchli emasligida namoyon bo’ladi.

Temperament va xarakter odamning ijtimoiy munosabatlarida yaqqol namoyon bo’ladigan individual xususiyatlardir. Temperament - lotincha “aralashma” yoki qismlarning nisbati, degan ma’noni bildiradi. Temperament - shaxsning hissiy qo’zg’aluvchanligi va umumiy harakatchanligi bilan sifatlanadigan individual xususiyatlar yig’indisi. Temperament - inson faoliyatida uning asab tizimi tipining namoyon bo’lishi. Temperament his -tuyg’ularning paydo bo’lish tezligi va kuchida hamda kishining umumiy harakatchanligida namoyon bo’ladigan individual - psixologik xususiyatlarining majmuidir. Temperamentga taalluqli individual dinamik xususiyatlarning asosiy belgilari:

- 1) temperamentning ayni bir xil xususiyatlari, xuddi bir odamning o’zida faoliyatning har xil turlarida va har turli maqsadlarda namoyon bo’ladi;
- 2) temperamentning xususiyatlari odam hayotining butun davomida va ma’lum bir qismida barqaror va o’zgarmasdir;
- 3) mazkur odamdagi temperamentning turli xususiyatlari bir - biri bilan tasodifiy birlashgan bo’lmay, balki bir - biri bilan qonuniy bog’langan bo’lib, bu xususiyatlar temperament tiplarini ifodalovchi muhim tuzilmani hosil qiladi.

Oliy nerv faoliyati tiplari va temperament. I.P.Pavlov ta’limotiga ko’ra, shartli reflekslar hosil bo’lishining xususiyatlari asab tizimining xususiyatlariga bog’liqdir. I.P.Pavlov ana shunday xususiyatlardan uchtasini ajratgan:

- 1) qo’zg’alish va tormozlanish jarayoni kuchi;
- 2) qo’zg’alish kuchi bilan tormozlanish kuchi o’rtasidagi muvozanatlilik darajasi;
- 3) qo’zg’alishning tormozlanish bilan almashinish tezligi yoki nerv jarayonlarining harakatchanligi.

Bu xususiyatlar doimo qo’shib kelgan, uni I.P.Pavlov asab tizimining tipi deb atagan va to’rtta asosiy tipga ajratgan:

- 1) kuchli, muvozanatli, epchil.
- 2) kuchli, muvozanatsiz, epchil.
- 3) kuchli, muvozanatli, sust.

4) kuchsiz, muvozanatsiz, sust.

Temperamentning aynan bir xil boshlang`ich xususiyatlari ularning qanday - ijobiy va salbiy tomonga rivojlanishini oldindan belgilab bermaydi. SHuning uchun tarbiyachining vazifasi bir temperamentni boshqasiga o`zgartirishga urinib ko`rishdan iborat bo`lmasligi kerak, balki muntazam ish olib borish yo`li bilan har bir temperamentning ijobiy tomonlari rivojlanishiga ko`maklashish va ayni paytda ushbu temperament bilan bog`liq bo`lishi mumkin, salbiy jihatlardan holi bo`lishga yordam berishdan iboratdir.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Temperament haqidagi birinchi ta`limot kim tomonidan tavsiya qilingan?

a) Arastu; v) Gippokrat;

b) Aflotun; g) Gall;

2. Temperament xususiyatlari qanday sifatlarga bog`liq?

a) kishining tana tuzilishiga;

b) organizmdagi suyuqliklar nisbatiga;

v) qon tarkibi va tomirlari tuzilishiga;

g) asab tuzilishi xususiyatlariga.

3. Kishining temperamenti va xarakteri o`rtasidagi munosabatni aniqlang?

a) temperament xarakter tarkibiga kiradi;

b) xarakter temperament tarkibiga kiradi;

v) temperament va xarakter bir narsa;

g) temperament va xarakter shaxsning qarama -qarshi xususiyatlari.

4. Quyidagi asab tizimi tiplarining qaysi biri singviniklar uchun xos?

a) kuchli, muvozanatsiz, harakatchan;

b) kuchli, muvozanatli, harakatchan;

v) kuchli, muvozanatli, sust;

g) kuchsiz, muvozanatsiz, harakatchan yoki sust.

5. Asab hujayralarining ish qobiliyati tashqi taassurotlarga javob berishdagi chidamliligi asab tizimining qanday xususiyatlariga bog`liq?

a) harakatchanligi; v) kuchi;

b) muvozanati; g) labilligi.

Keyslar banki

Keys Alisher o`z o`rtoqlari bilan muloqotda qiynaladi. Goho u xafachilikka moyil bo`ladi va kimningdir etarli darajada mehribonchilik qilmagani uchun o`zicha ich-ichidan hafa bo`lib, mayus yuradi.

Tengdoshlari bilan musobaqa ko`rinishidagi o`yinlarni o`ynashda uning sekin harakat qilishi jamoani mag`lubiyatiga uchrashiga sabab bo`ladi. Tengdoshlari ham mag`lubiyatning sababchisi Alisher deb achchiqlanib, ba`zan uni koyiydilar va o`yinda ishtirok etishiga yo`l qo`ymaydilar. Bu hol ko`p bor takrorlandi. Kunlardan bir kun esa Alisher ko`chaga chiqishdan, bolalar bilan o`ynashdan bosh tortdi. O`g`lining harakatidan tashvishlangan onasi uni ko`chaga chiqib, bolalar bilan o`ynashga undadi. Ammo Alisher bundan qat`iy bosh tortdi va bolalar bilan o`ynagandan ko`ra uyda o`tirish unga ma`qulligini aytdi.

Keysni bajarish bosqchilari va topshiriqlar:

Keysdagi muammoni keltirib chiqargan asosiy sabablarni belgilang (individual va kichik guruhda).

1. Sizningcha Alisher qaysi temperament tipiga taalluqli?
2. Alisherning ruhiyatidagi o'zgarishni ijobiy baholash kerakmi yoki salbiy?
3. Alisherga qanday yordam berish zarur?

Nazorot savollari:

1. SHaxsning individual xususiyatlari deganda qanday xususiyatlarni tushunamiz?
2. Bu hakda Gippokrat va Ibn Sino qarashlari.
3. Temperament va uning tiplari.
4. Qobiliyat va uni aniqlash.
5. Xarakter va uning xususiyatlari.

Glossariy

<i>Individual</i>	<i>Individualnost</i>	<i>Individuallik</i>	<i>individning boshqalardan farqlanadigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o'ziga xosligi, qaytarilmasligi</i>
<i>Melancholic</i>	<i>Melanxolik</i>	<i>Melanxolik</i>	<i>temperament turlaridan biri bo'lib, psixik faollikning sust, tez ta'sirlanuvchanlik, xatto arzimagan narsalar uchun ham juda chuqur ta'sirotda berilishi bilan xarakterlanadi</i>
<i>Sanguine</i>	<i>Sangvinik</i>	<i>Sangvinik</i>	<i>temperament turlaridan bo'lib, chaqqon, harakatchan, taassurotlari tez o'zgaradigan, boshqalarga nisbatan dilkashlik, mehribonlik xislatlari bilan xarakterlanadi</i>
<i>Phlegmatic</i>	<i>Flegmatik</i>	<i>Flegmatik</i>	<i>temperament turlaridan biri bo'lib, harakatlar sekinligi, barqarorligi, emotsional xolatlarining tashqi ko'rinishlari kuchli emasligida namoyon bo'ladi.</i>
<i>Character</i>	<i>Xarakter</i>	<i>Xarakter</i>	<i>– kishidagi barqaror psixik xususiyatlarining individual birligi bo'lib,</i>

			<i>shaxsning mehnatga, narsa va hodisalarga, o'ziga va boshqa kishilarga munosabatlarida namoyon bo'ladi</i>
<i>Choleric</i>	<i>Xolerik</i>	<i>Xolerik</i>	<i>temperament turi bo'lib, xissiyot jo'shqinligi, kayfiyatning tezda o'zgarishi, hissiyotning muvozanatsizligi va umuman xarakatchanligi bilan ajralib turishi xosdir</i>

13 – Mavzu: XARAKTER

Reja:

1. Psixologiyada xarakter muammosi.
2. Xarakterning tuzilishi.
3. Xarakter va temperament.
4. Xarakter hislatlari va shaxsning munosabatlari.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Xarakter (yunon. character – xususiyat, belgi) – kishidagi barqaror psixik xususiyatlarning individual birligi. U shaxsning mehnatga, atrofdagi narsa hodisalarga, boshqa kishilarga va o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlarida ifodalanadi.

Introversiya – shaxsning o'z fikrlari, sezgilari, kechinmalarining o'z-o'ziga tayanishi.

Ekstroversiya (lot. extra – haddan tashqari, verso- o'zgarish) – shaxsning tevarak-atrofdagi odamlarga, tashqi hodisalarga yo'nalishi.

Fenomen (yunon. phainomenon-yuz beruvchi, sodir bo'luvchi) – his-tuyg'ular tajribasi bilan payqaladigan hodisani anglatuvchi tushuncha.

Xarakter aksentuatsiyasi (yunon. character-xususiyat, belgi, lot. accentus-urg'u) – xarakterning alohida xususiyatlarini haddan tashqari ifodalanishi (psixopatiyaga yaqin namoyonlashuvi)

Fiziognomika (yunon. physis-tabiati, gnomon-biluvchi) – insonning tashqi ko'rinishi va uning biror shaxs turiga mansubligi o'rtasidagi qat'iy bog'liqlik.

Xiromantiya (yunon. cher-qo'l, man-fol) – odamning kaftiga qarab uning xarakteri, taqdiri bo'yicha fol ochish.

Psixopatiya - aqliy qobiliyat saqlanib qolgani tarzda boshqa kishilar bilan bog'liq xarakterga oid hastalik, ba`zan atrofdagilar uchun ijtimoiy xavfli bo'lishi ham mumkin.

Grekchadan tarjima qilinganda “xarakter” – bu “zarb qilish”, “belgi” demakdir. xaqiqatdan ham xarakter – kishining jamiyatda yashab egallaydigan alohida belgilaridir. Shaxsning individualligi psixik jarayonlarning o'tish xususiyatlarida (yaxshi xotira, xayol, zehni o'tkirlik va boshqalar) va temperament xususiyatlarida namoyon bo'lishiga o'xshab, xarakterning hislatlarida ham ko'rinadi.

Xarakter – shaxsning faoliyat va muomalada tarkib topadigan va namoyon bo'ladigan barqaror individual xususiyatlari bo'lib, individ uchun tipik xulq-atvor

usullarini yuzaga keltiradi. Xarakter – shaxsdagi shunday psixologik, sub'yektiv munosabatlar majmuiki, ular uning borliqqa, odamlarga, faoliyatga hamda o'z-o'ziga munosabatini ifodalaydi. Demak, “munosabat” kategoriyasi xarakterni tushuntirishda asosiy hisoblanadi. B.F.Lomovning ta'biricha, xarakter shaxs ichki dunyosining asosini tashkil etadi va uni o'rganish katta ahamiyatga ega. Munosabatlarning xarakterdagi o'zni xususida fikrlar ekan, V.S.Merlin ularning mazmunida ikki sohani ajratadi:

a) emotsional kognitiv – borliq muhitning turli tomonlarini shaxs qanday emotsional his qilishi va o'zida shu olamning emotsional manzarasini yaratishi;

b) motivasion-irodaviy – ma'lum harakatlar va xulqni amalga oshirishga undovchi kuchlar. Demak, bizning munosabatlarimiz ma'lum mazmun va ma'no kasb etgan munosabatlar bo'lib, ularning har birida bizning hissiy kechinmalarimiz aks etadi va xarakterimiz namoyon bo'ladi.

Mashhur rus olimi, psixologiya fanining metodologiyasini yaratgan S.L.Rubinshteyn shaxsning o'ziga xosligini va xarakterologik tizimda uchta asosiy tuzilmalarni ajratgan edi:

1.Munosabatlar va yo'nalish shaxsdagi asosiy ko'rinishlar sifatida – bu shaxsning hayotdan nimani kutishi va nimani xohlashi.

2.Qobiliyatlar ana shu tilak-istaklarni amalga oshirish imkoniyati sifatida – bu odamning nimalarga qodir ekanligi.

3.Xarakter imkoniyatlardan foydalanish, ularni kengaytirishga qaratilgan turg'un, barqaror tendensiyalar, ya'ni bu kim ekanligi.

Shu nuqtai-nazardan qaraganda ham, xarakter shaxsning “tanasi”, borlig'idir. Xarakterning boshqa individual-psixologik xususiyatlardan farqi shuki, bu xususiyatlar ancha o'zgaruvchan va dinamik, orttirilgandir.

psixologiyada xarakterning quyidagi tizimi e'tirof etiladi:

1.Mehnat faoliyatida namoyon bo'ladigan xarakterologik xususiyatlar – mehnatsevarlik, mehnatkashlik, tashabbuskorlik, ishga layoqat, ishga qobilik, ma'suliyat, dangasalik, qo'nimsizlik va boshqalar.

2.Insonlarga nisbatan bo'lgan munosabatlarda namoyon bo'ladigan xarakterologik sifatlar – odoblilik, mehribonlik, takt, jonsaraklik, dilgirlik, muloqatga kirishuvchanlik, altruizm, g'amxo'rlik, rahm-shafqat va boshqalar.

3.O'z-o'zining munosabatiga aloqador tavsifiy sifatlar – kamtarlik, kamsuqumlilik, mag'rurlik, o'ziga bino qo'yish, o'z-o'zini tanqid, ibo, sharmu-hayo, manmansirash, va boshqalar.

4.Narsalar va hodisalarga munosabatlarda namoyon bo'ladigan xususiyatlar – tartiblilik, oqillik, saranjom-sarishtalik, ziqnalik, tejamkorlik, pokizalik va boshqalar.

Yuqorida sanab o'tilgan sifatlar aslida shaxsning hayotdagi yo'nalishlaridan kelib chiqadi. Chunki yo'nalish – borliqqa nisbatan tanlovchan munosabatining aks etishidir. Bunday yo'nalish turli shakllarda namoyon bo'ladi: diqqatlilik, qiziquvchanlik, ideallar, maslaklar va hissiyotlarda.

Xarakter xususiyatlarining nimalarda namoyon bo'lishi, ularning belgilari masalasi ham amaliy jihatdan muhimdir. Avvalo xarakter insonning xatti-harakatlari va amallarida namoyon bo'ladi – odamning ongli va maqsadga qaratilgan harakatlari uning kim ekanligidan darak beradi.

Psixologiya tarixida xarakterning tipologiyasini yaratishga bir necha bor urinib ko`rilgan. Nemis psixologi va psixiatri E.Krechmer tomonidan XX asr boshlarida tavsiya etilgan tipologiya eng mashhur va dastlabki urinishlardan biri edi. Keyinchalik uning hamkasblari U.S.Heldon, E.Fromm, K. Leongard va A.E.Lichkolar tomonidan ham shunday tipologiyalar tavsiya etildi. Inson xarakterining barcha tipologiyalari quyidagi asosiy g`oyalarga muvofiq tarzda tashkil etilgan:

1. Inson xakteri uning ontogenetik taraqqiyoti mobaynida juda erta namoyon bo`la boshlaydi va butun hayoti davomida barqaror bo`lib boradi.
2. Xarakter tarkibiga kirgan xususiyatlar tasodifiy uyushma emas. Ular xarakter tipologiyasini tuzish imkonini beruvchi bir - biridan farq qiluvchi tiplardan iborat.
3. Mazkur tipologiyaga ko`ra, ko`pchilik kishilarni ma`lum guruhlariga birlashtirish mumkin.

E. Krechmer odam tanasining tuzilishi va konstitutsiyasiga ko`ra, eng ko`p uchraydigan uchta tipni ajratib ko`rsatgan (astenik, atletik, piknik).Ularning har birini shaxsning ma`lum xarakter tiplari bilan bog`langan bo`lsa ham aslida hech qanday ilmiy asoslar bo`lmagan.

1. Astenik tip - Krechmer fikricha, uncha katta bo`lmagan gavda tuzilishi o`rtacha yoki undan balandroq bo`yli, oriqli kishilardir. Asteniklarning tana va yuz terisi noziq, yelkasi tor, yassi, mushaklari yaxshi rivojlanmagan.

2. Atletik tip - skelet va mushaklar yaxshi rivojlangan, o`rtachadan yuqori, baland bo`yli, keng yelkali, kuchli ko`krak qafasli, boshini tik tutib yuradigan kishilardir.

3. Piknik tip - bosh, ko`krak qafasi va qorin bo`shligi yaxshi rivojlangan, semirishga moyil, tayanch - harakat a`zolari yaxshi rivojlanmagan kishilardir.

Sharq maqolida hikmat ko`p: **“qiliq eksang – odat o`ransan, odat eksang – xarakter o`ransan, xarakter eksang – taqdir o`ransan”**. Unda insoniy xatti-harakatlarga urg`u qo`yilishi to`g`ri. Ular takrorlanaverib, odatdagi narsa bo`lib qoladi, xarakter xususiyatlarida mustahkamlanadi, bu bilan uning mohiyatini tashkil etadi, kishining ijtimoiy hayotdagi ahvoliga va boshqa odamlar tomonidan unga nisbatan munosabatga ta'sir qiladi. Odatdagi ish, faoliyat va xatti-harakatlar tizimi – inson xarakterining poydevoridir. Xarakter shaxs dunyoqarashiga, uning faoliyati mazmuni va xarakteriga, u yashayotgan va ishlayotgan jamoaga, boshqa odamlar bilan faol munosabatlariga bog`liqdir.

Xarakter - tarixiy kategoriya hamdir. Buning ma'nosi shuki, har bir ijtimoiy - iqtisodiy davr o`z kishilarini, o`z avlodini tarbiyalaydi va bu tafovut odamlardagi xarakterologik xususiyatlarda o`z aksini topadi. Masalan, o`tgan asr o`zbeklari, XX asrning 50 - yillaridagi o`zbeklar va mustaqillik yillarida yashayotgan o`zbeklar psixologiyasida farq avvalo ularning xarakterologik sifatlarida aks etadi. Aminmizki, XXI asrning yosh avlodlari yanada zukkor, irodaliroq, ma'rifatli va ma'naviyatliroq bo`ladi. Mamlakatimizda hozirgi kunda amalga oshirilayotgan say' - harakatlar yangi asr avlodining ruhan va jismonan sog`lom bo`lishiga zamin yaratmoqda.

Xarakter xususiyatlarining nimalarda namoyon bo`lishi, ularning belgilari masalasi ham amaliy jihatdan muhimdir.

Test savollari:

1. SHaxsning xarakteri deb nimaga aytiladi

- A). Odamning xulq-atvori va xatti-xarakatlarida uchraydigan mustaxkam xususiyatlari xarakter deyiladi V). Xarakter- shaxsning faoliyat va muomalada tarkib topadigan va namoyon bo'ladigan barqaror individual xususiyatidir S). Ta'lim-tarbiya ta'sirida tarkib topgan individual xususiyatlaridir D). Konkret tarixiy sharoitda, ijtimoiy munosabatlarning taraqqiyoti bilan bog'lik xolda yuzaga kelgan individual xususiyatlarga xarakter deyiladi.

2. Talaba temperamentini ma'lum tipga kiritish uchun qaysi fazilatlarini xisobga olish kerak?

- A). Ta'sirlanishi va xissiyoti qo'zg'alishini V). Psixik xususiyatlar nisbati, qo'zgalish va tormozlanishini, faollik darajasini, ishchanlik davomiyligi S). Faolligini, emotsionalligini, motorikasining o'ziga xos xususiyatlarini D). Xayolini, motorika va xarakterini

3. Sangvinik temperament tipiga mansub kishilarning nerv sistemasi kandy axamiyatga ega?

- A). Kuchli, muvozanatsiz, epchil V). Kuchli, muvozanatli, epchil S). Kuchli, muvozanatli, sust D). Kuchsiz, muvozanatsiz, epchil

4. Temperamentning 4 ta turini birinchi bo'lib kim kashf etgan?

- A). Galen V). Pavlov S). Gippokrat D). Arastu

5. Qobiliyatning rivojlanishi qanday omillarga bog'lik?

- A). Tug'ma - irsiy belgilarga V). Ta'lim-tarbiyaga S). Layoqatga D). Ijtimoiy shart - sharoitga

6. Quyidagi javoblarning qaysi birida qobiliyat tushunchasi berilgan?

- A). Ko'z o'tkirligi, musiqa o'quvi, konstruktiv xayol, kuzatuvchanlik a'lo darajada bo'lishi qobiliyatdir V). Qobiliyat tug'ma bo'lib, nasldan - naslga o'tuvchi psixologik xususiyatdir S). Qobiliyatlar shaxsning mazkur faoliyatini amalga oshirish sharti xisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko'nikma malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan faktlarda namoyon bo'ladigan individual psixologik xususiyatdir D). Qobiliyat - bu imkoniyat, u yoki bu ishda maxoratning zarur darajasi esa vokelikdir

7. Xarakter xususiyatining aksentuatsiyasi nima?

- A). Ortiqcha urg'u berish V). Introvert, ekstrovert, boshqarib bo'lmaydigan tiplari mavjud S). O'zini yomon xis qilish, gumonsirash D). Psixiatriya va psixonervologiyaning muammosi

8. Xarakterning tarkibi insonning qaysi xususiyatlarida namoyon bo'ladi?

- A). Xarakterning tarkibi uning ayrim xususiyatlari o'rtasidagi qonuniy bog'liqlikda namoyon bo'ladi. V). Tashabbuskorlik va qat'iyatlilikda S). Mustaqillik va qat'iyatlilikda D). Fidokorlik va tashabbuskorlikda

"Kengga keng dunyo" testi:

1. Cho'ntagingizga pul tushdi. Bu pulning hammasini do'stingiz uchun sovgaga sarflay olarmidingiz?

2. Do`stingiz sizga o`z muammolari to`g`risida gapira boshladi. Bu gaplar sizni qiziqtirmasligini yuziga shartta aytasizmi?
3. Agar hamroxingiz shaxmat yoki boshqa biror o`yinni yaxshi bilmasa, yolg`ondakam o`nga yutqizib berasizmi?
4. Kishilarning kayfiyatini ko`tarish uchun yaxshi gaplarni tez - tez gapirib turasizmi?
5. Qo`pol hazni hazm qila olasizmi?
6. Kekchi emasmisiz?
7. O`zingizni qiziqtirmaydigan narsani ham toqat bilan eshita olasizmi?
8. Amalda o`z iqtidoringizni qo`llay olasizmi?
9. Yutqiza boshlagan o`yinni tashlab ketasizmi?
10. Agar haqligingizga ishonsangiz sizga kuchli raqib kishini fikrini eshita olasizmi?
11. Iltimoslarni bajaridil bajarasizmi?
12. Atrofdagilarni kuldirish uchun bironing g`ashiga tegasizmi?

Kalit: 1,3,4,7,11 savollariga “ha” javob uchun 1 ball. 2,6,5,8,9,10,12 savollariga “yo`q” javob uchun 0 ball

8 balldan ko`p ball to`plagan bo`lsangiz, siz juda xushfe`l, atrofdagilar bilan muomala qilishni bilasiz. Do`stlaringiz juda ko`p. Biroq hamma bilan ham yaxshi bo`lishdan saqlaning. Buning uddasidan chiqish qiyin.

4 balldan 8 ballgacha. Samimiyligingiz tasodif mahsuli, barcha bilan bir munosabatda emassiz. Bu uncha yomon emas. Har tugul barchaga barobar bo`lishga harakat qiling.

4 balldan kam ball bo`lsa, tan olish kerak, siz bilan munosabatda bo`lish qiyin. Hatto yaqinlaringiz uchun ham. Ko`ngilni kengroq qiling, shunda do`stlaringiz ko`payadi.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Karimov I.A. O`zbekiston XXI asr bo'saqasida : xavfsizlikka taqdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. –T., 1998.
2. Gamezo M.V., Domashenko I.A. Atlas po psixologii. –M.,1986
3. Merlin V.S. Struktura lichnosti. Xarakter, sposobnosti, samosoznanie. Perm, 1990
4. Merlin V. S. Ocherk integralnogo issledovaniya individualnosti. - M., 1986
5. Nemov R. S. Psixologiya .- V 2-x kn. Kn.1.- M., 1998
6. Prakticheskaya psixodiagnostika. Metodiki i testi.- M., 1999
7. Psixologiya. Uchebnik.- Pod red. A. Krilova- M., 1998

14 – Mavzu: QOBILIYAT

Reja:

1. Qobiliyat to`g`risida tushuncha.
2. Qobiliyatlarni tuzilishi.
3. Qobiliyatlarning turlari.
4. Qobiliyat va faoliyat.
5. Qobiliyat vaqiziqishlar.Talant, uning kelib chiqishi va tuzilishi

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Geniallik (lot. genius-aql zakovat, buyuk iste'dod) – shaxsning eng yuksak darajadagi ijodiyoti bilan o`zini namoyon qilish hodisasi.

Zehn, layoqat – nerv tizimining ba’zi genetik nazariyalari anatomic-fiziologik xususiyati bo’lib, u kishida qobiliyatlar tarkib topishi va rivojlanishining dastlabki individual tug’ma tabiiy zaminidir.

Mayl – shaxs qiziqishlari va fikrlarining biror faoliyat bilan shug’ullanishga jalb etilganligi, shaxsda kuchli istak, xohish tarzida namoyon bo’lib, bajo keltirilganda odamga mamnuniyat baxsh etadi

Iste’dod (talant) - shaxsning biror faoliyatga bo’lgan qobiliyatining mustaqil, original tarzda bajarish imkoniyati.

Test - individual xususiyatlar va rivojlanish darajasini aniqlash maqsadida o’tkaziladigan me’yorlashtirilgan tekshirish usuli

Frenologiya (yunon. phren-ong, logos-ta’limot) – odamda u yoki bu xildagi qobiliyatlarning o’sganligini bosh suyagining tuzilishiga qarab aniqlash mumkin, degan nazaruya. Bu nazariyaga avstriyalik vrach F.Gall asos solgan.

Qobiliyat – shaxsning ma’lum faoliyatdagi muvoffaqiyatlarini va osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta’minlaydigan individual psixologik xususiyatlar.

Qobiliyatlar odamning shunday psixologiya xususiyatlardirki, bilim, ko’nikma, malaka oshirish shu xususiyatlarga bog’liq bo’ladi, lekin bu xususiyatlarining o’zi bu bilim va ko’nikmalarga taalluqli bo’lmaydi.

Malaka, ko’nikma va bilimlarga nisbatan odamning qobiliyatlar qandaydir imkoniyat tarzida bo’ladi. Qobiliyatlar imkoniyatlardan iborat bo’lib, biror bir ishdagi mahorat darajasi – xaqiqatdir. Bolada namoyon bo’ladigan musiqaga qobiliyati uning musiqachi bo’lishi uchun imkoniyatlar, o’nga maxsus ta’lim berilishi qat’iylik, salomatligining yaxshi bo’lishi, musiqa asbobi notalar va boshqa ko’pgina sharoitlar bo’lishi kerak. Bo’larsiz qobiliyatlar taraqqiy etmay turib qo’lib ketishi mumkin.

Qobiliyatlar faqat faoliyatda namoyon bo’ladi, shundan ham faqat ana shu qobiliyatsiz amalga oshirilishi mumkin bo’lmagan faoliyatlardagina namoyon bo’ladi. O’quvchida hali zaruriy ko’nikma va malakalar tizimi hamda mustahkam bilimlar tarkib topish uslublari yo’qligiga asoslanib, jiddiy tekshirib ko’rilsa, shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo’q, deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy psixologik xatosi bo’ladi. Masalan, Al’bert Eynshteyn o’rta maktabda uncha yaxshi o’qimaydigan o’quvchi hisoblangan va uning kelajakda genial bo’lishidan hech narsa dalolat bermas edi.

Qobiliyatlar muammosi eng avvalo inson aqlu-zakovatining sifati, undagi malaka, ko’nikma va bilimlarning borligi masalasi bilan bog’liq. Ayniqsa, biror kasbning egasi bo’lish istagidagi har bir yoshning aqli va intellektual salohiyati uning malakali mutaxassis bo’lib yetishishini kafolatlagani uchun ham psixologiyada ko’proq qobiliyat tushunchasi aql-zakovat tushunchasi bilan bog’lab o’rganiladi. Ilm-fandagi an’analar shundayki, aql va idrok masalasi, odamning intellektiga bog’liq sifatlar juda ko’plab tadqiqotlar ob’yekti bo’lgan. Odamlar qobiliyatlarning rivojlanish mexanizmlari, ularning psixologik tarkibi va tizimini aniqlashga, ishonchli metodikalar yaratib, har bir kishining aqli sifatiga aloqador bo’lgan ko’rsatgichni o’lchashga uringanlar. Ko’pchilik olimlar odam intellektida uning verbal (ya’ni, so’zlarda ifodalanadigan), miqdoriy (sonlarda ifodalanadigan) ko’rsatgichlarni aniqlab, ularga yana mantiq, xotira va xayol jarayonlari bilan bog’liq jihatlarni ham qo’shganlar. Ch.Spirmen faktorial analiz metodi yordamida yuqorida sanab o’tilgan ko’rsatgichlar o’rtasida bog’liqlik borligini isbot qilib, aqlning xaqiqatdan ham

murakkab tuzilmaga ega bo'lgan psixik xususiyat ekanligini ko'rsatdi. Boshqa bir olim Dj.Gilford esa aqlni bir qator aqliy operasiyalar (analiz, sintez, taqqoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirish, sistemaga solish, klassifikasiya qilish) natijasida namoyon bo'ladigan xususiyat sifatida o'rganishini taklif etgan. Bu olimlar aql so'zidan ko'ra intellekt so'zini ko'proq ishlatib, bu so'zning o'ziga xos talqini borligiga e'tiborni qaratganlar. Chunki ularning fikricha, intellektual potensialga ega bo'lgan shaxsnigina qobiliyatli, deb qarash mumkin. Intellektual potensial esa bir tomondan hayotdagi barcha jarayonlarga, boshqa tomondan – shaxsga bevosita aloqador tushuncha sifatida qaralgan va uning ahamiyati shundaki, u borliqni va bo'ladigan hodisalarni oldindan bashorat qilishga imkon beradi. **Intellekt** – lotincha so'z – **intellectus** – tushunish, bilish va **intellectum** – aql so'zlari negizidan paydo bo'lgan tushuncha bo'lib, u aql-idrokning shunday bo'lagiki, uni o'lchab, o'zgartirib, rivojlantirib bo'lmaydi. Bu – intellekt va u bilan bog'liq qobiliyatlar ijtimoiy xarakterga ega ekanligidan darak beradi. Qobiliyatlar va intellektga bevosita tashqi muhit, undagi insoniy munosabatlar, yashash davri ta'sir ko'rsatadi.

Ba'zan o'ta iqtidorli va qobiliyatli bola haqida gap ketsa, undagi bu sifat tug'ma ekanligiga ishora qilishadi. Talantli, genial olim, san'atkor yoki mutaxassis haqida gap ketsa ham xuddi shunday. Umuman qobiliyatlarning tug'ma yoki orttirilgan ekanligi masalasi ham olimlar diqqat markazida bo'lgan muammolardan. Psixologiyada tug'malik alomatlari bor individual sifatlar layoqatlar deb yuritiladi va uning ikki xili farqlanadi: tabiiy layoqat va ijtimoiy layoqat. Birinchisi odamdagi tug'ma xususiyatlardan – oliy nerv tizimi faoliyatining xususiyatlari, miya yarim sharlarining qanday ishlashi, qo'l-oyoqning biologik va fiziologik sifatleri, bilish jarayonlarini ta'minlovchi sezgi organlari – ko'z, quloq, burun, teri kabilarning xususiyatlaridan kelib chiqsa (bular nasliy ota-onadan genetik tarzda o'tadi), ijtimoiy layoqat - bola tug'ilishi bilan uni o'ragan muhit, muloqot uslublari, so'zlashish madaniyati, qobiliyatni rivojlantirish uchun zarur yaratilgan shart-sharoitlar mahsuli yordamida shakllanadigan sifatlardir. Layoqatlilik belgisi – bu o'sha individga aloqador bo'lib, u bu ikkala layoqat muhitini tayyorligicha qabul qiladi.

Iqtidor - insonning o'z xatti-harakatlari, imkoniyatlari, malakalariga nisbatan sub'yektiv munosabatidir. Iqtidorli odam genial yoki talantli bo'lmasligi mumkin, lekin har qanday ishda mardlik, chidamlilik, o'z-o'zini boshqara olish, tashabbuskorlik kabi fazilatlariga ega bo'lib, o'zlari shug'ullanayotgan ishni bajonidil, sidqidildan bajaradi. Ular ana shunday harakatlari bilan ba'zi o'ta iste'dodli, lekin kamharakat kishilardan ko'ra jamiyatga ko'proq foyda keltiradi. Iqtidorli insonda iste'dod sohibi bo'lish imkoniyati bor. Zero, **iste'dod** - har tomonlama rivojlangan, nihoyatda kuchli va takrorlanmas qobiliyatdir. U tinimsiz mehnat, o'z qobiliyatini takomillashtirib borish yo'lida barcha qiyinchiliklarni yengish va irodasi, butun imkoniyatlarini safarbar qilish natijasida qo'lga kiritiladi.

Qobiliyatlar avvalom bor umumiy va maxsus turlarga bo'linadi va har birining o'z psixologik tizimi va tuzilishi bo'ladi. Shaxsning umumiy qobiliyatlari unlagi shunday individual sifatlar majmuiki, ular odamga birqancha faoliyat sohasida ham muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish va natijalarga erishishga imkon beradi. Masalan, texnika oliy o'quv yurtining talabasi ham ijtimoiy-gumanitar, ham aniq fanlar, ham texnika fanlari sohasidagi bilimlarni o'zlashtira oladi. Bunda unga umumiy bilimdonlik, hayotiy maqsadlar, nutq qobiliyatlari, tirishqoqlik, chidam, qiziquvchanlik kabi iator sifatlar yordam beradi.

Qobiliyatlar tasnifi. Qobiliyatlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Tabiiy qobiliyatlar — odamlar va hayvonlar uchun xos bo`lib, idrok qilish, xotirada saqlash, oddiy muloqotga kirisha olish shular jumlasidandir. Biologik jihatdan asoslangan bu qobiliyatlar asosini shartli reflekslar hosil bo`lish jarayoni tashqil etadi. Odamdagi va yuksak darajada rivojlangan hayvonlardagi bu qobiliyatlar bir - biridan farq qiladi.

2. Maxsus insoniy qobiliyatlar ijtimoiy -tarixiy tabiatga ega bo`lib, ijtimoiy muhitdagi hayot va taraqqiyotni ta`minlaydi. Maxsus insoniy qobiliyatlar o`z navbatida - umumiy va xususiy qobiliyatlarga bo`linadi. Umumiy qobiliyatlar - insonning turli faoliyatlari muvaffaqiyatini ta`minlovchi aqliy qobiliyatlar, xotira va nutqning rivojlanganligi, qo`l harakatlarining aniqligi va boshqa xususiyatlardan iborat. Xususiy qobiliyatlar alohida olingan bir faoliyatning muvaffaqiyatini ta`minlaydi. Bu qobiliyatlar alohida muloqotning bo`linishini taqozo etadi. Masalan, matematika, texnika, badiiy - ijodiy sportga bo`lgan qobiliyatlar shular jumlasidandir.

Qobiliyat va irsiyat haqida 1675 yilda F.Galtonning “Talentning irsiyatga bog`liqligi uning qonunlari va oqibatlarini” degan kitobi nashr qilingan. Bunda muallif bir necha yuzlab mashhur kishilarning qarindoshlik aloqalarini o`rganib, talant yoki onadan irsiyat yo`li bilan o`tadi degan xulosaga kelgan. Biroq Galltonning xulosalari ilmiy jihatdan asoslanmagan edi. Baxlar oilasida musiqaga bo`lgan talant dastavval 1550 yilda ma`lum bo`lgan. Bu talant 1800 yillarda yashagan qandaydir Regina So`sannadan so`ng tamom bo`lgan. Umuman Baxlar oilasida 57 dan ko`p musiqachi bo`lgan. Ularning 20 tasi mashhur bo`lgan. Bend degan skripkachilar oilasida 9 ta mashhur musiqachi bo`lgan. Gaydon oilasida ikkita mashhur musiqachi bo`lgan. Ko`pchilik hollarda mashhur odamlarning nasl - nasablarini o`rganish biologik irsiyatdan emas, balki hayot sharoitining nasldan naslga o`tishidan, ya`ni qobiliyatlar taraqqiyotiga yordam berishdan ekanligi ma`lum bo`ldi.

Qobiliyatlar rivojlanishi Qobiliyatlar taraqqiyotidagi yuksak bosqichga iste`dod deb ataladi. Iste`dod deb, odamga qandaydir murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli, mustaqil va o`ziga xos tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar uyushmasiga aytiladi.

Layoqatning rivojlanishi qobiliyat yoki iste`dod darajasiga ko`tarilish uchun yetarli shart-sharoitlar bo`lishi kerak. Hozirda Respublikamizda iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularni qo`llab-quvvatlash va rag`batlantirish maqsadida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda, chunki iste`dodli yoshlar mustaqil O`zbekistonimizni kelajagini ta`minlaydi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Kishilar o`rtasidagi individual farqlarni psixologiyaning qaysi sohasi o`rganadi?

a) maxsus psixologiya ; b) differentsial psixologiya; v) shaxs psixologiyasi; g) psixofiziologiya.

2. Qobiliyatlar rivojlanishi inson bosh suyagining tuzilishiga bog`liqligi haqida ta`limot qanday ataladi?

a) xiromantiya; b) fiziognomika; v) frenologiya; g) grafologiya.

3. Qobiliyatlar tabiiy asosi nimadan iborat?

a) tana tuzilishi; b) asab tizimi; v) ichki a`zolar tuzilishi ; g) layoqat.

4. Pedagogik qobiliyatlar tarkibidagi etakchi xususiyat qaysi?

a) pedagogik odob; b) kuzatuvchanlik; v) bolalarni sevish; g) tashqilotchilik.

5. 1- va 2- signallar tizimi tuzilishining o'zaro nisbatiga ko'ra odamlarni "badiiy", "fikrlovchi" va "oraliq" tiplariga ajratgan olimni aniqlang?

a) I.M.Sechenov; b) P. K. Anoxin; v) I.P.Pavlov; g) G.M. Teplov.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'saqasida : xavfsizlikka taqdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. –T., 1998.
2. Gamezo M.V., Domashenko I.A. Atlas po psixologii. –M.,1986
3. Merlin V.S. Struktura lichnosti. Xarakter, sposobnosti, samosoznanie. Perm, 1990
4. Merlin V. S. Ocherk integralnogo issledovaniya individualnosti. - M., 1986
5. Nemov R. S. Psixologiya .- V 2-x kn. Kn.1.- M., 1998

15 – Mavzu: MULOQOT VA MUNOSABATLAR PSIXOLOGIYASI

Reja:

1. Muloqot haqida umumiy tushuncha.
2. Muloqot – axborot almashish tariqasida.
3. Muloqot va til.
4. Nutq haqida tushuncha.
5. Pedagogik muloqot.
6. Nutqni o'sishi.

Mavzu yuzasidan tayanch tushunchalar:

Afaziya (yunon. A – inkor, phasia - nutq) – bosh miya qobig'ining ayrim qismlari zararlanishi natijasida nutqning izdan chiqishidan iborat psixopatologik nuqson.

Verbal (lot. verbalis – og'zaki) – atama. Verbal nutq – og'zaki ifodalanadigan nutq.

Identifikatsiya (lot.identifisage - tenglashtirmoq) – shaxsning o'zini o'zga odam bilan emotsional va boshqa tomondan tenglashtirilishi.

Kommunikatsiya (lot. communion – aloqa, fikr olishuv, ma'lumot berish) – til va boshqa belgilar vositasida axborot berish.

Muloqot – ikki yoki undan ortiq kishilarning o'zaro bir-biriga verbal va noverbal ta'sir etishi.

Nutq – odamlarning til vositasi bilan aloqa qilishning tarixan tarkib topgan shakli.

Nutq madaniyati – muloqot jarayonida ma'lum til normalariga asoslangan holda ma'noli nutqni ifoda etish.

Noverbal kommunikatsiya belgilari:

Jestlar – insonning qo'l harakatlari bo'lib, u orqali insonning ichki holati, biror bir ob'yektga munosabati va tashqi olamga yo'nalganligi ifodalanadi.

Mimika – inson yuzi harakatlarining bir qismi bo'lib, u orqali insonning o'ylari, xatti-harakatlari, tasavvurlari, xotirlashi, taajjubi va hokazolarda namoyon bo'ladi.

Pantomimika – inson tanasi yoki uning qismlari yordamida ifodalanadigan harakatlar tizimidir. (tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kundalik muloqot jarayonida so'zlar 7% ni, tovushlar va intonatsiya 38% ni, nutqsiz muloqot 55% ni tashkil qiladi) **Publiiy** aytganidek, biz **“ovoz bilan gapiramiz, tana bilan suhbatlashamiz”**.

Refleksiya (lot.reflexus – aks ettirish) – odam bilimlarining o'z-o'ziga, o'zining ichki olamiga, psixik sifatlari va psixik holatlariga qaratilishi.

Empatiya (yunon. *empathia* – birgalikda dardlashmoq) – boshqalarning psixik holatlarini tushunish va ularga hamdardlik qilish.

O'zaro munosabatlarga kirishayotgan tomonlar munosabatdan ko'zlaydigan asosiy maqsadlari - o'zaro til topishish, bir - birini tushunishdir. Bu jarayonning murakkabligi, kerak bo'lsa, "jozibasii", betakrorligi shundaki, o'zaro bir xil til topishish yoki tomonlarning aynan bir xil o'ylashlari va gapirishlari mumkin emas. Agar ana shunday vaziyatni tasavvur qiladigan bo'lsak, bunday muloqot eng samarasiz, eng beta'sir bo'lgan bo'lar edi. Masalan, tasavvur qiling, uzoq vaqt ko'rishmay qolgan do'stingizni ko'rib qoldingiz. Siz undan xol - ahvol so'radingiz, lekin u tashabbusni sizga berib, nimaiki demang, sizni ma'qullab, gapingizni qaytarib turibdi. Bunday muloqot juda bemaza bo'lgan va siz ikkinchi marta o'sha odam bilan iloji boricha rasman salom - alikni bajo keltirib o'tib ketavergan bo'lardingiz. Ya'ni, muloqot faoliyati shunday shart - sharoitki, unda har bir shaxsning individualligi, betakrorligi, bilimlar va tasavvurlarning xilma - xilligi namoyon bo'ladi va shunisi bilan u insoniyatni asrlar davomida o'ziga jalb etadi. Harqanday faoliyatdan zerikish, charchash mumkin, faqat odam muloqotdan, ayniqsa, uning norasmiy samimiy, bevosita shaklidan charchamaydi, yaxshi suhbatdoshlar doimo ma'naviy jihatdan rag'batlantiriladilar.

XXI asr bo'sag'asida odamning eng tabiiy bo'lgan muloqotga ehtiyoji, uning sirlaridan xabardor bo'lish va o'zgalarga samarali ta'sir eta olishga bo'lgan intilishi yanada oshdi va buning qator sabablari bor.

Birinchidan, industrial jamiyatdan axborotlar jamiyatiga o'tib bormoqdamiz. Axborotlarning ko'pligi aynan inson manfaatiga aloqador ma'lumotlarni saralash, u bilan to'g'ri munosabatda bo'lishni taqozo etdi. Axborot XXI asrda eng nodir kapitalga aylanadi va bu o'z navbatida insonlarga zarur axborotlar uzatilishi tezligi va tempini o'zgartiradi.

Ikkinchidan, turli kasb - faoliyat sohasida ishlayotgan odamlar guruhining ko'payishi, ular o'rtasida munosabatlar va aloqaning dolzarbligi axborotlar tig'iz sharoitda oddiygina muloqotni emas, balki professional, bilimdonlik asosidagi muloqotni talab qiladi. Umuman, XXI asrning korporasiyalar asri bo'ladi, deb bashorat qilayotgan iqtisodchilar ham bu korporasiya insonlarning o'zaro til topishlariga qaratilgan malakalarning rivojlangan, mukammal bo'lishi haqida gapirmoqdalar. Undan tashqari, bu kabi korporativ aloqa ko'p xollarda bevosita yuzma - yuz emas, balki zamonaviy texnik vositalar - uyali aloqa, fakslar, elektron pochta, Internet kabilar yordamida aniq va lo'nda fikrlarni uzatishni nazarda tutadi. Bu ham o'ziga xos muloqot malakalarining ataylab shakllantirilishini taqozo etadi.

Uchinchidan, oxirgi paytlarda shunday kasb - hunarlar soni ortdiki, ular sotsionomik guruh kasblar deb atalib, ularda "odam - odam" dialogi faoliyatning samarasini belgilaydi. Masalan, pedagogik faoliyat, boshqaruv tizimi, turli xil xizmatlar (servis), marketing va boshqalar shular jumlasidandir. Bunday sharoitlarda odamlarning ataylab muloqot bilimdonligining oshirilishi mehnat mahsulini belgilaydi. Shuning uchun ham muloqot, uning tabiati, texnikasi va strategiyasi, muloqotga o'rgatish (sotsial psixologik trening) masalalari bilan shug'ullanuvchi fanlarning ham jamiyatdagi o'rni va saloqiyati keskin oshdi.

M.Sifr degan olim ilmiy maqsadlarini amalga oshirish uchun 63 kun g'or ichida yashagan ekan. Uning keyinchalik yozishicha, bir necha kun o'tgach, u turgan yerda bir o'rgimchakni ushlab oladi va u bilan dialog boshlanadi. **“Biz, deb yozadi u , shu hayotsiz g'or ichidagi tanho tirik mavjudotlar edik. Men o'rgimchak bilan gaplasha boshladim, uning taqdiri uchun qayg'ura boshladim...”**

Shaxsning muloqotga bo'lgan ehtiyojining to'la qondirilishi uning ish faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi. Odamlar, ularning borligi, shu muhitda o'zaro gaplashish imkoniyatining mavjudligi fakti ko'pincha odamni ishlash qobiliyatini ham oshirarkan, ayniqsa, gaplashib o'tirib qilinadigan ishlar, birgalikda yonma - yon turib bajariladigan operatsiyalarda odamlar o'z oldida turgan hamkasbiga qarab ko'proq, tezroq ishlashga kuch va qo'shimcha iroda topadi. To'g'ri, bu hamkorlikda o'sha yonidagi odam unga yoqsa, ular o'rtasida o'zaro simpatiya hissi bo'lsa, unda odam ishga “bayramga kelganday” keladigan bo'lib qoladi. Shuning uchun ham amerikalik sotsiolog hamda psixolog Jon Moreno asrimiz boshidayoq ana shu omilning unumdorlikka bevosita ta'sirini o'rganib, sotsiometrik texnologiyani, ya'ni so'rovnomasida bir - birini yoqtirgan va bir - birini inkor qiluvchilarni aniqlagan va sotsiometriya metodikasiga asos solgan edi.

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial - birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo'lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqot texnikasi mehnat unumdorligi va samaradorlikning muhim omillaridandir. Insoniy muomala va muloqotning psixologik vositalari. Odamlar bir - birlari bilan muomalaga kirishar ekan, ularning asosiy ko'zlagan maqsadlaridan biri - o'zaro bir - birlariga ta'sir ko'rsatish, ya'ni fikr - g'oyalariga ko'ndirish, harakatga chorlash, ustanovkalarni o'zgartirish va yaxshi taassurot qoldirishdir. Psixologik ta'sir - bu turli vositalar yordamida insonlarning fikrlari, hissiyotlari va xatti - harakatlariga ta'sir ko'rsata olishdir.

Ijtimoiy psixologiyada psixologik ta'sirning asosan uch vositasi farqlanadi.

1. Verbal ta'sir - bu so'z va nutqimiz orqali ko'rsatadigan ta'sirimizdir. Bunday asosiy vositalar so'zlardir. Ma'lumki, **nutq** - bu so'zlashuv, o'zaro muomala jarayoni bo'lib, uning vositasi - so'zlar hisoblanadi. **Monologik nutqda** ham, dialogik nutqda ham odam o'zidagi barcha so'zlar zahirasidan foydalanib, eng ta'sirchan so'zlarni topib, sherigiga ta'sir ko'rsatishni qoxlaydi.

Paralingvistik ta'sir - bu nutqning atrofidagi nutqni bezovchi, uni kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi omillar. Bunga nutqning baland yoki past tovushda ifodalanayotganligi, artikulyasiya, tovushlar, to'xtashlar, duduqlanish, yo'tal, til bilan amalga oshiriladigan harakatlar, nidolar kiradi. Shunga qarab, masalan, do'stimiz bizga biror narsani va'da berayotgan bo'lsa, biz uning qay darajada samimiyligini bilib olamiz. Kuyib - pishib, ochiq yuz va dadil ovoz bilan “Albatta bajaraman!”, desa ishonamiz, albatta.

Amerikalik olim Megrabyan formulasiga ko'ra, birinchi marta ko'rishib turgan suhbatdoshlardagi taassurotlarning ijobiy bo'lishiga gapirgan gaplari 7%, paralingvistik omillar 38%, va noverbal harakatlar 55% gacha ta'sir qilarkan. Keyinchalik bu munosabat o'zgarishi mumkin albatta, lekin xalq ichida yurgan bir maqol to'g'ri : **“Ust – boshga qarab kutib olishadi, aqlga qarab kuzatishadi”**.

Muloqotning qanday kechishi va kimning ko'proq ta'sirga ega bo'lishi sheriklarning rollariga ham bog'liq. Ta'sirning tashabbuskori - bu shunday sherikki, unda ataylab ta'sir ko'rsatish maqsadi bo'ladi va u bu maqsadni amalga oshirish uchun barcha yuqorida ta'kidlangan vositalardan foydaladi. Agar boshliq ishi tushib, biror xodimni xonasiga taklif etsa, u o'rnidan turib kutib oladi, iltifot ko'rsatadi, xol - ahvolni ham quyuqroq so'raydi va so'ngra gapning asosiy qismiga o'tadi.

gaplashayotgan odamlar biri gapiradi, ikkinchisi tinglaydi, eshitadi. Muloqotning samaradorligi ana shu ikki qirraning qanchalik o'zaro mosligi, bir - birini to'ldirishiga bog'liq ekan. Noto'g'ri tasavvurlardan biri shuki, odamni muomala yoki muloqotga o'rgatganda, uni faqat gapirishga, mantiqan asoslangan so'zlardan foydalanib, ta'sirchan gapirishga o'rgatishadi. Uning ikkinchi tomoni – tinglash qobiliyatiga deyarli e'tibor berilmaydi. Mashhur amerikalik notiq, psixolog Deyl Karnegi **“Yaxshi suhbatdosh - yaxshi gapirishni biladigan emas, balki yaxshi tinglashni biladigan suhbatdoshdir”** deganda aynan shu qobiliyatlarning insonlarda rivojlangan bo'lishini nazarda tutgan edi.

Mutaxassislarning aniqlashlaricha, ishlayotgan odamlar vaqtining 45%i tinglash jarayoniga ketar ekan, odamlar bilan doimiy muloqotda bo'ladiganlar 35 - 40 % oylik maoshlarini odamlarni “tinglaganlari” uchun olarkanlar. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, kommunikatsiyaning eng qiyin sohalaridan hisoblangan tinglash qobiliyati odamga ko'proq foyda keltirarkan.

Shuning uchun bo'lsa kerak, nemis faylasufi A. Shopengauer **“Odamlarni o'zingiz to'g'ringizda yaxshi fikrga ega bo'lishlarini xohlasangiz, ularni tinglang”** deb yozgan ekan. Darxaqiqat, agar siz kuyunib gapirsangizu, suhbatdoshingiz sizni tinglamasa, boshqa narsa bilan ovora bo'laversa, undan ranjiysiz, nafaqat ranjiysiz, balki u bilan aloqani ham uzasiz.

Amaliy muloqot treningi - IPTning bir ko'rinishi bo'lib, u yoki bu professional faoliyatni amalga oshirish jarayonida zarur bo'ladigan kommunikativ malaka, ko'nikma va bilimlarni hosil qilishga qaratilgan tadbirdir. Guruh va jamoalarda muloqot treningi vositasida muzokaralar olib borish, ish yuzasidan hamkorlik qilish yo'l - yo'riqlarini birgalikda topish, katta auditoriya oldida so'zlashga o'rgatish, majlislar o'tkazish, janjalli, konfliktli holatlarda o'zini to'g'ri tutish malakalari hosil qilinadi. Bundagi asosiy narsa – trening qatnashchilari ongiga birovlarini tushunish, o'zini o'zga o'rniga g'o'ya olish, boshqalar manfaatlari bilan o'zinikini uyg'unlashtira olish g'oyasini singdirishdir. Treninglar mobaynida guruhviy munozaralar, rolli o'yinlarning eng optimal variantlari sinab, mashq qilinadi.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1. Quyidagilardan qaysi biri noverbal kommunikatsiya vositasi hisoblanadi?
a) til; b) nutq; v) mimika va pantomimika; g) xatti – harakat.
2. Pedagogik muloqot qanday munosabat turi hisoblanadi?
a) shaxslararo munosabat; b) maishiy; v) ish yuzasidan; g) ishlab chiqarish
3. Shaxslararo ziddiyatlar qaysi sabablar ta'sirida vujudga keladi?
a) qiziqishlarning mos kelmasligi; b) mazmunli to'siqlar; v) e'tiqodlarning mos kelmasligi; g) muloqotdan qoniqmaslik.
4. Refleksiya bu:
a) muloqotdagi aks ta'sir; b) suhbatdosh qanday tushunayotganligini to'g'ri idrok qilish;

v) kishini kishi tomonidan idrok qilish; g) muloqotdagi o`zaro baholash.

5. Muloqot treningining vazifasi nima?

a) muomalaning umumiy qonuniyatlari va texnologiyasini o`rgatish;

b) takrorlash orqali shartli reflekslar hosil qilish;

v) muomala jarayonida mashq qildirish; g) pedagogik muloqotga tayyorlash.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Muomala, muloqot, aloqa, munosabat tushunchalari o`rtasidagi aloqa qanday?

2. Muloqotning asosiy vazifasini ayting?

3. Hayvonot olamidagi munosabat qanday tabiatga ega?

4. Tilning vazifalari qanday?

5. Nutq turlariga misollar keltiring?

6. Noverbal vositalar muloqotda qanday ahamiyatga ega?

Muloqotga kirishuvchanlikni aniqlash metodikasi:

Berilgan savollarga “ha”, “yo`q”, “ba`zan” deb javob bering.

1. Ish yuzasidan uchrashuv o`tkazish kerak. Uni kutish sizni hayajonlantiradimi?

2. Vrach huzuriga borishni oxirgi vaqtgacha qoldirasizmi?

3. Anjuman, simpozium va yig`ilishlarda ma`ruza, axborot va xabarlar bilan qatnashish sizda noxush holatni vujudga keltiradimi?

4. Sizga hech qachon bo`lmagan shahringizga xizmat safariga borish taklif qilindi. Bu safardan voz kechish uchun imkoniyatni ishga solasizmi?

5. O`z kechinmalaringizni boshqalar bilan o`rtoqlashishni yoqtirasizmi?

6. Ko`chada notanish kishi sizga iltimos bilan (vaqtni aytish, yo`lni ko`rsatib yuborish va boshqalar) murojaat qilsa achchiqlanasizmi?

7. “Ota va bola” muammosining mavjudligi, turli avlod vakillari bir - birini tushunishi qiyin ekanligiga ishonasizmi?

8. Tanishingizga sizdan bir necha oy avval olgan qarzini berishni unutib qo`yganini eslatishga uyalasizmi?

9. Restoran yoki oshxonada sizga sifatsiz taom berishdi. Asabiylashmay jimgina tarelkani surib qo`yasizmi?

10. Notanish kishi bilan yolg`iz qolganda siz birinchi bo`lib suhbat boshlaysizmi?

11. Turli uzundan - uzoq navbatlardan cho`chiysizmi? (magazin, kutubxona, kino - teatr). O`z xohishingizdan voz kechasizmi yoki navbatda turib, kutasizmi?

12. Janjalli vaziyatlarni hal qiladigan komissiyalarda ishtirok etishdan qo`rqasizmi?

13. Adabiyot, san`at, madaniyat asarlarini baholashda o`z bahongiz mavjud? Boshqalar fikrini e`tiborga olasizmi?

14. Sizga yaxshi tanish bo`lgan masala yuzasidan xato fikrni eshitib, jim tura olasizmi?

15. Biror kishi u yoki bu xizmat yuzasidan muammoni hal qilish uchun yordam so`rasa norozilik tug`iladimi?

16. O`z nuqtai nazariningizni (fikringizni) og`zakiga qaraganda yozma holda to`la bayon eta olasizmi?

Har bir “ha” javob uchun — 2 ball, “ba`zan” javobi uchun — 1 ball, “yo`q” javob uchun — 0 ball beriladi. Umumiy ball qo`shib hisoblanadi.

30 - 32 ball — Siz muloqotga kirishishga qiynalasiz. Lekin sizning tanishlaringizga ham qiyin. Chunki guruhij bajariladigan vazifalarda sizga ishonish qiyin.

25 - 29 ball — Siz kamgap, yolg`izlikni yoqtiradigan kishisiz. Yangi ishdagi aloqalar sizni anchagacha muvozanatdan chetga chiqaradi.

19 - 24 ball — Siz ancha muloqotga tez kirishuvchisiz, notanish vaziyatda o`zingizni yaxshi tutasiz. Yangi muammolar sizni cho`chitmaydi. Yangi tanishlar bilan silliq munosabatda bo`lasiz.

14 - 18 ball — Sizda muomalaga kirishish normada. Ko`p narsani bilishga qiziqasiz, suhbatdoshingizni yaxshi tinglaysiz, boshqalar bilan suhbatda o`zingizni bosiq tutasiz, o`z fikringizda qat`iy turasiz. Lekin turli shovqinli, ko`p gaplar bo`ladigan vaziyatlar sizda qo`zg`alishni vujudga keltiradi.

9 - 13 ball — Siz normada yuqori darajada muloqotga kirishuvchansiz. Ko`p narsani bilishga, ko`p gapirishga, turli mavzularda fikrlashni bayon etishga harakat qilasiz. Odamlar bilan tez tanishasiz, barchani e`tiborida bo`lishga, qo`lingizdan kelmasa ham boshqalar iltimosini bajarishga harakat qilasiz.

4 - 8 ball— Haddan tashqari muomalaga kirishuvchansiz. Barcha sohalar bo`yicha ma`lumotga egasiz. Turli bahs va tortishuvlarda ishtiroq etishga harakat qilasiz. Har qanday mavzuda, u sizga judayam yuzaki tanish bo`lsa ham so`z olishingiz mumkin. Har qanday ishni uddasidan chiqa olmasangiz ham harakat qilib ko`rasiz.

3 - va undan kam ball bo`lsa juda ko`p gapirasiz, o`zingizga aloqador bo`lmagan narsalarga ham aralashaverasiz. Boshqalar uchun siz bilan, uyda, ishda va boshqa joyda muomalada bo`lish juda qiyin.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O`zbekiston kelajagining poydevori. –T., 1997.
2. Davletshin M.G, To`ychieva M. Umumiy psixologiya. –T., 2002.
3. Karimova V.M. Psixologiya. –T., 2000.
4. Klimov E.A. Psixologiya professionala. –M., 1997.
5. Komilov N. Tasavvur va komil inson axloqi. –T.,1996.
6. Krijanskaya Yu.S. , Tretyakov V.P. Grammatika obsheniya.- L., 1990
7. Mayers D. Sotsialnaya psixologiya. –M., 1997.
8. Nemov R.S. Psixologiya. –M., Prosveshenie. 2004.

II. Mustaqil ta'lim mavzulari

Talaba mustaqil ishi (TMI) - muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

O'qishning boshlang'ich bosqichlarida TMI ni tashkil etish bir qator vazifalar bilan bog'liq. Ayniqsa, birinchi kurs talabalarining ta'limning navbatdagi turi - oliy ta'lim talablarga ko'nikishi qiyin kechadi. Chunki ular ta'lim olish jarayonida o'z mustaqil faoliyatlarini tashkil qilishni deyarli bilishmaydi. Ma'lumotlarni qaysi manbadan, qanday qilib topish, ularni tahlil qilish va zarurlarini ajratib olib tartibga solish, konspektlashtirish, o'z fikrini aniq va yorqin ifodalash, o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlash, shuningdek, aqliy va jismoniy imkoniyatlarini to'g'ri baholash ular uchun katta muammo bo'ladi. Eng asosiysi, ular mustaqil ta'lim olishga ruhan tayyor bo'lishmaydi.

SHuning uchun har bir professor-o'qituvchi dastlab talabada o'z qobiliyati va aqliy imkoniyatlariga ishonch uyg'otishi, ularni sabr-toqat bilan, bosqichma-bosqich mustaqil bilim olishni to'g'ri tashkil qilishga o'rgatib borishi lozim bo'ladi. Talabalar tomonidan mustaqil ravishda o'zlashtiriladigan bilim va ko'nikmalarning kursdan-kursga murakkablashib, kengayib borishini hisobga olgan holda ularning tashabbuskorligi va rolini oshirib borish zarur. SHunda mustaqil ta'limga ko'nika boshlagan talaba faqat o'qituvchi tomonidan belgilab berilgan ishlarni bajaribgina qolmay, o'zining ehtiyoji, qiziqishi va qobiliyatiga qarab, o'zi zarur deb hisoblagan qo'shimcha bilimlarni ham mustaqil ravishda tanlab o'zlashtirishga o'rganib boradi.

Talabalar mustaqil ishlarining shakli va hajmini belgilashda quyidagi jihatlar ehtiborga olinishi lozim:

- o'qish bosqichi;
- muayyan fanning o'ziga xos xususiyati va o'zlashtirishdagi qiyinchilik darajasi;
- talabaning qobiliyati hamda nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasi (tayanch bilimi);
- fanning axborot manbalari bilan ta'minlanganlik darajasi;
- talabaning axborot manbalari bilan ishlay olish darajasi.

Mustaqil ish uchun beriladigan topshiriqlarning shakli va xajmi, qiyinchilik darajasi semestr-dan-semestr-ga ko'nikmalar hosil bo'lishiga muvofiq ravishda o'zgarib, oshib borishi lozim. Ya'ni, talabalarining topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi darajasini asta-sekin oshirib, ularni topshiriqlarni bajarishga tizimli va ijodiy yondashishga o'rgatib borish kerak bo'ladi.

TMI ni tashkil etishda talabaning akademik o'zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

- fanning ayrim mavzularini o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirish, o'quv manbalari bilan ishlash;
- amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rib kelish;

- ma'lum mavzu bo'yicha referat tayyorlash;
- kurs ishi (loyihalari)ni bajarish;
- bitiruv malakaviy ishi va magistrlik dissertatsiyasi uchun materiallar to'plash;
- hisob-kitob va grafik ishlarini bajarish;
- maket, model va badiiy asarlar ustida ishlash;
- amaliyotdagi mavjud muammoning yechimini topish, test, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash;
- ilmiy maqola, tezislari va mahruza tayyorlash;
- amaliy mazmundagi nostandart masalalarni yechish va ijodiy ishlash;
- uy vazifalarini bajarish va boshqalar;

Fan xususiyatidan kelib chiqqan holda talabalarga mustaqil ish uchun boshqa shakllardagi vazifalar ham topshirilishi mumkin. Talabalarga qaysi turdagi topshiriqlarni berish lozimligi kafedra tomonidan belgilanadi. Topshiriqlar puxta o'ylab ishlab chiqilgan va ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, talabalarning auditoriya mashg'ulotlarida olgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, kengaytirish va to'ldirishga xizmat qilishi kerak.

Mavzuni mustaqil o'zlashtirish. Fanning xususiyati, talabalarning bilim darajasi va qobiliyatiga qarab ishchi o'quv dasturiga kiritilgan alohida mavzular talabalarga mustaqil ravishda o'zlashtirish uchun topshiriladi. Bunda mavzuning asosiy mazmunini ifodalash va ochib berishga xizmat qiladigan tayanch iboralar, mavzuni tizimli bayon qilishga xizmat qiladigan savollarga ehtibor qaratish, asosiy adabiyotlar va axborot manbalarini ko'rsatish lozim.

Mustaqil o'zlashtirilgan mavzu bo'yicha tayyorlangan matn kafedradagi o'qituvchilar tarkibidan tashkil etilgan komissiya oldida himoya qilinadi.

Referat tayyorlash. Talabaga qiyinchilik darajasi uning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyati va bilim darajasiga muvofiq bo'lgan biror mavzu bo'yicha referat tayyorlash topshiriladi. Bunda talaba asosiy adabiyotlardan tashqari qo'shimcha adabiyotlardan (monografiyalar, ilmiy, uslubiy maqolalar, Internetdan olingan ma'lumotlar, elektron kutubxona materiallari va h.k.) foydalanib materiallar yig'adi, tahlil qiladi, tizimga soladi va mavzu bo'yicha imkon darajasida to'liq, keng ma'lumot berishga harakat qiladi. Zarur hollarda o'qituvchidan maslahat va ko'rsatmalar oladi.

Yakunlangan referat kafedrada ekspertlar ishtirokida himoya qilinadi.

Ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzuni bayon qilish va yaxshiroq o'zlashtirish uchun yordam beradigan ko'rgazmali materiallar (jadvallar, chizmalar, rasmlar, xaritalar, maketlar, modellar, grafiklar, namunalar, musiqiy asar, kichik badiiy asar va h.k.) tayyorlash topshiriladi. Mavzu o'qituvchi tomonidan aniqlanib, talabaga ma'lum ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar beriladi. Ko'rgazmali vositalarning miqdori, shakli va mazmuni talaba tomonidan mustaqil tanlanadi. Bunday vazifani bir mavzu bo'yicha bir necha talabaga topshirish ham mumkin.

Talaba ko'rgazmali materiallardan foydalanish bo'yicha yozma ravishda tavsiyalar tayyorlaydi va kafedrada himoya qiladi.

Mavzu bo`yicha testlar, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash.

Talabaga muayyan mavzu bo`yicha testlar, qiyinchilik darajasi har xil bo`lgan masalalar va topshiriqlar, munozaraga asos bo`ladigan savollar tuzish topshiriladi.

Bunda o`qituvchi tomonidan talabaga testga qo`yiladigan talablar va uni tuzish qonun-qoidalari, qanday maqsad ko`zda tutilayotganligi, muammoli savollar tuzishda mavzuning munozarali momentlarini qanday ajratish lozimligi, topshiriqlarni tuzish usullari bo`yicha yo`l-yo`riq beriladi. Konsul'tatsiya paytlarida bajarilgan ishlarning qo`yilgan vazifa va talablarga javob berish darajasi nazorat qilinadi (qayta ishlab kelish, aniqlashtirish yoki to`ldirish taklif etilishi mumkin).

Test, savol va topshiriqlar majmuasi kafedrada ekspertlar ishtirokida himoya qilinadi.

Ilmiy maqola, tezislar va ma`ruzalar tayyorlash. Talabaga biron bir mavzu bo`yicha (mavzuni talabani o`zi tanlashi ham mumkin) ilmiy (referativ) harakterda maqola, tezis yoki ma`ruza tayyorlash topshirilishi mumkin.

Tayyorlangan maqola, tezis yoki ma`ruza kafedrada himoya qilinadi.

Amaliy mazmundagi nostandart masalalarni yechish va ijodiy ishlash.

Bir mavzu yoki bo`lim bo`yicha nostandart, alohida yondashish talab qilinadigan, nazariy ahamiyatga ega bo`lgan amaliy topshiriqlar, ijodiy yondashish talab qilinadigan ilmiy-ijodiy vazifalar, modellar, maketlar, namunalar yaratish vazifasi toyshirilishi mumkin. Amaliy topshiriqlar masalani hal qilishning optimal variantlarini izlashga va topishga qaratilgan bo`lishi kerak.

Talabani qiziqish va qobiliyatiga qarab, unga ilmiy harakterdagi topshiriqlar berish, o`qituvchi bilan hamkorlikda ilmiy maqolalar tayyorlash va chop ettirish mumkin.

Talabalar mustaqil ishini samarali tashkil etishda:

tizimli yondoshish;

barcha bosqichlarini muvofiqlashtirish va uzviylashtirish;

bajarilishi ustidan qat'iy nazorat o`rnatish;

tashkil etish va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirib borish zarur.

Mustaqil ish topshiriqlari muvaffaqiyatli yakunlanishi uchun quyidagi talablar bajarilishi lozim:

maqsad (bilimni mustahkamlash, yangi bilimlarni o`zlashtirish, ijodiy faollikni oshirish, amaliy ko`nikma va malakalarni shakllantirish va h.k.), aniq asoslanishi;

vazifa va topshiriqlarning aniq-ravshan belgilanishi;

maslahat va boshqa yordam turlarining to`g`ri belgilanishi (yo`llanma va ko`rsatma berish, mavzuning mazmuni va mohiyatini tushuntirish, muammoli topshiriqlarni bajarish usullari bo`yicha tushuncha berish, ayrim muammoli vaziyatlarni birgalikda hal qilish va x.k.);

hisobot shakli va baholash mezonini aniq belgilash;

savol-javob, bajarilgan ish mazmuni va mohiyatini tushuntirib berish, yozma shaklda bayon qilish va h.k.).

Talabalar mustaqil ishini shartli ravishda ikkiga ajratish mumkin:

auditoriyada amalga oshiriladigan TMllari. O`tilgan mavzuni qayta ishlash, kengaytirish va mustahkamlashga oid topshiriqlar bajariladi;

auditoriyadan tashqarida amalga oshiriladigan TMilari. O`quv dasturidagi ayrim mavzularni mustaqil holda o`zlashtirish, uyga berilgan vazifalarni bajarish, amaliy va laboratoriya ishlariga tayyorgarlik ko`rib kelish, ijodiy va ilmiy-tadqiqot harakteridagi ishlar va h.k.

«Pedagogika. Psixologiya»fanidan mustaqil ish bajarilishining kalendar tematik rejasi

T/r	Mavzu nomlari	Mashg`ulot turi	Ajratilgan soat	Talaba mustaqil ishi mavzusi va mazmuni	Hisobot shakli	Bajarilish haqida ma'lumot	O`qituvchining imzosi
1	Psixologiya haqida umumiy ncha	Mustaqil ish	2	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
2	Psixologiya va miya	Mustaqil ish	2	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
3	Psixologiyada shaxs va jamiyat muammosi	Mustaqil ish	6	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
4	Tafakkur va mustaqil fikrlash shart-sharoitlari	Mustaqil ish	4	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
5	Shaxsni individual xususiyatlari va ularni diagnostika qilish	Mustaqil ish	8	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
6	O`quv faoliyatini tarbiyaviy asoslari	Mustaqil ish	4	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
7	Komil inson sifatleri bilan kasbiy sifatlar uyg'unligi	Mustaqil ish	2	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
8	Ma'naviy-axloqiy tarbiya	Mustaqil ish	2	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
9	Ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning o`rni	Mustaqil ish	4	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
10	Ta'lim jarayonida pedagogni boshqarish faoliyati	Mustaqil ish	4	Adabiyotlar tahlili, mavzuga oid tayanch so'zlar, referat yozish	Og'zaki, savol-javob	6-semestr	
			38				

**Izoh: TMI hajmidan kelib chiqib o`quv jadvaliga haftasiga bir marta kunning ikkinchi yarmiga konsultatsiya darsi qo`yiladi*

III. GLOSSARIY

Avtokinetik fenomen. O'z-o'zidan xarakatlanish (grekcha «auto» o'zi, «kinetika» xarakat). Qorong'ida xarakatsiz nur manbaining xarakatlanayotganga o'xshab tuyulishi.

Agressiya. Kingadir zarar yetkazish uchun yo'naltirilgan jismoniy yoki verbal xulq. Laboratoriya eksperimentlarida agressiya deganda xissiyotga ta'sir qilish uchun elektr toki bilan zarba berish yoki so'z bilan nafsoniyatiga tegish tushuniladi. Agressiyaning bunday sotsial-psixologik ta'rifi bo'yicha odam aggressiv bo'lmagan holda qaysar (naporistiy) bo'lishi mumkin.

Adaptatsiya darajasi fenomeni. Qo'zg'ovchilarning aniq darajasiga moslashish va oqibatda aynan shu darajada sodir bo'ladigan o'zgarishlarga javob berish hamda diqqatni qaratish tendentsiyasi.

Altruizm. Ongli shaxsiy egoistik manfaatlar bilan bog'liq bo'lmagan kingadir yordam ko'rsatish motivi.

Antikateksis – instinktlarning qondirilishiga imkon bermaydigan to'sqinlik.

Atributsiya nazariyasi. Odamlar boshqalarning xulqini qanday tushuntirishadi: xarakatlar sababini odamning ichki dispozitsiyalari (barqaror sifatlar, motivlar va ustanovkalar)ga bog'lashadimi yoki tashqi vaziyatlargami?- xaqidagi nazariya.

Atributsiyaning fundamental xatosi. Kuzatuvchilarning xulqqa vaziyat ta'sirini kamsitib va dispozitsiya (ichki shaxsiy sifatlar) ta'sirini bo'rttirib baholash tendentsiyasi. (SHuningdek mos kelish ishonchi deb ham atalib, biz aksariyat odamning xulqi uning dispozitsiyalariga mos keladi deb hisoblaymiz).

«Begona» guruhning gomogenligi samarasi. «Ularning» guruhi «bizning» guruhimizga nisbatan ko'proq bir biriga o'xshaydi. SHunday qilib «ular – bir biriga o'xshashadi; biz – turli tumanmiz».

Bixevorial tasdiq. Ijtimoiy kutishlar odamlarni shunday xarakat qilishga majbur qilib, ularning xulqi boshqalarni shu kutishlarni tasdiqlashga undashga sabab bo'ladigan, o'z-o'zidan amalga oshadigan bashoratlar tipi.

Verifikatsiyalashganlik. Nazariyaning qiymatini aniqlash uchun ishlatiladigan mezon. Adekvat nazariya qat'iy aniqlangan, mantiqiy o'zaro bog'langan va empirik asoslanadigan kontseptsiyalardan iborat bo'lishi kerak.

Vositachilik. Uchinchi betaraf tomonning aloqalarni yaxshilash va takliflar kiritish yo'li bilan ziddiyatni bartaraf qilishga intilishi.

Gender. Psixologiyada- «erkak», «ayol» tushunchasiga aniqlik beruvchi sotsial-biologik tavsifnoma. Jins biologik kategoriya bo'lganligi uchun sotsial psixologlar aksariyat biologik asoslangan gender farqlarini «jinsiy farqlar» sifatida qarashadi.

Gender roli. Erkaklar va ayollar uchun ulardan kutiladigan xulq (norma) namunalari to'plami.

Genital bosqich – psixoseksual taraqqiyotning to'rtinchi va oxirgi bosqichi bo'lib, bunda yetuk geteroseksual munosabatlar shakllanadi (bosqich o'smirlikdan umrning oxirigacha davom etadi).

Genital xarakter – Freyd tomonidan ideal psixik salomatlikni belgilash uchun kiritilgan atama. Xarakterning bunday tipi seksuallilikning me'yoriy darajasiga ega bo'lgan, boshqalar bilan intim munosabatlarga qobil, o'z sermaxsul faoliyati bilan jamiyatga hissa qo'shadigan individuumlarda uchraydi.

Guruh. Bir necha daqiqadan ko'proq vaqt mobaynida bir-biri bilan hamkorlik qiladigan, bir-biriga ta'sir qiladigan, o'zini «biz» sifatida idrok qiladigan ikki va undan ortiq odamlar.

Guruh ichida. Guruhga mansublik, umumiy identichlilik xissiga ega bo'lgan «Biz» - odamlar guruhi.

Depressiv realizm. Yengil depressiya holatida (o'z «Men»i foydasiga emas) ob'ektiv mulohazalar, atributsiya va bashoratlar tuza oladigan odamlar tendentsiyasi.

Determinizm. Bizning butun xulqimiz qandaydir xodisalar ta'siriga bog'liq va shuning uchun erkin namoyon bo'lmaydi deb tasdiqlash.

Do'stlik-muxabbat. Xayoti bizning shaxsiy xayotimiz bilan chambarchas bog'liq odamga nisbatan xis qilinadigan muloyimlik.

Jipslik. Guruh a'zolarining masalan, o'zaro simpatiya xisobiga bir birlari bilan aloqalari darajasi, «Biz» xissi.

Jismoniy jozibadorlik stereotipi. Jismoniy jozibador odamlar ijtimoiy ma'qul sifatlarga ega bo'lishadi prezumptsiyasi: nima chiroyli bo'lsa demak, yaxshi.

ID – mazmuni nasliy yo'l bilan olingan omillardan iborat bo'lgan shaxs tuzilishining qirrası. ID o'ta sezgir, irratsional va har qanday cheklashlardan holi.

Identifikatsiya – bolaning o'z shaxsiy xavotiridan ozod bo'lish va ichki ziddiyatlarini susaytirish uchun boshqalarning, birinchi navbatda ota – onasining xarakter xususiyatlarini o'zlashtirishi jarayoni.

Identichlilik diffuziyasi. Yosh yigit yoki qiz kasb yoki mafkuraviy e'tiqodlarni tanlash bilan bog'liq identichlilik inqirozini boshdan kechiradigan yoki boshdan kechirmaydigan Ego-identichlilik maqomi, lekin shu bilan birga qiz yoki yigit aniq bir qarorga kelgani yo'q yoki shunday qaror qabul qilishdan xali juda uzoq.

Ijtimoiy reprezentatsiyalar. Hamma tomonidan qabul qilingan e'tiqodlar. Bizning qarashlarimiz va madaniy mafkuramizni o'z ichiga oladigan, ko'pchilik tomonidan ma'qullanadigan g'oya va qadriyatlar. Bizning ijtimoiy reprezentatsiyalarimiz bizga dunyoni izohlashga yordam beradi.

Ijtimoiy fasilitatsiya. 1) Birlamchi mazmuni-ko'pchilik orasida oddiy yoki yaxshi tanish vazifalarni yaxshiroq bajarishga undash tendentsiyasi. 2) Zamonaviy mazmuni-boshqalar oldida dominant reaksiyalarning kuchayishi.

Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. Ijtimoiy xulqqa kuzatish va imitatsiya vositasida hamda mukofotlash va jazolash ta'siri ostida o'rganamiz deb xisoblovchi nazariya.

Ikki bosqichli kommunikatsion oqim. Ommaviy axborot vositalari ta'sirining, o'z navbatida atrofdagilarga ta'sir ko'rsatadigan «fikir liderlari» orqali amalga oshadigan jarayon.

Individualizm. Guruh maqsadlariga nisbatan o'z shaxsiy maqsadlariga ustunlik berish kontseptsiyasi. Bunda o'z-o'zini identifikatsiya qilish o'zini guruh bilan o'xshatish orqali emas balki shaxsiy atributsiyalar vositasida amalga oshiriladi.

Instinkt – tugʻma, organizm toʻqimalari darajasida lokallashgan, tashqi namoyon boʻlishga va keskinlikni bartarf qilishga intiladigan qoʻzgʻalish holati. Freydning fikricha instinkt organizm tugʻma qoʻzgʻalish holatining mayllar shaklida ifodalanadigan psixik namoyon boʻlishidan iborat.

Instinktiv xulq. Oʻrganish bilan bogʻliq boʻlmagan, shu turning hamma vakillarida namoyon boʻladigan tugʻma xulq.

Instrumental agressiya. Qandaydir boshqacha maqsadga erishish vositasi boʻlgan agressiya.

Integral kelishuv. «Men yutdim – sen yutding» tipidagi, xar ikki tomonning manfaatlari oʻzaro foydada birlashadigan kelishuv.

Informatsion taʼsir. Boshqa odamlarning reallik xaqidagi mulohazalarini qabul qilish natijasida paydo boʻladigan konformizm.

Irqchilik. 1) Alohida irq vakillariga nisbatan individual notoʻgʻri ustanovkalar va kamsituvchi xulq yoki 2) alohida irq vakillariga tobelik holati majbur qilinadigan institutsional amaliyot (xatto bu amaliyot bidoat bilan motivlashgan boʻlsa ham).

Ichki mutanosiblik. Nazariyaning qiymatini aniqlash uchun ishlatiladigan mezon. Adekvat nazariya bir-biridan farq qiladigan fenomenlarni ichki mutanosiblik usuli bilan izohlashi lozim.

Katarsis. Emotsional boʻshlanish. Agressiyani katarsis orqali shunday tushuntirish mumkin: individuum aggressiv energiyani yoki aggressiv xarakter vositasida, yoki tasavvurdagi agressiya xisobiga «ozod qilganda» aggressiv qoʻzgʻalish susayadi.

Kognitiv dissonans. Biri biriga qarama qarshi boʻlgan ikkita fikr paydo boʻlganligini anglashda paydo boʻladigan zoʻriqish. Masalan, biz yetarlicha asosga ega boʻlmay turib, oʻzimizning ustanovkalarimizga qarama-qarshi xarakter qilganimizda yoki mantiq boshqasini talab qilib turib boshqa variant foydasiga qaror qabul qilganimizda dissonans paydo boʻladi.

Kommunikatsiya kanali. Yuzma-yuz, yozma, kinoplyonkada yoki boshqa biron yoʻl bilan maʼlumot uzatish usuli.

Kompetentlilik. Oʻzining shaxsiy muvaffaqiyatliligi va foydaliligi xissidan kelib chiqadigan, odamga oʻzining atrofdagilar bilan samarali oʻzaro hamkorlik qilish qobiliyatini anglatadigan kuch va ishonchda ifodalanadigan psixosotsial sifat.

Konflikt. Idrok qilinadigan xarakter va maqsadlar nomuvofiqligi.

Konformizm. Guruhning real yoki tasavvurdagi bosimi ostida xulq yoki eʼtiqodlarni oʻzgartirish.

Korrelyatsion tadqiqotlar. Oʻzgaruvchi qiymatlar oʻrtasida paydo boʻladigan tabiiy aloqalarni oʻrganish.

Koʻchirish. Agressiyani frustratsiya manbaidan boshqa nishonga oʻtkazish. Yangi nishon odatda ijtimoiy maʼqulroq boʻladi.

Latent davr – libidoning mudroqlik va diqqatning oʻz jinsiga mansub tengdoshlari bilan munosabatlarda qiziqish va malakalarni rivojlantirishga jamlanadigan davri.

Libido – asosan jinsiy xulqdan lazzat qidiradigan psixik energiyaning bir qismi (seksual energiya).

Liderlik. Alohida aʼzolar guruh faoliyatini motivlashtiradigan va oʻz orqasidan ergashtiradigan jarayon.

Ma'qullash. Ijtimoiy bosimga mos xarakter va e'tiqodni o'z ichiga oladigan konformizm.

Madaniyat. Odamlarning katta guruhi uchun umumiy bo'lgan, avloddan avlodga uzatiladigan tushunchalar, ustanovkalar, odatlar va xulq xususiyatlari.

«Men» - struktura. Odamning o'z-o'ziga taalluqli bo'lgan ma'lumotni qayta ishlashni tashkil qiladigan va yo'naltiradigan o'z-o'ziga ishonch.

Nazorat illyuziyasi. Aslida nazorat qilib bo'lmaydigan xodisalarni shaxsiy nazoratim ostida yoki yana ham kuchliroq nazorat qilinayapti deb idrok qilish.

Nazorat lokusi. Odamlar o'z xayotlarini shaxsiy intilishlari va xarakatlari orqali «ichkaridan», yoki tasodiflar va tashqi kuchlar orqali «tashqaridan» nazorat qilinadi deb idrok qilishlari darajasi.

Nevrotik xavotir – EGO nazorat qilib bo'lmaydigan instinktiv mayllar tahdidi ostida bo'lganda individ tomonidan his qilinadigan qo'rquv ko'rinishidagi emotsional javob (ID – (U ong osti) dan kelayotgan impulslar EGOga noxushlik keltiradi degan qo'rquv).

Ong – individuum har qanday ayni paytda anglaydigan fikr va hissiyotlar.

Ong oldi – har qanday ayni paytda individuum anglamaydigan, lekin o'zina qiyinchilik yoki umuman qiynalmasdan (masalan: tug'ilgan kuningiz) anglanishi mumkin bo'lgan fikr va hissiyotlar.

Ongsizlik – odamning o'zi anglamagan holda, avtomatik tarzda bajaradigan, uyqu, gipnoz, lunatiklik holatidagi harakatlari ongsiz hisoblanadi. Ongsizlik dialektikaning birinchi qonuniga ko'ra onga antogonistik, siqib chiqarilgan tabiiy instinktlarning makoni hisoblanadi. Ongsizlik tug'ma bo'lib, odamning butun xulqini belgilab beradi.

Proektsiya – individuum o'zining nojoiz istaklarini boshqalarga tegishli deb xisoblaydigan himoya mexanizmi.

Psixikaning ijtimoiy – madaniy asosga proektsiya qilinishi – Freydning bu nazariyasi marksistlar tomonidan keskin tanqid qilingan. Darvin nazariyasiga tayanilsa, “ontogenez filogenezning qaytarilishi” hisoblanadi, ya'ni organizmning individual taraqqiyoti butun turning taraqqiyotini qaytaradi. SHunday qilib odamning taraqqiyotini kuzatib, jamiyatning qanday rivojlanishini aytib berish mumkin, chunki odamning taraqqiyoti jamiyat taraqqiyotini aynan takrorlaydi.

Psixoanaliz – Freyd tomonidan yaratilgan taraqqiyot, dinamika va o'zgarishlarning shaxs qurilmasi haqidagi nazariya. Psixoanalizda xulqni boshqarishda biologik va anglanmaydigan omillarga katta e'tibor beriladi. SHuningdek inson xulqi o'z asosiga ko'ra irratsional va ID (U – ong osti), EGO (Men – individual ong) va SUPEREGO (Yuqori – Men, ijtimoiy ong, madaniyat) ning o'zaro harakati natijasidan iborat deb tasdiqlanadi.

Psixodinamik nazariya – anglanmaydigan psixik yoki emotsional motivlarni inson xulqining asosi deb ta'kidlaydigan nazariya.

Psixologiyada evolyutsion yo'nalish. Tabiiy tanlanish qonunlariga aslangan xulq evolyutsiyasi ta'limoti. Bu ta'limot tabiiy tanlanish aloxida sharoitlarda u yoki bu genlarning saqlanishi va tarqalishiga sharoit yaratadigan informatsiyani idrok qilish usuli va xulq shaklini yaratadi deb xisoblaydi.

Realistik guruhiy ziddiyat nazariyasi. Bid'at guruhlar o'rtasida defitsit resurslar uchun raqobat natijasi deb xisoblaydigan nazariya.

Realistik xavotir – tahdid yoki atrof borliqdagi real xavfni idrok qilishdan paydo bo'ladigan emotsional javob.

Reallik tamoyili – mos keluvchi ob'ekt va yoki shu ehtiyojni qondirish uchun sharoit topilmaguncha instinktini qondirishni kechroq muddatga surib turishni ko'zda tutadigan yo'nalish.

Regressiya – stressni bartaraf qilishga urinishda birmuncha soddaroq javoblardan foydalanish; individuumning birmuncha ertaroq, xavfsizroq va yoqimliroq taraqqiyot bosqichiga qaytishidan iborat himoya mexanizmi.

Reprezentativlik evristikasi. Biron bir narsaning ehtimollik darajasiga uning qanchalik spetsifik prototiplarni namoyon qilishi va ularga mos kelishi bahosi orqali xukm chiqarish; odamni qo'shimcha foydali informatsiyani nazarga ilmaslikka majbur qilishi mumkin.

Reflektor harakat – IDning qo'zg'alish manbaiga o'sha zahoti javob berish yo'li bilan taranglikdan ozod bo'lishidan iborat jarayon.

Rol. Ayni ijtimoiy pozitsiyada odamlar o'zlarini qanday tutishlari kerakligini aniqlab beruvchi normalar to'plami.

Soxta informatsiya manbai metodi. Tekshiriluvchilar ustanovkalarini yolg'on yordamida aniqlash usuli. Dastavval eksperiment qatnashchilarini yangi uskuna psixologik reaksiyalarni o'lchab, ularning shaxsiy ustanovkalarini aniqlaydi deb ishontiriladi. Keyin tekshiriluvchilardan o'lchov natijalarini oldindan bashorat qilish so'raladi va shunday qilib ularning ustanovkalari aniqlanadi.

Stereotip. Odamlar guruhining shaxsiy sifatlar xaqidagi fikri. Stereotiplar haddan tashqari umumlashgan, noaniq va yangi informatsiyaga rezistent bo'lishi mumkin.

Stereotiplarga nisbatan o'jizlik. Kimdir salbiy stereotipning to'g'riligini tasdiqlaydi degan vayronkor ta'sirli xavfsirash.

Strukturaviy model – Freyd tomonidan belgilangan shaxs qurilmasining ID, EGO va SUPEREGOdan iborat uch darajasi.

Sublimatsiya – IDning impulslari ijtimoiy ma'qul faollikka yo'naltiriladigan o'rin almashtirish shakli.

Super – Ego – interiorizatsiyalashgan madaniy-ijtimoiy normalar. Psixoanaliz nazariyasida shaxs qurilmasidagi etik yoki axloqiy qatlam; ota-onadan jazolash va rag'batlantirish vositasida olingan ijtimoiy norma va xulq standartlarining individuum tomonidan internalizatsiya qilinishi. (internalizatsiya – e'tiqod, qadriyat, ustanovka, amaliyot, standart va xokazolarni o'ziniki deb qabul qilish yoki ularga moslashish).

Tafakkurning guruhlashuvi. Birdam guruh uchun konsensusni qidirish ustunlik qilib, u muqobil xarakter usulini real baholashni inkor qilishga moyil bo'lganda odamlarda paydo bo'ladigan tafakkur rejimi.

«Tenglar» fenomeni. Ayollar va erkaklarning jozibalilik va boshqa sifatlar bo'yicha o'zlariga «tenglar ichidan» sherik tanlashlari tendentsiyasi.

Tobe o'zgaruvchan qiymat. Mustaqil o'zgaruvchan qiymat manipulyatsiyasiga bog'liq bo'lgan o'zgaruvchan qiymat.

Topografik model – Freyd tomonidan tasvirlangan psixikaning uch darajasi modeli: ong, ong oldi va ongsizlik.

Torlik. Bitta odamga to'g'ri keladigan maydonning sub'ektiv yetarli emaslik xissi.

Transfer – psixoanalitik terapiyaning muhim hodisasi bo'lib, patsientning o'tmishda boshqa muhim ob'ektlarga (odatda ota-onadan biriga) nisbatan his qilgan hissiyotlarini terapevtga ko'chirishini anglatadi.

Tushuntirish usuli. Xayot hodisalarini izohlashning odatiy usuli. Izohlashning salbiy, pessimistik, depressiv usuli muvaffaqiyatsizliklarni barqaror, global va ichki sabablarga bog'laydi.

Tug'ilish tartibi. Xayot uslubining shakllanishida muhim rol o'ynaydigan individning oiladagi ketma-ketlik pozitsiyasi (masalan, birinchi farzand).

To'laqonli emaslik xissi. Bolalikda paydo bo'ladigan va keyinchalik balog'at yoshida boshqalardan ustunlik uchun kurashga asos bo'lib xizmat qiladigan shaxsiy to'laqonli emaslik, beo'xshovlik va noqobillik xissi.

Ustanovka (attityud). Fikr, xissiyot va maqsadga yo'naltirilgan xulqda namoyon qilinadigan, nimagadir yoki kimgadir nisbatan ijobiy yoki salbiy baholovchi reaksiya.

Faktlarga qarshi tafakkur. Sodir bo'lishi mumkin bo'lgan, lekin sodir bo'lmagan, tasavvurdagi muqobil stsenariylar va natijalar.

Fiksatsiya – frustratsiya yoki ota-onalarning beparvoligi tufayli shaxs taraqqiyotining ilk psixoseksual bosqichda to'xtab qolishi.

Frustratsiya. Maqsadga yo'naltirilgan xulqning tutilib qolishi.

Frustratsiya – ona tomonidan ehtiyoj va istaklarning qondirilishiga yo'l qo'yilmasligi. SHuningdek shaxsiy maqsadlarga erishishning tutilib qolishida ham paydo bo'ladi.

Xarakter tipi – Freyd tomonidan odamlarni psixoseksual taraqqiyotning aniq darajasida tutilib qolishga mos holda klassifikatsiya qilish.

SHajara mansubligi tamoyili bo'yicha tanlanish. Umumiy genlar yashovchanligi imkoniyatini oshirish uchun, yaqin qarindoshlarga nisbatan altruizm evolyutsiya jarayonida xulq modeli sifatida tanlab olingan deb tahkidlovchi nazariya.

SHaxsiy maydon. Biz o'z atrofimizda saqlab turishni ma'qul ko'radigan bufer bo'shliq. Bu bo'shliqning o'lchami yonimizda turgan odam bilan qanchalik yaqinligimizga bog'liq.

SHaxsiy monitoring. Ijtimoiy vaziyatlarda o'zini taqdim qilish va kerakli taassurot uyg'otish maqsadida xulqni boshqarish usullarini o'rganish.

SHaxsiy samaradorlik. SHaxsiy kompetentlilik va samaradorlik xissi. O'z-o'zini xurmat qilish va shaxsiy obro' xissidan farq qiladi. Masalan, bombardirda yuqori shaxsiy samaradorlik va past o'z-o'zini baholash bo'lishi mumkin.

SHunchaki ko'z o'ngida turish samarasi. Ilgari notanish bo'lgan qo'zg'ovchilarga ular bir necha marta ko'z o'ngimizda paydo bo'lgandan so'ng ularga ko'proq moyil bo'lib, ijobiyroq baho berishimiz.

O'z – o'zini idrok qilish nazariyasi. SHaxsiy ustanovkalardagi ishonchsizlik bizni ular haqida «o'zimizni kuzatish» - ustanovkalar namoyon bo'ladigan vaziyatlar va

xulqimizni tekshirish orqali xulosa chiqarishga majbur qiladi deb xisoblovchi nazariya.

O'z «Men»i foydasiga moyillik. O'z-o'zini qoyilmaqom idrok qilish tendentsiyasi.

O'z guruhi foydasi uchun qavg'urish. Begona guruh a'zolarining ijobiy xulqini ma'lum oqlashlar bilan tushuntirish; salbiy xulqini ularning dispozitsiyalari bilan tushuntirish (ayni o'z guruhining shunday xulqini oqlash).

O'z –o'zini anglash. Ongning diqqatni o'z-o'ziga yo'naltirilgandagi holati. Bu narsa odamlarning shaxsiy ustanovkalari va dispozitsiyalariga sezgirligini oshiradi.

O'zaro bir-birini to'ldirish. Go'yoki ikkita odam o'rtasidagi o'zaro munosabatlar chog'ida xar ikkalasining bir-birini to'ldirish tendentsiyasi paydo bo'ladi. O'zaro bir birini to'ldirish xaqidagi munozarali faraz, aynan qiziqishlari turlicha bo'lgan odamlar bir birlariga intilishadi, chunki bu narsa ularga bir birlarini to'ldirishga imkon beradi deb tasdiqlaydi.

O'zaro bog'liqlik illyuziyasi. Individ tomonidan aslida yo'q o'zaro munosabatlarni idrok qilish, yoki o'zaro munosabatlarni aslidagidan ko'ra yaqinroq deb idrok qilish.

O'zgaruvchanlik. Individning butun xayoti davomida shaxs beto'xtov o'zgarishga uchrab boradi deb tasdiqlash.

O'ziga bino qo'yish fenomeni. Anqlikdan ko'ra ko'proq ishonish tendentsiyasi, ya'ni o'z e'tiqodlarining to'g'riligiga ortiqcha baho berish.

O'zini oshkor qilish. Boshqa odam oldida yashirin kechinma va xissiyotlarini oshkor qilish, yorilish.

O'zini oqlashning yetarli emasligi samarasi. Tashqi oqlash «etarli bo'lmagan» holatda o'z xulqini ichki oqlash yo'li bilan dissonansni kamaytirish.

O'zlashtirilgan chorasizlik. Odam yoki xayvon doimiy qaytarilayotgan noxush xodisalarni nazorat qila olish imkoniyatini xis qila olmagan holatlarda o'zlashtiriladigan chorasizlik va mutelik.

O'z-o'ziga murojaat qilish samarasi. O'zimizga taalluqli bo'lgan informatsiyani yaxshi eslab qolish va samarali qayta ishlash tendentsiyasi.

O'z-o'zimiz uchun quradigan to'sqinliklar. O'z shaxsiy muvaffaqiyatsizligini oqlash yo'li bilan Men-obrazini himoya qilish.

O'z-o'zini taqdim qilish. O'z-o'zini namoyon qilish akti va kimningdir ideallariga mos tushadigan taassurot yoki yoqimli taassurot uyg'otish uchun yo'naltirilgan xulq.

O'z-o'zini hurmat qilish. SHaxsiy g'urur xissi yoki odamning o'z-o'ziga keng qamrovli bahosi.

O'lim instinkti – Freydning odamlar o'z-o'zini vayron qilish va o'lim istagi bilan faollashishadi deb ataluvchi g'oyasi (aksariyat tashqi tomondan agressiya ko'rinishida ifodalanadi).

Hayot instinkti – Freydning odamlar o'z – o'zlarini saqlashga intilishadi degan g'oyasi.

Hamkorlar. Raqobat talab qilmaydigan ishni alohida-alohida bajaradigan, individual, bir vaqtda ishlaydigan odamlar guruhi.

Hamkorlik normasi. Odamlar ularga yordam berganlarga zarar keltirishdan ko'ra, ko'proq yordam berishadi deb kutish.

Himoya mexanizmlari – individuumni xavotir va aybdorlik hissi kabi noxush emotsiyalardan himoya qiluvchi anglanmagan reaksiyalar. Odamga xavf soluvchi impulslarni berkituvchi yoki buzib ko'rsatuvchi ego-himoya tendentsiyasi.

Qiyosiy deprivatsiya. O'zining axvolini boshqalarga nisbatan yomon deb idrok qilish. «**Ouyonlar**». Guruhdan foyda olib o'rniga kam narsa beradigan odamlar.

Qo'shilganlik ehtiyoji. Doimiy ijobiy o'zaro xarakatlarni kafolatlaydigan aloqalar bog'lashga intilish.

E'tiqodlar mustaxkamligi. Biron bir odamning birlamchi tasavvurlarining mustaxkamligi. E'tiqodning asosi diskreditatsiya qilinganda (obro'sizlantirilganda) ham, e'tiqodning xaqiqiy bo'lganligining izohi saqlanib qolaveradi.

Evrastikaning ochiqligi. Narsalar ehtimolligini ularning xotirada mavjudligi nuqtai-nazaridan baholaydigan samarali, lekin xatodan holi bo'lmagan empirik usul. Agar qandaydir misollar osongina esimizga tushsa, biz ularni hamma tomonidan qabul qilingan deb xisoblay boshlaymiz.

Ego – ideal – ota-onalar tomonidan bolaga o'rgatilgan o'z-o'zini takomillashtirishning aniq standartlaridan iborat superegoning bir qirrası. Individ o'z-o'zini baholash va mag'rurlik hissining o'sishiga olib keladigan maqsadlarga erishishga intilganda Ego – idealdan foydalanadi.

Ego – psixoanaliz nazariyasida ijtimoiy dunyo bilan samarali hamkorlik qilish uchun zarur bo'ladigan idrok, tafakkur, malaka va psixik faollikning boshqa hamma ko'rinishlarini o'z ichiga oladigan shaxs qurilmasining qirrası.

Egoizm. (Ehtimol xar qanday xulqning asosida yotadigan) shaxsiy farovonlikni yaxshilash motivatsiyasi. Boshqalarning farovonligini yaxshilashni maqsad qilib qo'yadigan alg'ruizmga teskari.

Edip yoki Elektra kompleksi – fallik bosqichda paydo bo'ladigan, bolaning qarama-qarshi jinsdagi ota yoki onasi bilan jinsiy qo'shilishga intilishi, o'zi bilan bir jinsdagi ota yoki onasi tomonidan tahdidni his qilishi va vaqti kelib ziddiyatni o'zini o'zi bilan bir jinsdagi ota yoki onasi bilan identifikatsiya qilish orqali bartaraf qilishidan iborat jarayon. Bola qarama-qarshi jinsdagi ota yoki onasiga nisbatan erotik hissiyotni, o'zi bilan bir jinsdagi ota yoki onasiga nisbatan esa nafrat va rashkni boshdan kechiradi.

Eksperimental realizm. Eksperimentning qatnashchilarni jalb qilish va qamrab olish darajasi.

Eksperimental tadqiqot. Bir yoki bir necha omillar (mustaqil o'zgaruvchan qiymatlar) ni manipulyatsiya qilib va boshqalarini nazorat qilib (o'zgarishsiz qoldirib), sabab oqibat xaqidagi ma'lumotlarni aniqlaydigan tadqiqot.

Ekstraordinat maqsad. Hamkorlikdagi intilishni talab qiladigan umumiy maqsad; shunday maqsadki odamlar o'rtasidagi farqni e'tiborga olmaydi.

Elektra kompleksi – Freyd nazariyasidagi Edip kompleksining ayollarga nisbatan versiyasi.

Emotsional qayta o'rganish – davolashning oxirgi bosqichida qo'llaniladigan, patsientga o'zi anglagan narsani kundalik hayotida o'zgarishga erishish uchun foydalanishiga yordam beradigan psixoanalitik usul.

Emotsiyalarning ikki faktorli nazariyasi. Qo'zg'alish x yorliq = emotsiya.

Empatiya. Boshqa odamning xis tuyg'ularini jo'shqin ichdan kechirish; o'zini uning o'rniga qo'yishga xarakat qilish.

Entropiya – har qanday energetik tizim muvozanat holatiga intiladi deb tasdiqlovchi termodinamika qonuni. Psixoanaliz nazariyasida entropiya har qanday tirik mavjudotga o'zlari paydo bo'lgan jonsiz holatga qaytishga intilish hos degan maononi anglatadi.

Epigenetik tamoyil. Odam o'z taraqqiyotida albatta butun insoniyat uchun umumiy bo'lgan qat'iy ketma-ketlik bosqichlaridan o'tadi deb ta'min qilish. Xar bir bosqich biologik yetilish va ayni bosqich tomonidan odam oldiga qo'yiladigan ijtimoiy talablar bilan birga keladigan inqirozda namoyon bo'ladi.

Erkin assotsiatsiya – individuum qanchalik absurd, sharmandali va mantiqsiz bo'lmasin kallasiga nima kelsa shuni erkin gapirishi jarayonida ongsizlikni o'rganadigan psixoanalitik usul.

Erogen zonalar – badanning ichki va tashqi to'qimalari birlashadigan va taranglik hamda qo'zg'alish manbai bo'lgan nuqtalari.

Etnotsentrizm. O'z etnik guruhi va madaniyatining ustunligiga ishoch va mos ravishda boshqa guruhlarini nazar pisand qilmaslik.

Ehtimol MEN. Kelajakda biz orzu qiladigan yoki shunday bo'lishdan qo'rqadigan obrazlar.

Ehtiros-muxabbat. Boshqa odam bilan aloqaga kuchli moyillik holati. Ehtirosli sevishganlar bir-birlari bilan butunlay band bo'ladilar, sevganlarining muxabbatiga erishganlarida ekstaz holatiga tushadilar, uni yo'qotganlarida esa g'am-anduxlarining chegarasi bo'lmaydi.

E'tiqodlar mustaxkamligi. Biron bir odamning birlamchi tasavvurlarining mustaxkamligi. E'tiqodning asosi diskreditatsiya qilinganda (obro'sizlantirilganda) ham, e'tiqodning haqiqiy bo'lganligining izohi saqlanib qolaveradi.

«Yuziga tarsillatish» texnikasi. Yon berishga erishish strategiyasi. Kimdir katta iltimos bilan murojaat qilib rad javobi olgandan so'ng (yuziga tarsillatish), endi kichikroq iltimos bilan murojaat qiladi.

Yaqinlik. Geografik qo'shnilik. Yaqinlik (yana ham aniqrog'i «funktional masofa») bog'liqlik xissining uyg'onishini taqozo qiladi.

Терминов по психологии

Европейский функциональный спектр, который считает, что психология должна учиться не содержимому ума, а действиям (например, качеству чувств, но не качеству чувств);

Понятие функции вводит новый контент, американский прагматический психолог, которому необходимо изучить роль сознания в адаптации к природной и социальной среде человека, практические аспекты личности.

Mixhical Psychology - специальная область взаимодействия технических устройств психологии с теми, кто контролирует ее и взаимодействует с ними; Научная цель инженерной психологии - помочь инженерам в разработке методов, которые улучшают психофизиологические рассуждения и оптимальные проекты оптимальных конструкций.

Ретикулярная формация - формирование *reticularis* - нервные волокна в теле головного мозга (длинный мозг, мост Воролиева, средний церебральный паралич), толще их структуры имеют опухолеподобные опухоли. Сенсорные нервы, которые передают сигналы от различных рецепторов к мозгу через гриб, прикрепляются к ретинальной форме, а существующие сигналы также стимулируют ретинальную форму. Возбуждение в мозге стимулирует или уменьшает формальность сетчатки. Таким образом, каждая клетка ретикулярной рецептуры имеет большое количество сигналов от органов чувств и в целом влияет на функционирование мозга и спинного мозга.

Test - тест короткое стандартное исследование психического прогресса человека, способности, ведомственных атрибутов и других умственных характеристик.

Активность - это связь между общим качеством живого организма и внешней средой. умственная деятельность характерна, в которой человек пытается изменить реальность, чтобы удовлетворить свои потребности. деятельность является важной возможностью изменить реальность для удовлетворения этих потребностей.

Анкета - Психологическое исследование, которое представляет собой письменный ответ на вопросы экзаменатора, подготовленные заранее.

Безусловный рефлекс - безусловный рефлекс, который является наиболее основным понятием теории отражения И. Пшенива и концепции врожденного рефлекса И. Пахлова, вызванной врожденной нервозностью реактивных реакций организма рефлекс.

Биографический метод - этот метод будет изучен путем биографического описания, биографической информации, писем, мемуаров, описаний, дневников, мемуаров. Он также исследует процессы обучения, способности, таланта, таланта, умственных, моральных и организационных качеств.

Внимательность ума - новые или сложные теоритические и практические вопросы, а также возможность быстрого поиска правильных путей.

Восприятие - анатомические и физиологические возможности, лежащие в основе формирования и развития индивидуального таланта, признаки врожденного таланта.

Генетический метод - генетический метод Сущность генетического метода заключается в том, что рассматриваемый в этом процессе психологический феномен рассматривается как процесс, и исследователь тщательно исследует диалектический прогресс этого процесса

Детерминизм - (Много Determinara) определение природы, общества и психические явления, определяемые объективными причинами, преподавание научной психологии о психике, созданная с целью является ум и нервная система, о психике образ жизни, изменить жизнь изображения Принцип заключается в том, что он изменится.

Диагностика психологического развития - это способ изучения того, в какой степени развивается психология человека, и его индивидуальные психологические особенности.

Дисциплина - характер отрицательной характеристики, которая соответствует строгим правилам и поведенческим правилам, которые необходимы всем членам определенной команды.

Добровольные действие - отличающихся от импульсивных и автоматизированных действий, сознательных действий, которые выполняются с умом.

Естественный эксперимент - это научный метод изучения психологических явлений психологии в условиях человеческой деятельности в игре, чтении и труде.

Занятие - процесс повторения, который предполагает сознательное повторное приобретение определённой интеллектуальной или физической активности для сознательного захвата и улучшения его качества.

Застенчивость - характер характера, выражающийся в беспочвенной тираннии.

Знание - суть профессии, сущность понятия природы, общества и человеческого мышления, правильная концепция и концептуальная система.

Знание потребностей - девиз действия почувствовать потребность в самопознании, основанном на знаниях или науке.

Изучение опыта преподавателя - экспериментальное исследование психологических требований к конкретной профессии в трудовой психологии.

Индивидуализм - интересы личности выше общественных интересов, но характер негативного характера, вырвжающийся в стремлении к его узким интересам.

Индивидуальность - совокупность каждого живого существа, которое отличает его от других видов.

Индивидуальные функции - только конкретные особенности конкретного лица.

Индивидуальный опыт - опыт каждого человека в течение его жизни.

Индивидуальный ответ - отношение к умственному, культурному и эмоциональному благополучию каждого человека, возрасту и индивидуальным особенностям.

Инженерная психология - определенную область взаимодействия технических устройств психологии и тех, кто её контролирует.

Интерес - индивидуальность личности или мотивация действия, которая является активным и стабильным аспектом способности человека иметь определенные события и явления.

Интерес к знанию - индивидуальная характеристика реальности и явлений в реальности, ее качество и характеристики, сущность отношений, а так же постоянное устойчивое направление обучения различным занятиям.

Интерес к профессии - индивидуальная характеристика человека с постоянным и устойчивым мотивационным интересом к определённой профессии.

Интроверсия - полагаться на собственные идеи, восприятие, переживания и чувства человека.

Карьерное внимание - тип внимания, который составлен в соответствии с

требованиями и объективными особенностями профессии в результате многолетней работы в конкретной профессии.

Квалификация - система автоматических действий, в возникающих восприятиях или нескольких упражнениях.

Корреляция - (взаимосвязь) является мерой взаимосвязи между фактами и их зависимостью от эксперимента.

лабораторный мастерпермент - научный метод психологии; он искусственно создается с помощью специальных психологических устройств в лабораторной среде и предупреждает их о том, что должен делать следователь. человек, который исследуется в лабораторном эксперименте, будет непосредственно вовлечен в эту работу. Лабораторные эксперименты исследуют отличительные особенности фокуса, памяти, памяти.

Личный опыт - опыт каждого человека или человека в процессе жизни.

Мастерство - уровень специализации, который является личным качеством, обладающим прочными знаниями, высоким уровнем мастерства и навыками в области знаний и высокой производительностью с высоким уровнем производительности.

Метод - методы исследования природных явлений, метод научного познания и истины в случае исследованных явлений, пути и порядка действия.

Метод опроса - психологический метод, который дает письменные ответы на вопросы, которые предназначены для изучения конкретного психологического феномена.

Метод разговора - является одним из методов научных исследований в психологии и возникает как вопрос - ответ между экзаменатором и перкуссионистом.

Молодая психология - это область психологии, изучающая психические особенности детей разного возраста, их развития и особенностей.

Мотив - главная причина, по которой человек может действовать по определенному поведению.

Мотивационная борьба - человек со слабостью в процессе выбора наиболее важных из них при наличии нескольких целей.

Мотивация - это логический процесс, чтобы оправдать рассуждения человека, почему он решил не выполнять другие мысли и действия в данный момент времени, но сделать это.

Мужество - характерная характеристика, которая характеризуется строгим и рациональным управлением действиями, которые ставят под угрозу личную жизнь.

Наблюдательность - индивидуальный метод способности человека отслеживать.

Надежная - объективная форма объективной формы психологии, объективная форма объективной формы объективного, организованного, систематического, систематического утонченного восприятия, сбора доказательств, формирования первоначального понимания событий и одного из методов научных исследований в психологии.

Напротив, сложность сложной системы в теле. В противоположность внешним воздействиям противоположное указывает, как действия тела согласуются с целью мозга. Никакая часть действия мозга, которая реагирует на внешние воздействия, не может быть продолжена без немедленного уведомления (обратная связь) с мозгом (знак предпочтения) о результатах этого действия.

Настойчивость - характер негативного характера, который характеризуется отсутствием активности.

Настойчивость - характерный для своевременного и последовательного принятия решений и колебаний, чтобы действовать без колебаний.

Невнимательность - не фокусирование внимание на конкретном объекте.

Недисциплинированность - характер негативного характера систематического отказа следовать или нарушать правила публичной, занятости, школьной или семейной жизни.

Независимость - характер непримиримого характера человека при решении конкретных ментальных, этических или практических вопросов, особенно в оценке сложной ситуации и выборе правильного пути выбора его собственных идей, принципов и убеждений.

Необходимость - деятельность, отражающая жизненные силы жизни организма.

Описание профессии - метод проверки технологических и психологических аспектов профессии в научных исследованиях в области трудовой психологии.

Описательная специальность - описание производственных требований, изложенных в конкретном содержании работы определенной профессии или персонала.

Описать методы работы - методы проверки описания отдельных методов работы или умения в порядке их реализации в научноисследовательских работах в области трудовой психологии.

Оптимизация деятельности - повышение эффективности определенных видов деятельности за счет создания наиболее благоприятных условий для изучения, изучения и чтения психологических возможностей.

Опыт - в более широком смысле взаимоотношений между людьми во внешнем мире и в честности с целым социальным трудом, накопленным в процессе материального производства.

Отважный - характер непримиримого характера, с целью противостояния любым объективным и субъективным трудностям, с которыми сталкивается человек в достижении конкретной цели.

Парапсихология - (по-гречески, впереди, рыщаван, логотипы) - это доктрина, согласно которой идея может передаваться отдельно без каких-либо средств. Пластмассы - это особенность нервной ткани, которая составляет основу речи и речи. Психо-психофизическая, высокоуровневая материя способна отражать объективный мир в отдельности (в чувствах, восприятиях, фантазиях, эмоциях, эмоциях, непримиримых движениях) которую вы хотите. возникшие в результате чувствительности и способности определенной стадии психического развития. как животных, так и людей. В отличие от психики человеческой

психики, это называется человеческим сознанием. Так что «психический» - это общий термин, представляющий духовную жизнь животных и людей. **Психология** - (греческая психика - душа, логос - наука) - это наука о психике, функция, отражающая забытое явление мозга. предмет психологии, психические процессы, психические состояния и особенности. психическая деятельность мозга отражается в условиях жизни человека. Психология изучает закономерности возникновения и развития психической деятельности, психического состояния и личности человека. **Психиатрические процессы** - это постепенное изменение в появлении психических явлений и переход от одного этапа к новому этапу, где происходят качественные изменения.

Психиатрические условия - это положительные и отрицательные эмоциональные переживания, удовлетворение и гнев, уверенность и надежность, а также неактивность, которые представляют собой объективную реальность человека и отношение к событиям и самооценке.

Психологические особенности - различные формы мозговой деятельности, такие как интуиция, восприятие, память, фантазия, мышление. Так называемая «функциональная психология», распространяемая в области иностранной психологии, отличает психические функции от индивида, от деятельности человека и считает их независимой сущностью. По нашему мнению, современная психология понимается как составляющая психологических функций, взаимосвязанных и связанных с атрибутами личности.

Психиатрические явления - это конкретные формы психической жизни, такие как интуиция, восприятие, память, воображение, мышление. Психическая жизнь проявляется во множестве явлений. психические жизненные события включают психические процессы, завещания и эмоции, психическое здоровье и психические состояния. Рационализм является источником знаний в теории рационализма и метафизическим принципом, который отличает их от чувственного восприятия, которое является критерием их правдивости. На самом деле источником и критикой знаний являются эмоциональный опыт, социальная практика. Время реакции - время, когда источник появляется до начала реакции. Высокие умственные функции являются сложной частью психических процессов, которые происходят в течение жизни. этот термин был использован Л. С. Выготским в современной психологии А.Рурия и др. это форма умственной деятельности. Рефлексология - поток естественных наук в российской психологии в начале XX века и был основан российским психиатром В. М. Бекетовым. Предмет рефлексологии состоял из всех видов рефлексов, которые возникали в мозге. Рефлексология отражает часть третьей (действительной) части рефлектора в действии и уменьшает ее центральный (психический) элемент. Таким образом, рефлексология игнорирует проблему сознания, психологически игнорирует психологию и совершает механическую ошибку. Однако роль рефлексологии в борьбе с неидеалистической психологией была велика. Рефлексия - (лот рефлексии - назад). Понимание человека, его внутреннего мира, его психических качеств и процесса понимания внутреннего психического состояния субъекта

Пассивность - состояние дел в окрестностях, забытое отношение к людям и физическая или психологическая бездеятельность.

Патопсихология - это область психического заболевания, которая является результатом психологической болезни или тяжелого развития мозга. психопатологический анализ психофизиологических процессов, таких как восприятие, восприятие, память, мышление, умение, эмоции, сила воли.

Педагогическая психология - поле психологии, которое изучает правила воспитания и воспитания. педагогическая психология изучает умственный прогресс ребенка в образовании и обучении.

Перемещение навыков - правовые рамки для навыков, приобретенных в области конкретных видов деятельности, чтобы оказать положительное влияние на формирование новых навыков.

Переход на профессиональный выбор - система мер, таких как консультирование, разъяснение педагогов, психологов, врачей и других специалистов по подготовке молодёжи к выбору профессии.

Поведение - система действий, которая описывает отношение людей и животных к окружающей среде и их внутренней жизни.

Подготовка к карьере - обладать знаниями, навыками, квалификацией, привычками, качествами принадлежностью и поведенческими нормами, которые позволяют успешно работать в определенной профессии.

Положительный характер персонажа - непрерывные положительные особенности человека в рамках морали общества.

Постоянные усилия - нервной и волевой силы, которая может проявляться в устранении объективных и субъективных трудностей для достижения цели.

Правильный выбор работы в профессии - учитывать физические и умственные качества человека, которые соответствуют объективному характеру этой профессии при принятии на работу в определённой профессии.

Практическая деятельность - эффективная деятельность, направленная на изменение природы и социальных отношений в общественном производстве человечества.

Привычка - является личностью, которая автоматизирована в результате многочисленных повторений в повседневной деятельности и является функцией функциональных потребностей человека.

Принцип единства сознания и действия - работа сознания не противоречит друг другу, а скорее требует друг друга и составляет целое. Психологический принцип заключается в том, что внутренняя деятельность организации формирует свою программу.

Принципиальность - с точки зрения справедливости и интересов сообщества, на самую строгую позицию самоуважения и убеждений, на единство слова и на работу этого слова.

Промышленная психология - специальная сфера изучения роли психологических факторов трудовой психологии в отрасли, которая занимается вопросами производительности труда, основанной на законах психологии.

Просмотр или учитель эксперимент - метод формулирования умственных

или физических атрибутов, требуемых индивидуумом.

Профессиональная информация - система специальных знаний, навыков, необходимых для профессиональной деятельности.

Профессиональная память - это тип памяти, который напрямую связан с вашей профессией, запоминанием, укреплением и запоминанием мыслей, чувств, действий.

Профессиональная психология - отдел, занимающийся изучением психологических компонентов профессиональных психологических компонентов профессиональной профессии или конкретных занятий и научного анализа.

Профессионально компонентный - сочетание физических и психологических атрибутов профессионализма личности.

Профессиональные навыки - автоматизированное поведение в результате многократного воспроизводства производственной деятельности.

Профессиональные традиции - типичные привычки для определённой профессии.

Профессия - постоянная профессия или вид деятельности, которая служит источником жизни для человека

Психическая усталость - из-за чрезмерного или жесткого функционирования психических функций, они временно частично утрачиваются в работоспособности.

Психограмма - письменное или графическое представление наиболее важных личных качеств и характеристик, присущих конкретной профессии или специальности.

Психолог - психолог и исследователь в области психологии или учитель/учительница.

Психологические методы - Научное понимание психических явлений, исследование явлений, изучение научных знаний и правды.

Психологическое описание - ментальные, этнические, моральные, отношения, мнения, убеждения конкретного человека, а так же характер, темперамент, способность индивидуальных психологических характеристики.

Психотехника - в области психологии, изучающей практические вопросы трудовой психологии.

Работоспособность - сочетание физической и умственной функциональности, необходимое человеку для достижения определенного вида работы.

Рабочая культура - личность, основанная на системе знаний, навыков и привычек, имеющих право на труд.

Рабочая психология - в области изучения проблем трудовой деятельности психологии.

Рабочая терапия - научную сеть, которая использует трудовые процессы для её лечения.

Рабочие навыки - автоматизированные, усиленные действия для определённой области рабочей деятельности.

Рагрессия умения - закон, который постепенно угасает умение, определенное

в определённой области деятельности в течение длительного периода времени.

Развитие навыков - эмпирическое правило, которое увеличивается и развивается в результате использования навыков в определённых областях практики в повседневной практике.

Разговор - один из методов научных исследований в психологии. интервью - это прямой обмен идеями между двумя или более лицами.

Рецепторное кольцо (мышца, железа) или принимающая сигнал клетка, мышечная ткань или различные железы отличаются от рецепторов эффектор-рецептор. Они называются клеточными эффекторами

Самоуправление - человек наблюдает за своими мыслями, чувствами и действиями. психологическое состояние, характеристики и процессы объекта самонаблюдения.

Сангвиник - индивидуальность, характеризующаяся быстрым, сильным, но неустойчивым эмоциональным возбуждением и психическими процессами.

Семиотика - это наука, которая исследует природу и характер знаков реалистических объектов в процессе обучения.

Сила воли - точность цели, заданной индивидуумом, стремление к этому, качество воли, определяемое скоростью принятия решения и своевременным исполнением решения.

Симпатия - эмоциональное состояние, связанное с вещью или личностью, чувство уверенности.

Скромность - характер человека который характеризуется простым отношением к окружающим его людям, его критическим отношением к себе, уважение к другим и не хвастовством.

Слабый тип - качество нервной системы переходит на защитное торможение, не способное противостоять последствиям незначительной или минимальной силы.

Солометрический метод - метод психологии. Социометрический метод используется для определения отношений и структуры групп и сообществ.

Социальные навыки - активное участие в общественной жизни и самодисциплина в сообществе.

Специализированная работа - работа, которая требует специальных знаний, навыков, квалификаций и культурных привычек для поиска и развития.

Специализированные тесты - событие для изучения навыков и знаний, полученных студентами после завершения теоретического курса обучения.

Способность - совокупность индивидуальных характеристик, созданных в процессе жизни, представляющих степень способности человека преуспеть в конкретном типе деятельности.

Стиму - это процесс внутренних или внешних раздражителей, стимулирующих рецепторы. Источник действия.

Страсть - устойчивое и стабильное эмоциональное состояние с сильной мотивацией к определенному типу деятельности.

Субъект - человек, который знает объективный мир, меняет его на собственные нужды и интересы, является сознательным существом.

Талант - человеческая способность сочетание природного потенциала, обеспечивающего наивысший уровень развития.

Талант - личность, состоящая из комбинации таланта которая обеспечивает успешно и творческое выполнение определенных видов деятельности.

Темперамент - сумма индивидуальных особенностей, характеризующихся эмоциональным возбуждением и мобильностью человека.

Труд - тип сознательной деятельности, которая целенаправленно ориентирована на создание богатства, которое исторически было найдено.

Трудовое воспитание - сознательное отношение к молодому поколению к работе психологической подготовки к выполнению любой социальной работы в духе тяжелой работы.

Трудовое образование - политехническое образование и трудовое воспитание своего рода работа от молодого поколения к развитию и знаний, навыков, квалификаций и привычек социальной жизни в определенной области.

Трудолюбие - характер персонажа, который всегда должен быть готов к выполнению любого рода труда.

Трудоспособность - сумма физических и психических функций, необходимых для успешного функционирования конкретного вида деятельности человека.

Ужасный тип - тип возбуждения и торможения нервной системы одинаково и умеренно эффективен.

Умственная работа - сочетание физической и умственной функциональности, необходимой для выполнение типа умственной работы.

Умственная усталость - снижение интеллектуальных возможностей для работы в результате чрезмерного использования потенциальной энергии в нервной системе.

Утомление - физическое и психическое напряжение тела, которое формируется влиянием отрицательных эмоций и характеризуется уменьшением способности работать.

Учитель - учитель, который преподает предмет обучения в старших классах или частных общеобразовательных школах.

Учительская графика - набор психологических особенностей, которые необходимы для конкретной профессии.

Фрейдизм (психоанализ) - идеалистическая теория, которая рассматривает сущность сознательной деятельности и решающую роль социального функционирования, как основную движущую силу человеческого поведения в буржуазной психологии и психопатологии. Эта теория называется австрийским невропатологом, психиатром и психологом Зигмундом Фрейдом. Человек в психиатрии и психологии был либидо человеческого поведения. особенно в раннем детстве, является грозным научным реактивным потоком, который отрицает социальность поведения человека, что способствует сексуальному желанию.

Функциональная психология относительно развита в интроспективной психологии, что несколько укрепило практику психологии. Но его псевдо-методолог не позволял раскрывать истинную сущность психических процессов.

Функциональная психология. Предметом психологии в психологии конца 19-го века и начала XX века была идея о том, что психологические элементы и их структуры не являются психологическими, а психологическими. Поток функциональной психологии делится на 2 части:

Функциональная система - нейродинамическая система, которая лежит в основе материального психического и личностного менталитета, а также высоких умственных функций и непрерывного обучения.

Характер персонажа - сочетание непрерывных атрибутов и качеств, которые регулярно наблюдаются в действиях человека, на которого влияет социальная среда.

Хорошая работа - прямая работа над материальным богатством.

Целевая ориентация - характер выражающийся в том, что он готов и способен взять на себя обязательства по достижению устойчивых целей жизни.

Человечность - характер характера, который является соблюдением всех человеческих особенностей во взаимоотношениях и отношениях.

Честность - этическое качество, выраженное человеком в его приверженности его обязанностям и убеждениям, в его отношениях с окружающим субъектом и в его отношениях с другими.

Эгоизм - характер негативного характера, выражающийся в сильном желании поставить личные интересы над обществом и коллективными интересами.

Эксперимент является одним из основных способов изучения экспериментальных и конкретных явлений путем изучения определенных аспектов психиатрической экспертизы и соответствующей корректировки условий работы.

Эксперт - степень компетентности человека конкретной профессии, уровень подготовки, знания, навыки и навыки необходимые для достижения успеха в определенных областях деятельности.

Экспертные экзамены - в рамках специализированных испытаний, изучить теоретические знания, полученные студентами в результате отраслевого обучения.

Экстрроверсия - направление человека окружающим людям к внешним событиям. **Электроцефалограмма (ЭЭГ)** представляет собой специальный аппарат для регистрации биоактивной активности мозга с использованием усилителя.

GLOSSARIY

PEDAGOGICS

UPBRINGING-the affecting process directed towards an exact goal; a long-term practical pedagogical process aimed at forming particular physical, spiritual, moral, mental, cultural features on an individual

EDUCATION-a mutual (an activity between a teacher and a student) process aimed at teaching students and help them acquire knowledge and skills in aid of specially-taught experts

INFORMATION-a group of systemized knowledge gained through education and training, skills, an outlook

TRAINING METHODS- pedagogical ways , means that are intended to affect students, the methods of organizing training process in order to form acceptable personal traits on an individual

TEACHING-a process that requires different activities organized by students in a planned and systemized way to change the social morality into a habitual form.

HUMAN MIND- his mental perspective level of activity based on understanding of the reality through his intelligence.

COLLECTIVE-people`s organized group based on any purpose

STUDENT SELF-CONTROL-an active participation of students in organizing and leading the collective activities which are arranged by pedagogues.

PROMOTIONAL METHODS-refers to rating students` activity positively.

PUNISHMENT METHODS-rating students` activity negatively.

EDUCATIONAL PROCESS-a pedagogical activity to improve students` intellectual ability and the process of developing person`s activity

COGNITION-a complicated dialectic process and a way of shifting from alive understanding into abstract thought following the practice.

CONCEPT OF TEACHING-an intellectual activity intended to acquire a collection of knowledge and expertise needed for living, functioning.

TEACHING THE SUBJECTS-a process of advancing the teaching features and it refers to forming a scientific attitude and the following features on an individual:

-interest(a desire to know) and activity (a desire to do something in order to identify something else

-scepticism(a desire to look through opinions thouroughly)

-details(the skills of using the logics and rules of proving in learning)

-awareness(the presence of the base of the information about the universe so that it is possible to think by means of it)

-strategies (the presence of the rules for searching and sa desire to use them)

-potentiality(as a result of freshly gained knowledge a pedagogue arranges other people`s opinion and concepts based on the law so that he can reform his way of thinking about the universe)

EDUCATIONAL PURPOSE-knowing the meaning of teaching materials, namely gaining the scientific knowledge related to the subject and put it into action.

UPBRINGING-RELATED PURPOSE is forming one`s personal features and beliefs through learning the subject and the ideas, outlook on it.

PROGRESSIVE PURPOSE-refers to developing an individual`s cognitive ability, intellectual advancement, attitude towards learning and labour through educational process.

EDUCATIONAL PROGRAM- a document that describes educational processes, subjects and the frequency of learning the courses which provide skills by a specific speciality and requirements of SES(state education standard)

STATE EDUCATION STANDARD-an equivalent of the learning the subjects, educational programs and norms, namely the mastery level of the logic of the educational process.

EDUCATIONAL PROGRAM- a document that describes patterns of educational processes, subjects and the frequency of mastering the courses that provides skills at a specific speciality and the requirement of SES (STATE EDUCATION STATE)

EDUCATIONAL PROGRAM MODULE- a form of presenting the educational program reflecting the prime invariable components of the concept of the continuous education.

PEOPLE EDUCATION SYSTEM-the structure of all educational and training institutions established based on particular laws which have an effect on the outer and inner advancement of a country.

SUBJECT –the system of skills, knowledge and training sorted out from a particular fields of technique, art and production for learning purposes.

TRAINING PROGRAM- a state program like educational program that reflects a certain training issues and describes the volume of the knowledge, skills and expertise to be learned by students during an academic year.

BOOK-a publication defined at the the base of the training program, methodology and requirements of the SES, absorbed by national ideology, including the topics of a specific subject aimed at mastering a certain subject perfectly and acceptable for learning other related subjects.

TRAINING MANUAL-a publication completing a book partially, formed based on a specific training program and aimed at carrying some exercises and training.

EDUCATION PRINCIPLES-includes teacher`s activity, mastery of scientific knowledge by students the prime rules of acquiring skills and expertise.

E-BOOK-unlike traditional books, e-book is programmed using hyperlinks, audio and video animations, multimedia and different colours.

METHODOLOGICAL MANUAL-a publication with a small print run including the course projects, procedure of doing laboratory tests and practicals of a certain subject and aimed at helping students acquire skills at the subject, printed according to the recommendation of pedagogic committee of the educational institutions.

DICTIONARY-a publication that gives information about a list of words(phrases, idioms)in alphabetical order, their meaning, usage, origin, translation in other languages and the issues defined with the help of it.

LECTURE COLLECTION- a publication with a small print run defining the main meaning of a specific subject in short, including phrases and terminology on a topic, providing prime and additional literature for using, aimed at acquiring primary knowledge gradually renewed as aresult of scientific researches.

EXPLANATORY DICTIONARY-a publication that defines the meaning of words and provides grammatical, etymological and stylistic description of each word, examples for the usage of the words and other information and used as an additional literature.

INTERACTIVE EDUCATION-a form of education referring to the interaction of participants of educational process to acquire knowledge, skills and specific morality.

INTERACTION-the ability of the participants of the educational process to acquire knowledge, skills and certain morality together.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY-the concept of the pedagogical activity established based on a certain project aimed at an exact purpose and guarantees the result of this purpose.

TEACHING TECHNOLOGY-an algorithmic sequence aimed at designing each level of the training separately, predicting the consequences, choosing the formation, method and means used at each level wisely, clarifying duties of both teachers and students.

UPBRINGING TECHNOLOGY- a systematic process intended to clarifying the tasks and purposes of upbringing, designing each level of upbringing process separately, defining formation, methods and means of upbringing clearly.

INTERACTIVE METHOD-a component of the training program intended to activate both teacher and a student at a time.

GRAFIC ORGANIZER-a set of drawing table and grafics needed during training process.

KNOWLEDGE-a set of systemized scientific information about the universe reflected in a human mind as concepts, charts and specific images.

ACQUIRING KNOWLEDGE- a process of rationalizing, learning, exercising, sophistication of the current knowledge and improvement of the behaviors based on specific experience.

SKILLS- the ability of an individual to do a certain activity.

EDUCATION- a process aimed at forming skills and qualifications on students by giving theoretical knowledge that improve their cognitive abilities and broadening their outlook.

EDUCATIONAL METHODS- a set of ways used during educational process for the effectiveness purposes.

THE CONCEPT OF EDUCATION-the essence of the process of improving an individual`s intellectual and physical abilities in all respects, forming his outlook, morality, readiness for the labor and social life.

MEANS EDUCATION-such objective factors as a book, training manuals, map, chart, picture, drawing, device, tv, etc. and subjective factors such as the teacher`s speech, examples of a certain individual`s life and career which are used to provide educational effectiveness.

EDUCATIONAL CONSEQUENCE- a concept of noting the end of education, accomplishment level of the set goal.

EDUCATIONAL PURPOSE- a leading idea that defines the exact direction of education.

EDUCATION MANAGEMENT-establishing, managing, controlling and setting up educational institutions.

EDUCATIONAL SYSTEM- a set of educational and training institutions that work on a state-based basis for upbringing of the younger generation.

STATE AND SOCIETY- provides training for the cadres involved in the regulation and control of education.

CONTINUOUS EDUCATION- the basis of the training qualified, competitive cadres and includes all types of education, the SES, the structure of cadres training system and its functioning environment.

SCIENCE-trains highly-qualified specialists and constructs advanced pedagogical and information technologies.

PRODUCTION- a participant of process of providing the cadres training system with finance and material engineering and the prime customer that defines the need for cadres and requirements of their level.

PSYCHOLOGY

ANIMISM-imagination in which animals, plants and things are believed to have spirits.

ASSOCIATION-the link between mental states, which is based on specific laws

CONSCIOUSNESS- the highest level of psychology is only man`s. It is the result of permanent relationship with other people through the use language to establish labor activity.

UNCONCIOUSNESS-is a total of such mental states and phenomena that a person can not control his actions like dreaming, hallucinations, raving, pathological conditions.

SUBCONSCIOUS STATE-a total of mental states and phenomena which can not be understood actually.

PSYCHE-the function of highly developed material. Its essence is that the emotions are reflected in perception, imagination, thoughts and others.

PSYCHOLOGY-a subject that learns the process in which a person understands the universe through intuition, perception, emotion and other mental states.

MENTAL STATE-a process that forms and develop any psychic production and consequences such as psychic images, conditions, concepts, emotions and others.

INSTINCT-a complex unconditional reflex which is formed from the innate totality of behavior in response to external and internal influences.

ONTOLOGY-an independent development of an organism. It is a set of changes in the lifetime of living things.

VIBARATION-the ability of living things to respond influences biologically.

TROPISM-ways of reaction to the factors that have biological importance with the help of special actions.

PHOTOTROPISM-it is a movement of a living organism through light.

THERMOTROPISM-it is a tendency of a living organism to move through light.

CHEMOTROPISM-a tendency of a living organism to choose his physico-chemical environment.

TOPOTROPISM-a potential of living organisms to move through the influences of mechanical stimulants.

HYDROTROPISM-a living organism`s response to water.

HEMOTROPISM- a living organism`s response to sun rays.

VAROTROPISM-a living organism`s response to air pressure.

ASSOCIATIVE PSYCHOLOGY- a branch of psychology which is mainly common in England and founded in XVII-XIX centuries MC. According to its

founder David Yum `s (1711-1776) doctrine, mind`s all complex conditions and consequences are self-realization and mutual external links.

BEHAVIORISM (MORAL PSYCHOLOGY)-a mechanical branch of psychology established in the USA in early 1900s. According to its founders D. Watson (1878-1958) and E. Thorndike (1874-1949) it is possible to learn an individual`s behaviors, actions which are formed through external influences.

WURZBURG SCHOOL-an association of german psychologists in the early 1900s. They learned the prototype of directed thinking in the “constrained-association” experiment.

GESTALT PSYCHOLOGY-one of the modern foreign psychology schools established in Germany in mid 1900s. To explain complex mental condition the founders Erenfels (1859-1932) and N. Koffka(1886-1941) use principle of unified phenomena.

FREUDISM- a theory established in XX century by an Australian psychologist Z. Freud. Its matter is instinctive tendencies. It rejects the role of the mind.

FUNCTIONAL PSYCHOLOGY- a branch that learns psyche and an individual as a separate psychic function.

AUTOMATISM-an action done undeliberately or consciously.

AUTOMATISATION-the formation process of different skills through training.

LEADING ACTIVITY-an activity in which an individual changes in quality during a specific period.

INTERIORIZATION-the turning process of external practical actions into internal mental practice.

INTERFERENCE-the process of slowing down the formation of newly-gained knowledge by the previously-gained one.

SKILL-the training of doing a particular job consciously.

AIM-an image of the activity consequence and an accomplishment of the man`s needs.

MOTIVE-power that urges the man to action and provides a meaning.

LABOR-an activity aimed at creating material and spiritual wealth and meeting the needs.

HABIT- a component of an action or behavior which is needed to be done.

EDUCATION-a process of acquiring knowledge and consolidation, doing different activities.

ACTIVITY-an individual`s action aimed at knowing each other with the universe and originates from the consciously regulated needs.

EXTERIORIZATION- a process in which an external psychic condition turns into external practical one.

GAME- an activity of children aimed at exploring the environment and reflected in the work of adults, their actions and relationship between people.

STUDYING-a process in which an individual acquires knowledge and types of activities.

ACTION-a set of activities done consciously to achieve the goal.

MOTIVATION-a set of psychological causes that define man`s character, behavior and activity.

BIOLOGICAL NEEDS –physiologic needs such as hunger, thirst, sleep and sexual and adaptation needs.

SOCIAL NEEDS- laboring, ethical and mental needs.

AUTISM-a psychologic alienation in which an individual gets isolated by thinking about his experiences.

IDEAL- a sample of a thing or the main goal that defines the aspiration and actions of some people, groups.

INDIVIDUAL-a biological living thing.

INDIVIDUALITY-a unique combination of the man`s features

MOTIVE- an internal force that urges to fulfill the process of meeting the needs.

MOTIVATION- a set of motives that urge to be active.

NEED- a main source of activity of the man and animals.

PERSON- a conscious individual who interacts with people through normal language, lives in a society and involved in a certain activity.

INTEREST- the attitude of a person towards particular things and events that are valuable and pleasing to him. It can be broad or restricted, deep or superficial, stable or unstable.

SELF-CONTROL- the ability of the man to control himself.

SELF-ESTEEM-the ability of the man to estimate his personal features.

FRUSTRATION-a psychic condition of the man in which difficulties towards the goal seem to be subjectively and objectively unbeatable.

FAITH- a system of man`s needs that urge to act according to his views, principles, outlook.

SOCIAL SANCTIONS-mechanisms of promotion and punishment that regulates the norms to be reflected in person`s behaviors.

SELF-DISCIPLINE-an important criterion of self-control which is needed to correct and control his all actions regularly.

ATTENTION- a psychic condition in which the mind is focused on a certain object.

INVOLUNTARY ATTENTION-a type of attention that appears through a sudden cause beyond our desire.

VOLUNTARY ATTENTION-a focus of the mind on particular thing and events based on predefined purpose.

POST-VOLUNTARY ATTENTION- a goal-oriented activity in which not only the result of attention like in voluntary attention but also its meaning and the process itself are important and interesting for a person.

SUSTAINED ATTENTION-is used when you need to focus on one specific task or activity for a long period of time.

SELECTIVE ATTENTION-is used to focus on one activity in the midst of many activities.

ALTERNATING ATTENTION-is used to alternate back and forth between tasks or activities.

DIVIDED ATTENTION-is used to complete two or more tasks simultaneously.

SENSE- a feature that is acceptable for both humans and animals as psychic reflection and provides getting to know some hues and features of things and events in the environment.

INTERIORECEPTIVE SENSES-the receptors in internal organs

EXTERIORECEPTIVE SENSES-senses that give information about such different features of external world as hearing, vision, smell, taste and touch.

PROPRIORECEPTIVE SENSE-senses that give information about conditions and motions of different parts of body.

KINAESTHETIC SENSES-sensing the motion and condition of his own body through proprioceptive influences.

SENSIBILIZATION-an increase in sensory level of analyzers though the influences of internal factors.

OBJECT AND BACKGROUND- things that are important and unimportant for a person at a time.

APPERCEPTION-the fact that intellect is linked with the person and his experience.

IILUSION-misunderstanding the existent things.

CONSTANCY- the quality of staying the same even when situations change.

HALLUCINATION- understanding nonexistent things.

OBSERVATION-the ability of a person to perceive.

MEMORY-the mental capacity to encode, store and retrieve information.

AMNESIA- a failure of memory caused by an injury.

MECHANIC MEMORY-memory that requires to repeat the material if not understood.

LOGICAL MEMORY-memory that requires to encode the material by understanding its meaning.

PARAMNESIA-a memory illness in which a person seems to have underwent what he is experiencing now.

REMINISCENCE- a memory process of recalling the material that has been forgotten before or state of forgetting the material temporarily.

ANALYZE AND SYNTHESIZE-reviewing and summarizing memory imaginations.

AGGLUTINATION-the process of creating a new image by combining some components.

ACCENTUATION- creating an image through exaggeration.

HYPERBOLE- creating an image through either enlarging or shrinking.

CREATIVE FANTASY-fantasy that involves creating original images.

TYPIFYING-creating images suitable for each phase.

DAYDREAMING- a disorganized fantasy process which is not directed to the aim.

ABSTRACT THOUGHT-thinking about abstract things.

ANALYZE-reviewing things and events.

SYNTHESIZE-to combine separate things into a complete whole.

SUMMARIZING-thinking about the things and events that are common to a category.

COMPARISON- thinking about similarity and differential features between things and events.

MATTER- thinking about problematic issues.

THOUGHT-charactering things and events indirectly by summarizing them.

EMOTION-a process that includes the ability of a man to meet or not to meet the reflection of his attitudes towards the world through the quality of creating an image.

APATHY-the feeling of not being interested in things and events happening around himself.

ASTHENIA-a psychological letup during which an organism gets exhausted.

MOOD- a stable emotion.

AFFECT- a psychological state that occurs strong, intense and short-term emotional experiences.

STRESS-mental state that occurs through stimulators.

STHENIC FEELINGS- such perceptual feelings of a person as happiness.

DEPRESSION- state of being low that causes a person to be less active.

SATIRE-approve of someone being discussed externally but laugh at them mildly.

WILL-mental reflection of choosing the action to overcome internal and external difficulties.

PERSISTENT EFFORT-a subjective component related to feeling the persistent motion.

WILLPOWER-persistent effort level for achieving goal.

IMPULSIVE MOTION- actions done unintentionally and unconsciously.

DECIDING-choosing the way of solving the problem.

TEMPERAMENT-a set of the person`s individual psychological features.

CHOLERIK-is defined with a sudden change in mood , stability of a feeling.

SANGUINE- is defined with the quality of restlessness, kindness, concern.

MELANCHOLIC-is linked with sensitiveness, being deeply upset about minor problems.

PHLEGMATIC-is defined with the slowness, stability of the actions and externally weak emotions.

RIGIDITY-difficulties arising from that restoration is required in the activity programmed by the subject.

LABILITY-a rapid transition of nerve cells from excitation to braking and from braking into excitation.

CHARACTER- individual unity of psychic features of the man. It is reflected in the attitude of a person towards people, events and himself.

INTROVERT-the man`s belief in his own views, senses and experiences.

EXTROVERT-the direction of man`s interest towards external events surrounding people.

PHENOMENON-a concept that means the occurrence understood through emotional experience.

CHARACTER ACCENTUATION-excessive expression of characteristic features.

PHYSIOGNOMICS- a strong link between the appearance of a person and his belonging to an entity type.

CHIROMANCY-predicting a person`s destiny looking at his palm.

PSYCHOPATHY-an illness related to character that is sometimes socially dangerous for surrounding people while having intellectual ability.

GENIALITY-the phenomenon of self-expression with the highest level of creativity.

ABILITY-anatomical and physiological features of some genetic theories of the nervous system, the first individual inborn inheritance in the formation and development of abilities.

TENDENCY- attraction of interests and ideas of an individual to activity expressed in a person as a strong desire and delights if accomplished.

TALENT- the opportunity of a person to do an activity independently and originally.

TEST-a normalized examining method to define the individual features and development level.

PHRENOLOGY-theory that development of a person`s any ability is based on his skull. Its founder is an Australian doctor F. Hall

APHASIA-a psychopathologic defect connected with the speech failure caused by the injury of cerebral cortex.

COMMUNICATION-giving information through language or other symbols.

IDENTIFICATION-the state in which a person is emotionally or unequivocally differentiated from another person.

SPEECH-a historical formation of people`s communication through language.

SPEECH CULTURE-delivering a meaningful speech during communication based on the specific language norms.

GESTURE-a person`s body language with the help of which person`s internal state and attitude towards something are defined.

MIMIC-a part of person`s face movement in which person`s thoughts, actions, imaginations, surprise, evocation are reflected.

PANTOMIME- a system of actions that are expressed with the help of person`s body or body parts.

REFLEXION- direction of the man`s knowledge towards himself , his inner world, psychic conditions and psychic features.

EMPATHY- the quality of being passionate and understanding others` psychic conditions.

INTELLECTUAL ACTIONS-person`s different actions that are done by means of psychological mechanisms.

PERCEPTIVE ACTIONS-actions as a result of which surrounding things and events are formed.

THINKING PROCESS-a process intended to solving different problems and puzzles by means of intelligence and common sense.

IMAGITIVE ACTIONS-an action that requires realizing and retrieving things that are not present in mind by means of fantasy.

ATTRACTION-emotional feeling that explains one person`s positive attitude towards another such as liking.

IV.FAN

YUZASIDAN

ILOVALAR

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN MUHANDISLIK-TEXNOLOGIYA INSTITUTI

**“Tasdiqlayman”
O'quv ishlari bo'yicha prorektor
_____ R.I.Isroilov
“__” avgust 2020 y**

PEDAGOGIKA. PSIXOLOGIYA

fanidan ishchi o'quv dasturi

**Bilim sohasi: 300000 – Ishlab chiqarish va texnik soha
Ta'lim sohasi: 320000 – Ishlab chiqarish texnologiyalari**

Ta'lim yo'nalishlari:

**5320900 – “Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi”
(tikuv buyumlar)**

Umumiy o'quv soati – 48 soat (7-semestr)

Shu jumladan:

Ma'ruza – 14 soat

Seminar mashg'ulotlari – 14 soat

Mustaqil ta'lim soati – 20 soat

Fanning Ishchi o'quv dasturi, 2017 yil 18 avgustda № BD – 5321600 – raqami bilan ro'yxatga olingan va O'zRes OVO'MTV tomonidan 2017 yil 24 avgustda tasdiqlangan “Pedagogika. Psixologiya” fani namunaviy dasturi asosida tayyorlangan

Mazkur ishchi fan dasturi Namangan muhandislik-texnologiya institute Kengashining 2020 yil “29” avgustdagi “1” -sonli bayoni bilan tasdiqlangan.

1. O'quv fani o'qitilishi bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

Mazkur fan ishchi dasturi talabalarga pedagogika va psixologiya fanlaridan izchil bilimlar berish, jumladan, ta'lim va tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari, uni tashkil etish shakllari, metodlari, ta'limni boshqarish texnologiyalari, inson ruhiyatining turli shakllari: bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy sohasi, individual psixologik xususiyatlari, faoliyat turlari, kasbga xos ko'nikma va malakalarning shakllanishida pedagogika va psixologiya fanlarining ahamiyati haqida ma'lumot beradi. Fanning bakalavr tayyorlash tizimida pedagogik qonuniyatlarni ishlab chiqish taraqqiyoti, umumpedagogik, mutaxassislik ta'limining o'zaro bog'liqligi metodlari bilan talabalarni nazariy va amaliy jihatdan tayyorlab borish ko'zda tutiladi. Psixologiya bo'yicha kursning maqsadi, talabalarga ruhiy jarayonlar va inson shaxsining ruhiy xususiyatlari haqida hamda, tanlagan kasblari yo'nalishida amaliy ko'nikmalar hosil qilish bo'yicha ma'lumotlar berishdir.

Fan bo'yicha talabaning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. Talaba:

- Pedagogika-psixologiyaning ob'yekti, predmeti va metodlari, uning fanlar tizimida tutgan o'rni va asosiy tarmoqlari;
- shaxsni shakllantirishda, insonning xulq-atvori, muloqoti va faoliyatida ta'lim va tarbiyaning tutgan o'rni haqida **tasavvurga ega bo'lishi**;
- ta'lim va tarbiyada irsiyat va ijtimoiy muhitning o'zaro munosabatini, milliy va madaniy-tarixiy omillarning tutgan o'rni va ahamiyatini;
- pedagogik faoliyatning asosiy qonuniyatlari, printsiplari, shakllari, vositalari va metodlarini; ma'rifiy jarayonlarda va ijtimoiy muhitda ta'lim, tarbiya va shaxs kamolotining ob'ektiv aloqalarini **bilishi**;
- pedagogika fanining asosiy tushuncha va terminlarini; psixologik- pedagogik tahlil qilish va loyihalash usullarini; ma'rifat (ta'lim, tarbiya, shaxs kamoloti va madaniyati), ma'rifiy jarayonlar va ularning mohiyati haqidagi bilimlar tizimini; zamonaviy ta'lim texnologiyalarini;
- o'qish va bilishga oid faoliyatni tashkil qilish yo'llarini; ta'lim va tarbiya sifatini nazorat qilish shakllari va metodlarini **egallashi**;
- kasbiy o'zaro aloqadorlik va hamkorlikdagi faoliyat samaradorligini oshirish uchun psixologik-pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari va shakllarini qo'llash;
- pedagogik printsiplarni hisobga olib, turli shakldagi o'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazish; pedagogik vazifalarni aniqlash va yechish, o'quv-tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qilish bo'yicha oddiy malakalarni egallash; yakka tartibdagi tarbiyaviy ishlarni o'tkazish; egallangan bilimlarni jamoada ijtimoiy tadqiqotlar o'tkazish uchun qo'llash va ulardan o'z amaliy faoliyatini tahlil qilishda foydalanish **ko'nikmalarini o'zlashtirishi** kerak.
- "Psixologiya" o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:
- umumiy psixologik tushunchalarni, voqelik va jamiyatdagi voqea- hodisalarni, shaxsning o'zida kechadigan ijtimoiy-psixologik jarayonlarni, shaxsni psixologik tadqiq qilish usullarini bilishi;

- talaba voqelikni psixologik mushohada etish, narsa-hodisalarni ilmiylik va mantiqiylik asosida o'rganish, ilmiy tafakkur va psixologik tasavvurning uyg'unligini ta'minlash, mustaqil va zamonaviy fikrlash, kundalik faoliyatda umumiy psixologik bilimlarni va qoidalarni qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi;
- talaba voqea-hodisalarni psixologik nuqtai nazardan tahlil va tadqiq qilish, shaxs motivatsiyasi, emotsional va irodaviy sifatlari, individual psixologik xususiyatlari, shaxs va jamiyat orasidagi munosabatning psixologik qonuniyatlarini aniqlash malakalariga ega bo'lishi kerak.

2. Ma'ruza mashg'ulotlari uchun mavzular va ular bo'yicha ajratilgan soatlarning taqsimoti.

1-jadval

№	Mavzularning nomi	Ma'ruza mashg'uloti mavzularning soatlari
1	Pedagogikaning fanining mohiyati, predmeti, va tadqiqot metodlari.	2
2	Jahon pedagogikasi tarixida ta'lim – tarbiyaning maqsadlari	2
3	O'qitishning shakli va vositalari. Pedagogik texnologiya. Hozirgi zamon jamiyatida pedagog kasbi va pedagogic mahorat	2
4	Psixologiya fanining predmeti, vazifalari va maqsadi.	2
5	Shaxs va faoliyatning umumiy psixologik xarakteristikasi	2
6	Shaxsning bilish jarayonlari. Diqqat. Sezgi. Idrok. Xotira	2
7	Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari. Temperament. Xarakter. Qobiliyat va uning turlari	2
	Jami:	14

Ma'ruza mashg'ulotlari multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada akadem. guruhlar oqimi uchun o'tiladi.

3. Seminar mashg'ulotlari

2-jadval

№	Mavzularning nomi	Seminar soatlari
1	Pedagogikaning fanining maqsadi, metodlari va vazifalari	2
2	Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi fikrlari. Ta'lim metodi, tamoyillari va ularning tavsifi. Tarbiya tushunchasi va uning metodlari. Jahon pedagogikasi tarixida ta'lim-tarbiyaning maqsadlari	2
3	Pedagogic texnologiyaning mohiyati. Hozirgi zamon jamiyatida pedagog kasbi va pedagogic mahorat. O'zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi va Ta'lim to'g'risidagi qonun. Ta'limni nazorat qilish shakllari	2
4	Psixologiya fanining predmeti, vazifalari va maqsadi	2

5	Psixologiyada shaxs va jamiyat muammosi. Psixologiyada shaxs tushunchasi va uning jamiyatdagi o' rni	2
6	Shaxsning bilish jarayonlari. Muloqot tushunchasi va uning turlari	2
7	Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari. Qobiliyat va uning turlari	2
	Jami:	14

Seminar mashg'ulotlarda talabalar "Pedagogika.Psixologiya" fanidan zarur ko'nikmalarini shakllantirib, jumladan ta`lim va tarbiya jarayonlarining o`ziga xos xususiyatlari, uni tashkil etish shakllari, metodlari, ta`limni boshqarish texnologiyalari, inson ruhiyatining turli shakllari: bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy sohasi, individual psixologik xususiyatlari, faoliyat turlari-, kasbga xos ko'nikma va malakalarning shakllanishida psixologiya fanlarining ahamiyati haqida ma'lumot oladilar.

Seminar mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada har bir akadem. guruhga alohida o'tiladi. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tiladi, dialogik yondoshuv, muammoli ta'lim, aqliy hujum texnologiyalari ishlatiladi. Muammoli masalalar mazmuni o'qituvchi tomonidan belgilanadi. Ko'rgazmali materiallar va axborotlar multimedia qurilmalari yordamida uzatiladi.

Talabalar mustaqil ta'limining mazmuni va hajmi.

4. Mustaqil ta'lim

3-jadval

№	Mustaqil ta'lim mavzulari	Dars soatlari hajmi
1	Psixologiya haqida umumiy tushuncha	2
2	Psixologiya va miya	2
3	Psixologiyada shaxs va jamiyat muammosi	2
4	Tafakkur va mustaqil fikrlash shart-sharoitlari	2
5	Shaxsni individual xususiyatlari va ularni diagnostika qilish	2
6	O'quv faoliyatini tarbiyaviy asoslari	2
7	Komil inson sifatleri bilan kasbiy sifatlar uyg'unligi	2
8	Ma'naviy-axloqiy tarbiya	2
9	Ta'lim va tarbiya jarayonida oilaning o' rni	2
10	Ta'lim jarayonida pedagogni boshqarish faoliyati	2
	Jami:	20 soat

Talaba mustaqil ishi – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakasining ma'lum qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Mustaqil ishni bajarishdan asosiy maqsad talabalarni semester davomida fanni uzluksiz o'rganishini tashkil etish, olingan bilim va ko'nikmalarni yanada mustahkamlash, kelgusidagi darslarga tayyorgarlik ko'rish, aqliy mehnat madaniyatini, yangi bilimlarni mustaqil ravishda izlab topish va qabul qilishni shakllantirish hamda ushbu tariqa institutda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga erishishdan iborat.

Mustaqil ishni amalga oshirishda talaba bajarishi lozim bo'lgan vazifalar:

- yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish,
- zarur ma'lumotlarni izlab topish uchun qulay usullar va vositalarni aniqlash,
- axborot manbaalaridan samarali foydalanish,
- an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar hamda me'yoriy hujjatlar bilan ishlash,
- elektron o'quv va ilmiy adabiyotlar hamda ma'lumotlar banki bilan ishlash,
- internet tarmog'idan maqsadli foydalanish,
- ma'lumotlar bazasini tahlil qilish.

5. “Pedagogika.Psixologiya” fanidan talabalar bilimni reyting tizimi asosida baholash mezonlari

Pedagogika.Psixologiya fani bo'yicha reyting jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

Fan bo'yicha talabalar bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlari o'tkaziladi:

- **joriy nazorat (JN)** - talaba fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda amaliy mashg'ulotlarda og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollektiv, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;

- **oraliq nazorat (ON)** - semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanlarning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin bakalavr nazariy bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazorat bir semestrda ikki marta o'tkaziladi va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;

- **yakuniy nazorat (YaN)** - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan “Yozma ish” shaklida o'tkaziladi.

ON o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, **ON** natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda **ON** qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan ichki nazorat va monitoring bo'limi rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida **YaN** ni o'tkazish jarayoni muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, **YaN** natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda **YaN** qayta o'tkaziladi.

Bakalavr bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida bakalavr fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

“Pedagogika.Psixologiya” fani bo'yicha talabalarning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi.

Ushbu 100 ball baholash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi:

YaN-30 ball, qolgan 70 ball esa JN-36 ball va ON-34 ball qilib taqsimlanadi.

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik.

Fan bo'yicha saralash bali 55 ballni tashkil etadi. Talaba saralash balidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasida qayd etilmaydi.

Talabaning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshiriqlarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan holda baholanadi.

Bakalavr fan bo'yicha reytingi quyidagicha aniqlanadi:

$$R = \frac{V \cdot O'}{100}$$

bu erda: V- semestrda fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi (soatlarda);

O' -fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi (ballarda).

Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan magistryakuniy nazoratga kiritilmaydi.

Joriy JN va oraliq ON turlari bo'yicha 55bal va undan yuqori balni to'plagan magistr fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi va ushbu fan bo'yicha yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.

Talaba semestr davomida fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har bir nazorat turidan belgilangan qoidalarga muvofiq to'plagan ballari yig'indisiga teng.

ON va **YaN** turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi. **YaN** semestrning oxirgi 2 haftasi mobaynida o'tkaziladi.

JN va **ON** nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, so'nggi joriy va oraliq nazoratlar uchun esa yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.

Talaba semestrda JN va ON turlari bo'yicha to'plagan ballari ushbu nazorat turlari

umumiy balining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr yakuniy joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plagan ballari yig'indisi 55 baldan kam bo'lsa, u akademik qarzdor deb hisoblanadi.

Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakultet dekaniga ariza bilan murojaat etishi mumkin. Bunday holda fakultet dekanining taqdimnomasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan 3 (uch) a'zodan kam bo'lmagan tarkibda apellyatsiya komissiyasi tashkil etiladi.

Apellyatsiya komissiyasi talabalarning arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.

Baholashning o'rnatilgan talablar asosida belgilangan muddatlarda o'tkazilishi hamda rasmiylashtirilishi fakultet dekani, kafedra muduri, o'quv-uslubiy boshqarma hamda ichki nazorat va monitoring bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

Talabalar ON dan to'playdigan ballarning namunaviy mezonlari

№	Ko'rsatkichlar	ON ballari		
		maks	1-ON	2-ON
1	Darslarga qatnashganlik darajasi. Ma'ruza darslaridagi faolligi, konspekt daftarlarining yuritilishi va to'liqligi.	10	0-5	0-5
2	Bakalavrlarning mustaqil ta'lim topshiriqlarini o'z vaqtida va sifatli bajarishi va o'zlashtirish.	10	0-5	0-5
3	Og'zaki savol-javoblar, kollokvium va boshqa nazorat turlari natijalari bo'yicha	14	0-7	0-7
Jami ON ballari		34	0-17	0-17

Talabalar JN dan to'playdigan ballarning namunaviy mezonlari

№	Ko'rsatkichlar	JN ballari		
		maks	1-JN	2-JN
1	Darslarga qatnashganlik va o'zlashtirishi darajasi. Amaliy va tajriba mashg'ulotlardagi faolligi, amaliy va tajriba mashg'ulot daftarlarining yuritilishi va holati	16	0-8	0-8
2	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi. Mavzular bo'yicha uy vazifalarini bajarilish va o'zlashtirishi darajasi	10	0-5	0-5
3	Amaliy mashg'ulot bo'yicha hisobot yoki test savollariga berilgan javoblar	10	0-5	0-5
Jami JN ballari		36	0-18	0-18

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat 30 ballik "Yozma ish" variantlari asosida o'tkaziladi.

Agar yakuniy nazorat markazlashgan test asosida tashkil etilgan bo'lib, fan bo'yicha yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat quyidagi jadval asosida amalga oshiriladi

№	Ko'rsatkichlar	YaN ballari	
		maks	O'zgarish oralig'i
1	Fan bo'yicha yakuniy yozma ish nazorati	30	0-30
	Jami	30	0-30

Yakuniy nazoratda "Yozma ish"larni baholash mezonlari

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida amalga oshirilganda, sinov ko'p variantli usulda o'tkaziladi. Har bir variant 5 ta nazariy savoldan iborat. Nazariy savollar fan bo'yicha tayanch so'z va iboralar asosida tuzilgan bo'lib, fanning barcha mavzularini o'z ichiga qamrab olgan.

Har bir nazariy savolga yozilgan javoblar bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-6 ball oralig'ida baholanadi. Talaba maksimal 30 ball to'plashi mumkin.

Yozma sinov bo'yicha umumiy o'zlashtirish ko'rsatkichini aniqlash uchun variantda berilgan savollarning har biri uchun yozilgan javoblarga qo'yilgan o'zlashtirish ballari qo'shiladi va yig'indi talabani yakuniy nazorat bo'yicha o'zlashtirish ballari hisoblanadi.

Eslatma: nazorat ishlari epidemiologic vaziyatdan kelib chiqib, onlayn tarzda olinishi mumkin.

6. Foydalanilgan asosiy darslik va o'quv qo'llanmalar ro'yxati:

6.1. Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2014.
2. Mirziyoyev Sh.M Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T., O'zbekiston, 2017, 488
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi – T.; O'zbekiston, 2016, 56b
4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. "O'zbekiston" - T.; 2017, 48 b
5. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T., O'zbekiston, 2017, 104b
6. 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi №PF – 4947-sonli Farmoni,
7. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.; 1998
8. Abdurahmonov F.R. Abdurahmonova Z.E, Xalmuratova J.G. Pedagogika..Psixologiya. TTYeSI., T., 2015y
9. G'oziyev E.E. Umumiy psixologiya. T., 2010y 201b

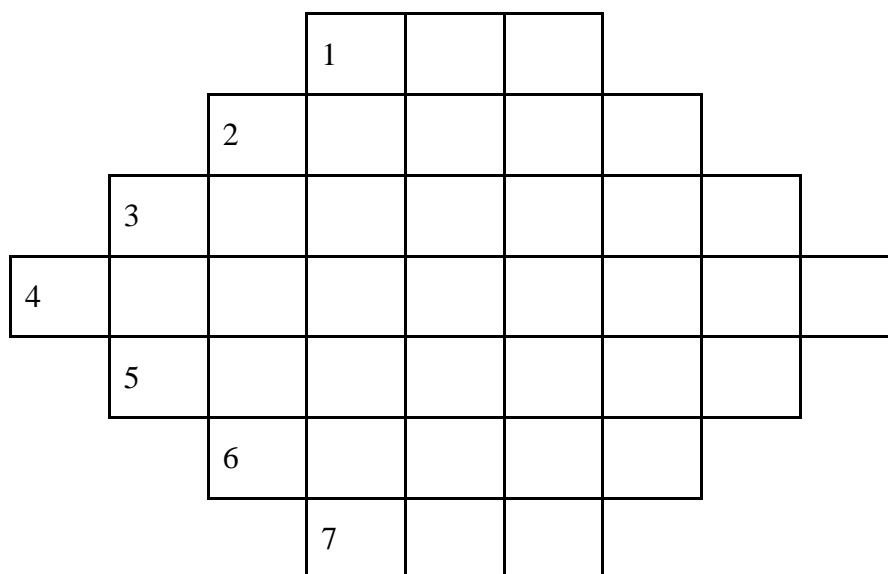
6.2. Қўшимча адабиётлар

1. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.,Ma'naviyat.2008 y
2. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T., O'zbekiston, 2011 y.
3. Abduraxmonov F.R. Pedagogik sotsiologiya. T., “Noshir” 2015 y.
4. Abduraxmonov F.R., Xalmuratova J.G. Pedagogik jarayonlarni boshqarish /o'quv uslubiy qo'llanma. T.TTESI. 2015 y.
5. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. 7 –е издание. /Пер.с англ. СПб: М. 2009 г.
6. Abduraxmonov F.R., Abduraxmonova Z.E. Kasb psixologiyasi (o'quv qo'llanma),T. TTESI 2017 y.
7. Гуревич К.М. Дифференциальная психология и психодиагностика. М., 2008 г.
8. Зеер Э. Психология профессионального образования /уч.пос.для студентов. М., 2006 г.
9. Jalolov.A Kasb qanday tanlanadi. T., 2010 y.
10. Климов Е.А. Как выбрать профессию. - М., 1990
11. G'oziev E.G'. Mamedov K.Q Kasb psixologiyasi. T., TDAU
12. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri T., 1993 y.
13. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud ahloq. Toshkent, O'zbekiston 1992 .
14. Abduraxmanov F.R., Saidxodjaev X. “Sotsiologiya” T., IIV Akademiyasi, 2000 y.

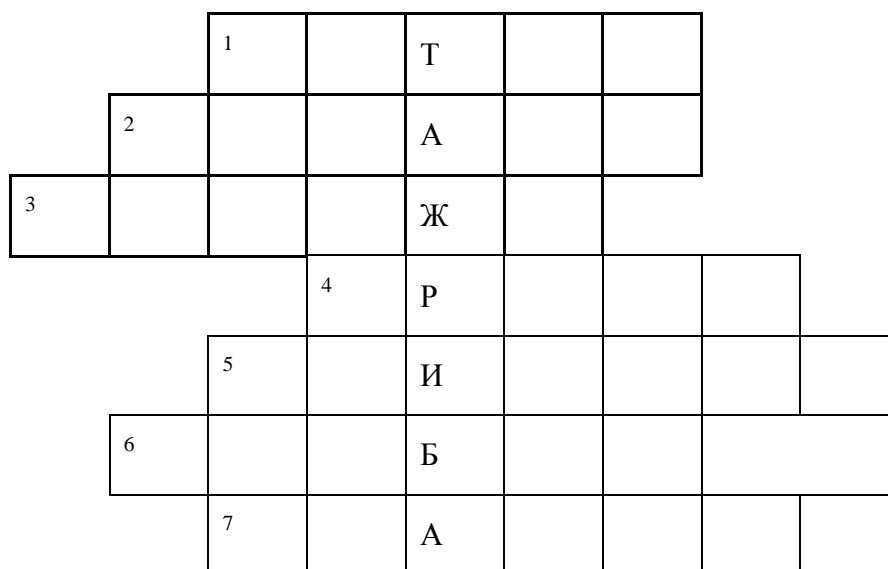
Интернет ресурслари

1. <http://azps.ru/tests>
2. <http://www.pchyportal.info/pchygage/test>
3. <http://pchylist.net/praktikum/>
4. <http://www.psychology.ru/tests/>
5. <http://www.psychological.ru>
6. www.lusher-solor.com

PSIXOLOGIYA fanidan tarqatma materiallar (boshqotirma va krossvordlar)

1. Psixikaning yuqori bosqichi.
2. Bilish jarayoni.
3. Temperament tipi.
4. Tafakkur jarayoni.
5. Psixodiagnostika asoschisi.
6. Sabab (psixologiyada)
7. Intellekt.

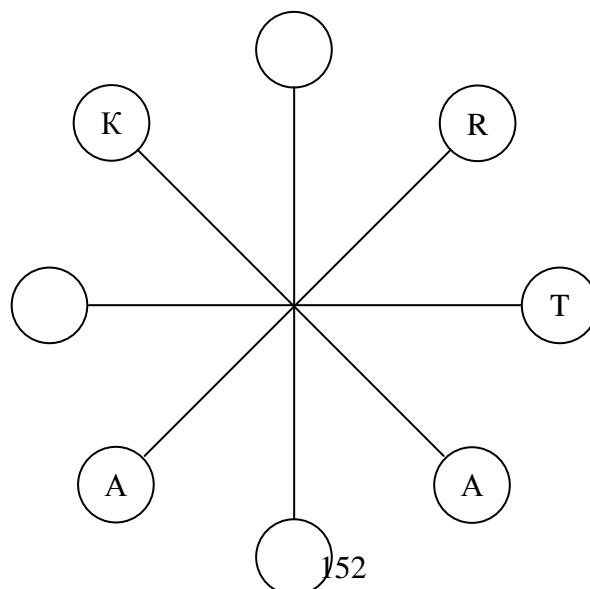

1. Bilish usuli
2. Avtomatlashgan harakat.
3. Olingan ma'lumot.
4. Maqsadga intilish.
5. Aks ettirish usuli.
6. Yordamchi metod.
7. Tashxis.

	1		L						
2			A						
	3		B						
	4		O						
	5		R						
	6		A						
	7		T						
8			O						
	9		R						
	10		I						
			¹¹ Ya						

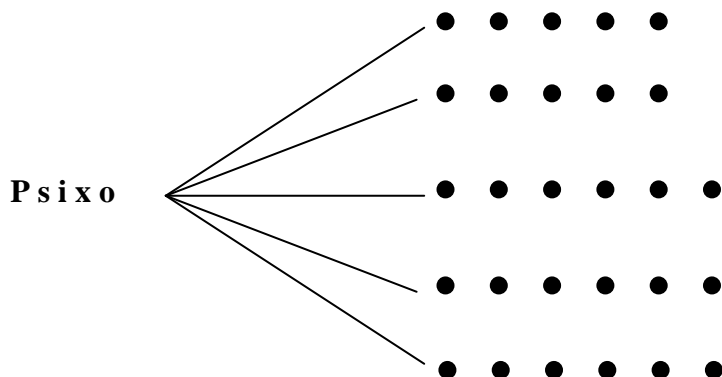
1. Psixodiagnostika asoschisi.
2. Tajriba uchun zarur priborlar.
3. Psixofizika asoschilaridan biri.
4. Metodikaga qo'yilgan talab.
5. Tekshiriluvchi uchun tushuntirish.
6. O'lchov usuli.
7. Maqsad qo'yib.
8. Harakatlar tizimi.
9. Korrelyasiya koeffisiyenti formulasi muallifi.
10. Umumiy psixologiya bo'limi.
11. So'z ta'sirida paydo bo'ladigan kasalliklar.

Tushirib qoldirilgan harfni topib, psixologiyaga oid tushunchani hosil qiling.

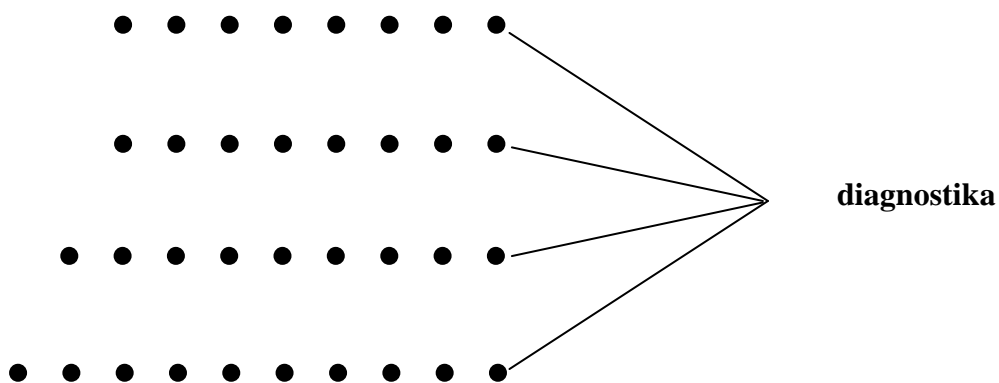
So'zlarni davom ettiring.

(Har bir nuqta bittadan harfni bildiradi).

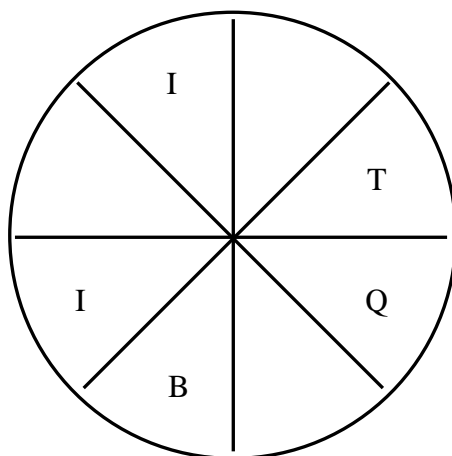

So'zning boshlanishini toping.

Har bir nuqta bittadan harfni bildiradi.

Tushirib qoldirilgan harflarni topib, so'z hosil qiling.

Anagrammani yeching va ortiqcha so'zni toping.

A	R	D	I	O
R	D	K	I	O
G	E	S	Z	I
D	O	M	T	E

Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqasiz va so'z hosil bo'ladi

+	O	M	Yu	T	K
S	A	N	A	I	Ch
A	V	I	T	O	B
V	I	S	I	P	S
S	N	T	A	R	I

Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqasiz.

T	S	O	K	B	U
N	I	E	L	I	K
E	S	N	I	R	S
M	E	N	T	A	D
A	R	E	N	D	O
B	A	K	M	E	T

Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqasiz.

A	K	I	T	S	O
T	A	I	R	A	N
M	I	K	J	O	G
I	T	A	T	Z	A
S	U	R	K	A	I
A	R	A	J	O	D

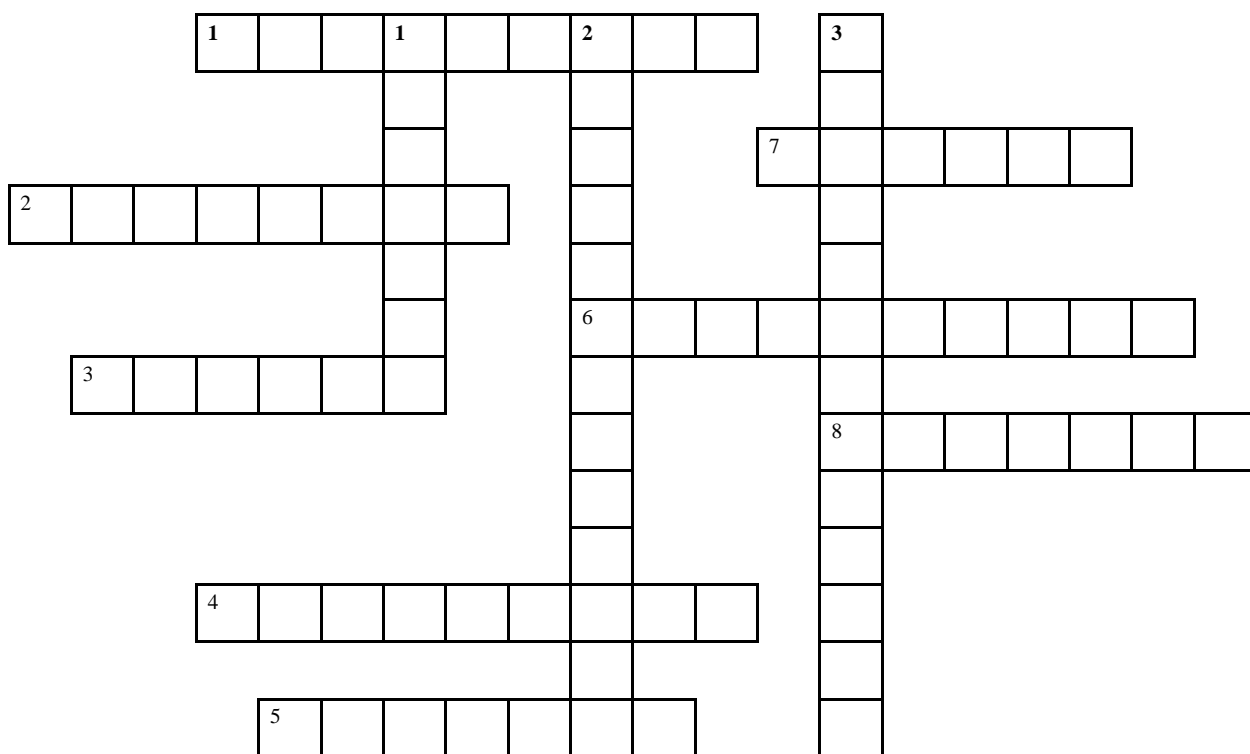
Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqasiz.

T	O	V	M	R	P
N	A	R	S	N	A
E	A	I	N	O	P

M I R E P S
 N E T O Z K
 I M A Z K E

Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqasiz.

Ya M + L A M
 T V A D L I
 T S U B R S
 S A T U R N
 E Sh N R K O
 J U E S K A

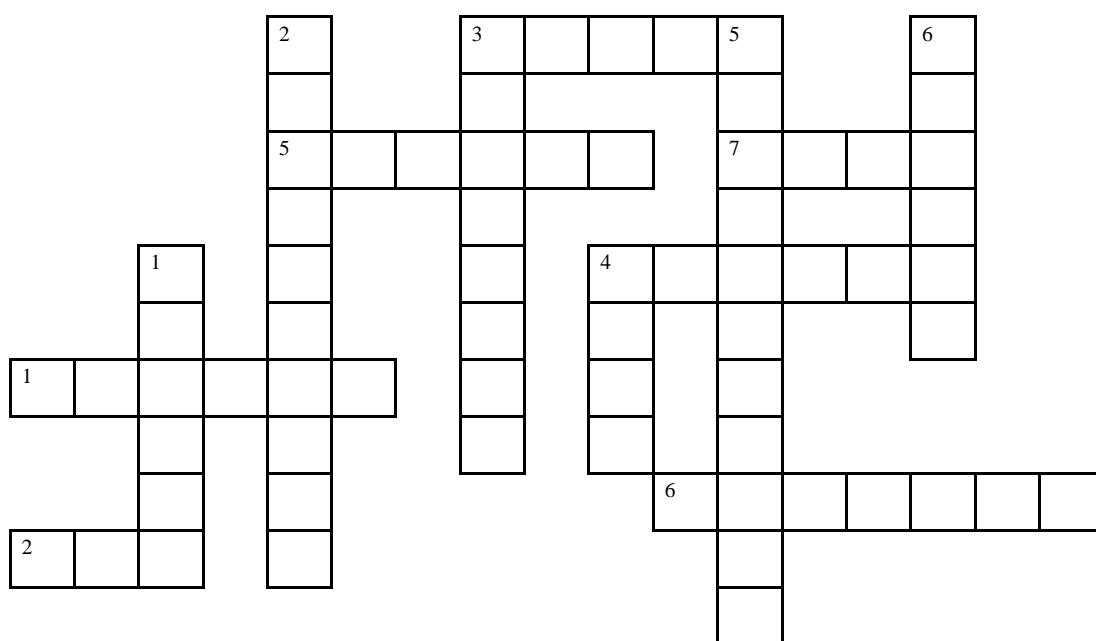

Bo'yiga:

1. Bilish jarayoni bilan bog'liq hissiy holat.
2. Chap va o'ng yarim sharda vazifalarning bir xilda taqsimlanmaganligi.
3. Borliqni bilishda muskul harakatlarining ishtiroki.

Eniga:

1. Tafakkur jarayoni.
2. Metodikaga qo'yiladigan talab.
3. Xotira jarayoni.
4. Moslashish.
5. Jismoniy va aqliy faollik.
6. Parallel emas.
7. Ikki kishi o'rtasidagi suhbat.
8. Tafakkur shakli.

Bo'yiga:

1. Nutqiy.
2. Ifodalash.
3. Muammo yechimini birdaniga topish.
4. Bilish jarayoni.
5. Idrokning xossasi.
6. Ongning yo'naltirilishi.

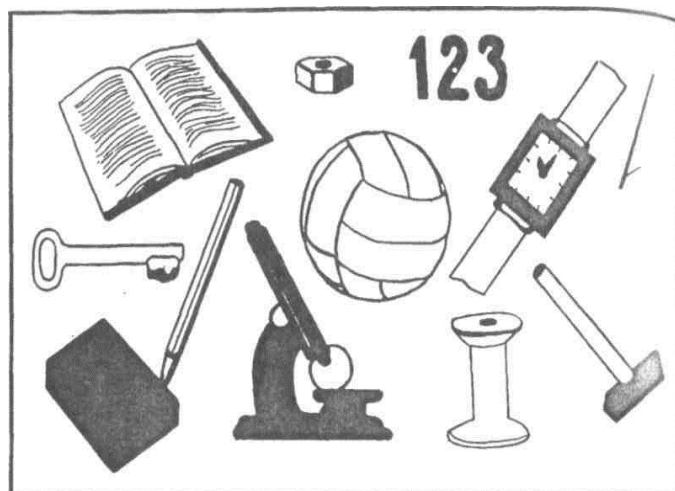
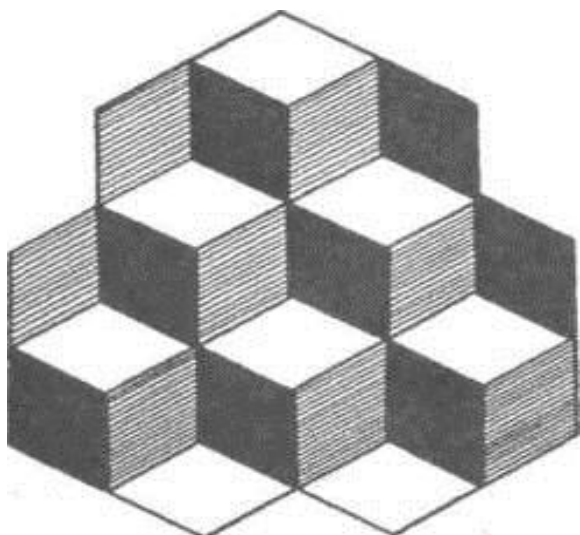
Eniga:

1. Hissiy holat.
2. Aloqa vositasi.
3. Yaxlit aks ettirish.
4. Bilish jarayoni.
5. Tafakkur jarayoni.
6. Noto'g'ri idrok qilish.
7. Aloqa jarayoni.

JAVOBLAR:

1. Ong, idrok, xolerik, taqqoslash, Galton, motiv, aql.
2. Metod, malaka, natija, iroda, psixika, suhbat, diagnoz.
3. Galton, apparatura, Veber, ishonchlilik, yo'riqnoma, shkala, ixtiyoriy, motorika, Pirson, psixofizika, yatrogen.
4. Tafakkur (F, A, U)
5. Psixologiya, psixomotor, psixoanaliz, psixometriya, psixofizika.
6. Tahliliy diagnostika, tashkiliy diagnostika, pedagogik diagnostika, psixologik diagnostika.
7. Qobiliyat (O, L, YA)
8. Iroda, idrok, sezgi, metod. Ortiqcha so'z – metod.
9. Isbotlanmoq.

10. Temperament.

11. Diagnostika.

12. Eksperiment.

13. Aksentuasiya.

14. Bo'yiga - qiziqish, lateralizasiya, psixomotorika. Eniga – taqqoslash, validlik, unutish, adaptasiya, faoliyat, asimmetriya, dialog, tushuncha.

15. Bo'yiga – verbal, ekspressiya, intuisiya, xayol, konstantlik, diqqat. Eniga – stress, til, idrok, xotira, sintez, illyuziya, nutq.

Talabalar bilimni nazorat qilish topshiriqlari (Test, psixologik masala va nazorat savollari)

Izchillik testlari

1. Qaysi qatorda xotira tushunchasiga to'g'ri ta'rif berilgan?

A) miyadagi muvaqqiyat bog'lanishlar

B) miyada iz hosil bo'lishi

*V) ilgari idrok qilgan boshdan kechirgan va bajargan ishlarimizni yodda saqlash keyinchalik ularni esga tushirishdan iborat jarayon

G) kundalik bilimlarni esda olib qolishga

D) zarur vaqtda kerakli materialni esga tushira olish qobiliyati

2. Qaysi qatorda xotira jarayonlari ko'rsatilgan?

A) esga tushirish

B) esda olib qolish

V) unutish

G) esda saqlash

*D) barcha javoblar to'g'ri

3. Xotiraning nerv fiziologik asosini nima tashkil qiladi?

A) ikkinchi signallar tizimi

*B) assotsiatsiyalar

V) bosh miyaning po'stloq qismi

G) ketma-ketlik assotsiatsiyasi

D) dinamik streotip

4. Qaysi qatorda assotsiatsiya tushunchasiga to'g'ri ta'rif berilgan?

A) miyada iz qosil bo'lishi

B) material izini yo'qolishi

V) esda qoldirish va unutish tezligiga ko'ra

*G) xotiramizda mustahkamlangan va ongimizda qayd qilingan ayrim voqea-hodisalarning o'zaro bog'lanishdir biror buyumni esda olib qolish uni boshqa buyumlar bilan bog'lash orqali amalga oshiriladi

D) barcha javoblar to'g'ri

5. «Muvaqqat nerv bog'lanishlari hayvonot olamida va bizning o'zimizga ham bo'ladigan eng umumiy fiziologik hodisadir. Shu bilan birga u psixik hodisa hamdir. Turli-tuman harakat taassurot bo'lmasa harflar so'zlar va fikrlar o'rtasida paydo bo'ladigan bog'lanishlarni psixologlar assotsiatsiyalar deb ataydilar.» Mazkur fikr muallifi qaysi qatorda ko'rsatilgan?

*A) I.Pavlov

B) I.Sechenov

V) L.Vigotskiy

G) A.Smirnov

D) F.Galton

6. Assotsiatsiyalar nechta turga ajratiladi?

A) 2 ta ketma-ketlik o'xshashlik

*B) 3 ta ketma-ketlik o'xshashlik qarama-qarshilik

V) 2 ta fazoviy va vaqt

G) 3 ta fazoviy emotsional harakat

D) barcha javoblar to'g'ri

7. Narsa va hodisalarning fazoviy vaqt munosabatlari aks etadi. Mazkur fikr qaysi assotsiatsiyaga tegishli?

*A) ketma-ketlik

B) o'xshashlik

V) qarama-qarshilik

G) fazoviy

D) harakat

8. Qaysi qatorda psixik faollik tabiatiga ko'ra xotira turlari berilgan?

*A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik

B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy

V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ

G) harakat, ixtiyorsiz, operativ

D) barcha javoblar to'g'ri

9. Qaysi qatorda faoliyat maqsadiga ko'ra xotira turlari keltirilgan?

A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik

*B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy

V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ

G) harakat, ixtiyorsiz, operativ

D) barcha javoblar to'g'ri

10. Materialni qancha vaqt esda olib qolish va esda saqlash muddatiga ko'ra xotira turlari qaysi qatorda ko'rsatilgan?

A) harakat, hissiy, obrazli, so'z-mantiq, mexanik

B) ixtiyorsiz, ixtiyoriy

*V) qisqa muddatli va uzoq muddatli, operativ

G) harakat, ixtiyorsiz, operativ

D) barcha javoblar to'g'ri

11. Esda qoldirish faolligiga ko'ra qanday turlarga ajratiladi?

A) 2 ta ixtiyoriy, ixtiyorsiz

*B) 3 ta ixtiyoriy, ixtiyorsiz, tasodifan

V) maqsad qo'yish, o'quv materialini tushunish

G) ixtiyoriy va beixtiyoriy

D) barcha javoblar to'g'ri

12. Ixtiyoriy esda olib qoldirishda qanday usullardan foydalaniladi?

A) material va so'zning ta'sirchanligi

B) ixtiyoriy va ixtiyorsiz tasodifan

*V) maqsad qo'yish o'quv materialini tushunib esda qoldirish, esda qoldirishning ratsional usullari

G) maqsad qo'yish, esda qoldirishning ratsional usullaridan foydalanish

D) hissiy ta'sirchanligi, hajmi, harakatchanligi, tezligi, shakli

13. Beixtiyor esda qoldirishda qaysi jarayon asosiy rol o'ynaydi?

A) ehtiyoj

B) tajriba

V) shakl va hajmi

*G) qiziqish

D) hissiy ta'sirchanliligi

14. Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga aytiladi?

A) esga tushirish

B) tanish

*V) eslash

G) bevosita esga tushirish

D) vaqt o'tkazib esga tushirish

15. Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga aytiladi?

A) esga tushirish

B) tanish

*V) eslash

G) bevosita esga tushirish

D) vaqt o'tkazib esga tushirish

16. Materialni idrok qilish ketidanoq esga tushirishdan iborat jarayon nima deb ataladi?

A) esga tushirish

B) tanish

V) eslash

- *G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

To'ldiruvchi testlar

17. Turli xil harakatni esda olish, esda saqlash va qayta esga tushirishdan iborat esda olib qolish deb ataladi

- *A) harakat xotirasi
- B) hissiy xotira
- V) obrazli xotira
- G) ixtiyorsiz xotira
- D) ixtiyoriy xotira

18. Tassavurlar tabiat va hayot manzaralari shu bilan birga tovush xidlar, ta'mlar bilan bog'liq xotira deb ataladi

- A) harakat xotirasi
- B) hissiy xotira
- *V) obrazli xotira
- G) ixtiyorsiz xotira
- D) ixtiyoriy xotira

19. Idrok qilingan narsa va hodisalarning obrazlarini miya po'stida iz hosil qilishi..... deb ataladi?

- A) esda saqlash
- B) esga tushirish
- V) unutish
- *G) esda olib qolish
- D) remenisentsiya

20 O'tmishda idrok qilingan narsalarning his-tuyg'u, fikr va ish-harakatlarning ongimizda qayta tiklanishi deb ataladi?

- *A) esga tushirish
- B) tanish
- V) eslash
- G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

21..... ilgar idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir?

- A) esga tushirish
- *B) tanish
- V) eslash
- G) bevosita esga tushirish
- D) vaqt o'tkazib esga tushirish

Mutanosiblik testlari (nostandart testlar)

22. Xotira turlari o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	Harakat yoki motor harakat xotirasi, obrazli xotira	A	Davomiyligiga ko'ra
2	ixtiyorsiz, ixtiyoriy, mexanik	B	Faoliyatning faolligiga ko'ra
3	Qisqa muddatli, uzoq muddatli,	V	Inson yo'nalishiga ko'ra

	operativ		
4	Fenomenal, kasbiy xotira	G	Maqsadiga ko'ra

Javoblar

1-B	2-G	3-A	4-V
-----	-----	-----	-----

23. Xotira jarayonlari o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	bevosita esga tushirish	A	O'tmishda idrok qilingan narsalarning his-tuyg'u, fikr va ish-harakatlarning ongimizda qayta tiklanishi
2	eslash	B	ilgar idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir
3	esga tushirish	V	Narsa va hodisalarni uni shu paytda idrok qilmay esga tushirishga
4	tanish	G	Materialni idrok qilish ketidanoq esga tushirishdan iborat jarayon

Javoblar

1-G	2-V	3-A	4-B
-----	-----	-----	-----

24. Quyidagi tushunchalar o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlang

1	Proaktiv tormozlanish	A	- oldin esda qoldirilgan narsalarni qayta idrok qilish orqali obraz tariqasida esga tushirishdan iborat xotira jarayoni
2	Tanib olish	B	- ilgari idrok qilingan narsa va hodisalarning takror idrok qilish natijasida narsa yoki hodisaning esga tushirishdir
3	Xotira	V	- avvalgi faoliyatning qayta-qayta kun takrorlanishi natijasida keyingi materiallarning esga tushirishning yomonlashuvi
4	tanish	G	- aks ettirilgan narsa va hodisalarni, tajribani esda qoldirish, esda saqlash va zarur bo'lganda esga tushirishdan iborat psixik jarayon

Javoblar

1-V	2-A	3-G	4-B
-----	-----	-----	-----

Reproduktiv testlar

25. Bu qonun haqida eramizdan avvalgi VI-V asrlarda yashagan Arastu ham yozgan edi. Qonunning mohiyati shundaki, bir vaqtda shakllangan tasavvurlar xotirada ham yonma-yon bo'ladi. Masalan, ayni konkret xona o'sha erda ro'y bergan xodisalarni ham eslatadi. Bu qaysi qonun?

a) anglanganlik qonuni

- b) tormozlanish qonuni
- c) kuchli taassurotlar qonuni
- d) asossatsiyalar qonuni

J:D

26. Bu shunday kishilarki, ular bir vaqtning o'zida nisbatan juda katta hajmdagi ma'lumotlarni esda saqlay oladi va esga tushiradi. Ularda qanday xotira turi ustunlik qiladi?

- a) operativ xotira
- b) fenomenal xotira
- c) emotsional xotira
- d) ko'rgazmali obrazli xotira

J:B

Продуктив тестлар

27. Taniqli, rus psixologi va neyropsixologi A. R. Luriya ham ana shunday xotira sohiblaridan biri asli kasbi jurnalist bo'lgan Shereshevskiy degan shaxs xotirasini ataylab uzoq vaqt mobaynida o'rgangan. Uning xotirasi shunday ediki, Dantening «Ilohiylik komediyasi»dan olingan uzundan-uzoq parchani bir marta qarab olgandan so'ng, 15 daqiqadan so'ng so'zma-so'z aytib berolgan. Shunisi xarakterli ediki, komediya unga notanish bo'lgan italyan tilida yozilgan edi. Mazkur fikr qaysi xotiraning qaysi turini ochib berishga qaratilgan ?.

- a) obraz xotirasi
- b) emotsional xotira
- c) fenomenal xotira
- d) uzoq muddatli xotira

J:c

Ijodiy izlanuvchanlik testlari

28. Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqing va mavzuga oid tushunchani hosil qiling. **(Esda saqlash)**

X	U	O	K	B	Y
Sh	O	N	T	I	Sh
A	D	T	U	P	K
L	L	O	I	A	D
Q	A	S	A	R	A
Б	V	A	D	S	E

29. Labirintga pastki qatorning o'ng burchagidan kirib, yuqori qatorning chap burchagidan chiqing va psixologiyaga oid tushunchani hosil qiling. **(Eksperiment)**

T	O	B	M	P	П
H	A	P	C	H	A
E	A	И	H	O	П
M	И	P	E	П	C
H	E	T	O	3	K
И	M	A	3	K	E

30. Anagrammani yeching va ortiqcha so'zni toping. (Metod)

А	Р	Д	И	О
Р	Д	К	И	О
Г	Е	С	З	И
Д	О	М	Т	Е

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN MUHANDISLIK-TEXNOLOGIYA INSTITUTI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

**PEDAGOGIKA.PSIXOLOGIYA FANI BO'YICHA TALABALAR BILIMINI
BAHOLASHNING**

**REYTING
MEZONLARI**

Reyting mezonlari O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2010-yil sentyabrdagi ___ sonli qaroriga asosan tuzilib, “Ijtimoiy fanlar” kafedrasining 2020-yil 26 avgustdagi 1-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va ma'qullangan.

(1-sonli bayonnoma)

Pedagogika.Psixologiya fanidan talabalar bilimni reyting tizimi asosida nazorat qilish quyidagicha amalga oshiriladi:

Fan uchun belgilangan ball	– 100
Fan uchun saralash bali	– 55
Shu jumladan, joriy baholash	– 36
oraliq baholash	– 34
yakuniy baholash	– 30

Ushbu fan bo'yicha o'quv rejasida jami 48 soat dars o'tish rejalashtirilgan bo'lib, shundan 14 soat ma'ruza, 14 soat seminar mashg'ulotlari hamda 20 soat mustaqil ishga ajratilgan. Talabalarni fan bo'yicha o'zlashtirishini baholash semestr davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi: joriy baholash, oraliq baholash va yakuniy baholash.

Joriy baholash bo'yicha ajratilgan reyting ballari Talabalarni seminar darslarida faolligi, mustaqil tayyorgarligi va boshqa rejalashtirilgan ishlarni (mustaqil ish bajarish, ko'rgazmali qurollar tayyorlash va h.k.) bajarganligi uchun jami 2 *joriy nazorat* natijalari bo'yicha (max ball) 36 ball ajratiladi.

Oraliq baholashda talabalarni ma'ruza darslaridagi faolligi inobatga olinadi hamda 2 *ta oraliq* nazorat (yozma ish, test yoki nazoratning boshqa turi) o'tkazilib, ularga 34 ball ajratiladi.

Yakuniy baholash ballari talabalarining og'zaki yoki yozma (tayanch so'z va iboralar) bo'yicha bajargan ishi uchun qo'yiladi.

Semestr davomida fanlar bo'yicha to'plangan ballar quyidagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari bilan baholanadi:

86 – 100 ball – “a’lo”

71 – 85 ball – “yaxshi”

55 – 70 ball – “qoniqarli”

55 - balldan kam “qoniqarsiz”

Talabalar bilimni baholashda quyidagi namunaviy mezon inobatga olinadi.

a) 86-100 ball uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi kerak:

- Talaba o'quv kursi mohiyatini, vazifalari, predmetini o'rganish, tarkibiy qismlari va tushunchalarini atroflicha yoritib olish:

- Pedagogika.Psixologiyaning fan sifatida shakllanish bosqichlarini atroflicha tushuntirib olish:

- Sharq va G'arb pedagogika va psixologiya maktablari to'g'risida tushuntirib olish:

- Pedagogika.Psixologiyaning tarmoqlarini (fan, din, tarbiya, ta'lim, shaxs kamoloti, madaniyat, axloq, ma'naviy hayot, shaxs, davlat, shaxs ijtimoiylashuvi, ijtimoiy sanksiyalar, normalar, shaxsning bilish jarayonlari, individual-psixologik xususiyatlari, deviant hulq-atvor, iqtisod va mehnat kabi tarmoqlarini...), ularni jamiyat hayotidagi o'rni va rivojlanish strategiyalarini atroflicha tushuntirib olish:

- Psixologik tadqiqotlarni tashkil etish va ularni umumlashtirish, xulosa chiqarish, tavsiya berish va bashorat qilish kabi bosqichlari haqida kengroq tushuncha berish.

b) 71-85 ball uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi kerak:

- Talaba fanning tarifi, lug'aviy ma'nosi, ob'yekti va maqsad-vazifalari to'g'risida tushunchaga ega bo'lsa.

- Pedagogika.psixologiyaning fan sifatida shakllanish haqidagi tushunchaga ega bo'lsa.

- Pedagogika.psixologiyaning tarmoqlari (fan, din, madaniyat, axloq, ma'naviy hayot, shaxs, davlat, shaxs ijtimoiylashuvi, ijtimoiy sanksiyalar, normalar, shaxsning bilish jarayonlari, individual-psixologik xususiyatlari, deviant hulq-atvor, iqtisod va mehnat, kabi tarmoqlari...) haqida tushunchaga ega bo'lish.

-psixologik tadqiqotlarni tashkil etish va ularni umumlashtirish, xulosa chiqarish, tavsiya berish va bashorat qilish kabi bosqichlari haqida tushunchaga ega bo'lish.

c) 55-70 ball uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi kerak:

- Talaba fanning tarifi, lug'aviy ma'nosi to'g'risida tushunchaga ega bo'lsa:
- Fanning mohiyatini tushinish:
- psixologik kategoriyalar haqida tushunchaga ega bo'lish:
- psixologik tadqiqotlar haqida tasavvurga ega bo'lish:

d) Quyidagi hollarda talabning bilim darajasi 0-54 ball bilan baholanishi mumkin:

- Pedagogika.psixologiya haqida aniq tasavvurga ega bo'lmaslik:
- psixologik kategoriyalarni bilmaslik:

JORIY NAZORATlarni baholash mezon.

Joriy baholashlar uchun 36 ball ajratilib, shundan 1JB uchun 18 ball, 2 JB uchun 18 ball.

1 JB maksimal ball - 18

- seminar mashg'ulotlaridagi faoliyatiga ko'ra– 12 ballgacha.
- mustaqil ish topshiriqlarini bajarganligi uchun – 6 ballgacha.

2 JB maksimal ball -18

- seminar mashg'ulotlaridagi faoliyatiga ko'ra– 12 ballgacha.
- mustaqil ish topshiriqlarini bajarganligi uchun – 6 ballgacha.

ORALIQ NAZORATLARni baholash mezon.

Ma'ruza mashg'ulotlariga jami 34 ball ajratilib 1 ON bali – 17, 2 ON bali – 17

1-ON maksimal ball - 17, o'tkazish shakli TEST

- Test topshiriqlarini to'la bajarganligi uchun – 14 ball
- Mustaqil ish topshiriqlarini to'la bajarganligi uchun – 3 ball

2-ON maksimal ball – 17, o'tkazish shakli TEST

- Berilgan yozma savollarni to'la yoritganligi uchun – 14 ball
- Mustaqil ish topshiriqlarini to'la bajarganligi uchun – 3 ball

YaKUNIY NAZORATni baholash mezon.

Yakuniy nazorat uchun maksimal 30 ball ajratilgan

«Pedagogika.psixologiya» fani 92 soatga mo'ljallangan bo'lib, shundan 18 soati ma'ruza, 36 soati seminar mashg'uloti va 38 soati mustaqil ta'limni tashkil etadi. Mazkur fan 3-kurs, 5-o'quv semestrda o'qitiladi.

№	Mashg'ulot turi	Shartli belgi	Soati	Eslatma
1.	Ma'ruza	M	14	
2.	Seminar mashg'uloti	S	14	
3.	Mustaqil ish	Mi	20	
4.	Ma'ruza, maslahat	Mm	-	
5.	Reyting	R	Q	
	J a m i		48	

«Pedagogika.psixologiya» FANIDAN MA'RUZA MASHG'ULOTLARI MAVZULARI

№	Mavzularning nomi	Ma'ruza mashg'uloti mavzularning soatlari
1	Pedagogikaning fanining mohiyati, predmeti, va tadqiqot metodlari.	2
2	Jahon pedagogikasi tarixida ta'lim – tarbiyaning maqsadlari	2
3	O'qitishning shakli va vositalari. Pedagogik texnologiya. Hozirgi zamon jamiyatida pedagog kasbi va pedagogic mahorat	2

4	Psixologiya fanining predmeti, vazifalari va maqsadi.	2
5	Shaxs va faoliyatning umumiy psixologik xarakteristikasi	2
6	Shaxsning bilish jarayonlari. Diqqat. Sezgi. Idrok. Xotira	2
7	Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari. Temperament. Xarakter. Qobiliyat va uning turlari	2
	Jami:	14

**«PEDAGOGIKA.PSIXOLOGIYA» FANIDAN SEMINAR MASHG'ULOTLARI
MAVZULARI**

№	Mavzularning nomi	Seminar soatlari
1	Pedagogikaning fanining maqsadi, metodlari va vazifalari	2
2	Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi fikrlari. Ta'lim metodi, tamoyillari va ularning tavsifi. Tarbiya tushunchasi va uning metodlari. Jahon pedagogikasi tarixida ta'lim-tarbiyaning maqsadlari	2
3	Pedagogic texnologiyaning mohiyati. Hozirgi zamon jamiyatida pedagog kasbi va pedagogic mahorat. O'zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi va Ta'lim to'g'risidagi qonun. Ta'limni nazorat qilish shakllari	2
4	Psixologiya fanining predmeti, vazifalari va maqsadi	2
5	Psixologiyada shaxs va jamiyat muammosi. Psixologiyada shaxs tushunchasi va uning jamiyatdagi o'rni	2
6	Shaxsning bilish jarayonlari. Muloqot tushunchasi va uning turlari	2
7	Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari. Qobiliyat va uning turlari	2
	Jami:	14

ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI:

1. "Pedagogika" atamasining ma'nosi nima?
2. «Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot: yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir» degan fikr kimga tegishli?
3. Tarbiya nima?
4. Prezidentimiz I.A.Karimov milliy qoya va milliy mafkura yuzasidan nechta masala bo'yicha fikr yuritganlar?
5. "Pedagogika" fanining paydo bo'lishi, rivojlanishini shu fanning qaysi bo'limi o'rganadi?
6. Yunonistonda qullarni nima deb atashgan?
7. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning qaysi moddasida ota-onalarning farzand tarbiyasiga mas'ulligi belgilangan?
8. «Texnologiya» so'zining ma'nosi nima?
9. Qaysi olimning asarida pedagogika alohida fan maqomiga ega bo'ldi
10. O'quv jarayoni nimalardan iborat?
11. Suqrotning o'sha paytlardagi suhbat usuli nima deb ataladi?
12. Qayta ishlab chiqmoq, yozib qo'ymoq, ma'lumot bermoq deb aytmoq, yozmoq, tasvirlamoq, ajratmoq, tanimoq, gapirib bermoq, takrorlamoq qaysi tushunchaga kiradi?

13. Joriy etmoq, hisoblab chiqmoq, namoyish etmoq, foydalanmoq, o'rgatmoq, belgilash, joriy etish, anglamoq, royobga chiqarish qaysi tushunchaga kiradi?
14. O'rta asr G'arbiy Yevropa mamlakatlaridagi ta'lim dasturiga kiruvchi fanlar qanday nom bilan ataladigan bo'lib qoldi?
15. Monastir maktablari qanday turlarga bo'linadi?
16. "Metod" atamasining ma'nosi bu-----dir.
17. Pedagogik texnologiya nima?
18. Yangi pedagogik texnologiyani bugungi kundagi ahamiyati qanday?
19. «Tizim» so'zi haqida tushuncha?
20. "Agella"da o'smirlar nimalarga o'rgatilar edi?
21. Pedagogik texnologiyaning qanday variantlari ishlab chiqilgan?
22. Qaysi tushuncha ehtiyoj, intilish, qiziqish kabi ma'nolarni anglatadi?
23. Suqrot qachon yashagan?
24. Qadimgi Yunonistonda o'spirinlar necha yoshda harbiy xizmatni o'taganlar?
25. «Buyuk didaktika» va «Onalar maktabi» asarlari kimga tegishli?
26. Tarbiya texnologiyasi – bu
27. "Shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui - deb ataladi.
28. "Pedagogika" fanining predmeti nimalardan iborat?
29. Pedagogikaning metodologik asosi va amal qiladigan negizi nimalardan iborat?
30. Axborotli texnologiya nima?
31. "Pedagogika"da maxsus pedagogikaning nechta bo'limi mavjud?
32. Pedagogik tizim nimalardan iborat?
33. "Efeblar" deb kimlar aytilgan?
34. Davlat rahbarlari o'z suhbatlari bilan qanday tarbiya berishda qatnashganlar?
35. Afinada xotin-qizlarning hayoti qayerda o'tar edi?
36. Suqrot qaysi 4 ta fazilatni yuqori qo'yadi?
37. Ispaniyada tashkil qilingan arab oliy o'quv yurtlari qachon tashkil etilgan?
38. Chiqarmoq, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, oldindan aytish, bo'lib chiqmoq, taqsimlash tekshirmoq so'zlari qaysi tushunchaga kiradi?
39. "O'quv materiallarining mazmunini bilish, ya'ni ushbu fanga tegishli ilmiy bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotga tadbiiq qila olish". Ushbu ta'rif o'quv maqsadlarining qaysi birini yoritib beradi?
40. Standart – bu ...
41. O'zbekiston Respublikasidagi ta'limga oid qonunlar soni nechta?
42. "Pedagogika"ning ilmiy-tadqiqot metodlari soni nechta?
43. "Pedagogika" fani qaysi fanlar bilan mustahkam hamkorlikda?
44. Tarbiyaning boshqa mamlakatlardan farqi alohida tizimi qaysi shaharlarda vujudga keldi?
45. "Agella" nima?
46. Spartada qizlar tarbiyasida nimalarga e'tibor berilgan?
47. Takrorlanadigan ta'lim tsikliniig asosiy qismlari nimalardan iborat?
48. "Polestra" nima?
49. Platon qachon yashagan?
50. Ya.A.Komenskiy qachon tug'ilgan?
51. Psixologiya fani nimani o'rganadi?
52. Asalari va chumolilarning murakkab xatti-harakatlarini nima deb atash mumkin?
53. Shaxs aktivligining manbai nima?
54. Sotsiometriya metodini birinchi bo'lib qaysi olim ishlab chiqqan?
55. Yosh davrlar psixologiyasi fanining predmeti qaysi ta'rifda to'g'ri keltirilgan?
56. Ilk bolalik davri necha yosh hisoblanadi?
57. Eng jo'shqin hissiyotlarga boy davr qaysi davr?
58. Inson temperamentini qaysi yoshdan boshlab aniqlash mumkin?

59. O'smir xulq atvorini o'rganishda qaysi metoddan foydalaniladi?
60. O'qish faoliyati qaysi davrlarda amalga oshadi?
61. Temperament necha tipga bo'linadi?
62. Insonni tug'ilganidan to umrining oxirigacha bo'lgan davri nima deb ataladi?
63. Inson shaxsining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar?
64. Shaxs psixik intellektual-bilish doirasi xususiyatlariga qaysi nazariya vakillari suyanadilar?
65. Muloqot funktsiyalari bu -
66. Insonda qaysi ehtiyoj turi uzoq muddat qondirilmasa u halok bo'ladi yoki naslni davom ettirishdan mahrum bo'ladi?
67. Bosh miyaning reflector faoliyati inson psixik faoliyatining barcha xildagi ko'rinishlari uchun asos bo'lishi qaysi asarda bayon etilgan?
68. Qaysi javobda idrokka to'g'ri ta'rif berilgan?
69. Qaysi faoliyat turi bilish jarayonlarini rivojlantiradi?
70. Rus psixologi B.G. Ananov psixikani o'rganish metodlarini nechta guruhga bo'lgan va ular qanday nomlanadi?
71. Muloqot deb nimaga aytiladi?
72. Ijtimoiy psixologiyada psixologik ta'sirning necha vositasi bor?
73. Verbal ta'sir deb nimaga aytiladi?
74. Temperamentning ta'rifi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?
75. Xarakterning ta'rifi qaysi javobda to'g'ri keltirilgan?
76. Diqqatning qaysi turi o'quv materialini o'zlashtirishda ijobiy rol o'ynaydi?
77. Talaba darsda o'z diqqatini avval o'qituvchiga so'ngra doskaga keyin partaga va yana o'qituvchiga qaratdi, aytinchu bu yerda diqqatning qaysi xarakterli xususiyati namoyon bo'ladi?
78. Quyidagi javoblarning qaysi birida sezgining ta'rifi to'g'ri berilgan?
79. Rivojlanish bu...
80. Buyuk grek faylasufi Aristotel jon (ruh)ning turlari haqida ta'limot yaratdi. Bu ruh turlari -
81. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qachon qabul qilingan?
82. Idrok qilingan didaktik qonuniyatlarning metodologik in'ikosi deb nimaga aytiladi?
83. U yoki bu ilmiy masalani to'g'ri, mantiqiy izchillik va aniq izohlab berish, bu ...
84. Ta'limda maqsadga erishish masalalarini hal etish yo'llari nima deb ataladi?
85. Bilish faoliyati nazariyasiga ulkan hissa qo'shgan va bilishning tajriba kuzatuv va eksperiment metodiga asos solgan Sharq mutaffakkiri kim?
86. Sharq mutaffakkirlaridan Al-Forobiyning qaysi asarlarida insonlarning bilimga bo'lgan intilishlari keng yoritishga harakat qilgan?
87. Ilk bor pedagogik psixologiyada mantiqiy hukm turlarining shakllanishi (muammoli, oldindan ko'ra bilish) va xulosa chiqarish planida ta'lim oluvchining fikrlashini qaysi psixolog tahlil qilib bergan?
88. Bilish faoliyatining asosiy tiplari berilgan qatorni ko'rsating?
89. Xarakter, temperament, qobiliyat, kuchli hissiyotlari va motivlari, shuningdek psixik holatlarini kechishi xususiyatlari yig'indisi qaysi predmetga xos sifatlardir?
90. Shaxs rivojlanishi nimalarga bog'liq?
91. Faoliyat, bu..
92. Shaxsning shakllanishidagi muhim davr nima deb ataladi?
93. "Bixeviorizm" qanday psixologiya va uning asoschilari kimlar?
94. "Identifikatsiyalash" qanday jarayon?
95. Bolalarning ruhiy jihatdan rivojlanish qonuniyatlarini psixologiya fanining qaysi tarmog'i o'rganadi?
96. Dastlabki psixologik tadqiqotlar laboratoriyasi qachon kim tomonidan ochildi?
97. Instinkt qanday mazmunga ega?
98. Insonda ehtiyojlar qanday turlarga bo'linadi?

99. Diqqatning xususiyatlari bu _____.

100. Diqqatning kuchi nimalar bilan xarakterlanadi?

YaKUNIY NAZORAT SAVOLLARI:

1. “Pedagogika” atamasining ma’nosi nima?
2. «Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot: yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir» degan fikr kimga tegishli?
3. Tarbiya nima?
4. Prezidentimiz I.A.Karimov milliy qoya va milliy mafkura yuzasidan nechta masala bo’yicha fikr yuritganlar?
5. “Pedagogika” fanining paydo bo’lishi, rivojlanishini shu fanning qaysi bo’limi o’rganadi?
6. Yunonistonda qullarni nima deb atashgan?
7. “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunning qaysi moddasida ota-onalarning farzand tarbiyasiga mas’ulligi belgilangan?
8. «Texnologiya» so’zining ma’nosi nima?
9. Qaysi olimning asarida pedagogika alohida fan maqomiga ega bo’ldi?
10. O’quv jarayoni nimalardan iborat?
11. Suqrotning o’sha paytlardagi suhbat usuli nima deb ataladi?
12. Qayta ishlab chiqmoq, yozib qo’ymoq, ma’lumot bermoq deb aytmoq, yozmoq, tasvirlamoq, ajratmoq, tanimoq, gapirib bermoq, takrorlamoq qaysi tushunchaga kiradi?
13. Joriy etmoq, hisoblab chiqmoq, namoyish etmoq, foydalanmoq, o’rgatmoq, belgilash, joriy etish, anglamoq, royobga chiqarish qaysi tushunchaga kiradi?
14. O’rta asr G’arbiy Yevropa mamlakatlaridagi ta’lim dasturiga kiruvchi fanlar qanday nom bilan ataladigan bo’lib qoldi?
15. Monastir maktablari qanday turlarga bo’linadi?
16. “Metod” atamasining ma’nosi bu-----dir.
17. Pedagogik texnologiya nima?
18. Yangi pedagogik texnologiyani bugungi kundagi ahamiyati qanday?
19. «Tizim» so’zi haqida tushuncha?
20. “Agella”da o’smirlar nimalarga o’rgatilar edi?
21. Pedagogik texnologiyaning qanday variantlari ishlab chiqilgan?
22. Qaysi tushuncha ehtiyoj, intilish, qiziqish kabi ma’nolarni anglatadi?
23. Suqrot qachon yashagan?
24. Qadimgi Yunonistonda o’spirinlar necha yoshda harbiy xizmatni o’taganlar?
25. «Buyuk didaktika» va «Onalar maktabi» asarlari kimga tegishli?
26. Tarbiya texnologiyasi – bu
27. ”Shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma’lum obrazlar ko’rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma’lumotlar majmui - deb ataladi.
28. “Pedagogika” fanining predmeti nimalardan iborat?
29. Pedagogikaning metodologik asosi va amal qiladigan negizi nimalardan iborat?
30. Axborotli texnologiya nima?
31. “Pedagogika”da maxsus pedagogikaning nechta bo’limi mavjud?
32. Pedagogik tizim nimalardan iborat?
33. “Efeblar” deb kimlar aytilgan?
34. Davlat rahbarlari o’z suhbatlari bilan qanday tarbiya berishda qatnashganlar?
35. Afinada xotin-qizlarning hayoti qayerda o’tar edi?
36. Suqrot qaysi 4 ta fazilatni yuqori qo’yadi?
37. Ispaniyada tashkil qilingan arab oliy o’quv yurtlari qachon tashkil etilgan?
38. Chiqarmoq, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, oldindan aytish, bo’lib chiqmoq, taqsimlash tekshirmoq so’zlari qaysi tushunchaga kiradi?
39. “O’quv materiallarining mazmunini bilish, ya’ni ushbu fanga tegishli ilmiy bilimlarni o’zlashtirish va amaliyotga tadbiiq qila olish”. Ushbu ta’rif o’quv maqsadlarining qaysi birini yoritib beradi?
40. Standart – bu ...
41. O’zbekiston Respublikasidagi ta’limga oid qonunlar soni nechta?

42. “Pedagogika”ning ilmiy-tadqiqot metodlari soni nechta?
43. “Pedagogika” fani qaysi fanlar bilan mustahkam hamkorlikda?
44. Tarbiyaning boshqa mamlakatlardan farqi alohida tizimi qaysi shaharlarda vujudga keldi?
45. “Agella” nima?
46. Spartada qizlar tarbiyasida nimalarga e'tibor berilgan?
47. Takrorlanadigan ta'lim tsikliniig asosiy qismlari nimalardan iborat?
48. “Polestra” nima?
49. Platon qachon yashagan?
50. Ya.A.Komenskiy qachon tug'ilgan?
51. Isbotlamoq, o'lchamoq, asoslash, ma'qullash, baho berish, tekshirmoq, nazorat etmoq, solishtirmoq, taqqoslash qaysi tushunchaga kiradi?
52. “Pedagogika” fanining tadqiqot metodlarini sanab bering.
53. Test nima?
54. Pedagogik model nimalardan iborat?
55. Yangi pedagogik texnologiyada axborot texnologiyalarni o'rni qanday?
56. Agellada tarbiya necha yoshgacha davom etar edi?
57. Reproduktiv darajasi uchun pedagogik texnologiya usulida ta'lim qanday jarayon sifatida tashkil etiladi?
58. Ya.A.Komenskiy qanday jamoa tuzdi?
59. “Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar pedagogic faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega” ushbu jumla “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunning qaysi moddasida aytilgan?
60. Russo bolaning yosh davrlarini nechta davrga bo'ladi?
61. “Pedagogika” fanining asosiy tushunchalarini sanab bering.
62. “Pedagogika”ning metodologik asoslari, maqsad va vazifalari, metodologik asoslari nimalardan kelib chiqadi?
63. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” necha bosqichda amalga oshirildi?
64. Pedagogik texnologiyani asosiy maqsadi nimalardan iborat?
65. An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati nimada?
66. Agellaning rahbari kim deb atalar edi?
67. Tanqidiy – ijodiy yondashuv nima degani?
68. Afinada qaysi sohalar rivojlangan?
69. “Kifarist” qanday ma'noga ega?
70. “Polestra” o'quv yurtidagi mashqlar nima deb atalar edi?
71. Platon jonning qaysi turlarini ajratadi?
72. Ya.A.Komenskiy didaktikaning “oltin qoidasi” deganda nimani nazarda tutgan?
73. “... - o'quv rejasi kabi muhim davlat hujjati bo'lib, unda muayyan o'quv predmeti ochib beriladi va o'quv yili davomida ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi ko'rsatiladi”. Ta'rif qaysi javob bilan to'ldiriladi?
74. O'zbekiston Respublikasining ta'limga oid qonunlarini belgilang.
75. Keyingi davrlarda suhbatning qanday usullari paydo bo'ldi?
76. Pedagogik texnologiyaning samaradorligi nimada?
77. Pedagogik test sinovlari birinchi marta kim tomonidan ishlab chiqildi?
78. Informatsiyalar almashuvini ta'minlovchi magistraldir uning yordamida dunyo bilimlar manbaiga kirish, qisqa vaqt ichida ma'lumotlar yig'ish, ishlab chiqish va uning texnik vositalarini masofadan turib nima orqali boshqarish mumkin?
79. Ta'lim mazmunining asosiy nazariyalari nechanchi asrlarda paydo bo'lgan?
80. Sobiq Ittifoq davrida testlarga asoslangan fan nima deb atalgan?
81. «Ko'p bilim aql o'rgata olmaydi» degan fikrni kimlar tarafdori bo'lgan?
82. O'qituvchining innovatsion faoliyati tuzilmasi komponentlari berilgan qatorni aniqlang.
83. “... – fan asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini, iymon-e'tiqodlarini shakllantirishdir”. Ushbu ta'rif qanday maqsadga tegishli.

- 84.«Pedagogik texnologiya-ta'lim shakllarini maqbullashtirish uchun inson va texnik resurslarni hamda ularning o'zaro ta'sirini e'tiborga olgan holda, o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimiy uslubidir». Ushbu ta'rif kim tomonidan PTga berilgan?
85. Qaysi amerikalik olim oily o'quv yurtlari uchun pedagogic texnologiyaning individuallashtirilgan metod tizimini ishlab chiqdi?
86. Nizomulmulkning "Siyotsatnoma", Nosir Xisravning "Saodattnoma", Ahmad Yugnakiyning "Hibatul-haqoyiq", Alisher Navoiyning "Mahbub-ul-qulub", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u-bilig" asarlari bevosita qanday fazilatlariga daxldor?
87. Imom Ismoil al-Buxoriy nechta xislatni maslahat bergan?
88. Ilk diniy asar – bu _____ dir.
89. Antik pedagogikada nima shakllangan?
90. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning II-bosqichi nechanchi yillarni o'z ichiga oladi va u qanday nom asosida amalgam oshirilgan?
91. Ishlab chiqarishda texnologik jarayonni natijasi qanday bo'ladi va u nimalarga bog'liq?
92. Dasturlangan ta'lim tushunchasi qanday vujudga keldi?
93. Idrok qilingan didaktik qonuniyatlarning metodologik in'ikosi deb nimaga aytiladi?
94. N.M.Gnatko kreativlik mexanizmlarni qanday bo'limlarga bo'lib o'rganishni taklif etadi?
95. Taksonomiya bu.....
96. V.Ratkening ishini kim davom ettirdi?
97. Lepelette _____ taklif qildi.
98. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning I-bosqichi nechanchi yillarni o'z ichiga oladi va u qanday nom asosida amalgam oshirilgan?
99. "Keys - stadi" (yoki "O'quv keyslari") metodi haqida to'g'ri javob qaysi javobda keltirilgan?
100. Test sinovlarining maqsadi to'g'risidagi quyidagi javob (fikir) kimga tegishli? -test sinovlarining maqsadi o'quvchilarning bilimlarini baholash yoki ularning aqliy rivojlanish darajasini aniqlash bilan cheklanmaydi va testlarni quyidagi hollarda qaysi materiallardan boshlab o'rganish zarurligini ta'minlashda; o'quvchilarni guruhlariga taqsimlashda, o'qitish jarayonida sodir bo'ladigan qiyinchiliklarni oldindan aniqlashda; shuningdek mamlakatning turli qismlardagi o'quv yurtlarida ma'lum yoshdagi o'quvchilarni yutuqlarni taqqoslashda qo'llash mumkin.
101. Psixologiya fani nimani o'rganadi?
102. Asalari va chumolilarning murakkab xatti-harakatlarini nima deb atash mumkin?
103. Shaxs aktivligining manbai nima?
104. Sotsiometriya metodini birinchi bo'lib qaysi olim ishlab chiqqan?
105. Yosh davrlar psixologiyasi fanining predmeti qaysi ta'rifda to'g'ri keltirilgan?
106. Ilk bolalik davri necha yosh hisoblanadi?
107. Eng jo'shqin hissiyotlarga boy davr qaysi davr?
108. Inson temperamentini qaysi yoshdan boshlab aniqlash mumkin?
109. O'smir xulq atvorini o'rganishda qaysi metoddan foydalaniladi?
110. O'qish faoliyati qaysi davrlarda amalga oshadi?
111. Temperament necha tipga bo'linadi?
112. Insonni tug'ilganidan to umrining oxirigacha bo'lgan davri nima deb ataladi?
113. Inson shaxsining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar?
114. Shaxs psixik intellektual-bilish doirasi xususiyatlariga qaysi nazariya vakillari suyanadilar?
115. Muloqot funksiyalari bu -
116. Insonda qaysi ehtiyoj turi uzoq muddat qondirilmasa u halok bo'ladi yoki naslni davom ettirishdan mahrum bo'ladi?
117. Bosh miyaning reflector faoliyati inson psixik faoliyatining barcha xildagi ko'rinishlari uchun asos bo'lishi qaysi asarda bayon etilgan?
118. Qaysi javobda idrokka to'g'ri ta'rif berilgan?
119. Qaysi faoliyat turi bilish jarayonlarini rivojlantiradi?
120. Rus psixologi B.G.Ananov psixikani o'rganish metodlarini nechta guruhga bo'lgan va ular qanday nomlanadi?

121. Muloqot deb nimaga aytiladi?
122. Ijtimoiy psixologiyada psixologik ta'sirning necha vositasi bor?
123. Verbal ta'sir deb nimaga aytiladi?
124. Temperamentning ta'rifi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?
125. Xarakterning ta'rifi qaysi javobda to'g'ri keltirilgan?
126. Diqqatning qaysi turi o'quv materialini o'zlashtirishda ijobiy rol o'ynaydi?
127. Talaba darsda o'z diqqatini avval o'qituvchiga so'ngra doskaga keyin partaga va yana o'qituvchiga qaratdi, aytingchi bu yerda diqqatning qaysi xarakterli xususiyati namoyon bo'ladi?
128. Quyidagi javoblarning qaysi birida sezgining ta'rifi to'g'ri berilgan?
129. Rivojlanish bu...
130. Buyuk grek faylasufi Aristotel jon (ruh)ning turlari haqida ta'limot yaratdi. Bu ruh turlari -.....
131. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qachon qabul qilingan?
132. Idrok qilingan didaktik qonuniyatlarning metodologik in'ikosi deb nimaga aytiladi?
133. U yoki bu ilmiy masalani to'g'ri, mantiqiy izchillik va aniq izohlab berish, bu ...
134. Ta'limda maqsadga erishish masalalarini hal etish yo'llari nima deb ataladi?
135. Bilish faoliyati nazariyasiga ulkan hissa qo'shgan va bilishning tajriba kuzatuv va eksperiment metodiga asos solgan Sharq mutaffakkiri kim?
136. Sharq mutaffakkirlaridan Al-Forobiyning qaysi asarlarida insonlarning bilimga bo'lgan intilishlari keng yoritishga harakat qilgan?
137. Ilk bor pedagogik psixologiyada mantiqiy hukm turlarining shakllanishi (muammoli, oldindan ko'ra bilish) va xulosa chiqarish planida ta'lim oluvchining fikrlashini qaysi psixolog tahlil qilib bergan?
138. Bilish faoliyatining asosiy tiplari berilgan qatorni ko'rsating?
139. Xarakter, temperament, qobiliyat, kuchli hissiyotlari va motivlari, shuningdek psixik holatlarini kechishi xususiyatlari yig'indisi qaysi predmetga xos sifatlardir?
140. Shaxs rivojlanishi nimalarga bog'liq?
141. Faoliyat, bu..
142. Shaxsning shakllanishidagi muhim davr nima deb ataladi?
143. "Bixeviorizm" qanday psixologiya va uning asoschilari kimlar?
144. "Identifikatsiyalash" qanday jarayon?
145. Bolalarning ruhiy jihatdan rivojlanish qonuniyatlarini psixologiya fanining qaysi tarmog'i o'rganadi?
146. Dastlabki psixologik tadqiqotlar laboratoriyasi qachon kim tomonidan ochildi?
147. Instinkt qanday mazmunga ega?
148. Insonda ehtiyojlar qanday turlarga bo'linadi?
149. Diqqatning xususiyatlari bu _____.
150. Diqqatning kuchi nimalar bilan xarakterlanadi?
151. Sezgilarning asosiy belgisi nima?
152. Inson hayotida sezgilarning qaysi turlari katta ahamiyatga ega?
153. Idrokning xususiyati bu _____ dir.
154. Xotira turlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?
155. Odam ehtiyoji qachon shakllanadi?
156. Tanish jarayonning mazmuni nimadan iborat?
157. Xayolning ta'rifi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?
158. His-tuyg'uni boshdan kechirish shakllari bu _____
159. Tashkiliy guruhiga kiruvchi metodlarni ko'rsating
160. Shaxsning o'ziga xosligi nimalarda namoyon bo'ladi?
161. «Ongsizlik» holatiga nimalar kiradi?
162. Ixtiyoriydan keyingi diqqat qachon paydo bo'ladi?
163. Muammoli vaziyatlar quyidagi hollarda paydo bo'ladi: _____
164. Faoliyat turlari nimalardan iborat?
165. Psixologiyada tug'malikda qanday individual sifatlar mavjud?
166. Boladagi predmet faoliyati qachon boshlanadi?
167. Odam gavdasidagi suyaklar qachon qotadi?

168. Do'stlikning asosiy belgisi bu _____
169. O'smirlik davri _____ yosh.
170. Sevgi hissiyotning qaysi turiga mansub?
171. "Bixeviorizm" qanday psixologiya va uning asoschilari kimlar?
172. "Identifikatsiyalash" qanday jarayon?
173. Psixologiya fanining fanlar tizimidagi o'rni qaysi qatorda ko'rsatilgan?
174. Odamdagi maqsadga muvofiq harakatlarning amalga oshirilishi va avtomatlashuvi deb ataladi.
175. O'zbekistonda Psixologiya fanini rivojiga alohida hissa qo'shgan olimni ko'rsating.
176. "Oila psixologiyasi" darsligining muallifi kim?
177. Materiyaning yashash shakliga ko'ra idrokning klassifikatsiyasi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?
178. Xayol jarayonlari bu -
179. Xayol sifatlariga nimalar kiradi?
180. Rivojlanishning yosh xususiyatlarini o'rganuvchi psixologiya sohalari:
181. Tropizm (taksislar) nimalar?
182. Hayvonlarning instinktiv harakatlarini necha guruhga bo'lish mumkin?
183. Assotsiativ psixologiya oqimining paydo bo'lishi va uning asoschilarini ilgari surgan g'oyalari nimadan iborat edi?
184. "Geshtaltpsixologiya" so'zining ma'nosi nima?
185. Ikkala ko'zi ko'r bo'lib tug'ilib, 52 yoshida yorug' dunyoni ko'rgan odam narsa va hodisalarni ko'zi sog' odamlardek idrok eta oladimi?
186. Agar boshingizdan kechirganlaringiz bir lahza esga kelganda rangingiz oqarib yoki qizarib ketish holatiga ega bo'lsangiz, boshingizga tushgan musibat haqida o'ylashdan qo'rqsangiz, u holda sizda xotiraning qaysi turi ustun ekanligidan dalolat beradi?
187. "Odam tabiati jihatidan bir-biriga zid a'zolar qo'shilmasidan tarkib topgan murakkab tanaga ega va uning holati o'z fe'l-atvoriga ko'ra xilma-xil bo'ladi". Ushbu fikr qaysi Sharq mutafakkiriga tegishli?
188. Tajriba yoki eksperiment metodining ilmiy asoslari qaysi pus psixologi tomonidan va qachon ishlab chiqilgan?
189. Nutqdagi turli buzilishlar natijasida yozuvning izdan chiqishi,- nima deyiladi?
190. Yuksak professionalizmga erishishning omillari keltirilgan qatorni aniqlang?
191. _____- hozirgi zamon chet el psixologiya maktablaridan biri bo'lib, XX asrning 30-yillarida Germaniyada paydo bo'lgan. Ular murakkab psixik hodisalarni tushuntirish uchun hodisalarning bir butunligi prinsipidan foydalanishgan. Qaysi psixologik oqim haqida fikr yuritilgan?
192.- shaxs qiziqishlari va fikrlarining biror faoliyat bilan shug'ullanishga jalb etilganligi, shaxsda kuchli istak, xohish tarzida namoyon bo'lib, bajo keltirilganda odamga mamnuniyat baxsh etadi. Ushbu ta'rif qaysi psixologik xususiyatga qaratilgan?
193. Frenologiya bu - nuqtalar o'rniga ta'rifni davom ettiring.
194. E. Krechmer odam tanasining tuzilishi va konstitutsiyasiga ko'ra, eng ko'p uchraydigan nechta tipni ajratib ko'rsatgan?
195. Gipertim tip qanday xarakter xususiyatlarga ega?
196. – insonning tashqi ko'rinishi va uning biror shaxs turiga mansubligi o'rtaqidagi qat'iy bog'liqlik. Ushbu ta'rif xarakterni o'rganuvchi alohida xususiyatga qaratilgan?
197. "Odamlarni o'zingiz to'g'ringizda yaxshi fikrga ega bo'lishlarini xohlasangiz, ularni tinglang". Berilgan fikr kimga tegishli?
198. Paralingvistik ta'sir - ta'rifni davom ettiring.
199. Mashhur amerikalik olim formulasiga ko'ra, birinchi marta ko'rishib turgan suhbatdoshlardagi taassurotlarning ijobiy bo'lishiga gapirgan gaplari 7%, paralingvistik omillar 38%, va noverbal harakatlar 55% gacha ta'sir qilarkan. Nuqtalar o'rniga kerakli ismni qo'ying.
200. Muloqot treningining vazifasi nima?

Talabalar bilimini yakuniy baholashni (YaB) test baholash mezonlari

Ball	Baho	Pedagogika.psixologiya fanidan yakuniy nazorat bo'yicha test savollar.
86-100	A'lo	26 tadan 30 tagacha bo'lgan test savollariga javob bersa;
71-85	Yaxshi	21 tadan 26 tagacha bo'lgan test savollariga javob bersa;
55-70	Qoniqarli	17 tadan 21 tagacha bo'lgan test savollariga javob bersa;
0-54	Qoniqarsiz	17 tadan kam bo'lgan test savollarga javob bersa.

Talabalar bilimini yakuniy baholashni (YaB) yozma baholash mezonlari

Ball	Baho	Pedagogika.psixologiya fanidan yakuniy nazorat bo'yicha test savollar.
86-100	A'lo	5 ta savolga to'liq javob yozsa;
71-85	Yaxshi	4ta savolga javob yozsa;
55-70	Qoniqarli	3ta savolga javob yozsa;
0-54	Qoniqarsiz	2 va undan kam savolga javob yozsa.

Mustaqil ta'limni tashkil etish shakli va mazmuni

Mustaqil ta'limning turli xil shakllari mavjud bo'lib, bunda asosiy e'tibor Talabaning berilgan mavzular (amaliy masalalar, topshiriqlar va keys-stadilar)ni mustaqil ravishda, ya'ni auditoriyadan tashqarida bajarishi, o'qib o'rganishi va shu yo'nalish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirishiga qaratiladi. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik yoki o'quv qo'llanmalar bo'yicha fanlar boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- mustaqil ishlar, keys-stadilar bilan ishlash;
- maxsus yoki ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar) bo'yicha fanlar bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- fanga oid statistik ma'lumotlarni o'rganish, ularni tahlil qilish;
- Talabaning o'quv-ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fanlar bo'limlari yoki mavzularni chuqur o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;
- masofaviy (distantion) ta'lim.

«Pedagogika.Psixologiya» fanidan Talabalarning mustaqil ishlarini referat, ma'ruza tayyorlash, Prezident asarlarini konspektlashtirish va boshqa shakllarda tashkil etilishi tavsiya etiladi. Mustaqil ish mavzularini belgilashda ma'ruza va seminar mashg'ulotlari mavzularini to'ldirishga harakat qilinishi lozim.

